

TÜRKİYE'NİN İKLİM POLİTİKALARINDA AKTÖR HARİTASI

ÜMİT ŞAHİN

İPM | İSTANBUL POLİTİKALAR MERKEZİ
SABANCI ÜNİVERSİTESİ
STIFTUNG MERCATOR GİRİŞİMİ

TÜRKİYE'NİN İKLİM POLİTİKALARINDA AKTÖR HARİTASI

ÜMİT ŞAHİN

Kasım 2014

Bu rapor, Ümit Şahin koordinatörlüğünde İPM'de sürdürülen iklim değişikliği çalışmaları kapsamında hazırlanmış ve raporun proje asistanlığını Ayşe Akdeniz yürütmüştür.

Bu raporda yer alan görüşler yazara aittir.

Ümit Şahin Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi Kıdemli Uzmanı'dır.

İstanbul Politikalar Merkezi Hakkında

İstanbul Politikalar Merkezi, küresel uzantıları olan bağımsız bir politika araştırma merkezidir. Misyonu, sosyal bilimler alanında yapılan akademik araştırmalara ve bunların politika oluşturma süreçlerinde uygulanmasına katkıda bulunmaktır. İPM, iç ve dış politika alanlarında karar vericilere, kanaat önderlerine, akademisyenlere ve toplumun geneline yenilikçi ve nesnel analizler sunmayı amaçlamaktadır. İPM, Türkiye-AB-ABD ilişkileri, eğitim, iklim değişikliği, Türkiye'deki siyasal ve sosyal eğilimler ve bu eğilimlerin sivil toplum ve yerel yönetişime etkisi konularını da kapsayan -fakat bunlarla sınırlı kalmayan- geniş bir alanda uzmanlığa sahiptir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 5

YÖNETİCİ ÖZETİ 6

I- GİRİŞ 9

II- GENEL ÇERÇEVE 12
1. POLİTİKA SÜRECİ VE AKTÖRLER 12
2. TÜRKİYE'DE ÇOK AKTÖRLÜ POLİTİKA YAPIMI 18
3. ARAŞTIRMANIN AMACI 19
4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ 21

III- TÜRKİYE'DE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ POLİTİKALARI 23
1. GELİŞİM SÜRECİ: 1990'DAN 2004'E, 2004'TEN 2014'E 23
2. TÜRKİYE'NİN İKLİM POLİTİKALARIYLA İLGİLİ TEMEL BELGELER 32
3. TÜRKİYE'NİN İKLİM POLİTİKALARININ GENEL DEĞERLENDİRMESİ 59
4. TÜRKİYE'DE İKLİM HAREKETİ 62

IV- AKTÖR HARİTASI 64
1. AKTÖRLERİN SINIFLANDIRILMASI 64
2. AKTÖR HARİTASI 68
3. AKTÖRLERARASI İLİŞKİLER 88

V- BAŞLICA AKTÖRLER 93
1. KAMU KURUMLARI 93
1.1. BAKANLIKLAR VE BAĞLI KURULUŞLAR 93
1.2. KAMU KURUMU NİTELİĞİNDEKİ MESLEK ÖRGÜTLERİ VE VAKIFLAR 118
1.3. TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ 124
1.4. YEREL YÖNETİMLER 125
2. ULUSLARARASI KURULUŞLAR 125
2.1. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KURULUŞLARI 125
2.2. DİĞER ULUSLARARASI KURULUŞLAR 133
3. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI 140
3.1. AĞLAR, PLATFORMLAR, SOSYAL HAREKETLER 140
3.2. TÜRKİYE'DE ÖRGÜTLÜ ULUSLARARASI ÇEVRE STK'LARI 147
3.3. TÜRKİYE ÇEVRE STK'LARI 152
3.4. DÜŞÜNCE KURULUŞLARI 161
3.5. MESLEK VE UZMANLIK STK'LARI 167
4. ÖZEL SEKTÖR 171
5. AKADEMİ 180
6. MEDYA 184

VI- SONUÇ: İKLİM POLİTİKALARI SÜRECİNDE MÜZAKERE OLANAKLARI 187

EKLER 189
EK 1 - MÜLAKAT LİSTESİ 189
EK 2 - KISALTMALAR 193
EK 3 – SEÇİLMİŞ YAYIN LİSTESİ 198

KAYNAKÇA 203

ÖNSÖZ

Küresel iklim değişikliğiyle mücadele giderek daha fazla aciliyet kazanıyor. Sera gazı emisyonları hızla artmaya devam ederken, her ay yeni sıcaklık rekorları kırılırken ve kasırgalar, seller gibi iklim felaketleri birbirini izlerken, artık sorunu daha fazla inkâr etmek ve ertelemek mümkün değil. Bambaşka kaygılarla iklim değişikliğini görmezden gelmek, sadece gelecek kuşakları, doğayı ve diğer canlıları değil, bizleri de yaşamanın giderek zorlaşacağı, yeni krizlerle dolu bir geleceğe sürüklüyor. Türkiye ise geçen yıldan bu yana yaşadığı kuraklığın bir kez daha gösterdiği gibi iklim değişikliğinden en fazla etkilenecek ülkeler arasında yer alıyor. Dolayısıyla Türkiye'nin bütün alanlarda etkin iklim politikaları izlemesi, her şeyden önce kendi geleceği için önem taşıyor.

2015'te Paris'te yapılacak 21. Taraflar Konferansı, Kyoto sonrası dönemin, yani yeni iklim rejiminin karara bağlanacağı önemli bir dönüm noktası olacak. Son yıllarda sera gazı salımlarını en hızlı artıran ülkelerden biri haline gelen Türkiye, bu yeni dönemde nasıl bir rol alacak, azaltım hedefi belirleyecek mi, fosil yakıtlara dayalı enerji ve kalkınma politikalarını sorgulamaya başlayacak mı, siyasi bir kararlılık gösterecek mi gibi zor soruları, konuyla ilgilenen bütün kesimlerin tartışmaya başlaması gerekiyor.

Bu raporda, Türkiye'nin iklim politikalarının belirlenmesinde rolü olan aktörleri, rollerini, etki güçlerini ve aralarındaki ilişkileri incelemeye çalışıyoruz. Bu aktör haritasının önümüzdeki dönemde bütün aktörlerin katıldığı demokratik bir tartışma süreci için bir başlangıç oluşturmasını umuyorum. Artık farklı kesimlerin sadece kendi aralarında değil, birbirleriyle de konuşması gerekiyor. Bunun yolu da önyargıları sorgulamaktan, birbirini tanımaya çalışmaktan ve bir diyalog yaratmaktan geçiyor.

Raporda Türkiye'nin iklim politikalarının gelişimi, aktörlerin tanımlanması ve aralarındaki ilişkilerin analizi önemli bir yer tutuyor. Ancak bu rapor sadece yapılan analizden ve çıkartılan sonuçlardan ibaret değil. Çalışma sırasında çok sayıda kamu yöneticisi, uzman, akademisyen, özel sektör ve sivil toplum temsilcisi ve aktivistle yaptığımız mülakatlardan ve yazılı belgelerden süzülen bilgileri de belli bir sistematik içinde sunuyoruz. Bu yolla Türkiye'nin iklim politikalarının gelişimini ve mevcut durumunu ortaya koymak mümkün olabilir. Böylece bu rapordaki bilgiler, yeni araştırmalara da kaynaklık edebilir. Farklı bakış açılarıyla yapılacak değerlendirmeler, bu çalışmanın eksiklerini tamamlayacak ve Türkiye'nin iklim politikalarına ilişkin olanakları genişletecektir.

Bu araştırmanın yapılmasını mümkün kılan çok sayıda kişiye teşekkür borçluyum. Öncelikle kamu kesiminden sivil topluma, akademiden özel sektöre kadar bütün kesimlerden mülakat yaptığım herkese ayırdıkları zaman, açık yaklaşımları ve verdikleri bilgiler için teşekkür ederim. Çalışmanın başlangıcında hem araştırma yöntemini hem de hangi aktörlere yönelmek gerektiğini tartışmak için düzenlediğimiz danışma toplantısına katılan uzman ve akademisyenler; Barış Gencer Baykan, Barış Doğru, Deniz Gümüşel, Gökşen Şahin, Levent Kurnaz, Ömer Lütfi Şen, Semra Cerit Mazlum, Sibel Sezer ve Uygar Özesmi'ye değerli katkıları için teşekkür ederim. Raporun değişik bölümlerinin taslaklarını okuyarak görüşlerini benimle paylaşan Fuat Keyman, Semra Cerit Mazlum ve Ethemcan Turhan'a teşekkür ederim. Son olarak, mülakatların çözümünde, bazı mülakatların yapılmasında ve araştırmanın değişik aşamalarında büyük emeği olan proje asistanımız Ayşe Akdeniz'e teşekkür ederim. İstanbul Politikalar Merkezi'ndeki çalışma arkadaşlarıma da katkıları ve yarattıkları sıcak çalışma ortamı için teşekkür ediyorum.

Ümit Şahin
24 Kasım 2014

YÖNETİCİ ÖZETİ

Türkiye'de çok taraflı iklim politikaları süreci Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin onaylandığı ve Avrupa Birliği'ne katılım müzakerelerini başlatmak amacıyla yoğun diplomasi yürütülen 2004 yılında başlamıştır. Kyoto Protokolü'nün 2005'te yürürlüğe girmesinin, aynı yıl ABD'yi etkileyen Katrina kasırgasının ve Türkiye'de yaşanan 2006-2007 kuraklığının etkisiyle başlayan kamuoyu ilgisinin sonucu olan yoğun tartışmalar, Türkiye'nin Kyoto Protokolü'ne taraf olduğu ve sonuç alınamayan Kopenhag Zirvesi'nin toplandığı 2009 yılına kadar sürmüştür. Daha sonraki yıllarda Türkiye'nin Sözleşme'den kaynaklanan ulusal bildirim, eylem planı gibi yükümlülükleri tamamlaması ve kamu kesiminde kapasite artışı için yürütülen projeler ağırlık kazanmıştır. Sivil iklim hareketi de 2005'ten itibaren oluşmaya başlamış, başta çevre örgütleri olmak üzere sivil toplum kuruluşlarının çalışmaları ise 2009'dan sonra yoğunlaşmıştır. Özel sektör de aynı yıllarda daha etkin bir aktör haline gelmiştir.

İklim politikalarının kapsamı

İklim politikaları, iklim değişikliğine neden olan sera gazı emisyonlarının azaltılması, bunun için gereken finansal gereçlerin ve teknolojilerin geliştirilmesi ve iklim değişikliğinin etkilerine uyumu içine alan bir politika alanı olarak tanımlanabilir. En fazla sera gazı emisyonuna neden olan sektörler arasında yer alan fosil yakıtlardan enerji üretimi, çimento, demir çelik, ulaştırma, inşaat, tarım, hayvancılık, ormancılık vb. ile ilgili politikalar ve genel olarak bütün ekonomi ve kalkınma politikaları iklim politikalarıyla yakından ilgilidir. Ancak iklim değişikliğinin çevre başlığı altında tâli bir konu olarak ele alındığı ve başta piyasa dinamikleri ve büyüme politikaları olmak üzere başka dinamikler tarafından belirlenen bu alanlara ilişkin politikalardan ayrı olarak, iklim politikalarının doğrudan iklim değişikliğiyle mücadele araçlarıyla ilgili spesifik bir politika alanı olarak tanımlanması daha işlevseldir. İklim politikalarına etkide bulunmaya çalışan, bu amaçla resmi ya da gayrıresmi bir girişimde bulunan birey ve grupların tamamı ise politika aktörü olarak tanımlanır.

Bu aktör haritası, projeler, yayınlar ve politikalara dair pozisyonların gelişimi ışığında, sürece etki eden küresel ve yerel gelişmeleri de göz önünde tutarak, kamu ve sivil kesimden bütün tarafları, bir arada ele almaktadır. Farklı kesimlerden aktörleri yatay bir düzlemde bir arada ele alan böyle bir haritanın önümüzdeki dönemde geliştirilebilecek bir müzakere zemini için başlangıç noktası olabileceği umulmaktadır. Bu raporda Türkiye'de iklim politikalarının ve iklim hareketinin gelişimi de ana hatlarıyla ortaya konmaktadır.

Türkiye'de çok taraflı politika yapımı

Türkiye'de katılım ve tartışma konusunda ciddi kısıtlar olsa da, iklim politikaları da dahil olmak üzere hükümet ve hükümet dışı tarafların işin içinde olduğu bir politika yapım süreci mevcuttur. Ancak sürecin nasıl işletildiği, ne kadar etkili olduğu, kimlerin katıldığı; açık, katılımcı ve denetlenebilir bir politika yapım sürecinin mevcut olup olmadığı önemli bir sorun alanıdır. AB müzakere sürecinin ve kamu yönetiminde yapılan reformların sonucu olarak özel sektörün, sivil toplumun ve diğer kesimlerin de dahil olduğu strateji belirleme ve proje toplantıları veya ortak proje uygulamaları gibi yönetişim yaklaşımına denk düşen bir anlayış, Türkiye'de de yaygınlaşmaya başlamıştır. Ancak karar verme ve uygulama aşamasında devlet bürokrasisinde hakim olan anlayış diğer aktörlerle müzakereyi değil, istişareyi uygun bulan geleneksel kamu yönetimi anlayışına yakındır. Yine de gerek küresel değişimin ve reformların etkisiyle değişim potansiyeli taşıyan kamu yönetimi, gerekse özel sektörün artan rolü ve büyüyen iklim hareketi, daha demokratik ve çok taraflı bir politika sürecini mümkün kılmaktadır.

Türkiye'de iklim politikaları

Türkiye 1990'da toplanan İkinci Dünya İklim Konferansı'ndan bu yana uluslararası iklim politikalarına katılsa da, 2004 öncesindeki süreç kamu kesimiyle sınırlıdır. Türkiye 1992'de Sözleşme'nin Ekleri'nde gelişmiş ülkeler arasında yer alması nedeniyle aktif tutum almamış, sadece Ekler'den çıkmak ve gelişmekte olan ülke olarak tanınmak için mücadele etmiştir. 2001'de Türkiye'nin gelişmekte olan ülkelere mali yardım yapması öngörülen Ek 2'den çıkarılması ve Ek 1 üyeleri arasındaki "özel durumu"na vurgu yapılmasının ardından Sözleşme onaylanmış, ancak bundan sonraki süreçte de aktif bir tutum benimsenmemiştir. Türkiye'nin iklim politikaları "özel koşullar politikası" olarak tanımlanabilir. Türkiye herhangi bir azaltım hedefi almaya yönelmemiştir ve kabul edilen strateji ve eylem planları azaltım sağlamaktan uzaktır. Kömüre ve diğer fosil yakıtlara bağımlı enerji politikalarını daha da artırmayı hedefleyen Türkiye'de, hazırlık çalışmalarına, söylem düzeyinde iklim değişikliği tehdidine yapılan vurguya ve bürokrasideki kapasite artışına rağmen iklim değişikliğiyle mücadele için gerçek anlamda bir siyasi irade bulunduğu söylenemez.

Türkiye'nin 2015'te yapılacak Paris Zirvesi'nde kurulması beklenen yeni iklim rejimine *kritik kütleye ulaşılması*, yani yeterli sayıda ülkenin anlaşmaya katılması halinde emisyon artış hızını sınırlandıracak bir *artıştan azaltım hedefi* belirleyerek taraf olması beklenmektedir. Ancak bu hedefin bağlayıcı olmaması, esnek ve dinamik olması gerektiği savunulmaktadır. Türkiye, Ekler'in yeniden düzenlenmesini isteyerek gelişmekte olan ülkeler gibi Ulusal Uygun Azaltım Eylemleri (NAMA) yapma, yani bütçeye yük getirmeyecek projeler yoluyla sürece katılma iddiasını da sürdürmektedir. Türkiye, ekonomi ve kalkınma politikalarıyla iklim politikalarını uzlaştırmayı başaramamış, azaltım yerine uyum politikalarına verdiği önemi artırmış bir ülke olarak yoluna devam etmektedir. AB müzakerelerinin ivme kaybetmesi de iklim politikalarını zayıflatmaktadır.

Kyoto Protokolü'nün 2005'te yürürlüğe girmesinden 2009 Kopenhag Zirvesi'ne kadar sokak eylemleri ve kampanyalarla oldukça görünür hale gelen, özellikle Türkiye'nin Kyoto Protokolü'nü onaylaması için ciddi bir baskı oluşturan iklim hareketi de Kopenhag'ın başarısız olmasının ardından hayal kırıklığı yaşamış ve gücünü kaybetmiştir. İklim hareketi son dönemde büyük çevre örgütlerinin bir araya gelmesiyle kurulan İklim Ağı'nın ve Paris Zirvesi öncesinde başlayan küresel hareketin etkisiyle canlanmaya başlamıştır. Son yıllarda düşünce kuruluşları ve üniversiteler de politika üretimi açısından daha görünür bir aktör haline gelmiştir.

Aktör haritası

Türkiye'nin iklim politikalarına etki eden aktörler altı grupta sınıflandırılabilir: Kamu kesimi, özel sektör, uluslararası kuruluşlar, sivil toplum, akademi ve medya. Kamu kurululuşları politikaları oluşturan asıl aktördür. İklim poitikaları bürokrasisinin koordinasyonu sağlayan İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kurulu'nda (İDHYKK) TOBB, TÜSİAD gibi birlik ve dernekler yoluyla yer alan özel sektör temsilcileri de özellikle son yıllarda poltikaların belirlenmesinde etkin bir aktör haline gelmiştir. Özellikle küresel sistemin bir parçası olan şirketler, verimlilik ve enerji tasarrufuyla giderleri azaltmak, yeni teknolojilerle rekabet üstünlüğü yakalamak ve sürdürülebilirlik yönetimiyle yatırımcılar için daha çekici hale gelmek gibi motivasyonlarla iklim politikalarında açık bir tutum almaya başlamıştır. Ancak genel olarak yüksek emisyonlu enerji, çimento, demir-çelik gibi sektörlerin ve esnekliği sınırlı olan KOBİ'lerin etkisi mevcut iş alanlarını kaybetme kaygısıyla birleşerek iklim politikalarında savunmacı bir tutumu ön plana çıkarmaktadır.

Kamu kesiminde iklim politikalarında en belirleyici bakanlıklar, Çevre ve Şehircilik, Orman ve Su İşleri, Kalkınma ve Dışişleri Bakanlıkları'dır. Özellikle çevre ve kalkınmayı çatışan alanlar olarak gören

Kalkınma Bakanlığı ile fosil yakıta dayalı enerji stratejilerinin hakim olduğu Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı aktif iklim politikaları izlenmesine ve azaltım hedefine karşı en savunmacı bakanlıklar olarak görünmektedir. Ekonomi bürokrasisi de iklim politikalarının bütçeye yük getireceği ve dış ticarette rekabet gücünü azaltacağı kaygısıyla aynı çizgide yer almaktadır. İklim politikalarının koordinasyonunu yapmakla görevli Çevre ve Şehircilik Bakanlığı daha açık bir pozisyon almaktan yana olsa da yeterince etkili olamamaktadır. UNDP ve REC gibi uluslararası örgütler de son yıllarda rolleri ve etki güçleri azalmakla birlikte, iklim politikalarının oluşturulmasında en etkin aktörler arasında yer almışlardır. İklim politikalarında en belirleyici aktörlerin ise siyasi ve üst düzey ekonomi kurulları, yani Yüksek Planlama Kurulu ve Ekonomi Koordinasyon Kurulu olduğu söylenebilir.

Sivil toplum örgütleri, ağlar, platformlar ve sosyal hareketler, uluslararası ve Türkiye çevre STK'ları, düşünce kuruluşları ve meslek-uzmanlık STK'ları olarak incelenebilir. Sivil toplum genellikle uyarıcı, harekete geçirici ve zorlayıcı bir aktör olarak rol alır. Özellikle küresel iklim hareketiyle bağları olan platformlar ve sosyal hareketler eylem ve kampanyalarla etkili olsalar da bu etkinlikler süreklilik taşımamakta ve kişilere bağlı olmayı sürdürmektedir. Bazı uluslararası çevre örgütleri ve düşünce kuruluşları bilgi ve politika üretiminde rol oynarlar. Özel sektörle ve kamu kurumlarıyla ilişkileri olan düşünce kuruluşları da giderek daha etkin aktörler haline gelmektedir. Akademide iklim politikalarıyla ilgili çalışmalar yeterli olmaktan uzaktır, ancak son yıllarda üniversitelerde de konuya olan ilgi artmaktadır. Medya ise Açık Radyo ve bazı internet gazeteleri gibi bağımsız ve alternatif kuruluşlar dışında etkin bir aktör sayılamaz. Yaygın medya büyük iklim felaketleri ve uluslararası konferanslar sırasında bile iklim değişikliğini yeterince gündeme taşıyamamakta ve konunun ekonomi ve siyasetle olan bağlantılarını kurmakta yetersiz kalmaktadır.

İlişkiler ve müzakere olanakları

Kamu, özel sektör ve sivil toplum aktörleri, İDHYKK, İklim Ağı, İklim Platformu gibi kendi aralarında koordinasyon ve işbirliğini sağlayan farklı yapılanmalara sahiptir. İDHYKK kamu ile özel sektörün diyaloğunu da sağlar, ancak sivil topluma ve akademiye kapalıdır. Akademi ise henüz kendi içinde bir işbirliği ağı yaratabilmiş değildir. Aktörlerin kendi alanları dışındaki aktörlerle işbirliği yaptığı veya müzakerede bulunduğu herhangi bir kalıcı yapı da bulunmamaktadır. Kamu kesimi sivil toplumu bazı proje toplantılarına ve çalıştaylara davet etmekte, ancak seçimin neye göre yapıldığına ilişkin bir ölçüt bulunmadığı gibi, sivil toplumun politikalara etki etmesini sağlayacak mekanizmalar da mevcut değildir. Özel sektörle çevre örgütleri arasında da iklim politikalarına ilişkin bir diyalog yoktur. Kamu kesimi iklim değişikliğiyle ilgili çalışan bilim insanlarından danışman olarak yararlanmakta, konferanslar ve projeler yoluyla ilişki kurmaktadır. Ancak özellikle akademi kesiminde bu ilişkinin yetersiz ve verimsiz olduğu düşüncesi yaygındır. Akademiyle sivil toplum arasında ise özellikle her iki tarafta bulunan kişiler aracılığıyla daha sağlıklı ilişkiler olduğu söylenebilir.

Paris Konferansı'nın yeni iklim rejimini kurmak için toplanacağı 2015 yılında Türkiye ilk kez G20 toplantısına ev sahipliği yapacaktır. Bu da Türkiye'nin Paris sürecindeki rolünü artırmaktadır. Türkiye'nin profilini ve performansını güçlendirerek, iklim değişikliğinin çözümünde olumlu bir rol oynaması her zamankinden daha olasıdır. Türkiye, iklim politikalarına yönelik altyapıyı oluşturmak için önemli adımlar atmıştır. Ancak henüz iklim değişikliğiyle mücadele için ön koşul olan siyasi kararlılığa sahip değildir. Türkiye'nin her şeyden önce kendi geleceğini kurtarmak için ihtiyaç duyduğu, işe yarar ve toplum tarafından da sahiplenilecek politikalar oluşturabilmesi gerekir. Bunun için, öncelikle şeffaflık ve katılımcılık sorununu çözmesi ve tüm aktörlerin demokratik bir müzakere zemininde bir araya geldiği gerçek bir tartışma süreci yaratması gerekmektedir.

I. GİRİŞ

Türkiye'de iklim politikalarının geçmişi, bütün dünyada olduğu gibi 1990'ların başına uzanır. Uluslararası çevre politikalarının en önemli dönüm noktası kabul edilen 1992 Rio Yeryüzü Zirvesi'nde imzaya açılan üç çevre sözleşmesinden biri Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'dir.[1] İklim politikaları, neredeyse çeyrek yüzyıllık geçmişi boyunca dünya gündemindeki ağırlığını giderek artırmıştır. Düzenli bir uluslararası müzakere sürecinin asıl olarak Sözleşme'nin, 1994'te atılan imzaların yeterli sayıya ulaşmasının ve yürürlüğe girmesinin ardından her yıl yapılan Taraflar Konferansları'nın (ya da iklim zirvelerinin) ilkinin toplandığı yıl olan 1995'te başladığı ve Kyoto Protokolü'nün imzaya açıldığı 1997'den sonra bugünkü halini aldığı söylenebilir.[2] Her yıl aksamadan devam eden sürecin bir parçası olarak bu yıl Peru'nun başkenti Lima'da 20. Taraflar Konferansı (COP 20) toplanacaktır. Gelecek yıl Paris'te yapılacak 21. Taraflar Konferansı'nda alınacak kararların ise yeni bir dönemin başlamasına neden olması beklenmektedir.

Türkiye'de iklim politikalarının gerçek başlangıç tarihini 2004 olarak saptamak yerinde olur. Elbette Türkiye, uluslararası iklim politikalarını ilk yıllardan beri takip etmiştir. Hatta İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulu'nun (İDKK) kuruluş tarihi de, Marakeş'te Türkiye'nin eklerdeki konumunun yeniden düzenlendiği 7. Taraflar Konferansı'nın yapıldığı 2001 yılıdır. Ancak bu yıllarda dar bir kadroyla, kamuoyuna fazla yansımadan devam eden ve neredeyse tamamen Türkiye'nin sözleşmenin eklerindeki pozisyonuna kilitlenmiş olan çalışmalar, çok taraflı bir politika süreci olarak görülemez. Türkiye'nin, 1992'de imzaya açılan Sözleşme'ye 2004'te nihayet taraf olmasının ardından, iklim değişikliği kamuoyunda giderek artan bir ilgiyle karşılaşmış ve bir politika konusu haline gelmeye başlamıştır. 2004, ayrıca Türkiye'nin iklim politikalarında çok önemli bir aktör olan Avrupa Birliği'ne katılım müzakerelerini başlatmak amacıyla yoğun diplomasi yürüttüğü bir yıldır. AB üyesi olan bir ülkenin uluslararası iklim müzakerelerinin dışında kalması düşünülemez ve Sözleşme'ye taraf olması, bu yolda atılmış bir adım olarak da görülebilir.[3]

Türkiye'nin iklim politikalarının başlangıç tarihi olarak 2004'ü almamıza neden olan önemli bir olay da, o yıl Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından düzenlenen Ankara İklim Konferansı'dır. Uluslararası katılımla yapılan bu konferans, özellikle kamu kesiminde iklim değişikliğine yönelik ilginin artmasına ve konunun özel sektör ve sivil toplumun da dahil olduğu bir çerçevede tartışılmaya başlanmasına neden olmuştur. Aynı yıl basına sızmasının ardından konunun popülerleşmesinde rol oynayan Pentagon iklim değişikliği raporunun ve 2005'te ABD'de yaşanan Katrina kasırgasının yarattığı medya ilgisi, Türkiye'de yaşanan büyük 2006-2007 kuraklığı ve nihayet Türkiye'nin henüz taraf olmadığı Kyoto Protokolü'nün 2005 yılı başında yürürlüğe girmesi iklim hareketlerinin canlanmasına yol

1 United Nations Framework Convention on Climate Change, kısaca UNFCCC. Bundan böyle Sözleşme olarak anılacaktır. Rio'da kabul edilen diğer iki anlaşma Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (CBD) ve Birleşmiş Milletler Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi (UNCCD)'dir.

2 Taraflar Konferansı, yani Conference of Parties (COP), Sözleşme'ye taraf olan ülkelerin bir araya geldiği bir en üst karar organıdır. Raporda genelde yeri ve sıra sumarasıyla birlikte "Iklim Zirvesi (COP)" olarak anılmıştır. Taraflar Konferansı, çeşitli alt konferanslar ve mekanizma toplatılarıyla birlikte, bugüne dek her yılın Kasım ya da Aralık ayında toplanmıştır. Yıl boyunca da Sözleşme'nin yan organlarının toplantıları ve COP hazırlıkları devam eder. En önemli ara toplantı her yıl Haziran ayında Bonn'da yapılır.

3 Türkiye AB ile müzakerelere 3 Ekim 2005'te başlamıştır, ancak bu kararın alındığı AB Zirvesi'nin tarihi 17 Aralık 2004'tür. Hükümet müzakereleri başlatmak için 2003-2004'te çok sayıda reform gerçekleştirmiş, 7 adet uyum paketini bu iki yılda açmıştır.

açmış, iklim değişikliği gerçek anlamda çok taraflı bir politika sürecinin konusu haline gelmiştir. Yine de 2004'ten sonra konuyla ilgilenmeye başlayan sivil toplum örgütlerinin iklim politikalarındaki ağırlığının artması için Türkiye'nin Kyoto Protokolü'ne taraf olduğu ve iklim değişikliğiyle mücadelede önemli kararlar alınacağı beklentisiyle bütün dünyada konuya olan ilgiyi artıran 15. Taraflar Konferansı'nın, yani Kopenhag Zirvesi'nin toplandığı 2009'u beklemek gerekecektir.

Bununla birlikte bu çok taraflı politika sürecinde taraflar birbirleriyle ne ölçüde konuşabilmektedir, iklim politikalarını kim, ne ölçüde etkileyebilmektedir, politikalar nihai olarak nerede ve nasıl belirlenmektedir; bu konuların yeterince irdelendiği söylenemez. Bu araştırmanın amacı, iklim değişikliği konusunda devam eden çok taraflı politika sürecinin aktörlerini, aktörlerin çalışmalarını, rollerini ve pozisyonlarını belirlemek ve aktörler arasındaki ilişkileri analiz etmektir. Raporda ayrıca Türkiye'de iklim politikalarının 10 yılı, kaleme alınan yayınlara, izlenen politikalara ve aktörlerin rollerine ağırlık verilerek özetlenmiştir. Dolayısıyla, hem Türkiye'nin mevcut politikalarının genel ve tarihsel bir değerlendirmeye tabi tutulması, hem de aktörlerin bu politikaların oluşumunda nasıl ve ne ölçüde rol aldıklarının incelenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın nihai hedefi analizi yapılan haritanın parçası olan aktörler arasında bir müzakere sürecinin olanaklarını araştırmak, böylece 2015'te Paris'te toplanacak olan ve yeni bir uluslararası iklim değişikliği rejimi üzerinde anlaşmaya varılması beklenen 21. Taraflar Konferansı (COP 21) öncesinde bu tür bir müzakere sürecinin denemesini yapmaktır. Politika aktörleri arasında yaratılacak katılımcı bir müzakere sürecinin elbette resmi, yapılandırılmış ve belli bir ölçüde bağlayıcı olması gerekir. Bu araştırmanın devamı olarak yapmak istediğimiz şey, bu tür bir müzakere sürecinin mümkün olduğuna dair bir örnek yaratmak, aktörlerin bir araya gelmesine zemin hazırlamak, böylece oluşacak olan ilişki ağlarının, olması gereken türde bir müzakere sürecine evrilmesi için kolaylaştırıcılık yapmaktır. Ancak aktörlerin olmadığı, bilinmediği ya da gerçekçi olarak saptanmadığı koşullarda müzakereye konu olacak bir ilişki ağı da kurulamaz. Dolayısıyla bu tür bir müzakere sürecinin ana maddesi olan ilişki ağlarının kurulması için önce aktörlerin saptanması ve süreçteki rollerinin belirlenmesi gerekir.

Bu raporun amacı, işte bu aktör ağlarını ortaya koymaktır.

Raporun yapısı

Türkiye'nin İklim Politikalarında Aktör Haritası 4 bölümden oluşmaktadır. Girişin ardından, ikinci bölümde araştırmanın genel çerçevesi çizilmekte, iklim politikalarının sınırları belirlenmekte, politika aktörü kavramı tanımlanmakta, Türkiye'de çok aktörlü politika sürecinin ne anlama geldiği kısaca ele alınmaktadır. İkinci bölümde ayrıca, araştırmanın amacına, bilgi kaynaklarına, mülakatların nasıl ve kimlerle yapıldığına ve araştırmanın yöntemine dair diğer bilgilere yer verilmektedir.

Raporun üçüncü bölümü Türkiye'nin iklim politikalarına odaklanmıştır. Öncelikle 1990'dan 2004'e kadar süren erken dönemde yaşananlar ve 2004 sonrası iklim politikalarındaki gelişmeler kısaca açıklanmakta ve iklim hareketinin nasıl bir gelişim çizgisi izlediği kısaca ele alınmaktadır. Türkiye'nin iklim politikalarının resmi belgeleri de bu bölümde tek tek incelenmekte ve mevcut iklim politikalarının genel bir değerlendirmesi yapılmaktadır.

Dördüncü bölüm, aktörlerin kategorilere göre ayrıldığı, her aktör segmentinin özelliklerinin tanımlandığı, başlıca aktörlerin pozisyonunun kısaca özetlendiği ve aralarındaki ilişkilerin gösterildiği aktör haritası bölümüdür. Bu bölümde aktörlerin haritadaki yeri, işlevi ve ilişki ağları tablo ve grafikler yardımıyla özetlenmiş ve araştırmada elde edilen sonuçlar en genel biçimde verilmiştir.

Raporun beşinci bölümü, başlıca aktörlerin tek tek ele alındığı, yeterli bilgi varsa, kısa bir tarihçeyle yaptıkları etkinlik, proje ve yayınların, takip ettikleri pozisyonun ve diğer aktörlerle ilişkilerinin kısaca analiz edildiği en geniş bölümdür. Bakanlıklar ve diğer kamu kurum ve kuruluşları, uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri daha detaylı olarak ele alınan aktörlerdir. Yani haritada bu üç segmentte yer alan aktörler daha derinlemesine çizilmiştir. Bunun nedeni hem rollerinin daha belirgin ve anlaşılmasının kolay olması, hem de açık bilgi kaynaklarının ve mülakatların bir sonuca varmak için yeterli olmasıdır. Özel sektör aktörleri de, daha çok özel sektör STK'ları, bazı sektör birlikleri ve özel sektörle ilgili çalışmalar yapan diğer kuruluşlar üzerinden değerlendirilmiştir. Özel sektör aktörlerinin tek tek gösterilmesine dair zorluklar araştırma yöntemi bölümünde ele alınmıştır. Akademi segmentindeki aktörler de daha genel bir şekilde ele alınmış, bu alanda yapılan çalışmalar özetlenmiş ve başlıca üniversite bölümlerinin, araştırma kuruluşlarının, öğretim üyesi ve araştırmacıların isimlerinin anılmasına özen gösterilmiştir. Her ne kadar akademiden çok sayıda isimle mülakat yapılmış olsa da, akademi alanındaki aktörlerin tek tek ele alınması da benzer yöntemsel zorluklar nedeniyle kolay değildir. Medya da genel olarak ele alınmış ve ayrıntılı bir inceleme başka bir çalışmaya bırakılmıştır.

Kamu kesiminde, TBMM'ye, yani kamunun yasama işlevine yakın bir kategoride ayrı bir bölüm olarak yer verilmesi gereken özel bir grup aktör de bu çalışmanın dışında bırakılmıştır: Siyasi partiler. Özellikle Meclis'te grubu bulunan siyasi partiler, TBMM'de konuyla ilgili çalışma gruplarında ve yasaların tartışıldığı dönemlerde kritik bir aktör haline gelirler. Sadece iktidar partisinin değil, seçimlere katılan, milletvekilleri, belediye başkanları ve belediye meclis üyeleri olan diğer siyasi partilerin iklim politikaları alanında neler söyledikleri, nasıl bir pozisyon aldıkları, konuya verdikleri önem, seçim çalışmalarında ve diğer siyasi tutumlarında iklim değişikliğinin rol oynayıp oynamadığı, siyasi partileri önemli bir aktör haline getirir. Seçimlere giremeyen ve/veya oy oranı düşük olan küçük siyasi partiler de, sivil toplum kuruluşlarına daha yakın bir alanda, siyasi bir hareket olarak aktör haritasında yer alırlar. Ancak siyasi partilerin iklim politikaları aktörü olarak incelenmesi, bir istisna hariç, başka bir çalışmaya bırakılmıştır: Türkiye'de iklim hareketinin başlangıcından bu yana oldukça aktif bir aktör olan Yeşiller, ele aldığımız dönemin bir bölümünde Yeşiller Partisi (ve daha sonra Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi olarak), siyasi parti yapısına sahip olsa da, iklim politikalarında en aktif toplumsal/siyasi hareketlerden biri olarak sivil toplum bölümünde haritaya dahil edilmiştir.

Yerel yönetimler de kamu kesiminde genel olarak ele alınan ve detaylı olarak değerlendirilmesi başka bir çalışmaya bırakılan bir diğer aktör segmentidir.

Dördüncü bölümde kendilerine ayrı bir başlık ayrılmayan, etki düzeyi daha az, ya da çalışmalarında iklim değişikliğinin önceliği daha geri planda olan diğer aktörler de birer paragraf veya cümleyle kısaca ele alınmıştır. Dolayısıyla okurlar, raporun üçüncü bölümünde aktörlerin genel bir tablosunu bulabilir, dördüncü bölümde ise daha ayrıntılı olarak incelemek istedikleri aktörleri ayrıca görebilirler.

Sonuç bölümünün ardından, raporun eklerinde yapılan mülakatların listesi, kısaltmalar, seçilmiş yayınlar ve kaynakça bulunabilir.

II. GENEL ÇERÇEVE

1. Politika süreci ve aktörler

Türkiye'de iklim politikalarının oluşum sürecini etkileyen aktörleri inceleyen bu araştırmaya başlarken, önce iklim politikasını, politika sürecini ve politika aktörlerini nasıl tanımladığımızı kısaca özetlememiz gerekiyor.

İklim değişikliği, küresel sıcaklıkların arttığı, yağış rejimlerinin düzensizleştiği, kara ve deniz buzullarının eridiği, deniz seviyelerinin yükseldiği, sıcak dalgaları ve şiddetli yağışlar gibi aşırı hava olaylarının artış gösterdiği ve bu nedenle kuraklık, seller, kasırga ve tayfunlar, orman yangınları gibi felaketlerin sıklığının ve şiddetinin arttığı bir durumdur. Türlerin ortadan kalkması, su kıtlığı, tarımsal üretimin düşmesi, gıda fiyatlarının artması, çatışmalar ve mülteci akınları gibi yaşanan ya da beklenen sonuçlarla ekolojik, ekonomik ve sosyal bir krize dönüşen iklim değişikliği yirminci yüzyılın son çeyreğinde görünür hale gelmiştir ve önlem alınmazsa bu yüzyılın ortalarından itibaren geri döndürülmesi imkansızlaşacak, insan uygarlıklarının ve yeryüzündeki yaşamın devamını engelleyen bir tehdit halini alacaktır (Hansen, 2009).

İklim değişikliğinin nedeni atmosferdeki sera gazlarının sanayi devriminden bu yana belirgin bir hızda artmasıdır. Başta karbon dioksit ve metan olmak üzere atmosferdeki sera gazlarının artması, kara ve deniz sıcaklıklarının yükselmesine ve buna bağlı iklim değişikliklerine neden olur. Sera gazlarının artışı da birinci sırada fosil yakıtların (kömür, petrol, doğal gaz) enerji üretimi, sanayi, ulaşım vb. işlemlerde enerji kaynağı olarak kullanılması ile endüstriyel tarım ve hayvancılığa, ikinci sırada ise yutak alanların büyüklüğünün (ormanlar) ve karbondioksit emme kapasitesinin (okyanuslar ve toprak) azaltılmasına bağlıdır. Yani iklim değişikliği tamamen insan etkisiyle meydana gelmektedir (IPCC, 2013).

İklim değişikliğinin nedenlerine ve sonuçlarına dair bilimsel konsensus, 1992'den itibaren, sorunun bir an önce çözülmesi gereken bir krize dönüştüğünün, küresel olarak, siyasi düzeyde de kabul edilmesini sağlamıştır. İklim değişikliği ancak küresel bir şekilde çözülebilir, çünkü sera gazları nereden salınmış olursa olsun atmosfere oldukça homojen bir şekilde dağılır ve etkilerini küresel düzeyde gösterir; hatta küresel ısınmaya bağlı olarak yeryüzünün uzak bir yerinde olan bir değişiklik (buzulların erimesi, okyanus yüzey sıcaklıklarının artması gibi) bambaşka bir yerde felaketlere (kuraklık, tayfunlar gibi) yol açar. Ancak küresel politikaların uygulanması ulusal, bölgesel ve yerel politika süreçleriyle yakından bağlantılıdır. Bu nedenle iklim politikaları uluslararası düzeyden yerel düzeye kadar çok katmanlı bir politika sürecinin sonucunda oluşur ve konu sadece küresel bir soyutlama içinde ele alınamaz.

İklim politikası nedir?

Peki, bu çok katmanlı sürece konu olan iklim politikalarını nasıl tanımlayacağız? İklim değişikliğine neden olan sera gazları öncelikle enerji üretiminden kaynaklandığı için, enerjinin hangi kaynaktan üretildiği ve nasıl tüketildiği iklim politikalarıyla son derece ilgili bir konudur. Çimento, demir çelik gibi fosil yakıtların kullanıldığı enerji yoğun sektörler sanayi politikalarını, neredeyse bütünüyle petrole bağımlı ulaştırma sektörü ulaşım politikalarını, hem yüksek miktarda çimento kullanımı hem de uygun koşullarda enerji verimliliği potansiyeli taşıması inşaat ve konut politikalarını iklim politikalarına bağlar. Aynı şekilde örneğin tarım ve hayvancılıktan kaynaklanan emisyonlar gıda ve tarım politikalarını, ormanların keresteci-

likte kullanılması nedeniyle yutak alanlarının azalması ormancılık politikalarını iklim politikalarıyla yakından ilişkili hale getirir. Öte yandan kuraklık gibi etkilerle başa çıkmak için ürün deseninin nasıl değiştirilmesi gerektiği, adalarda ve kıyı bölgelerde deniz seviyelerinin yükselmesi nedeniyle tuzlanan yeraltı sularının yerine neyin konulacağı gibi konular da iklim politikalarıyla ilgilidir ve meselenin son derece karmaşık olduğunu gösterir.

Ancak enerji, sanayi, tarım, ormancılık, ulaşım, konut gibi politikaların kendi dinamikleri vardır, farklı önceliklerden etkilenir ve başta piyasa olmak üzere kendi aktörlerinin işin içine girdiği bir sürecin sonucunda belirlenir. İklim değişikliği bu politikaların oluşturulmasında "çevre" başlığı altında ve çoğu zaman tâli bir konu olarak ele alınır. Oysa iklim değişikliği bildik anlamda bir çevre sorunu değildir. Çünkü çevre sorunları genellikle bir toksik maddeyle ya da kirleticiyle (kaynaklarının engellenmesi, yerine alternatifler bulunması, ortaya çıkmasının önlenmesi, filtrelenmesi, arıtılması, depolanması, zararsızlaştırılması, kirletilen yerin temizlenmesi vb.) ilgilenir, ya da bir alanın/doğanın yıkıcı insan etkilerinden korunmasını veya bozulan alanın onarılmasını amaçlar. Oysa iklim değişikliğinin (en azından azaltım yönünden) çevrenin temizlenmesiyle, toksik bir maddenin zararsızlaştırılmasıyla, ya da doğanın korunmasıyla olan ilgisi sınırlıdır; ozon tabakası sorununda olduğunun tersine, yerine zararsız bir alternatifin geçirilmesiyle çözülemez ve sadece çevre başlığı altında ele alınamayacak kadar karmaşık bir soruna tekabül eder. O halde iklim değişikliğine neden olan ve iklim değişikliğinden etkilenen bu tür politikalardan ayrı olarak ele alınacaksa, üstelik sadece bir çevre politikası da değilse, iklim politikası nedir?

İklim politikasının ne olduğunu en iyi, konuyla ilgili olarak 1992'de hazırlanan ve neredeyse bütün dünya ülkeleri tarafından imzalanan Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne (UNFCCC) bakarak anlayabiliriz. Sözleşme'nin 2. maddesi, amacını "(...) atmosferdeki sera gazı birikimlerini, iklim sistemi üzerindeki tehlikeli insan kaynaklı etkiyi önleyecek bir düzeyde durdurmayı başarmak" olarak tanımlamaktadır (REC, 2006). Sözleşme'nin oluşturduğu kurumsal yapılanma, bu amaçla yapılacak işleri, sadece sera gazı birikimlerini durdurmayı değil, iklim değişikliğinin etkilerine karşı önlem almayı da dahil edecek şekilde dört ana başlık altında toplar: Azaltım, uyum, finans ve teknoloji. Bu başlıklar altında toplanan çok sayıda alan, sadece uluslararası politika düzeyinde değil, ülkeler düzeyinde de iklim politikalarının içeriğini oluşturur.

Bu kapsamda, Sözleşme'den, uluslararası müzakerelerdeki konu başlıklarından ve literatürden yola çıkarak, iklim değişikliği sorununun çözülmesi için atılması gereken somut adımlarla ilgili çalışmalar, Sözleşme'deki dört ana başlık çerçevesinde, ama biraz daha genişleterek, on başlık halinde Tablo 1'de toplanmıştır. Bu başlıklar hem iklim politikalarının ne kadar geniş bilimsel ve politik ilgi alanlarıyla bağlantılı olduğunu anlamak, hem de politika geliştirilecek somut alanları belirlemek için yol gösterici olabilir.

Tablo 1 – İklim politikalarının kapsamı

Alan	Çalışmalar
İklim değişikliğinin takibi ve iklim modellemesi	- İklim değişikliği göstergelerinin (atmosferdeki sera gazlarının düzeyi, sıcaklık artışı, yağış değişiklikleri, sıcak dalgaları, aşırı iklim olayları vb.) bilimsel takibi - İklim değişikliğinin neden olduğu sosyal, ekonomik ve ekolojik etkilerin (su kıtlığı, kuraklık, deniz seviyelerinin yükselmesi, tarıma, balıkçılığa etkileri vb.) belirlenmesi - Küresel ısınmanın, sıcaklık ve yağış miktarlarının gelecekte hangi düzeye ulaşacağına, iklime ve ekosistemlere yapacağı etkilere dair iklim modellerinin kurulması ve projeksiyonların geliştirilmesi
Sera gazı emisyonlarının hesaplanması ve envanteri	- Atmosfere yapılan sera gazı emisyon miktarının ülkelere, bölgelere, kentlere, sektörlere göre hesaplanması ve karbon ayak izinin belirlenmesi - Ülkelerin sera gazı emisyonlarının toplam, kişi başı ve tarihsel olarak yıllara göre takibi ve karşılaştırılması - Emisyon hesaplamalarından yola çıkarak sera gazı envanterinin çıkarılması, takibi, raporlanması - Sera gazı ölçümüne dair standartların belirlenmesi ve eğitim verilmesi
Ekonomik model ve projeksiyonlar	- İklim değişikliğinin ülke ve dünya ekonomisine yapacağı etkilere ve emisyon azaltım potansiyellerine dair modeller ve projeksiyonlar - Karbon bütçesinin belirlenmesi
Azaltım hedefleri ve politikaları	- Model ve projeksiyonların ışığında, sera gazı emisyonlarının azaltılmasına yönelik olarak, küresel, ulusal, yerel ve sektörel hedeflerin (hangi sera gazının, hangi yıl, hangi yıldaki düzeye göre, ne oranda azaltılacağının) belirlenmesi - Sera gazı emisyonunun azaltılmasını sağlayacak politika önerilerinin ve araçlarının, düşük karbonlu gelişme stratejilerinin, yol haritalarının ve eylem planlarının geliştirilmesi - Yerel yönetimlerin, sera gazı emisyonlarını azaltmak ve iklim değişikliğinin etkilerine uyum sağlamak için izlemeleri gereken yerel politikaların belirlenmesi, düşük karbonlu kent politikaları - Fosil yakıtların kullanımından vazgeçilmesine (*phase-out*) yönelik politikaların geliştirilmesi - Ormanlar, okyanuslar ve toprak gibi yutakların korunması ve geliştirilmesi
Uyum politikaları	- İklim değişikliğinden kaynaklanan risklerin ve kırılganlıkların belirlenmesi - Ekosistemlerin ve toplumların iklim değişikliğinin etkilerine karşı direnç ve esnekliklerinin artırılması - İklim değişikliğinin önlenemeyen etkilerine uyum sağlamak amacıyla su kaynaklarının, toprağın, tohumların, sucul yaşamın ve tüm diğer ekosistemlerin korunması; ekonomik sistemin, tarımsal üretimin, hayvancılığın ve balıkçılığın sürdürülebilir kılınması - Gelişmekte olan ülkelerin iklim felaketlerinin etkilerinden dolayı karşılaştıkları kayıp ve zararların telafisi için mekanizmaların (*loss and damage*) kurulması

Alan	Çalışmalar
Teknoloji politikaları	- Sera gazı emisyonuna neden olan uygulamaların durdurulması, azaltılması ya da karbonsuz alternatifleriyle değiştirilmesini sağlayacak işlemler için uygun teknolojilerin (yenilenebilir enerjiler, enerji verimliliği vb.) geliştirilmesinin desteklenmesi, teşvik edilmesi ve bu amaçla işbirliği yapılması - Karbon yakalama ve gömme (*carbon capture and storage – CCS*) teknolojilerinin geliştirilmesi ve iklim mühendisliği (*geoengineering*) - Azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere azaltım ve uyum için gerekli teknoloji transferi
Finans politikaları	- Azaltımı kolaylaştıracak ekonomik ve finansal gereçlerin belirlenmesi, değerlendirilmesi ve uygulanması - Karbon fiyatlaması (emisyon ticareti, karbon vergisi gibi) çalışmaları - Esneklik mekanizmaları (*carbon offset, CDM,* vb.) ve yeni piyasa mekanizlamaları (*New Market Mechanisms*) - Azaltım ve uyum konusunda uygulamaları gereken politikalar için azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere finansal yardım yapılması - İklim değişikliğine karşı alınan önlemlerin gelişmekte olan ülkelere yönelik olası olumsuz etkilerinin (uluslararası ticaret engelleri gibi) azaltılması için politikalar geliştirilmesi
Kapasite geliştirme ve farkındalık	- İklim politikalarını belirleyen ve uygulayan tüm tarafların, uluslararası alanda da azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kapasitelerinin geliştirilmesi, bütçe ve teknik imkan sağlanması - İklim değişikliği konusunda toplumsal farkındalığın artırılması ve eğitim verilmesi - İklim politikalarının uygulanması için gerekli mevzuatın hazırlanması - Uygulanan iklim politikalarının izlenmesi
Uluslararası politikalar	- UNFCCC kapsamında uluslararası müzakerelerin yürütülmesi, takibi ve analizi - Ülkeler arasında ikili ve çok taraflı iklim politikaları - İklim değişikliği diplomasisi
İklim siyaseti	- Çevre politikaları, uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi disiplinleri bağlamında iklim değişikliği politikalarının analizi, değerlendirilmesi ve yeni siyaset çözümlerinin geliştirilmesi

Sözleşme'nin 4-1/c maddesi, tüm taraflar, "Enerji, ulaştırma, sanayi, tarım, ormancılık ve atık yönetimi sektörleri dahil, tüm ilgili sektörlerde, Montreal Protokolü ile denetlenmeyen insan kaynaklı sera gazı emisyonlarını kontrol eden, azaltan veya önleyen uygulama ve işlemlerin teşvik ve geliştirilmesinde, uygulanmasında ve teknoloji transferi dahil yayılmasında işbirliği yapacaklardır" demektedir (REC, 2006). Dolayısıyla konuyla ilgili bütün bu sektörlerdeki uygulamaların iklim politikalarıyla olan bağlantısı Sözleşme'de de açıktır. Yine de Sözleşme'nin girişinde teyid edilen "devletlerin egemenlik hakkı ilkesi", bu gibi "ulusal" politika tercihlerinin, öncelikle küresel bir politika alanı olan iklim değişikliğini durdurmak için bile olsa, küresel biçimde belirlenmesini imkansız kılar. Bu, iklim değişikliğiyle mücadelenin yumuşak karnını oluşturur. Ülkeler kendi sınırları dahilindeki sera gazı emisyonlarını azaltma taahhüdünde bulunabilirler ve bu taahhüdlerini yerine getirmekle, uluslararası

düzeyde yükümlü tutulabilirler. Ancak bu taahhüdün gereği olan uygulamaları yapmakla (örneğin petrol çıkartmamak, kömürlü termik santralları kapatmak ya da emisyonlarını sınırlamak, motorlu taşıtlarla ulaşımı sınırlamak, enerji verimlilik standartlarını artırmak vb.) yükümlü tutulamazlar. Aynı şey ulusal düzeyde de geçerlidir. Sera gazı emisyonlarını azaltmak bir politikadır, ancak bu politikanın uygulanmasını sağlayacak pek çok şey, başta ekonomi ve kalkınma politikaları olmak üzere başka politika alanlarının konusudur. Bu durum açık bir çelişki olduğu ve politikaların belirlenmesi sürecini doğrudan etkilediği için akılda tutulmalıdır. Bununla birlikte aynı nedenlerle uygulama alanlarına (enerji, ulaşım, tarım vb.) ilişkin politikaların iklim politikalarını ikame edemeyeceği de akılda tutulmalıdır. İklim politikaları bu bariz zayıflıkla malûl olarak ayrı ve "spesifik" bir politika alanı olarak kabul edilmelidir.

Kısaca iklim politikaları, yukarıda belirtilen kapsamda, iklim değişikliğine neden olan sera gazlarının emisyonlarının azaltılması, bunun için gereken finansal gereçlerin ve teknolojilerin geliştirilmesi ve iklim değişikliğinin etkilerine uyumu içine alan spesifik bir politika alanı olarak tanımlanabilir.

İklim politikalarında uluslararası süreç belirleyici öneme sahip olmakla birlikte, araştırmamızda Türkiye'nin ulusal politikalarına odaklandığımız için, uluslararası müzakerelerdeki tutumu da dahil olmak üzere Türkiye'nin ulusal iklim politikalarını kimlerin, nasıl belirlediğini tartışıyoruz. Tarihsel süreci de kısaca ele almaka birlikte, bu politikaların neler olduğuna ya da olması gerektiğine ilişkin ayrıntıları genellikle bu çalışmanın dışında bırakıyoruz. Özetle Türkiye'nin iklim politikalarını nasıl yaptığı, bu süreçte hangi aktörlerin yer aldığı ve aralarındaki ilişkilerin nasıl bir seyir izlediği ile ilgileniyoruz.

Politika yapım süreci

Politika, hükümetlerin yurttaşları ilgilendiren konularda söylediği ve yaptığı her şey olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla politikaların belirlenmesinde birinci özne hükümetlerdir. Ancak politika yapımı hükümetlerin tek başlarına yürüttükleri bir süreç olarak tanımlanamaz. Ripley ve Franklin (1987) politika yapımını şöyle tanımlar:

> "Politika yapımı, belli bir sorun hakkında ne yapılacağına hükümetin nasıl karar verdiğidir. Politika yapımı hükümet ve hükümet dışı aktörler arasında bir etkileşim sürecidir ve politikalar bu sürecin sonucunda oluşur."

Dolayısıyla politika, hükümetin dediği ve yaptığı şey olsa da, söz konusu politikanın yapım süreci hükümet ve hükümet dışı aktörlerin etkileşimiyle mümkündür. Her ne kadar Türkiye'nin kamu yönetimi literatüründe kamu politikaları daha çok "hükümetler ve kamu kurumları tarafından geliştirilen ve uygulanan" bir şey olarak tanımlansa da (Övgün, 2013) katılımcılığın demokratik işleyişin olmazsa olmaz bir unsuru olarak görüldüğü bir dönemde geleneksel kamu yönetimi anlayışının sınırları vardır. Dolayısıyla bazı politikalar kamuoyunun bilgisi ve katılımı dışında (örneğin gizli oturumlarda, ya da kamuoyunun bilgisi olmadan ve/veya kamuoyunda tartışılmadan) belirlenebilir, ancak bu tür bir durumda gerçek anlamda bir politika yapım sürecinden söz edilemez. Hükümet üyelerinin, bürokratların veya diğer kamu kurumlarının kendi aralarında yaptıkları tartışma ve müzakereler bir politika süreci değildir. Hatta bu tür bir politika belirleme anlayışının istisna değil kural olması, klasik anlamda politikanın varlığını da tartışmalı hale getirir.

Türkiye'de katılım ve tartışma konusunda ciddi kısıtlar olsa da, pek çok konuda yukarıda tarif ettiğimiz türde, hükümet ve hükümet dışı tarafların işin içinde olduğu bir politika yapım süreci mevcuttur.

Burada tartışmalı olan konu sürecin nasıl işletildiği, ne kadar etkili olduğu, kimlerin katıldığı; açık, katılımcı ve denetlenebilir bir politika yapım sürecinin mevcut olup olmadığıdır. İklim politikalarının da bu tür bir sürecin konusu olduğunu söyleyebiliriz.

Politika sürecinin aktörleri

Eğer hükümet ve hükümet dışı aktörler arasındaki etkileşim, politika sürecinin zorunlu bir parçasıysa, o halde bu sürecin aktörlerini de tanımlamamız gerekir. Kamuoyunu ilgilendiren sorunların çözümü için bir politika süreci işletilirken, hangi çözümün seçileceği veya uygulanacağı hakkında etkide bulunmaya çalışan, bu amaçla resmi ya da gayrıresmi bir girişimde bulunan birey ve grupların tamamı politika aktörü olarak tanımlanabilir.

Politika aktörlerini hükümet (devlet) ve hükümet dışı olmak üzere iki ana kategoriye ayırabiliriz. Türkiye'nin parlementer yönetim sisteminde devlet aktörleri başta yasaların yapıldığı Türkiye Büyük Millet Meclisi olmak üzere, hükümeti (bakanlar kurulu), bakanlıkları, bakanlıklara bağlı ya da ilgili kamu kurum ve kuruluşlarını ve bu kuruluşlarda çalışan bürokratları ve uzmanları kapsar. Hükümet dışı aktörler ise uluslararası kuruluşlar, özel sektör (piyasa), sivil toplum örgütleri ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, akademi ve medyadır. Yurttaşlar ise medya ve/veya sivil toplum örgütleri ve/veya siyasi partiler ve seçimler aracılığıyla bilgi edinme, görüşlerini iletme ve katılım haklarını kullanırlar. Bu listede hangi kategoride olduğu tartışmalı olabilecek aktörler de vardır.

Bu araştırmada Türkiye'de hangi kurumun veya kişilerin iklim politikaları aktörü olduğuna karar verirken, öncelikle iklim politikaları alanının Tablo I'de belirttiğimiz sınırlarını göz önüne aldık. Bu nedenle iklim değişikliğini etkileyen (veya bundan etkilenen) bütün politika alanlarında rolü olan her aktörü iklim politikaları aktörü olarak kabul etmedik. Örneğin enerji alanında yapılan her politika bir yanıyla iklim değişikliğiyle ilgilidir. Enerji politikalarını etkileyen piyasa aktörleri arasında da enerji şirketleri veya bu şirketlerin kurduğu kuruluşlar önemli bir etki gücüne sahiptir. Yenilenebilir enerji yatırımları da iklim değişikliğinin çözümüne yönelik önemli araçlar arasında yer alır. Ancak enerji, hatta yenilenebilir enerji alanında çalışan herkes, iklim politikalarına bir etkisi veya etkinliği olup olmadığına bakılmaksızın iklim politikaları aktörü olarak kabul edilemez. Bir başka örnek finans sektörüdür. İklim politikalarının uygulanabilmesi için bankaların ve finans kuruluşlarının verdiği krediler ve aldığı stratejik kararlar önemli olabilir. Ancak bu kararlar genellikle iklim politikalarına değil, enerji, tarım vb. yatırımlara yöneliktir. Dolayısıyla finans sektörü aktörleri de doğrudan iklim politikalarına dönük çalışmalar gerçekleştirmedikleri takdirde bu çalışma kapsamında birer aktör olarak tanımlanamaz. Sivil toplum için de benzer bir örnek düşünülebilir. Hidroelektrik santrallar devlet ve piyasa tarafından yenilenebilir enerji olarak tanımlandığı ve yenilenebilir enerji de iklim değişikliği açısından önemli olduğu için, HES'lerin çevreye verdiği zararlarla ilgilenen ve/veya HES'lere karşı mücadele veren bir çevre ve ekoloji hareketi dolaylı olarak iklim değişikliği alanına da girmiş, daha doğrusu iklim değişikliği tartışmalarını etkilemiş, ya da sonuçlarından etkilenmiş olur. Yine de bu tür çevre kuruluşları, sadece bu nedenle, yani iklim politikalarına ilişkin bir rolleri olmadığı sürece, bir iklim politikaları aktörü olarak kabul edilmemişlerdir.

Yukarıda çizilen çerçeveye rağmen bu kuruluşlar enerji, finans, çevre gibi alanlardaki çalışmaları dolayısıyla iklim değişikliği politikaları için paydaş sayılabilirler. Bu nedenle, iklim politikalarının aktör alanını sınırlayarak "aktör" ve "paydaş" arasındaki ayrımı da vurgulamayı önemli buluyoruz.

Aktör-paydaş ayrımı

Literatürde yapılan tanımların çoğunda paydaş, bir durumu (örgüt, plan, politika, vb.) etkileyen veya bu durumdan etkilenen ya da etkilenme olasılığı bulunan bütün tarafları içerecek şekilde tanımlanır. Bryson'un tanımına göre (1995) paydaş, "örgütün ilgisi, kaynakları, ya da çıktıları üzerinde hak iddiası bulunan, ya da o çıktılardan etkilenen her kişi, grup ya da kuruluş"tur. Bu tanımı örgütlenme literatüründen politika yapım sürecine uyarlarsak, yapılan politikaları etkileyen veya etkilenen bütün tarafları işin içine katmamız gerekir. Bu tür bir paydaş analizi yukarıda verdiğimiz örnekteki tüm kişi ve kurumları içine alabilir.

Ancak iklim politikalarıyla ilgili paydaşların önemli bir kısmının, iklim değişikliği konusundaki bilgi ve ilgileri çok sınırlı olabilir. Üstelik iklim değişikliği ve alınması gereken önlemler herkesi etkilediğinden, nihai olarak tüm yurttaşlar paydaştır. Bu nedenle bu araştırmada iklim politikalarını "spesifik" olarak tanımladığımız gibi, "politikaları etkileyen veya etkilemeye çalışan" aktörleri de iklim politikaları konusunda bilgisi, çalışmaları ve politikaları etkileme çabası olanları içerecek şekilde "spesifik" olarak tanımladık. Sadece konuyla ilgilenmeyen ya da dolaylı olarak ilgilenen paydaşları değil, iklim politikasını nihai olarak etkilese de, doğrudan iklim politikalarına dahil olmayan politika süreçlerinin aktörlerini de dışarıda bırakmayı tercih ettik. Bu durum, iklim politikalarının müzakere edileceği çok taraflı bir politika sürecine sadece bizim burada andığımız politika aktörlerinin dahil edilmesi ve diğer paydaşların süreç dışında bırakılması gerektiği anlamına gelmez. Zaten burada çizilen aktör haritası araştırma yönteminin kısıtlarıyla sınırlıdır ve eksikler olabilir. Dolayısıyla politika süreci o sırada ele alınan meselenin özelliğine uygun olacak şekilde, mümkün olduğu kadar çoğulcu ve kapsayıcı olmalıdır.

2. Türkiye'de çok aktörlü politika yapımı

Türkiye'nin iklim politikalarıyla ilgilendiğimize göre, çok aktörlü politika süreçlerinin Türkiye'deki olanaklarını da hesaba katmalıyız. Burada tanımladığımız türden bir politika yapım süreci, literatürde yönetişim olarak adlandırılan yaklaşıma denk düşer. Yönetişim kavramı, "yönetimle ilgili kurumları kapsar, fakat aynı zamanda enformel, hükümet dışı mekanizmaları da içerir" (Okçu, 2005). Dolayısıyla burada haritasını çizmeye çalıştığımız aktör ağlarının denk düştüğü bu kavramın Türkiye'nin kamu yönetiminde, sadece teorik tartışmalar düzeyinde değil, politika yapım sürecini etkileyecek ölçüde kabul edildiğini ve uygulandığını varsaymamız gerekir.

Bu kavram çevresindeki tartışmalar, kamu sektörünün piyasalaştırılması tartışmasıyla iç içe geçmiştir. Piyasaları daha etkin kılmak ve kamu-özel sektör ortaklıkları kurmak için yönetişimden bahsetmek, aynı zamanda devlet dışı aktörleri politika süreçlerinde etkin kılmak anlamına da gelecektir. Ancak yalnızca özel sektörün ya da piyasaların sürece katılması, iki düzeyli bir yönetişim anlamına gelir ve burada tarif etmeye çalıştığımızdan daha dar bir çerçeve oluşturur. Yine de ileride göreceğimiz gibi Türkiye'de devletin hükümet dışı politika aktörü olarak kabul ettiği taraf çoğu zaman özel sektörle sınırlı kalmaktadır.[4]

Öte yandan politika sürecini mümkün kılabilecek ve 1960'lardan bu yana gündemde olan kamu yönetimi reformları özellikle 1990'ların ortalarından sonra önem ve süreklilik kazanmıştır. Övgün'e göre, küreselleşmenin etkisi ve devletin ekonomideki rolünün değişmesiyle "uluslararası normların ve kuralların, artan yaptırım gücü ile de desteklenerek giderek ağırlık kazandığı" görülmektedir.[5] Örneğin

4 Bunun iklim politikalarındaki açık bir örneği olan İDHYKK'nın yapısı için Bkz. Bölüm 5.1.1.1.

5 Tırnak içindeki cümle Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan (1996-2000) alınmıştır. (DPT, 1995).

kamu yönetim reformunun bir parçası olan yerelleşme, bölgesel kalkınmanın gündeme getirildiği 1995 tarihli Yedinci Kalkınma Planı'nın önemli bir hedefidir ve 2004'te Cumhurbaşkanı tarafından veto edilen reform girişimi (Kamu Yönetimi Temel Kanunu) bu plandan kaynaklanmaktadır (Övgün, 2013).

Kamu yönetimi reformları ve idari reformlar özellikle ekonomik krizlerden sonra gündeme gelen yapısal uyum programları, özelleştirmeler, devletin ekonomiye müdahalesinin azaltılması ve kamuda verimlilik artışıyla yakında ilgilidir. Avrupa'da yönetişimin dört temel ilkesinin güvenirlik ve öngörülebilirlik, açıklık ve saydamlık, hesap verme sorumluluğu, verimlilik ve etkinlik olduğu düşünülürse, AB katılım sürecinin kamu politikalarını zorlayıcı rolü de anlaşılabilir (Şahin, 2007).

Ancak Temizel'e göre konu sadece piyasalaştırma değildir: "Kamu hizmetlerinin kaliteli ve şeffaf bir biçimde yerine getirilmesine yönelik istek ve beklentilerin artması, demokratik mekanizmaların daha fazla işlerlik ve etkinlik kazanması, vatandaşın yaygın bir biçimde yönetime katılma taleplerinin gündeme gelmesi kamu yönetimini değişime zorlayan etkenler olmuşlardır." Bu dönüşüm sürecinde, yirminci yüzyılın büyük bir bölümüne hâkim olan Geleneksel Kamu Yönetimi modeli ağırlıklı olarak 1980'lerin ikinci yarısından itibaren, devletle vatandaşlar arasındaki ilişkilerin yeniden düzenlendiği daha esnek ve piyasa tabanlı Yeni Kamu Yönetimi modeline dönüşmeye başlamıştır. Çalışanların ve vatandaşın, kamu yönetiminin karar ve eylemlerini etkileyebilme şansına sahip olmaları gereği artık genel kabul görmüş bir düşüncedir (Temizel, 2010).

Sonuç olarak AB müzakere sürecinin ve kamu yönetiminde yapılan reformların sonucu olarak özel sektörün, sivil toplumun ve diğer kesimlerin de dahil olduğu strateji belirleme ve proje toplantıları veya ortak proje uygulamaları gibi yönetişim yaklaşımına denk düşen bir anlayış, Türkiye'de de yaygınlaşmaya başlamıştır. Yine de karar verme ve uygulama aşamasında devlet bürokrasisinde hâlâ geçerli olan anlayışın diğer aktörlerle müzakereyi değil, istişareyi gerekli bulan geleneksel kamu yönetimi anlayışına yakın olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Bu nedenle iklim politikaları için bu aşamada daha önemli olan şey, müzakere olanaklarını geliştirmek için bir zemin oluşturmaktır. Öte yandan dünyada da iklim değişikliği politikaları demokrasi eksikliği, devletlerin ulusal çıkarlar gerekçesiyle yaptıkları blokaj, özellikle belli sektörlerin (fosil yakıt, enerji, madencilik vb.) özel çıkarları ve destekledikleri inkâr kampanyaları, konunun karmaşıklığı ve uluslararası politika alanının parçalanmışlığı gibi nedenlerle müzakereci demokrasi anlayışından uzak bir mecrada seyretmektedir (Stevenson ve Dryzek, 2014). Yine de uluslararası iklim politikalarının çok taraflı karakteri, AB'de yerleşmiş mekanizmalar sayesinde, bazı ülkelerde de tabandan gelen baskının etkisiyle Türkiye'de olduğundan çok daha belirgindir. Türkiye'de de gerek küresel değişimin ve reformların etkisiyle değişim potansiyeli taşıyan kamu yönetimi, gerekse gelişen iklim hareketi, daha demokratik ve çok taraflı bir politika sürecinin mümkün olunduğunu düşünmemizi sağlamaktadır.

3. Araştırmanın amacı

Bu araştırma, Türkiye'de iklim politikalarının oluşturulma sürecine etki eden aktörlere odaklanmakta, konumlarını, yaptıkları başlıca çalışmaları, rollerini, etki güçlerini, izlenen politikalara dair pozisyonlarını ve aralarındaki ilişkileri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırma fikri 2015'te yapılacak Paris Zirvesi'nin yarattığı yeni iklim politikaları süreci ve Türkiye'nin burada daha aktif bir rol alma olasılığı nedeniyle ortaya çıkmıştır.

Uluslararası iklim politikaları, Kyoto sonrası döneme ilişkin güçlü ve bağlayıcı bir anlaşma çıkması ihtimali beliren 2009 Kopenhag zirve-

sinden (COP 15) önce, Kopenhag'ın işaret edildiği 2007 Bali Zirvesi'nden (COP 13) itibaren en hareketli dönemini yaşamıştı. Kopenhag'da bir anlaşmaya varılamaması ve bunun yarattığı hayal kırıklığı uzun süren bir durgunluğa neden oldu. Ancak 2011'de Durban'da atılan adımlar, 2020'den itibaren izlenecek daha güçlü bir iklim değişikliği rejimi üzerinde 2015'te Paris'te yapılacak olan 21. Taraflar Konferansı'nda bir anlaşmaya varılması ihtimalini güçlendirince, süreç yeniden canlandı.

Türkiye'de de, Sözleşme'nin onaylandığı 2004'ten 2009 Kopenhag Zirvesi'ne kadar giderek canlanan iklim değişikliği tartışması bu tarihten itibaren soğumaya başlamıştı. Üstelik bu durum sadece Kopenhag'da bir sonuç alınamaması dolayısıyla rahatladığı söylenebilecek hükümet tarafı için değil, uğradığı hayal kırıklığı nedeniyle sesi pek çıkmayan iklim hareketi için de geçerliydi. Ancak 2012-2013 döneminde en zayıf noktasına gerileyen iklim politikaları, 2013 Varşova Zirvesi'nin (COP 19) ardından, Paris'te bir anlaşmaya varılması ve Türkiye'nin de, hükümetin kendi sözleriyle "kritik kütleye ulaşılması halinde" bu anlaşmanın bir parçası olması ihtimalinin güçlendiği son dönemde tekrar canlanmaya başladı. İklim hareketinin de aynı şekilde, özellikle İklim Ağı'nın[6] kurulması ve küresel iklim hareketinin yükselmesiyle birlikte yeniden ivme kazanmaya başladığı söylenebilir.

Ancak gerek 2004-2009 arasında iklim değişikliği tartışmalarının canlı olduğu dönemde, gerekse son zamanlarda, devlet ile devlet dışı aktörler arasında sürekli ve kalıcı bir diyalog olduğu söylenemez. Devlet dışı aktörlerin devlet tarafından tartışmalara en fazla dahil edildiği dönem UNDP'nin yürüttüğü Türkiye'nin İklim Değişikliği Eylem Planı'nın hazırlanmasına ilişkin projenin yapıldığı 2009-2011 arasıdır. Bu proje sırasında yapılan toplantılara sivil toplum kuruluşları da davet edilmiş ve her ne kadar çoğu dikkate alındıkları konusunda tatmin olmuş görünmeseler de, görüşleri alınmıştır. Öte yandan sürekli bir diyalog ortamı olabilecek İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulu'na devlet dışında sadece bazı önemli özel sektör kuruluşları (TOBB, TÜSİAD ve son dönemde MÜSİAD) dahil edilmiştir. Bunun dışında devletle akademi, sivil toplum ve özel sektörün diğer kesimleri, sadece bazı projelerde, konferanslarda ve kısmen de devlet dışı aktörlerin katılımının çok sınırlı olduğu uluslararası zirvelerde bir araya gelmektedir. Dolayısıyla farklı aktörlerin birbirlerinden haberdar olmalarını ve yaptıkları çalışmalardan ve görüşlerinden etkilenmelerini sağlayacak ortamlar son derece kısıtlıdır.

Bu çalışma, devlet ve devlet dışı aktörleri, pozisyonları ve yaptıkları çalışmalar açısından aynı düzlemde bir araya getirmektedir. Bugüne dek Türkiye'de iklim politikalarının tarihi ve kapsamına ilişkin çalışmalar, genellikle devletin hazırladığı belgelere, yürüttüğü projelere ve uluslararası zirvelerdeki pozisyonuna odaklanmış, bir anlamda "resmi" bir tarih yazılmıştır. Bu aktör haritası, projeler, yayınlar ve politikalara dair pozisyonların gelişimi ışığında, sürece etki eden küresel ve yerel gelişmeleri de göz önünde tutarak, bütün tarafları, aynı raporda bir arada ele almaktadır. Aynı zamanda, farklı kesimlerden aktörleri yatay bir düzlemde bir arada ele alan bu kurgunun önümüzdeki dönemde geliştirilebilecek bir müzakere zemini için başlangıç noktası olabileceği umulmaktadır.

Bir harita varolan durumu saptar ve aktörlerin konumlarına, rollerine ve aralarındaki ilişkilere öncelik verir. Ancak bu çalışma bunun bir adım ötesine geçerek aktörlerin bugüne dek yaptıkları işleri ve aldıkları pozisyonu da mümkün olduğunca saptamaya çalışmakta, böylece Türkiye'de iklim politikalarının ve iklim hareketinin 10 yıllık tarihini ana hatlarıyla da olsa ortaya koymayı hedeflemektedir.

6 İklim Ağı için Bkz. Bölüm 5.3.3.1

4. Araştırmanın yöntemi

Bu araştırmada, Türkiye'nin iklim politikalarında etkili olan aktörlerin ülke düzeydeki haritasının çıkarılması ve politika yapım sürecindeki rollerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Yerel aktörlerin haritalandırılması bir başka araştırmanın konusudur. Bu aktör haritasında Tyndall Center'da 2005'te İngiltere'deki iklim politikaları aktör haritasının belirlenmesi için yapılan çalışmada olduğu gibi politika ağlarının nasıl oluştuğu ve aktörlerin birbirlerinden nasıl etkilendiği anlaşılmaya çalışılmış, kamu kurumlarından sivil toplum örgütlerine ve özel sektöre kadar birbirinden farklı kesimler, bilim alanında da iklim biliminden sosyal bilimlere kadar konuyla ilgilenen tüm çevreler çalışmaya dahil edilmiştir (Turnpenny vd, 2005).

Aktör haritası öncelikli olarak mülakatlar yoluyla çizilmiştir. Başta kamu kuruluşları olmak üzere, özel sektör, sivil toplum, akademi ve medya aktörlerinin temsilcileriyle yüz yüze mülakatlar yapılmıştır. Mülakatların önemli bir bölümü yarı yapılandırılmış yöntemle gerçekleştirilmiş, akademisyenler ve uzmanlarla daha serbest görüşmeler yürütülmüştür. Mülakat yapılacak aktörlerin seçiminde ulusal raporlar ve eylem planları gibi resmi belgeler, yayımlanan kitap ve raporlar, internet taramaları ve kartopu yöntemiyle mülakat yapılan kişilerden alınan bilgiler kullanılmıştır. Görüşülmek istenen kişilere ulaşma zorluğu (geçmişte çok aktif olan bazı kişilerin şu anda görevinden ayrılmış, ya da yurtdışında olması gibi nedenler dahil) ve zaman kısıtının yanı sıra haritanın sınırları, görüşülen kişi sayısını belirlemiş, bazı önemli aktörlerle mülakat yapılamamıştır. Ancak kamu kesimindeki bütün belirleyici kurumların temsilcileriyle, iklim alanında çalışan çevreci sivil toplum kuruluşlarının büyük bir kısmıyla, iklim üzerine çalışan akademisyenlerin önemli bir bölümüyle ve özel sektörün sivil toplum alanındaki ve kamusal nitelik taşıyan örgütleriyle görüşme yapılması hedeflenmiş ve bu hedefe büyük ölçüde ulaşılmıştır. Ayrıca medya, siyasi partiler ve özel sektörün önemli bir kesimi için haritayı tamamlayacak başka çalışmalar yapılması planlanmış, zaman kısıtının da etkisiyle bu alanlarda yapılan görüşme sayısının sınırlı tutulması planlanmıştır. Mülakat yapılacak kişilerin seçilmesinde bunun dışında bir seçme yöntemi kullanılmamıştır.

Özel sektör, akademi ve medyayla yapılan mülakatların ve bu segmentlere ayrılan payın sınırlanmasının bir nedeni de pratik zorluklardır.

Özel sektör alanında irili ufaklı çok sayıda sivil toplum örgütü vardır, ancak hangisinin sektörü temsil gücü taşıdığının ölçümü özneldir, ya da bunu nesnel bir şekilde belirlemek uzun zaman ve derinlemesine araştırma gerektirmektedir. Aynı şekilde konuyla ilgili şirket sayısı da çok fazladır ve bunlardan hangileriyle görüşülmesi gerektiğine dair nesnel bir kriter yoktur. Bu nedenle genel bilgi almak amacıyla büyük sivil toplum kuruluşlarıyla ve iki alandaki şirketlerden (sanayi ve karbon yönetimi) birer örnekle yetinilmiştir. Daha geniş kapsamlı bir çalışma yapılarak temsil edici yeterlikte özel sektör kuruluşu ve şirketle ve bunun yanı sıra bu araştırma kapsamında ulaşılamayan üst düzey yöneticilerle yapılacak mülakatlar bu eksiği giderebilir. Öte yandan özel sektörün kendini anlattığı yayınlar diğer kesimlere göre çok daha fazla halkla ilişkiler, ürün tanıtımı ve reklam amaçlı olabilecek sosyal sorumluluk yaklaşımını yansıtmaktadır. Nesnel bir değerlendirme için çok sayıda derinlemesine mülakat yapılması ve yayınların eleştirel bir okumaya tabi tutulması gerekmektedir. Bunun için gerekli zaman ve emeğin bu araştırmanın sınırlarını aştığı görüldüğünden, özel sektör, aktör haritasında ancak genel bir şekilde ele alınabilmiştir. Özel sektör iklim politikalarında çok önemli bir aktör segmenti olduğu için bunu araştırmanın en önemli kısıtı olarak not etmemiz gerekir.

Akademide iklim değişikliğinin yerini saptamak çok daha kolaydır. Elimizde makale indeksleri, yayın listeleri, kitaplar gibi nesnel ölçütler bulunmaktadır. Ayrıca akademide hangi bölümlerin ve kimlerin daha görünür ve etkili olduğunu anlamak da kolaydır. Öte

yandan akademi segmentinde iklim değişikliğiyle ilgili çalışmalar açısından (en azından Türkiye'de) kurumlardan çok kişiler ön plandadır. Sadece iklim çalışmaları yapan başlıca bölümleri dahil etmek haritayı çok sınırlar; ancak kişilerden oluşan bir harita çizmek de kolay değildir. Bu nedenle zaman kısıtı ve erişim güçlüğünün yarattığı sınırlar dahilinde mümkün olduğu kadar çok sayıda akademisyen ve uzmanla görüşülmüştür. Bu görüşmeler akademinin rolünü ve bilimsel çalışmaların politika oluşturmadaki etkisini anlamanın ötesinde, Türkiye'nin iklim politikaları, diğer aktörlerle ilişkiler gibi konularda da önemli katkılar sağlamıştır. Ancak kişi listesi vermenin pratik zorlukları, istemeden önemli bazı isimleri dışarıda bırakma ihtimali gibi nedenlerle akademi segmentinde de yapılan araştırma ve mülakatlardan çıkarılan genel sonuçların verilmesiyle yetinilmiştir. Bu alanda salt iklim değişikliği alanında çalışan merkezler ve bölümlerle, alanda öncü rolü olan bazı kişiler ismen zikredilmiştir.

Medya da benzer nedenlerle genel bir değerlendirmeyle sınırlanmıştır. Bunun bir nedeni, medyanın, bütün diğer segmentleri diklemesine kesen, rolü diğerlerinden farklı bir aktör segmenti oluşturmasıdır. Türkiye'de iklim değişikliği üzerine sürekli haber yapan ve yazı yayımlayan çok az sayıda medya kuruluşu vardır ve yaygın medya büyük ölçüde belli olaylar sırasında (iklim zirveleri, büyük iklim felaketleri vb.) konuya değinmektedir. Bu nedenle aktör haritasında medyanın rolü ancak derinlemesine mülakatlarla, eleştirel bir biçimde (konunun neden yeterince ele alınmadığı, haber yapılış biçimine dair habercilik kaygısı dışındaki etkenlerin neler olduğu vb.) ele alınabilir. Bu da bu araştırmanın zaman ve boyut sınırlarını aşmaktadır. Bu nedenle bir aktör olarak medya genel hatlarıyla ele alınmış, sadece iklim değişikliğine özel olarak eğilen medya kuruluşları değerlendirmeye dahil edilmiş, medya ve iklim değişikliği konusu bu haritayı tamamlayacak bir başka araştırmaya bırakılmıştır.

Siyasi partiler ise araştırmanın boyutlarını çok büyütmemek için yukarıda da belirtildiği gibi tamamen bir başka çalışmaya bırakılmıştır. Zaten siyasi partilerle yapılacak mülakatların ve diğer araştırmaların da medyada olduğu gibi daha çok konunun neden yeterince ele alınmadığına odaklanması gerekecektir. Bu da medyadan farklı olarak ayrı ayrı siyasi partilerin düşünsel arka planlarının, siyasi programlarının ve siyaset teorisinin incelenmesini gerektirir.

Mülakatlar 29 Mayıs 2013 ile 24 Nisan 2014 arasında gerçekleştirilmiştir. Yapılan 71 görüşmede toplam 100 kişiyle her biri yaklaşık bir saat süren mülakatlar yapılmıştır. Ayrıca bazı uzmanlar, sivil toplum temsilcileri ve akademisyenlerle (9 kişi) 6 Temmuz 2013'te 3 saat süren, metodolojinin ve aktör haritasına dair genel yapının da tartışıldığı danışma niteliğinde bir toplantı yapılmıştır. Mülakatların önemli bir kısmında bant kaydı yapılmış ve yapılan bu ses kayıtları çözülmüştür. Kamu kuruluşlarıyla yapılan mülakatların büyük kısmında ise ses kaydı yapılmamış ve not tutulmuştur. Mülakat yapılan kişi ve kuruluşların listesi Ek 1'de verilmiştir.

Bilgi toplama yöntemi olarak ikinci sırada geniş kapsamlı bir internet taraması gelmektedir. İlgili kişi ve kuruluşların web siteleri taranmış, internette iklim değişikliği, küresel ısınma ve iklim politikaları gibi anahtar sözcüklerle taramalar yapılmış, rapor ve konuşmalar incelenmiştir. Ayrıca Türkiye'de iklim değişikliği alanında yapılan yayınlar ve yayımlanan kitaplar indekslerden taranmış, iklim politikaları ve aktör haritası konularında literatür taraması yapılmıştır.

Raporda özel olarak kaynak belirtilmeyen bilgiler mülakatlardan elde edilmiş ve/veya ilgili kurumların web sitelerinden derlenmiştir. Genel bilgiler hariç, yayımlanan resmi raporlardan (planlar, bildirimler, envanter raporları, strateji belgeleri ve eylem planları gibi) alınan bilgiler belirtilmiştir. Türkiye'nin uluslararası toplantılara katılımı ve uluslararası müzakelerle ilgili bilgi ve belgeler UNFCCC web sitesinden elde edilmiştir.

III. TÜRKİYE'DE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ POLİTİKALARI

Türkiye'de çok taraflı iklim politikaları süreci 2004'te başlamıştır. Bu tarihte, Türkiye 1992'de imzaya açılan Sözleşme'ye taraf olmuş, AB katılım müzakerelerine başlaması kesinleşmiş, Ankara'da ilk İklim Değişikliği Konferansı düzenlenmiş ve sivil toplumda iklim değişikliği kampanyalarının temelleri atılmıştır. Bundan önceki dönem olan 1990-2004 arasında konu çok daha dar bir çerçevede, az sayıda kişi ve kuruluş tarafından ele alınmıştır. Ancak son 10 yılda yaşanan başlıca gelişmelere ve Türkiye'nin mevcut iklim politikalarının esaslarına değinmeden önce iklim politikalarının süreci hazırlama anlamında çok önemli olan bu "tarih öncesine" ve ardından 2004-2014 arası 10 yılda ne gibi gelişmeler olduğuna kısaca değinmekte fayda olacaktır.

1. Gelişim süreci: 1990'dan 2004'e, 2004'ten 2014'e

İklim değişikliği konusunda 1960'lardan itibaren yaşanan bilimsel gelişmeler, 1980'lerin ikinci yarısında iklim politikalarının ortaya çıkmasına neden oldu.[7] 1970'lerde ABD'de ve İsveç'te hazırlanan, ancak politik etkisi sınırlı kalan birkaç raporun ardından, konu uluslararası düzeyde ilk kez 1979'daki Birinci Dünya İklim Konferansı'yla gündeme getirildi. İlk uluslararası bilimsel komite İsveçli Bert Bolin'in başkanlığında Uluslararası Bilim Konseyi (ICSU), BM Çevre Programı (UNEP) ve Dünya Meteoroloji Örgütü (WMO) tarafından 1980'de kuruldu. Aynı yıl ICSU ve WMO Dünya İklim Araştırma Programı'nı (WCRP) oluşturdu. İlk uluslararası konferans yine ICSU/UNEP/WMO tarafından 1985'de Avusturya'da yapıldı. Bu konferansta alınan karar sonucunda üç örgüt tarafından 1986'da kurulan bir danışma grubunun (AGGG) ardından, BM tarafından 1987'de yayımlanan ve diğer çevre sorunlarının yanı sıra fosil yakıtlardan kaynaklanan sera etkisinin iklim değişikliğine yol açtığına da önemli bir vurgu yapılan Ortak Geleceğimiz raporu, konunun ilk kez Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na getirilmesini sağladı. Bu gelişmenin ardından, bazı hükümetlerin konunun politik hassasiyeti nedeniyle sadece bilim çevrelerine (ve UNEP ve WMO'ya) bırakılamayacağı düşüncesinde olması, daha önce örneği olmayan yeni bir hükümetlerarası sürecin ortaya çıkmasına neden oldu. Böylece 1988'de iki örgüt tarafından, hükümetlerin de sürece katılımını sağlayan bir yapılanmayla Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) kuruldu (Bolin, 2007).

Konunun gündeme gelmesinde en önemli dönüm noktalarından biri de o dönemde NASA Godard Enstitüsü'nün müdürü olan iklim bilimci James Hansen'in 1988'de ABD Kongresi'nde yaptığı sunumdur. Hansen, konuşmasında insan etkisiyle yaşanan iklim değişikliğinin tartışmasız bir bilimsel gerçek olduğunu, sıcak dalgaları gibi aşırı iklim olaylarının da iklim değişikliğine bağlı olarak yaşandığını söyledi. İklim değişikliğinin durdurulması için acil önlemler alınması gerektiğini söyleyen Hansen, konunun hâlâ belirsiz olduğunu düşünen çevrelerden büyük tepki topladı ve iklim değişikliğini inkâr etmeye yönelik çalışmaları organize eden ilk gruplar da bu dönemde ortaya çıktı (Hansen, 2009).

Türkiye: 1990'dan 2004'e

IPCC'nin Kasım 1988'de yapılan ilk toplantısı için gönderilen davete sadece 28 ülke cevap verdi. Türkiye bu ilk toplantıya katılan ülkeler arasında değildi.[8]

7 Sera gazlarının varlığı ve iklim değişikliğine neden olabileceği 19. yüzyıldan bu yana bilinmesine rağmen, küresel iklimin değiştiği Charles David Keeling tarafından 1960'larda atmosferdeki karbon dioksit konsantrasyonunun arttığının ve ardından bu artışın küresel sıcaklık artışıyla paralel seyrettiğinin saptanmasının ardından 1970'lerde kanıtlanmıştır.

8 IPCC'nin ilk toplantısına temsilci gönderen ülkeler şunlardır: Danimarka, Finlandiya, Fransa, İtalya, Malta, Hollanda, Norveç, İsveç, İsviçre, Batı Almanya, Britanya, Sovyetler Birliği, ABD, Kanada, Brezilya, Meksika, İsrail, Suudi Arabistan, Cezayir, Kenya, Nijerya, Senegal, Tanzanya, Çin, Hindistan, Avustralya, Yeni Zelanda ve Japonya.

1989'da Hollanda'da 67 ülkenin çevre bakanları düzeyinde toplanan ilk hükümetler arası zirve (Noordwijk Bakanlar Konferansı) "Atmosfer Kirliliği ve İklim Değişikliği Konferansı" başlığını taşıyordu. Bunun ardından 1990'da WMO ve UNEP tarafından İkinci Dünya İklim Konferansı'nın toplanması, IPCC'nin Birinci Değerlendirme Raporu'nun yayımlanması ve Aralık 1990'da IPCC raporunun sunulduğu BM Genel Kurulu tarafından 1992'de Rio'da toplanacak olan BM Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda kabul edilmek üzere Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ni (UNFCCC) hazırlama görevi verilen Hükümetlerarası Müzakere Komitesi'nin (*Intergovernmental Negotiations Committee* – INC) kurulması, artık iklim değişikliği biliminin politik müzakere zeminini hazırladığı ve bir sonraki aşamaya geçildiği anlamına geliyordu (Bolin, 2007; Gupta, 2010).

Türkiye'nin uluslararası iklim politikaları sürecine katıldığı ilk toplantı 29 Ekim-7 Kasım 1990'da Cenevre'de toplanan İkinci Dünya İklim Konferansı'dır. Konferansın 137 ülke ve Avrupa Topluluğu temsilcilerinin katıldığı ikinci bölümü olan hükümetlerarası oturuma Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü'nden (DMİ) Dr. Murat Türkeş ve Türkiye'nin BM Cenevre Ofisi Daimi Temsilciliği Müsteşarı Tomruk Bayar katıldı. Murat Türkeş aynı yıl İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü'ndeki Klimatoloji Meteoroloji Bilim Dalı'nda Türkiye'de kuraklık konulu bir tezle doktorasını bitirmişti ve o sırada DMİ'de konuyla ilgilenen tek kişiydi. Aynı ekip, aynı yıl yapılan Hükümetlerarası Müzakere Komitesi (INC) toplantısına da katıldı. 1991'de Şengül Sipahioğlu'nun daire başkanı olduğu dönemde DMİ Genel Müdürlüğü Hava Tahminleri Dairesi Başkanlığı'nda çalışan üç kişi, Gönül Kılıç, Utku Sümer ve Murat Türkeş, Türkiye'de konuyla ilgili oluşturulan ilk birim olan İklim Değişikliği ve Değişebilirliği Birimi'nde görevlendirildi. 1991'de ayrıca Çevre Bakanlığı kuruldu.

Bu süreçte iklim politikalarıyla ilgili olarak bir yandan INC tarafından Sözleşme'nin hazırlanmasını amaçlayan görüşmeler sürdürülüyor, diğer yandan ise Rio'da yapılacak olan Çevre ve Kalkınma Konferansı'na yönelik hükümetlerarası müzakereler yapılıyordu. Bu sırada ilgili bakanlık ve kamu kurumlarının temsilcilerinin katılımıyla DMİ'nin sekreteryasını üstlendiği Ulusal İklim Koordinasyon Grubu (UİKG)[9] ve bunun altında İklim Değişikliği ve Atmosferin Korunması, Ormancılık, Enerji gibi konularda çalışma grupları kuruldu. İklim Değişikliği ve Atmosferin Korunması Çalışma Grubu'nun bazı toplantılarına İTÜ öğretim üyesi iklim bilimci Prof. Dr. Nüzhet Dalfes de katıldı. Sonuç olarak bu grup tarafından hazırlanan ve iklim değişikliği konusunda Türkiye'de yazılan ilk rapor olma niteliğini taşıyan İklim Değişikliği ve Atmosferin Korunması Çalışma Grubu Raporu'nda[10], "Türkiye'nin, İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne kendi koşullarını, özellikle gelişme düzeyini, kalkınma hedeflerini, tüketim modelini dikkate alarak taraf olması ve ülkelerin yükümlülüklerinin, gelişmişlik düzeylerine, emisyon seviyelerine ve sorumluluklarına göre saptanması" ve "Yürürlükteki enerji politikası gereği, ulusal kaynakların özellikle yerli linyitlerin kullanılmakta olduğu ve gelişmiş ülkeler ile karşılaştırıldığında, enerji tüketiminin çağdaş yaşam düzeyi açısından yetersiz olduğu, ayrıca, daha az karbon dioksit salan kaynaklara ve daha verimli yakma teknolojilerine yönelmek gerektiği, enerji tasarrufunun artırılması ve araştırma-geliştirme çalışmalarına yer verilerek desteklenmesi" gerektiği belirtiliyordu (Türkeş, 2001).

Aynı çalışma sonucunda enerji ve teknoloji grubu da bir rapor yayımladı. Tarım ve ormancılıkla ilgili çalışma gruplarından ise taslak raporlar çıktı. Rio öncesi hazırlık sürecine ayrıca DPT, yeni kurulan Çevre Bakanlığı ve Enerji ve Tabii Kaynaklar

9 2001'de kurulan İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulu ile karıştırılmamalıdır.

10 Raporla ilgili 'Türkeş, 2001'de verilen referans bilgisi şöyledir: Türkeş, M., Sümer, U. M. ve Kılıç, G. 1992. Atmosferin Korunması ve İklim Değişikliği. UİKG/AKİD Çalışma Grubu Raporu, Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, 110 sayfa, Ankara.

Bakanlığı da katılıyordu. Ancak INC'nin yaptığı 12 toplantının ve Rio Konferansı hazırlıklarına dair diğer uluslararası toplantıların tamamı Türkiye heyetleri tarafından takip edilmedi. Bazı toplantılara katılım oluyor, ancak bunlara da çoğunlukla Dışişleri Bakanlığı'nda ve Daimi Temsilcilik'te görevli diplomatlar katılıyordu. Nihayet Rio Konferansı'ndan önce New York'ta yapılan INC'nin son iki toplantısında, sonradan Türkiye'nin iklim politikalarında hayati rol oynayacak olan Sözleşme'nin Ekleri konusu gündeme geldi.[11] Bu toplantılardan ilkine Türkiye'den teknik düzeyde değil sadece diplomatlar düzeyinde katılım olduğu, Ekler'in karara bağlandığı son toplantıda ise teknik hazırlıkları yürüten ve raporları hazırlayan gruptan kimsenin bulunmadığı; toplantıya sadece BM Daimi Temsilciliği'nden bir diplomatla, DPT'den Hilmi Sabuncu'nun katıldığı bilinmektedir. Taslaklarda Türkiye'ye, OECD üyesi olduğu için, emisyon indirimi yapacak ülkelerin sıralandığı Ek 1 ve gelişmekte olan ülkelere mali yardım yapacak ülkelerin sıralandığı Ek 2'de yer verildiği, bu durumun Türkiye için sakınca yaratabileceğinin katılımcılar tarafından Türkiye tarafına hatırlatıldığı, ancak Dışişleri Bakanlığı'nın Türkiye'nin OECD üyesi olmasına ve Batı'yla ve AB'yle birlikte hareket etmesine verdiği önem nedeniyle "Türkiye, OECD ülkesi olarak burada mutlaka kendine uygun bir yer almalıdır" düşüncesiyle Türkiye'nin eklerde kalmasını sağladığı anlatılmaktadır.[12] Hazırlık sürecinde DMİ tarafından yürütülen çalışmalarda ve yazılan raporda bunun tam tersinin, yani Türkiye'nin konumunu gelişmekte olan bir ülke olarak tanımlayan ve sonradan Türkiye'nin iklim politikalarının temelini teşkil eden "kalkınma hakkı"nı[13] vurgulayan bir pozisyonun yer almasına rağmen, INC toplantılarında Türkiye'nin eklere dahil edilmesinde, raporları hazırlayan teknik ekibin görüşmelere katılmamasının ve görüşmelere katılan heyetin de yapılan çalışmalar hakkında yeterince bilgi sahibi olmamasının veya farklı düşünmesinin etkili olduğu, zaten hükümetin de o dönemde konuyla ilgili bilgi sahibi olmamasının bu sonucu doğurduğu yorumu yapılabilir. Sonuç olarak Rio'ya götürülecek olan İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin Eklerinde, Türkiye'nin ismi hem Ek 1'de hem de Ek 2'de yer almıştır. Türkiye, iklim politikalarıyla ilgili resmi belgelerde bu durumu "(Sözleşme) 1992 yılında kabul edildiğinde, Türkiye OECD ülkesi olması nedeniyle, Sözleşme'nin hem Ek 1 hem de Ek 2 ülkeleri arasında yer almaktaydı. Ülkemiz, bu nedenle Sözleşme'de belirtilen sera gazı emisyonlarını 1990 yılı seviyesine indirmesi, Ek 1 dışı ülkelere teknolojik ve mali destek sağlaması yönündeki yükümlülüklerden dolayı, Sözleşme'ye taraf olmamıştır" şeklinde açıklamaktadır (ÇOB, 2007).

1992'de Rio'da UNFCCC kabul edildikten sonra Ankara'da yapılan toplantılarda ise Türkiye'nin Sözleşme'nin Eklerinde kalarak sözleşmeye taraf olmasının mümkün olmadığına karar verildi.

11 Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin (UNFCCC) ekleri olan Ek 1'de sera gazı salım azaltımı yükümlülüğü alması öngörülen gelişmiş ülkeler (OECD ülkeleri ve o sırada "piyasa ekonomisine geçiş sürecinde bulunan ülkeler" olarak tanımlanan, Avrupa'nın eski Doğu Bloku ülkeleri), Ek 2'de ise gelişmekte olan ülkelere finansal yardım ve teknoloji transferi yapacak gelişmiş ülkeler (OECD ülkeleri) yer almaktadır.

12 Türkiye'nin INC toplantıları sonucunda nasıl olup da eklerde yer aldığı konusunda detaylı bir literatür bilgisi olmamakla ve söz konusu toplantıya katılan kişilerle görüşülememekle birlikte, mülakatlarda ve geçmişten bu yana süreci yakından takip eden kişilerle yapılan kişisel görüşmelerde tutarlı bir şekilde aynı bilgilerin verilmesi nedeniyle burada bu görüşe yer vermeyi uygun bulduk.

13 Türkiye tarihsel olarak Türkiye'nin sera gazı salımlarındaki payının binde 4 olduğunu, milli gelirinin, enerji tüketim düzeyinin ve diğer ekonomik göstergelerinin gelişmiş ülkelerin gerisinde olduğunu vurgulayarak, iklim değişikliğine neden olan sanayileşmiş ülkelerin gelişmek için yüksek düzeyde karbon salımı yaptığını, bu nedenle Türkiye'nin de önümüzdeki yıllarda salım yapmaya devam etme hakkı olduğunu savunmaktadır. Uluslararası çevre politikalarında gelişmekte olan ülkelerin öteden beri savunduğu bu pozisyon Rio Sözleşmesi'nde de yer alan kalkınma hakkı kavramı veya Sözleşme'nin "ortak, fakat farklılaştırılmış sorumluluklar" ilkesi çerçevesinde ele alınabilir. Ancak iklim değişikliği nedeniyle ve hızlı büyüyen ülkelerin sera gazı salımları hızla arttığı için, günümüzde kalkınma hakkı, çevreyi kirletme ve sınırsız karbon salma hakkı olarak kabul edilemez. Karbon bütçesi çerçevesinde hangi ülkelerin ne kadar salım hakkı olduğunun hesaplanması oldukça kapsamlı bir konudur. Buna bir örnek olarak Bkz. Baer vd, 2009.

TBMM'de çevre sorunları konusunda 1994 yılında kurulan bir araştırma komisyonu da, bunun ülkenin fosil yakıt yatırımları yapmasını ve gelişmesini engelleyeceği sonucuna vardı (Mazlum, 2009). Bundan sonraki süreç, 2001 Marakeş Zirvesi'ne (COP 7) kadar Türkiye'nin Eklerden çıkma ve özel durumunu kabul ettirme mücadelesi olarak devam etmiştir. Hatta 2011'e kadar Türkiye'nin özel durumunun garanti altına alınmasına çalışılmıştır.

Sözleşmenin kabulünün ardından uluslararası iklim müzakerelerinde Taraflar Konferansları (COP) dönemi başladı. İlk konferans (ya da zirve), sözleşmenin yürürlüğe girmesinin ardından 1995'de Berlin'de yapıldı. Türkiye adına bu ilk Taraflar Konferansı'na (COP 1) DMİ'den Murat Türkeş, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'ndan Enerji İşleri Genel Müdürü Mustafa Mendilcioğlu ve Dışişleri Bakanlığı'ndan Melih Ulueren katıldı. 1996'da Cenevre'de yapılan ikinci Taraflar Konferansı'nda (COP 2) ise yine Murat Türkeş ile birlikte Dışişleri Bakanlığı ve Daimi Temsilciliklerden 4 diplomat yer aldı. Türkiye, Sözleşme'ye taraf olduğu 2004 yılına kadar zirvelerde gözlemci ülke statüsünde yer almıştır.

Kyoto Protokolü'nün ortaya çıktığı 1997 Kyoto Zirvesi'nde (COP 3) Türkiye ilk kez bakan düzeyinde temsil edildi. Çevre Bakanı İmren Aykut'un da katıldığı konferansta hazırlıklar Dışişleri Bakanlığı bünyesinde yürütüldü ve Türkiye heyeti 14 kişiden oluştu. Ancak Türkiye henüz Sözleşme'ye taraf olmadığı için Kyoto Protokolü görüşmelerine de taraf değildi ve Ek 1 ülkesi olmasına rağmen Kyoto Protokolü'nde sera gazı emisyonu indirim ve sınırlama taahhüdü alan ülkelerin listelendiği Ek B'de yer almadı. Dolayısıyla herhangi bir azaltım yükümlülüğüyle karşılaşmadı. Türkiye'nin bu süreçteki toplantılarda göze çarpan tek gündemi Eklerden çıkma talebiydi. Türkiye toplantılarda "her iki ekinden de çıkarılması koşuluyla (sözleşmeye) taraf olabileceği"ni tekrarlamıştır (Türkeş, 2002). Ancak bu dönemde Türkiye'nin çabalarına, taraf olmadığı için yerine önerge veren Pakistan ve Azerbaycan dışında resmi destek veren ülke olmadı.[14] Bu dönemde Türkiye 1997'de Kyoto'da (COP 3) resmi olarak Türkiye Durum Raporu'nu, 1998'de Buenos Aires'te (COP 4) ise gönüllü olarak İklim Değişikliği Ulusal Raporu'nu sunmuştur ve Türkiye'nin pozisyonu ile özel durumu anlatılmıştır.[15] Ayrıca 1999'da 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın hazırlık sürecinde "İklim Değişikliği Özel İhtisas Komisyonu" oluşturulmuş ve komisyonun hazırladığı rapor DPT tarafından yayımlanmıştır. 2002'de ise Johannesburg Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (Rio +10) Ulusal Raporu kapsamında İklim Değişikliği Çalışma Grubu oluşturulmuş ve raporun koordinasyonu ve yayını TTGV tarafından yapılmıştır. Ayrıca aynı yıl Dünya Bankası tarafından "Türkiye'de Enerji Sektöründe Sera Gazı Azaltma Senaryoları Analizi" başlıklı çalışma yapılmıştır (Arıkan ve Özsoy, 2008).

Bu dönemde uluslararası zeminde yaşanan en önemli gelişme 2000 yılında ABD'nin Kyoto Protokolü'nden çekilmesidir. Protokol bu nedenle büyük ölçüde itibar kaybetti ve ancak 2005'te (Avrupa Birliği'nin çabası sonucunda Rusya'nın onaylaması sayesinde) yürürlüğe girebildi.

Türkiye'nin bu dönemde Eklerde kalması, iklim politikalarını belirlemekte, bugüne dek etkisini sürdüren en önemli etken olmuştur. Bugün, Türkiye en baştan Ekler dışında kalsaydı, ya da 1997 öncesinde çıkmayı başarsaydı, Sözleşme'ye çok daha erken bir tarihte taraf olması, Kyoto'da taahhüt almasa bile Protokolü daha erken imzalayarak uluslararası müzakerelerde aktif bir tutum

14 Kyoto Zirvesi'ne (COP 3) katılan Çevre Bakanı İmren Aykut 9 Ocak 1998'de Hürriyet gazetesinden Yalçın Bayer'e verdiği röportajda konuyla ilgili olarak şunları söylemektedir: "Kyoto'da iklim sözleşmesi listesinden çıkabilmek için yoğun çaba harcadık, kulisler yaptık. Ama Avrupa Birliği son anda engelledi. Yani bizi de sorumluluk noktasında tutmak istiyorlar. Türkiye'yi çıkartırsak örnek olur, dediler. İtiraz edilmeseydi, bu yükümlülükten kurtulacaktık." http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=-282856 (Erişim: 31.10.2014).

15 Türkiye o dönemde henüz Sözleşme'ye taraf olmadığı için resmi olarak Ulusal Rapor sunma zorunluluğu bulunmuyordu.

izlemesi, daha erken yıllarda envanter ve ulusal raporlar hazırlaması ve teknik hazırlık yapması mümkün olurdu ve bu sayede çok daha önceden gerekli uzmanları yetiştirirdi, yorumu yapılmaktadır. Kendini gelişmekte olan bir ülke olarak gören Türkiye'ye Sözleşme imzaya açıldığında gelişmiş ülkelerle aynı kategoride yer verilmesi, müzakerelerde gelişmekte olan ülkelerle birlikte tavır almasını da engellemiştir. Ayrıca Türkiye gelişmekte olan ülkelerin yararlandığı finansal mekanizmaların dışında kaldığı için aktif iklim politikası yürütmenin kazançlarından yararlanamadığı, politik irade eksikliğinin bir nedeninin de bu olduğu söylenmektedir. Sonuç olarak Sözleşme'ye imzaya açılmasına göre 12 yıl gecikmeyle 2004'te, Protokole de yine 12 yıl gecikmeyle 2009'da taraf olan Türkiye'nin, dünya iklim politikalarını bir bu kadar geriden takip ettiği yorumunu yapmak yanlış olmayacaktır. Bu geri kalış, iklim biliminden sosyal bilimlere kadar her alanda yeterince uzman yetişmemesinde de etkili olmuştur. Türkiye hem teknik altyapı, hem de uzmanlık kapasitesi bakımından uluslararası kamuoyunu oldukça geriden takip etmektedir.

Eklerden çıkarak Sözleşme'ye taraf olma talebi 1999'da Bonn'da yapılan Taraflar Konferansı'nda da kabul edilmeyen Türkiye, bundan sonra farklı bir taktik izlemeye başladı. Murat Türkeş bu süreci şöyle anlatmaktadır:

> "Yeni yaklaşım, Ek 2'den çıkmak ve ekonomisi geçiş sürecindeki ülkelere sağlananlara benzer kolaylıkların Türkiye'ye de sağlanması durumunda Sözleşme'ye Ek 1 ülkesi olarak taraf olmak ve Türkiye'den istenen sera gazı salımlarını sayısal olarak azaltma yükümlülüğünün, enerjinin bir doyma noktasına ulaşacağı zamana ertelenmesi konusundaki görüşlerini sürdürmek biçiminde olmuştur. Bu yaklaşıma uygun olarak, Lahey Konferansı'nda (2000), Türkiye'nin, sanayileşmenin ilk aşamasında olduğu hatırlatılarak ve (Sözleşme'de) belirtilen 'ortak (fakat) farklı(laştırılmış) sorumluluk ilkesi' doğrultusunda pazar ekonomisine geçiş sürecindeki ülkelere sağlanan ayrıcalıklar gibi uygun koşullardan yararlanması koşuluyla, isminin Ek 2'den silinerek Ek 1'de kalması yönünde resmi bir değişiklik önergesi vermiştir. Lahey Konferansı'nda alınan karar gereğince, Türkiye'nin Ek 2'den çıkarak (Sözleşmeye) bir Ek 1 ülkesi olarak taraf olma isteği, 29 Ekim-6 Kasım 2001 tarihlerinde Fas'ın Marakeş kentinde yapılan 7. Taraflar Konferansı'nda (...) oy birliği ile kabul edildi. Bu gecikmiş ama olumlu gelişme, sonunda Türkiye'yi de, uluslararası toplumun küresel iklimi koruma çabalarının bir üyesi yaptı. Türkiye'ye ilişkin kararda, özetle, Türkiye'nin isminin Ek 2'den silinmesinin kararlaştırıldığı ve Taraflar Konferansı'nın, Tarafları, Türkiye'yi Ek 1'deki öteki Taraflardan farklı yapan özel koşullarını kabul etmeye davet ettiği belirtilmiştir" (Türkeş, 2002).

Bu arada Marakeş Zirvesi'ne (COP 7) hazırlanan Türkiye, önemli bir adım daha atarak, 22 Ocak 2001'de yayınlanan bir Başbakanlık Genelgesi'yle ilgili kamu kurumlarının ve TOBB temsilcisinin katılımıyla İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulu'nu (İDKK) kurmuştur.

Türkiye'nin Ek 2'den çıkma talebinin kabul edilmesi ve Ek 1'deki özel durumunun en azından kayda geçirilmesi, iklim politikalarında yeni bir dönemin başlamasına neden oldu. Türkiye Marakeş'in ardından artık gözlemci bir ülke olmaktan çıkarak Sözleşme'ye taraf olmaya karar verdi ve sonuçta 16 Ekim 2003'te TBMM'de kabul edilen ve 20 Ekim 2003'te Resmi Gazete'de yayımlanan 4990 sayılı kanunla Sözleşme'yi onayladı. Kararın bildirilmesinin ardından UNFCCC'nin 18 Aralık 2003 tarih 2003/6458 sayılı kararıyla Türkiye Sözleşme'ye 24 Mayıs 2004'te resmen taraf oldu.

Türkiye: 2004'ten 2014'e

Türkiye'nin çok taraflı (ve daha aktif) iklim politikaları süreci Sözleşme'ye taraf olmasıyla birlikte başlamıştır. 2004'ten sonra çok sayıda çalışma ve proje yapılmış, sera gazı envanterleri, ulusal bildirimler, strateji ve eylem planları hazırlanmış, iklim zirvelerine daha büyük delegasyonlarla katılım sağlanmıştır. 2004 sonrası dönemde yapılan proje, rapor, yayın ve etkinliklerin önemli bir bölümü, ilgili aktörlerin çalışmalarının anlatıldığı 4. Bölüm'de ve aşağıda, Türkiye'nin İklim Politikalarıyla İlgili Temel Belgeler bölümünde bulunabilir. Bu bölümde 2004 sonrası gelişmeleri ana hatlarıyla özetlemek ve bazı önemli dönüm noktalarını biraz daha açmak yeterli olacaktır:

2004'te (Türkiye'nin Sözleşme'ye taraf olacağına dair kanun yayımlandıktan hemen sonra) 17 Şubat 2004 tarihli Başbakanlık Genelgesi'yle İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulu yeniden yapılandırıldı ve 8 teknik çalışma grubu kuruldu. 1-3 Eylül 2004'te Ankara İklim Değişikliği Konferansı düzenlendi.

2005'te Bölgesel Çevre Merkezi (REC Türkiye) "eğitim, öğretim ve kamuoyunun bilinçlendirilmesi" alanının ulusal odak noktası olarak görevlendirildi ve 2008'e kadar konuyla ilgili çok sayıda yayın, eğitim çalışması ve seminer düzenledi. 2005'ten itibaren özellikle Çevre ve Orman Bakanlığı, UNDP, REC Türkiye ve çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarının öncülüğünde çok sayıda proje yapıldı (Ayrıntılar 5. Bölümde bulunabilir).

2006'da Türkiye'nin ilk sera gazı envanteri UNFCCC sekreteryasına sunuldu ve gönüllü karbon ticareti[16] başladı. 2007'de Birinci Ulusal Bildirim UNFCCC sekreteryasına sunuldu ve TBMM'de 22. ve 23. dönemlerde Küresel Isınma Araştırma Komisyonları kuruldu.

2007 ve 2008'e Kyoto Protokolü tartışmaları damga vurmuştur. Bu tartışmanın nasıl başladığını anlamak için de yine 2005'e geri gitmek gerekir. 16 Şubat 2005'te Kyoto Protokolü'nün yürürlüğe girmesinin ardından ilk Taraflar Konferansı (COP 11) Aralık 2005'te Montreal'de yapıldı. ABD'nin 2000'de Kyoto'yu onaylamayacağını açıklamasının ardından çıkmaza giren süreç, Protokol'ün birinci dönemindeki yükümlülüklerin uygulanması için verilen tarih (2008-2012) yaklaşırken AB'nin çabasıyla Rusya'nın Protokolü onaylaması sayesinde yüzde 55 barajı sağlanarak diriltilmişti. Protokolün yürürlüğe girmesinin ardından yapılan bu ilk Taraflar Konferansı'nda Kyoto'nun ikinci yükümlülük dönemine ilişkin görüşmelerin başlatılmasına karar verildi (Gupta, 2010).

Montreal'e Türkiye o güne kadarki en kalabalık delegasyonla katıldı. Türkiye'nin Sözleşme'ye taraf olduktan sonra katıldığı ikinci zirve olan Montreal'de, delegasyonda sonradan Türkiye'nin iklim politikalarının belirlenmesinde önemli roller alacak olan çok sayıda bürokratla birlikte ilk kez devlet kurumları dışından katılımcılar (Bölgesel Çevre Merkezi REC Türkiye temsilcisi ile bir akademisyen) bulunuyordu. Montreal Zirvesi aynı zamanda dünya iklim hareketinin ilk küresel eylem gününü gerçekleştirdiği zirve özelliğini taşıyordu. ABD'nin Kyoto'ya taraf olması çağrısı yapılan bu eylemlerde yeni süreçten çok mevcut Protokol'ün yetersizliği ve yetersiz haliyle bile uygulanamamasıyla ilgili kaygılar ön plana çıkıyordu. Montreal Zirvesi, 2005'in Ağustos ayının son haftasında ortaya çıkan ve ABD'de büyük yıkıma neden olan Katrina kasırgasından birkaç ay sonra yapılmasının da etkisiyle, hem dünyada hem de Türkiye'de o güne kadar görülmeyen bir medya ilgisiyle karşılaştı.

16 Gönüllü karbon piyasası bireylerin, kurum ve kuruluşların, sivil toplum örgütlerinin faaliyetleri sonucu oluşan seragazı salımlarını gönüllü olarak azaltmalarını ve denkleştirmelerini kolaylaştırmak amacıyla oluşturulur. Kyoto Protokolu kapsamına girmeyen sektörler ve ülkelerde geçerlidir. Zorunlu emisyon ticartinden en önemli farkı, işlem gören salım azaltımlarının ulusal yükümlülük kapsamı dışında, devletlerin belirlediği politikalar ve hedeflerden bağımsız olarak gönüllülük esasında gerçekleştirilmesidir. Kaynak: http://www.climatevolunteers.com/?page=gonulluPiyasalar.

Bu zirvenin ardından Türkiye'nin de ABD gibi Kyoto Protokolü'ne taraf olmayan birkaç ülke arasında olduğu daha fazla dikkat çekmeye başladı. Bunda Türkiye'nin Sözleşme'ye taraf olması nedeniyle Sera Gazı Envanterini açıklamaya başlaması da etkili oldu. Nisan 2006'da UNFCCC'ye sunulan ilk sera gazı envanteri Türkiye'nin emisyonlarını 2004 itibariyle 1990'a göre yüzde 74,4 oranında artırdığını göstermiş, bu da Ek 1 ülkeleri arasında en yüksek artış hızına sahip olduğunun kamuoyu tarafından farkedilmesine neden olmuştu. Hükümetin o güne dek sürdürdüğü Türkiye'nin iklim değişikliğinde payı olmayan, "masum" bir gelişmekte olan ülke olduğu tezinin yara alması, üstelik Türkiye'nin iklim değişikliğini inkar eden Bush yönetimiyle aynı tarafta olduğu imajının ortaya çıkması artık Kyoto Protokolü'nün onaylanmasının zamanının geldiği yorumlarının yapılmasına neden oldu.

O dönemde devletin Kyoto'ya soğuk bakmasının en önemli nedeni Türkiye'nin Ek 1 ülkesi olmasının, Protokol'e taraf olunması halinde 1990 emisyonlarına göre bir sera gazı azaltım yükümlülüğü almasını gerektireceği kaygısıydı. Bunun da Türkiye ekonomisine 20 milyar dolar yük getireceği söyleniyordu.[17] Oysa Türkiye 1997'de henüz Sözleşme'ye taraf olmadığı için Kyoto'da otomatikman Ek B'nin dışında kalmıştı ve şimdi Protokolü onaylaması Protokol eklerini değiştirmeyecekti. O dönemde Bakanlıkla oldukça yakın çalışan Bölgesel Çevre Merkezi'nin Kyoto'yu onaylamanın Türkiye'ye herhangi bir yükümlülük getirmeyeceğine dair yaptığı lobi çalışmasında başarılı olması ve daha çok Çevre ve Orman Bakanlığı'ndan olmak üzere bazı bürokratların da bu görüşü savunması, devlet tarafında Kyoto'ya olan direncin kırılmasına neden oldu. Ayrıca aralarında Enerji Ekonomisi Derneği'nin de olduğu çok sayıda sivil toplum örgütü ve uzman, ekonomiye yük geleceği iddiasına karşı çıktılar ve gelişecek yeni sektörlerin ekonomik faydasına dikkat çektiler. Aynı dönemde UNFCCC'den değilse bile, AB'den ve Türkiye iklim hareketinden giderek artan bir şekilde Türkiye'nin Kyoto'yu onaylaması yönünde baskı geliyordu. Kamuoyunda Türkiye'nin Kyoto'ya taraf olması gerektiğine ilişkin yaygın bir talep oluşmasında 2006-2007 kış mevsiminin oldukça ılıman geçmesinin ve yaşanan büyük kuraklığın yarattığı farkındalığın da önemli etkisi oldu. Son olarak özellikle Dışişleri Bakanlığı tarafından vurgulanan Türkiye'nin uluslararası imajıyla ilgili kaygıların ve AB adaylık sürecinin de oldukça belirleyici olduğunu söyleyebiliriz.

Tartışmanın Türkiye'nin AB müzakere sürecinin en canlı dönemlerinden birine denk gelmesi ve tam o sırada Türkiye'nin 2009-2010 dönemi Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi üyeliği için aday olması Kyoto'ya taraf olmanın Türkiye'nin dış politikası açısından ek faydaları olacağı anlamına geliyordu. Kalkınma Bakanlığı ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı gibi Kyoto sürecini ekonomik ve politik öncelikleri açısından tehdit olarak gören kurumlar ise Protokol'e taraf olmaya karşı çıkıyorlardı. Ayrıca Türkiye'nin kalkınma hakkına vurgu yapan ve/veya Protokol'ün içeriğine kuşkuyla yaklaşan kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları (Türkiye'nin en büyük özel sektör birliği olan TOBB ve mimar ve mühendislerin meslek birliği olan TMMOB) Türkiye'nin Protokol'e taraf olmasına karşıydı. Sivil toplum örgütlerinin önemli bir bölümü ve etkili bir özel sektör temsilcisi olan TÜSİAD ise Protokol'ün onaylanmasından yanaydı.

17 Bu görüşlerle ilgili olarak 2007'de basında çıkmış çok sayıda yazı ve demeç bulunabilir. Milliyet gazetesinde 9 Mart 2007'de yayımlanan "Kyoto tartışması" başlıklı haber bu konudaki görüşleri özetlemektedir. Haberde Çevre ve Orman Bakanı Osman Pepe'nin de Türkiye'nin protokolü imzalaması halinde sera gazı salımını kontrol etmek ve düşürmek için sanayi yapısını yeniden elden geçirmesi, otomotiv ve enerji santralları gibi pek çok sanayi yatırımında ciddi filtreleme önlemleri alması, kömür kullanımından ve vahşi çöp depolamadan vazgeçilmesi, raylı sistemle toplu taşımacılık yapılması gibi birçok alanda yatırım gerektiği ve bunun en az 20 milyar dolarlık finansman gerektirdiği görüşünde olduğu belirtiliyor. Haberde Enerji Ekonomisi Derneği'nin ise Türkiye'nin Kyoto Protokolü'ne en kısa sürede taraf olması gerektiğini, böylece enerji tasarrufu sağlayacak projelere imza atılabileceğini savunduğu, 20 milyar dolarlık fatura yerine Türkiye'nin bu işten gelir bile sağlayacağı görüşünde olduğu yer alıyor. http://www.milliyet.com.tr/2007/03/09/ekonomi/eko01.html (Erişim: 31.10.2014).

Sonuç olarak Türkiye'nin Kyoto'ya taraf olarak masaya oturduğu takdirde Kyoto sonrasına ilişkin kendisini de ilgilendiren kararların alınmasında daha fazla söz sahibi olmasının mümkün olacağı algısı güçlendi. Böylece, kamuoyundaki ağırlıklı havanın da yardımıyla, Kyoto'yu onaylamak için daha fazla zaman kaybetmemek gerektiğini savunan kesimler baskın çıktı. Önce Başbakan Recep Tayyip Erdoğan 24 Eylül 2007'de New York'ta yapılan ve liderlerin davetli olduğu özel Birleşmiş Milletler İklim Zirvesi'nde belli şartlar altında Türkiye'nin Kyoto'ya taraf olacağını açıkladı. Ardından TBMM Küresel Isınma Araştırma Komisyonu Protokol'e taraf olmaya sıcak bakan bir rapor hazırladı.

2008'de, bu tartışmaların neticesi olarak, Bakanlar Kurulu Türkiye'nin Kyoto Protokolü'ne katılmasına yönelik kanun tasarısını 3 Haziran'da TBMM'ye sevk etme kararını aldı. 5 Şubat 2009'da Türkiye'nin Kyoto Protokolü'ne katılımına dair 5836 sayılı kanun kabul edildi ve 17 Şubat 2009'da Resmi Gazete'de yayımlandı. Sonuç olarak Türkiye 26 Ağustos 2009'da Kyoto Protokolü'ne taraf oldu.

2009'da Kopenhag Zirvesi (COP 15) öncesi dönem Türkiye'nin iklim politikaları açısından gerilimli bir yıl oldu. Fazla etki edemediği ve pozisyon alamadığı bir anlaşmanın çıkmasından ve Ekler'deki gibi yeni bir sürprizle karşılaşmaktan çekinen iklim bürokrasisinin önemli bir kesimi Kopenhag Zirvesi'nin başarısız olmasından dolayı oldukça rahatladı. Hatta Kopenhag'da bir anlaşma sağlanması halinde açıklanması planlanan yüzde 11'lik artıştan azaltım hedefi de bir daha dillendirilmedi. Ancak bu sonuç, aynı zamanda hem bürokrasi içinde Türkiye'nin aktif iklim politikası yürütmesi gerektiğini savunan kesimlerin, hem de Türkiye'nin yeni dönemde azaltım hedefi alan aktif bir aktör olmasını isteyen sivil toplumun ve iklim hareketinin elini zayıflattı ve hayal kırıklığı yarattı. Türkiye 2009 sonunda başlayan süreçte bir yandan kapasitesini geliştirmeye yönelik çalışmalar yaparken, bir yandan da strateji ve eylem planlarını hazırladı. Kopenhag Zirvesi öncesinde iklim değişikliği strateji belgesinin taslağını hazırlayan Türkiye, zirve sırasında bir yan etkinlik yaparak bunu uluslararası kamuoyuna sundu. Strateji belgesi 2010'da tamamlanarak yayımlandı. Bu dönemde ayrıca özel sektörün de daha aktif bir şekilde iklim değişikliği konusuyla ilgilenmeye başladığı görülür. Bölgesel Çevre Merkezi (REC Türkiye) öncülüğünde büyük şirketlerin üst düzey yöneticilerini bir araya getiren İklim Platformu'nun kurulması ve 2002'den beri İDKK üyesi olan TOBB'un yanısıra 2010'da TÜSİAD'ın da İDKK'ya alınması, özel sektörün Türkiye'nin iklim politikalarındaki etkisini artırdı.

2010'da Türkiye uluslararası alanda resmi tezleri açısından önemli bir kazanım elde ederek Cancun Zirvesi'nde (COP 16) Ek 1'deki özel durumunu bütün tarafların kabul ettiğine dair bir karar çıkartmayı başardı. Ancak 2009'da Kopenhag mutabakatını imzalamayan Türkiye, ülkelerin 2012 sonrasıyla ilgili bir azaltım hedefi ilan etmelerini öngören Cancun anlaşmalarını da görmezden geldi.

2011'de Ulusal İklim Değişikliği Eylem Planı'nın ve ardından da uyum konusundaki strateji ve eylem planının yayımlanması ve ikinci bildirim için hazırlıklara başlanması Türkiye'nin uluslararası anlaşmalardan kaynaklanan yükümlülükleri konusunda oldukça yol aldığı anlamına geliyordu. Ancak aynı yıl Haziran ayında yapılan genel seçimlerin ardından hem hükümet politikalarında, hem de bakanlıklarda ve kamu kurumlarında iklim bürokrasisini ve politikalarını etkileyen önemli değişiklikler oldu. Çevre ve Orman Bakanlığı'nın ikiye bölünmesi, Bakanlığın çevre kısmının Bayındırlık Bakanlığı'yla birleştirilerek Çevre ve Şehircilik Bakanlığı adını alması, İklim Değişikliği Daire Başkanlığı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nda kalırken iklim politikalarıyla ilgili kadroların bir kısmının Orman ve Su İşleri Bakanlığı'na geçmesi, bir kısmının da başka görevlere atanması, kamunun iklim konusunda o güne dek geliştirdiği yapıyı sarsan bir etki yarattı. Kopenhag Zirvesi'nin başarısız olması, 2011 Durban

Zirvesi'nde (COP 17) Kyoto sonrası anlaşmanın en erken 2020'de uygulanmaya başlayabileceğinin ortaya çıkması ve 2012'de Doha'da imzaya açılan, ancak az sayıda ülkenin imzaladığı Kyoto'nun ikinci yükümlülük döneminin etkisiz kalması Türkiye'nin AB müzakere sürecinin giderek irtifa kaybetmesiyle birleşince, Türkiye'nin iklim politikalarıyla ilgili çabaları daha da azaldı.

2012'nin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından "kömür yılı" ilan edilmesi, yeni kömürlü termik santral projelerinin giderek artması, 2013'te iklim yönetiminin hava yönetimiyle birleştirilerek daire başkanlığının şube müdürlüğüne dönüştürülmesi, yine aynı yıl İDKK'nın hiç toplanmaması, Dışişleri Bakanlığı tarafından başka bir göreve atanan iklim müzakerecisinin yerine yeni biri ismin getirilmemesi gibi gelişmeler iklim politikalarının giderek zayıfladığının göstergesi oldu. İklim bürokrasisinden pek çok kişi bu dönemdeki zayıflamayı uluslararası alanda bağlayıcı bir anlaşma çıkması ihtimalinin giderek ortadan kalkmasına bağlamaktadır. Öte yandan 2011 seçimlerinden sonra hükümetin inşaat, enerji, yol yapımı gibi yüksek emisyonlu hızlı kalkınma politikalarına eskisinden daha fazla ağırlık vermesi de bu yönelimle açıkça çelişen iklim politikalarının iyice gözden düşmesine neden olmuştur. Yine de Türkiye delegasyonu 2012 Doha Zirvesi'ne (COP 18) oldukça kalabalık katılmış ve TÜSİAD burada bir yan etkinlik düzenlemiştir. Türkiye ayrıca Doha'dan özel şartlara sahip bir Ek 1 ülkesi olarak diğer Ek 1 ülkelerinden finansman yardımı alabileceği yönünde bir karar çıkartmayı başarmıştır.

Sonuç olarak 2013'ün sonuna dek aynı düşük profil devam etmiş ve Türkiye uzun süreden sonra ilk kez Varşova Zirvesi'nin (COP 19) yüksek düzey oturumlarında müsteşar yardımcısı düzeyinde temsil edilmiş, hatta Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ekibi zirveye geç ve az sayıda temsilciyle katılmıştır. Varşova'da Türkiye, İklim Eylem Ağı (CAN) tarafından iklim zirvelerinde her gün iklim politikalarında en kötü performansa sahip ülkelere verilen "günün fosili" ödülünü de üçüncü kez almıştır.[18] Bu kez ödüle "layık görülme" gerekçeleri arasında (kömür yatırımlarının yanı sıra) konferansta yeterince temsil edilmemesi ve daire başkanlığını kapatması da vardır. Türkiye'nin günün fosili seçilmesinin iklim bürokrasisinde oldukça rahatsızlık yarattığı bilinmektedir. Yine de Varşova Zirvesi Türkiye'nin yeni dönemle ilgili pozisyonunun netleştiği bir dönüm noktası oldu. Türkiye kritik kütleye ulaşılması halinde yeni dönemde anlaşmaya taraf olacağını, ancak kendi belirleyeceğinin dışında bir hedef almayacağını, onun da esnek olmasını istediğini, yani bağlayıcı bir hedef almaktan yana olmadığını açıkladı. 2013'te ayrıca Orman ve Su İşleri Bakanlığı tarafından İklim Değişikliğinin Su Kaynaklarına Etkisi Projesi'nin başlatılması, uyum politikalarına ağırlık verilmeye başlandığının örneklerinden biridir.

2014'te yaşanan gelişmeler Türkiye'nin iklim politikalarında son 2-3 yılda yaşadığı gerilemenin düzelme yolunda olduğunu göstermektedir. Önce iklim değişikliği yönetiminin tekrar daire başkanlığı haline getirilmesi, ardından 2 yıl aradan sonra İDKK'nın (artık İDHYKK olarak) tekrar toplanması ve nihayet 23 Eylül'de New York'ta yapılan İklim Değişikliği Liderler Zirvesi'ne Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın katılması, 2011 sonrasında başlayan düşük profilli politik tutumun değişmeye başladığı anlamına geldi. Türkiye 2014 itibariyle yeni uluslararası rejimde aktif yer almaya hazırlanan, ancak herhangi bir ciddi azaltım hedefi almayı düşünmeyen; yine de karbon piyasaları kurmak için çalışmalara başlayan ve bu

18 Türkiye "Günün Fosili" ödülünü ilk kez 2011 Durban Zirvesi'nde aldı. 2011'deki gerekçeler arasında emisyonlarını hızla artırmasına ve hiçbir azaltım hedefi almak istememesine rağmen finansman ve teknoloji yardımı talep etmesi, kömürlü termik santrallar, otoyollar ve üçüncü köprü gibi yatırımlarla emisyonları daha da artırması ön sıralarda geliyordu. 2012'de Doha'da ikinci kez günün fosili seçildiğinde, bu kez 2012'yi "kömür yılı" ilan etmesi bir numaralı gerekçeydi. Herhangi bir azaltım hedefi almaması da yine eleştiriliyordu.

arada başta sera gazı emsiyon envanterleriyle ilgili olmak üzere teknik kapasitesini geliştiren; ekonomi ve kalkınma politikalarıyla iklim politikalarını uzlaştırmayı başaramamış, ancak iklim değişikliğini artık sadece bir tehdit olarak görmekten de vazgeçmiş ve uyum politikalarına verdiği önemi artırmış bir ülke olarak yoluna devam etmektedir. AB müzakerelerinin popülarite kaybetmesi ve yakın bir gelecekte AB üyesi olma umut ve hedefinin kalmaması da, hükümetin iklim politikalarında kendini daha rahat ve bağımsız hissetmesine neden olmaktadır.

2. Türkiye'nin iklim politikalarıyla ilgili temel belgeler

Bu bölümde Türkiye'nin resmi iklim politikalarını anlamak için temel teşkil eden yasa ve yönetmelikler, kalkınma planları, envanterler, bildirimler, strateji ve eylem planları, AB'nin ilerleme raporlarındaki eleştiriler, UNFCCC'de Türkiye hakkında verilen kararlar ve yapılan değerlendirmeler, Türkiye'nin Sözleşme nezdindeki önemli girişimleri ve konuyla ilgili üst düzey konuşmaların izlediği gelişim süreci özetlenmiştir. Başlıca belgeler Tablo 2'de belirtilmiştir.

Tablo 2 – Türkiye'nin iklim politikalarıyla ilgili temel belgeler

Belge	Tür	Tarih	Kurum
4990 sayılı Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine Katılmamızın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun	Mevzuat	16 Ekim 2003	TBMM
5836 sayılı Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine Yönelik Kyoto Protokolüne Katılmamızın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun	Mevzuat	5 Şubat 2009	TBMM
Sera Gazı Emisyonlarının Takibi Hakkında Yönetmelik (1)	Mevzuat	25 Nisan 2012	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
Sera Gazı Emisyonlarının Takibi Hakkında Yönetmelik (2)	Mevzuat	17 Mayıs 2014	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
Sera Gazı Emisyonlarının İzlenmesi ve Raporlanması Hakkında Tebliğ	Mevzuat	22 Temmuz 2014	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
Gönüllü Karbon Piyasası Proje Kayıt Tebliği	Mevzuat	9 Ekim 2013	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
İDKK hakkında Başbakanlık Genelgeleri (2013/11 İDHYKK Genelgesi'dir)	Mevzuat	22 Ocak 2001 (2001/2) 17 Şubat 2004 (2004/13) 17 Ağustos 2010 (2010/18) 4 Nisan 2012 (2012/2) 4 Ekim 2013 (2013/11)	Başbakanlık

Belge	Tür	Tarih	Kurum
Sekizinci Kalkınma Planı (2001-2005)	Plan	Haziran 2000	DPT
Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)	Plan	Temmuz 2006	DPT
Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)	Plan	Temmuz 2013	Kalkınma Bakanlığı
Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı İklim Değişikliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu	Plan Raporu	2000	DPT
Ulusal Sera Gazı Emisyon Envanter Raporları	Envanter Raporu	2006-2014 (9 adet)	TÜİK
BMİDÇS Kapsamında Türkiye İklim Değişikliği Birinci Ulusal Bildirimi	Ulusal Bildirim	Ocak 2007	Çevre ve Orman Bakanlığı
BMİDÇS Kapsamında Türkiye İklim Değişikliği Beşinci Ulusal Bildirimi	Ulusal Bildirim	Mayıs 2013	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
TBMM Küresel Isınmanın Etkileri ve Su Kaynaklarının Sürdürülebilir Yönetimi Konusunda Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu	Meclis Araştırması Raporu	13 Mart 2008 (TBMM Genel Kurulu'nda görüşme tarihi: 7 Ekim 2008)	TBMM
TC Ulusal İklim Değişikliği Strateji Belgesi (2010 – 2020)	Strateji Belgesi	Mayıs 2010	Çevre ve Orman Bakanlığı (Onaylayan: YPK)
TC İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı (2011 – 2020 [İkinci baskı (2011 – 2023)]	Eylem Planı	2011 ve 2012	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
Türkiye'nin İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı	Strateji Belgesi ve Eylem Planı	Kasım 2011	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
Türkiye Tarımsal Kuraklıkla Mücadele Stratejisi ve Eylem Planı (2008 – 2012)	Strateji Belgesi ve Eylem Planı	2008	Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı
Türkiye Tarımsal Kuraklıkla Mücadele Stratejisi ve Eylem Planı (2013 – 2017)	Strateji Belgesi ve Eylem Planı	2013	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
Korunan Alanlar ve İklim Değişikliği Türkiye Ulusal Stratejisi	Strateji Belgesi	Ekim 2011	Orman ve Su İşleri Bakanlığı, UNDP Türkiye, WWF Türkiye
İklim Değişikliğinin Sağlık Etkilerinin Azaltılması Ulusal Programı ve Eylem Planı	Eylem Planı	2014	Sağlık Bakanlığı

Belge	Tür	Tarih	Kurum
İklim Değişikliği ve Sürdürülebilir Kalkınma Ulusal Değerlendirme Raporu	Rapor	Ağustos 2002	Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı (TTGV)
Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Raporu - Geleceği Sahiplenmek	Rapor	Haziran 2012	Kalkınma Bakanlığı
UNFCCC kararları	Karar	COP 4 - 1998 15/CP.4 COP 7 - 2001 26/CP.7 COP 16 - 2010 1/CP.16 COP 17 - 2011 2/CP.17 COP 18 - 2012) 1/CP.18	UNFCCC
Türkiye'nin Sera Gazı Envanterleri'ni Değerlendirme Raporları	Rapor	2007-2014 (7 rapor)	UNFCCC
Türkiye'nin Birinci Ulusal Bildirimi'nin Derinlemesine Değerlendirilmesi Raporu	Rapor	3 Aralık 2009	UNFCCC
Türkiye'nin UNFCCC'ye sunumları (*submission*)	Sunum	1995-2013 arasında çok sayıda	Türkiye
Avrupa Birliği Komisyonu Türkiye İlerleme Raporları	İlerleme Raporu	2003-2014 (12 adet)	Avrupa Birliği
Dolaylı olarak iklim değişikliğiyle ilgili mevzuat ve eylem planları			
5346 sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun	Mevzuat	10 Mayıs 2005	TBMM
5627 sayılı Enerji Verimliliği Kanunu	Mevzuat	18 Nisan 2007	TBMM
Çölleşme ile Mücadele Ulusal Eylem Programı (2005)	Eylem Programı	2005	Çevre ve Orman Bakanlığı
Enerji Verimliliği Strateji Belgesi (2010-2023)	Strateji Belgesi	2010	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Stratejik Planı (2013-2017)	Stratejik Plan	2013	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı 2010-2014 Stratejik Planı	Stratejik Plan	2010	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
Avrupa 2020 Stratejisi (2010)	Strateji Belgesi	2010	Avrupa Birliği Genel Sekreterliği

Yasa ve yönetmeliklerde iklim değişikliği

Anayasa'nın 56. maddesindeki "Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir" ve 90. maddesindeki " Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak andlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır. (...) Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir" hükümleri iklim politikalarının temelini oluşturur.

2872 sayılı Çevre Kanunu'nda (9.8.1983) iklim değişikliğinin anıldığı tek madde Çevre Kirliliği Önleme Fonu ile ilgili 4. Bölüm'deki Madde 18'dir (2006'da yeniden düzenlenen şekliyle): "Çevresel Etki Değerlendirmesi faaliyetleri, havza koruma plânı çalışmaları, biyolojik çeşitliliğin korunması, çölleşme ve iklim değişikliği ile mücadele çalışmaları, stratejik çevresel değerlendirme, nesli tehlikede olan bitki ve hayvan türleri ile yaşama ortamlarının korunması, uluslararası sözleşmelerden kaynaklanan yükümlülüklerin karşılanması, çevre eğitimi ve yayını ile ilgili faaliyetler ve ihtisas komisyonları için yapılan harcamalar ile çevre kirliliğinin giderilmesi çalışmaları için Bakanlık bütçesine, yılı bütçe gelirleri içerisinde tahmin edilen yukarıdaki gelirler karşılığı ödenek öngörülür."

Çevre mevzuatındaki atık yönetimi, gaz emisyonları ve hava kalitesiyle ilgili yönetmeliklerin hiçbiri sera gazlarını kapsamamaktadır.[19]

TBMM'de iklim değişikliği konusunda çıkartılan iki kanun uluslararası sözleşme ve protokollerin onaylanmasıyla ilgilidir: 4990 sayılı Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine Katılmamızın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun (16.10.2003) ve 5836 sayılı Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine Yönelik Kyoto Protokolüne Katılmamızın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun (5.2.2009). Ayrıca Doha Konferansı'nda Kyoto Protokolünde Yapılan Değişikliklerin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı 4.12.2013 tarihinde TBMM'ye gelmiş olup, Çevre ve Dışişleri Komisyonu'nda görüşülmüş, ancak genel kurul gündemine henüz girmemiştir.

Yenilenebilir enerji ve enerji verimliliğiyle ilgili iki kanun da dolaylı olarak azaltım politikalarıyla ilgili sayılabilir: 5346 sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun (10.5.2005) ve 5627 sayılı Enerji Verimliliği Kanunu (18.4.2007) .[20]

İklim değişikliğiyle doğrudan ilgili yönetmelik ve tebliğler ise sera gazlarının takibi ile ilgilidir: Sera Gazı Emisyonlarının Takibi Hakkında Yönetmelikler (25.4.2012 ve 17.5.2014) ve Sera Gazı Emisyonlarının İzlenmesi ve Raporlanması Hakkında Tebliğ (22.7.2014). Ayrıca gönüllü karbon piyasalarıyla ilgili Gönüllü Karbon Piyasası Proje Kayıt Tebliği (9.10.2013) çıkarılmıştır ve 2001-2014 arasında İklim Değişikliği (ve Hava Yönetimi) Koordinasyon Kurulu hakkında yayımlanmış 5 adet Başbakanlık Genelgesi mevcuttur.

Kalkınma planlarında iklim değişikliği

İklim değişikliğiyle ilgili çeşitli strateji belgeleri ve eylem planlarının üzerinde, TBMM tarafından kabul edilen, bu nedenle de kanun gücünde kabul edilebilecek Kalkınma Planları bulunur. İklim değişikliği, Kalkınma Planlarına ilk kez, hazırlık sürecinde İklim Değişikliği Özel İhtisas Komisyonu'nun kurulduğu Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma

19 Atık Yönetimi Genel Esaslarına İlişkin Yönetmelik (5.7.2008), Büyük Yakma Tesisleri Yönetmeliği (8.6.2010), Egzoz Gazı Emisyonu Kontrolü İle Benzin ve Motorin Kalitesi Yönetmeliği (30.11.2013), Hava Kalitesi Değerlendirme ve Yönetimi Yönetmeliği (6.6.2008), Isınmadan Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği (13.1.2005), Sanayi Kaynaklı Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği (3.7.2009).

20 Ayrıca bazı bakanlıkların kuruluş kanunlarında ve KHK'larda iklim değişikliğiyle ilgili görevler sayılmaktadır. Bu konu ilgili bakanlıklarla ilgili bölümlerde ele alınmıştır.

Planı'nda (2001-2005) girmiştir. Raportörlüğünü Murat Türkeş'in yaptığı Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda (2000), iklim değişikliğinin Türkiye'de kuraklığı artırabileceği, bunun da tarım, ormancılık ve su kaynakları üzerinde olumsuz etkilerinin olabileceği ve çölleşmeyi artırabileceği belirtildikten sonra, "Yürürlükteki enerji politikası gereği, ulusal kaynakların özellikle yerli linyitlerin kullanılmakta olduğu ve gelişmiş ülkeler ile karşılaştırıldığında, enerji tüketiminin çağdaş yaşam düzeyi açısından yetersiz olduğu" belirtilir ve "Türkiye'nin Sözleşme'ye gelişme yolundaki ülkeler arasında taraf olma isteğinin doğru bir yaklaşım olduğu" vurgulanır. Raporda Türkiye'nin Sözleşme'ye Eklerinde gelişmiş ülkeler arasında değerlendirildiği için taraf olmadığı ve ancak Eklerden çıkarak ya da "özel koşulları dikkate alınarak kendisine bazı kolaylıklar sağlanması koşuluyla Eklerde kalarak" Sözleşme'ye taraf olabileceği belirtilir. AB'nin aday ülkelerin yükümlülük almasını beklediği de hatırlatılan raporda "OECD üyeliği çerçevesinde Türkiye'nin iklim değişikliği açısından içinde bulunduğu özel ve sancılı durumun, AB adaylık sürecinde de ortaya çıkabileceği şaşırtıcı olmamalıdır" tesbiti yapılır.[21]

Türkiye'nin sera gazı emisyon kaynaklarının da ayrıntılı olarak incelendiği raporda petrolün payının yüksek olduğuna ve giderek artacağına dikkat çekilmektedir. Ancak raporda 2010 için tahmin edilen kişi başı sera gazı emisyonu düzeyine (6,5 ton) hiçbir azaltım önlemi alınmadığı halde 2012'de hâlâ ulaşılmadığı (5,9 ton; 2010'da 5,5 ton), yani beklenen sera gazı artış hızının gerçekleşmediği dikkat çekicidir. Bu örnek, Türkiye'nin enerji talep tahminlerinin genellikle gerçekleşenden daha yüksek olmasıyla paralellik gösterir ve devletin gelecekteki iklim rejiminde artıştan azaltım (yani beklenenden daha az sera gazı emisyonu gerçekleştirme) hedefini daha güvenli bulmasının nedenlerinden biri olabilir.

21 Bu rapor, Türkiye'nin AB aday ülkesi olabileceğinin kabul edildiği 1999 Helsinki AB Zirvesi'nden hemen sonra yazılmıştır.

Raporda ayrıca Türkiye'nin iklim değişikliğiyle mücadele kapasitesini geliştiremediği, sera gazı ölçüm ve takibini yapamadığı, sera gazı emisyon sınırlamalarının ekonomik etkileriyle ilgili modellemelerin yapılmadığı, araştırma ve teknoloji eksiği gibi sorunlar sıralanmaktadır. Daha konuyla ilgili ilk raporda "İklim değişikliğine konu sera gazı salımlarının giderek büyümesinin ana nedeni, çevresel politikalar ile ekonomik politikaları birbiriyle bütünleyemeyen kalkınma politikalarıdır" tespitinin yapılması dikkat çekicidir.

Raporda iki hedef önerilmiştir: "Ülkemizin üzerine düşen sorumlulukları çerçevesinde ve ortak fakat farklılaştırılmış yükümlülükler ilkesi altında, (Sözleşme) sürecine katılmak" ve "Artan nüfusun gereksinimleri temel alınarak, GSYH'yı her şey şimdiki gibi (BAU) senaryosuna göre artırırken, sera gazı salımlarını bu senaryodakinin altına çekmek." Raporda daha sonra bugünkü İDEP'in ilk taslağı olabilecek uygulama önerilerine yer verilmektedir.

Hazırlık sürecinde yukarıda sözünü ettiğimiz iklim değişikliği raporu yayımlanan Sekizinci Kalkınma Planı'nda ise iklim değişikliğiyle ilgili olarak "Küresel iklim sisteminin korunması kapsamında ülkemizin üzerine düşen sorumlulukları çerçevesinde; artan nüfusun gereksinimleri temel alınarak ortak fakat farklılaştırılmış yükümlülükler ilkesi doğrultusunda (Sözleşme) sürecine katılmak üzere çalışmalar sürdürülecektir (Paragraf 1822)" cümlesi yer almaktadır. Ayrıca ulaştırma politikaları bölümünde de sera gazı salımlarının azaltılmasına yönelik ulaştırma politikalarının geliştirileceği söylenmektedir (Paragraf 1456).

İklim değişikliğine yer verilen Sekizinci Kalkınma Planı'nın hazırlıkları sırasında yapılan tespitlerin Türkiye'nin o günden bu yana değişmeyen iklim politikalarını oluşturduğunu söylemek yanlış olmaz. Türkiye bugüne dek aynı politikaları savunmaya devam etmiş, özel durumunu kabul ettirmeyi

başarmış ve buna göre pozisyon almış, Eylem Planı'nı (İDEP) oluşturarak sektörel eylemleri belirlemiş, kapasitesini geliştirmeye başlamıştır. Ancak Türkiye'nin sera gazı azaltımı için hedef alma konusunda henüz ihtisas komisyonu raporunda belirtilen GSYH'deki sera gazı yoğunluğunun azaltılmasını dahi telaffuz etmeye başlamadığına, dolayısıyla hedef konusundaki savunmacı pozisyonunun güçlenerek sürdüğüne dikkat çekmek gerekir.

Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda (2007-2013), iklim değişikliğine verilen yer azalmıştır. Türkiye'nin Kyoto Protokolü'ne taraf olması tartışmalarının yapıldığı bir dönemde Planda sadece "Ülkemiz şartları çerçevesinde ilgili tarafların katılımıyla sera gazı azaltımı politika ve tedbirlerini ortaya koyan bir Ulusal Eylem Planı hazırlanarak, (Sözleşme'ye) ilişkin yükümlülükler yerine getirilecektir (Paragraf 461)" denmektedir. Bu da o dönemde, yani Protokol'e taraf olma sürecinde ekonomi ve kalkınma bürokrasisinde iklim politikalarının giderek daha büyük bir tehdit olarak algılanmasının belirtilerinden biridir.

Nihayet şu an geçerli olan Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) konuya en çok yer ayrılan plan olmuştur. İlk kez İklim Değişikliği ve Çevre başlıklı bir bölümün yer aldığı planda, iklim değişikliği Gıda, Su ve Doğal Kaynakların Etkin Kullanımı bölümünde de bir risk faktörü olarak anılmaktadır. Plan'da ayrıca "iklim değişikliğinin de bir sonucu olarak afetlerin sıklığı artmış ve etkileri ciddi boyutlara ulaşmıştır (Paragraf 901)" denmektedir. Daha önceki Planlardan farklı olarak bu kez yeşil büyüme, temiz üretim, eko-verimlilik gibi önerilerle birlikte anılmakta, yani iklim değişikliğinin bu kez sadece bir tehdit olarak değil, ekonomik büyüme ve kalkınma için bir fırsat olarak da algılanmaya başlandığının işaretleri verilmektedir.

Plan'da iklim değişikliğiyle ilgili karar cümlesi Türkiye'nin gelecekteki iklim politikaları için anahtar önemdedir:

> İklim değişikliği ile mücadele ve uyum çalışmaları ülke gerçekleri gözetilerek "ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar" ile "göreceli kabiliyetler" ilkeleri doğrultusunda sürdürülecektir (Paragraf 1040).

Bu cümle uluslararası müzakerelerde Türkiye'nin aldığı pozisyonun Kalkınma Planı'na girdiği anlamına gelir. Plan'da ayrıca uyum politikalarıyla ilgili çok sayıda yaklaşımın yer alması (afetler, su politikaları vb.), geçmişte uyum konusuna duyarsız olmakla eleştirilen devletin, artık bu konuya azaltımdan daha fazla önem verdiği şeklinde yorumlanabilir.

Türkiye'de üst düzey (yani bakanlardan oluşan) kurulların iklim değişikliğiyle ilgili kararları az sayıdadır; ancak kritik noktalarda bu kurulların önemli rol oynayacağı, çünkü iklim politikalarını hazırlayan aktörler bürokrasi içinde olsa da, siyasi iradenin üst düzeyde oluştuğu unutulmamalıdır. Ülkenin yurt içi ve yurt dışı kalkınma ve ekonomi politikalarıyla ilgili üst düzey kararlar almakla sorumlu olan ve sekretaryasını Kalkınma Bakanlığı'nın yaptığı Yüksek Planlama Kurulu'nun[22] görüşerek kabul ettiği en önemli belge olan Orta Vadeli Programlarda iklim değişikliğiyle ilgili bir karar yoktur.[23] Ancak YPK, 3 Mayıs 2010'da Ulusal İklim Değişikliği Stratejisi'ni onaylamış olması açısından yasal olarak da belirleyici bir aktördür.

Sekretaryası Hazine Müsteşarlığı tarafından yürütülen Ekonomi Koordinasyon Kurulu[24] (EKK) ise

22 Yüksek Planlama Kurulu (YPK) Başbakan'ın başkanlığında, ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcısı, Kalkınma Bakanı, Maliye Bakanı, Çevre ve Şehircilik Bakanı, Orman ve Su İşleri Bakanı, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı ve Bilim,Sanayi ve Teknoloji Bakanı'ndan oluşur.

23 Kalkınma Planları'nın da YPK'de görüşüldüğünü ve yine YPK tarafından kabul edilen İstanbul Uluslararası Finans Merkezi Stratejisi ve Eylem Planı'nda karbon piyasasının oluşturulmasının da bulunduğunu not edebiliriz.

24 Ekonomi Koordinasyon Kurulu (EKK) Ekonomiden Sorumlu Başbakan Yardımcısı başkanlığında Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı, Ekonomi Bakanı, Gümrük ve Ticaret Bakanı, Kalkınma Bakanı ve Maliye Bakanı'ndan oluşur.

2009 Kopenhag (COP 15) ve 2011 Durban (COP 17) zirveleri öncesinde olduğu gibi, iklim değişikliğini zaman zaman gündemine almaktadır. Türkiye'nin uluslararası müzakerelerdeki pozisyonuyla ilgili talimat düzeyindeki kararlar EKK toplantılarında alınır ve Türkiye'nin mevcut pozisyonu olan "2015 sonrası süreçte kritik kütleye ulaşıldığı takdirde anlaşmaya taraf olacağı" kararı 2011 Durban Zirvesi öncesinde yapılan EKK toplantısında alınmıştır. Dolayısıyla hem YPK, hem de EKK'nın rolüne bakarak, iklim politikalarıyla ilgili son kararın, ülkenin ekonomi ve kalkınma politikalarına uygun olarak, bu konulardaki üst düzey kurullarda verildiğini söylemek yanlış olmaz.

Sürdürülebilir Kalkınma Raporu'nda iklim değişikliği

Türkiye'nin iklim politikalarına ilişkin strateji ve eylem planlarından önce, çevreyle ilgili temel belgelerine de kısaca göz atmak gerekir. Bunlar Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı (UÇEP) ve Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Raporu'dur. UÇEP, Türkiye'de çevre politikalarıyla ilgili hazırlanan ilk büyük strateji belgesidir. Çıkış noktası 1992'de yayımlanan Rio Deklerasyonu ve Gündem 21'in bütün ülkeleri çevreyle ilgili eylem planlarını hazırlamaya çağırmasıdır (Yoğurtçuoğlu, 1999). DPT'nin koordinatörlüğünde, Çevre Bakanlığı'nın teknik, Dünya Bankası'nın mali desteğiyle hazırlanan raporun çalışmaları 1994'te başlamış, çalışma grubu ve değerlendirme toplantıları 1995-1997 arasında yapılmış, 8 Mayıs 1998'de son hali verilmiştir.

UÇEP'de başlıca sorunlar olarak hızlı nüfus artışı, doğal kaynakların aşırı tüketimi, atıklar, yetersiz kentsel alytapı ve doğal afetler gibi sorunlardan söz edilirken, iklim değişikliği hiçbir bölümde anılmamaktadır. Hatta Çevreyle İlgili Uluslararası Sözleşmelerle ilgili Ek 2'de bile (o sırada imzalanmamış olduğu için) İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne yer verilmemektedir. Eylem planı iklim politikaları için erken sayılabilecek bir dönemde hazırlanmış olsa da, son hali Kyoto Protokolü'nün imzasından sonra verilmiştir. Üstelik aynı yıllarda iklim değişikliğiyle ilgili çalışmalar DMİ koordinasyonunda sürmektedir. Hızla eskiyen UÇEP, bu muhtemelen bilinçli görmezden gelme nedeniyle, ironik olarak yine de Türkiye'nin bugünkü çevre ve iklim politikalarını anlayabilmek için önemlidir.

2012'de, Rio+20 Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı hazırlık sürecinde "Geleceği Sahiplenmek" sloganıyla hazırlanan Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Raporu ise iklim politikaları açısından önemli nirengi noktaları arasında yer alır. Kalkınma Bakanlığı'nın koordinasyonunda 2011-2012'de hazırlanan raporda özellikle iklim değişikliğine uyum politikalarına önem verildiği göze çarpar: "Akdeniz havzasında yer alan Türkiye, iklim değişikliğinden en fazla etkilenecek ülkelerden biridir. Son yıllarda yaşanan kuraklıklar, taşkınlar ve sıra dışı hava olayları bunun en önemli göstergesi olup, orman, su ve toprak kaynakları üzerinde önemli baskılar oluşturmaya başlamış, ekonomik ve sosyal hayatı etkilemiştir. Bu nedenle, Türkiye iklim değişikliğine uyum konusunda alınacak önlemlere özel bir önem vermektedir. Bu bağlamda, su kaynakları yönetimi, tarım sektörü ve gıda güvencesi/güvenliği, ekosistem hizmetleri, biyolojik çeşitlilik ve ormancılık, doğal afet risk yönetimi ile insan sağlığı gibi konularda iklim değişikliğine uyum çalışmaları kamu, özel ve akademik kesimlerin ve STK'ların da yer aldığı pilot projelerle başlatılmıştır (Paragraf 98). Ayrıca Onuncu Kalkınma Planı'nda da görülen, yeşil büyüme ve "Türkiye'nin iklim değişikliğine uyum için enerji, tarım, orman, afet, su gibi alanlarda yürüteceği programlar sürdürülebilir kalkınmayı destekleyecektir" yaklaşımı, uyum için izlenecek politikaların ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı canlandırıcı etkisinden faydalanma stratejisini ortaya koymaktadır.

Raporun Çevresel Gelişmeler başlıklı 2.3. bölümünde ise Türkiye'nin sera gazı emisyonlarının tarihsel olarak düşük olduğu söylendikten sonra önceden

görülmemiş bir hesapla Türkiye'nin aslında 1990'dan bu yana sera gazı azaltımı yaptığı açıklanmaktadır:

> "Türkiye 1990-2007 yılları arasında iklim değişikliğiyle mücadele için doğrudan ve dolaylı olarak sanayi, ulaştırma, enerji ve atık yönetimi gibi sektörlerde uyguladığı politikalarla ve tamamen kendi imkanlarıyla sürece katkı sağlamıştır. Türkiye eğer 1990 yılındaki politikalarını uygulamaya devam etmiş olsaydı, 1990-2007 yılları arasında kümülatif olarak 1,4 milyar ton daha fazla sera gazı emisyonuna neden olacaktı. Diğer bir ifadeyle, Türkiye 17 yıllık bir dönemde hiçbir önlem almama durumuna göre yüzde 20 oranında bir emisyon azaltımı sağlamıştır. Aynı dönemde Türkiye'nin GSYH'sinde yüzde 171 oranında artış sağlanırken emisyon yoğunluğu 0,36'ya düşmüştür (Paragraf 97)."

Daha sonra 2013'te yayımlanan Beşinci İklim Değişikliği Ulusal Bildirimi'nde ve 23 Eylül 2014'te Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın New York'ta düzenlenen Birleşmiş Milletler İklim Zirvesi'nde (liderler zirvesi) yaptığı konuşmada da (2012 rakamlarıyla güncellenmiş şeklide yüzde 21 olarak) tekrarlanan bu hesap, Türkiye'nin 1990'dan bu yana, aslında hiçbiri iklim değişikliğiyle mücadele ile ilgili olmayan gelişmeler sonucunda (enerji üretimi ve ısıtmada doğal gaza yönelmesi gibi nedenlerle) yapıldığı varsayılan "artıştan azaltımı" ön plana çıkarmaktadır. Bu yaklaşım, UNFCCC nezdinde "azaltım" olarak görülmesi zor olsa da, Türkiye'nin azaltım konusundaki politikalarının nasıl bir akıl yürütmeye dayandığını göstermesi açısından önemlidir. Buna göre Türkiye'nin 2015 Paris Zirvesi'nde referans senaryoya (BAU) göre, artıştan azaltım hedefi almaya karar vermiş olduğu tahmin edilebilir.

AB ilerleme raporlarında iklim değişikliği

Avrupa Birliği adaylık süreci Türkiye'nin iklim politikaları için en önemli itici güçlerden biridir. AB'nin çevre politikalarında iklim değişikliği önemli bir yer kaplar. Her yıl yayımlanan ilerleme raporlarının çevre başlığı altında da iklim değişikliğiyle ilgili yaptıkları ve eksikleri yer alır.

Avrupa Komisyonu'nun Türkiye'nin ortaklık sürecindeki gelişmeleri Avrupa Parlamentosu ve Konseye sunmak üzere hazırladığı ilerleme raporlarında 1998'den 2002'ye dek iklim değişikliğiyle ilgili bir bölüm yoktur. İlk kez 2003 ilerleme raporunda Türkiye'nin sera gazı emisyon tahminlerine, 2004 raporunda da Türkiye'nin Sözleşme'yi onayladığına yer verilmiştir. 2005-2008 arasında her yıl Türkiye'nin, Kyoto Protokolü'ne henüz taraf olmadığı (Espoo ve Aarhus Sözleşmeleri'yle birlikte[25]); Emisyon Ticareti Direktifi'nin iç hukuka aktarılmadığı ve sera gazı emisyon ticareti için bir gelişme sağlanmadığı tekrarlanmıştır. 2009 İlerleme Raporu'nda Türkiye'nin Kyoto Protokolü'nü onaylaması önemli bir gelişme olarak yer almış ve "Enerji verimliliği konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Enerji performansı ve binaların yalıtımı konusunda Yönetmelikler kabul edilmiştir. Enerji ve enerji kaynaklarının verimli kullanımı ve küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin enerji verimliliği konularında ilave Yönetmelikler de kabul edilmiştir. Enerji güvenliğinin artırılması amacıyla enerji verimliliği konusunda halkın bilincinin artırılması ve iklim değişikliğiyle mücadele çabalarının devam ettirilmesi gerekmekte olup, çerçeve mevzuat, AB müktesebatıyla uyumlu hale getirilmelidir" denmiş ve Kyoto dışındaki eleştiriler sürdürülmüştür. Aynı yıl, 21 Aralık 2009'da (Türkiye'nin Kyoto'ya taraf olmasının ve Kopenhag Zirvesi'nin hemen ardından) AB müzakerelerinde çevre faslı açılmıştır.

25 Uluslararası çevre anlaşmaları arasında yer alan Espoo Sözleşmesi (1991) sınır aşan kirlillik yaratabilecek durumlarda Çevresel Etki Değerlendirmesi yapılırken uluslararası işbirliğini öngörür. Aarhus Sözleşmesi (1998) ise çevreyle ilgili konularda yurttaşların bilgi alma, karar süreçlerine katılım ve adalete erişim haklarını garanti altına almaktadır. Türkiye her iki Sözleşmeye de henüz taraf olmamıştır.

Çevre faslının açılmasının ardından, 2010'dan itibaren ilerleme raporlarında çevre ve iklim değişikliğiyle ilgili takip daha ayrıntılı bir hal almıştır. 2010'da İklim Değişikliği Stratejisi'nin kabul edilmesi, Çevre ve Orman Bakanlığı bünyesinde İklim Değişikliği Dairesi'nin ve İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulu'nun kurulması (doğrusu İDKK'nın yeniden yapılandırılması olmalı) ve sera gazı envanterinin sunulması olumlu gelişmeler olarak not edilmiş, ancak AB'nin Sera Gazları Emisyon Ticareti Planına yönelik hazırlıkların başlamaması ve ikinci ulusal bildirimin sunulmamış olması eleştirilerek "İklim değişikliğine ilişkin olarak çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir" denmiştir. Ayrıca ilk kez 2010'da Türkiye'nin iklim politikalarına yönelik şu oldukça sert eleştiri getirilmiştir: "2012 sonrası anlaşmaya ilişkin uluslararası iklim müzakerelerinde, Türkiye son zamanlarda AB pozisyonlarıyla uyumlu hareket etmeme eğilimindedir. Türkiye, kendisini Kopenhag Mutabakatı ile de ilişkilendirmemiştir. Türkiye'nin, sera gazı salımı artışını alışılageldik senaryo temelinde, 2020 için öngörülen oran muvacehesinde yüzde 11'le sınırlamayı amaçlaması, iddialı bir hedef olarak değerlendirilemez."

2011 İlerleme Raporu'nda İklim Değişikliği Eylem Planı'nın hazırlanması olumlu bir gelişme olarak kaydedilmiş, 2010'daki diğer eleştiriler ise sürdürülmüş, ayrıca "Türkiye, emisyon ticaretine yönelik işbirliğinin artırılması için adım atmıştır. Bununla birlikte, Ek 1'e taraf ülke olarak, bir hedefinin bulunmayışı, bu alanda ilerleme kaydedilmesinde engel teşkil etmektedir. AB'nin çaba paylaşımı kararına uyum sağlanması yönünde adım atılmamıştır" ve "Ek 1'e taraf olan diğer çoğu ülkenin aksine, Türkiye, Cancun Anlaşmaları ile uyumlu bir taahhüt öne sürmemiştir" eleştirileri getirilmiştir. "Tüm düzeylerde bilinçlendirme konusunda kayda değer bir ihtiyaç bulunmaktadır. (...) Bakanlık bünyesinde bulunan İklim Dairesinin daha fazla güçlendirilmesi gerekmektedir. (...) Hem yurt içinde hem de uluslararası düzeyde hâlâ daha iddialı bir iklim politikası oluşturulması gerekmektedir" denen 2011 raporunda "Katılım İçin Bölgesel Çevre Ağı (RENA) kapsamındaki iklim ile ilgili çalışmalara aktif katılım" sağlandığı not edilmiştir.

2012 İlerleme Raporu'nda iklim değişikliği konusundaki eleştiriler artmıştır. "İDEP kapsamında, bina, sanayi, ulaştırma, atık, tarım ve ormancılık sektörlerindeki birincil enerji yoğunluğu ve enerji tasarrufu bakımından büyük emisyon azaltımı öngörülmesine rağmen, genel bir ulusal hedef kabul edilmemiştir. İklim faaliyetinin fırsat ve zorluklarına ilişkin olarak tüm düzeylerde farkındalık yaratılmasına kayda değer biçimde ihtiyaç duyulmaktadır" denirken ilk kez Türkiye'nin en fazla sera gazı emisyonu gerçekleştiren ülkelerden biri olduğu kaydedilerek "ancak 2020 yılı için henüz bir sera gazı emisyon azaltım hedefi" belirlemediği eleştirisi getirilmiştir. Getirilen bir diğer eleştiri ise Türkiye'nin, artık Katılım İçin Bölgesel Çevre Ağı (RENA) kapsamındaki iklim çalışmalarına düzenli katılım sağlamadığıdır. Türkiye'nin, Sera Gazı Emisyonlarının İzlenmesine ilişkin bir yönetmelik kabul ettiği kaydedilen raporda "Türkiye, emisyon ticareti konusunda farkındalık yaratmak için bazı adımlar atmıştır. Bununla birlikte, Türkiye'nin Ek 1'e taraf ülke olarak azaltım hedefinin bulunmayışı, bu alanda ilerleme kaydedilmesinde engel teşkil etmektedir. AB'nin çaba paylaşımı kararına uyum sağlanması yönünde adım atılmamıştır. İklim değişikliği alanındaki diğer mevzuata ilişkin olarak ilerleme kaydedilmemiştir ve Türkiye'nin AB mevzuatına uyum sağlamak ve mevzuatı uygulamak için daha fazla adım atması gerekmektedir" eleştirileri getirilmiştir. İdari kapasite konusunda ilerleme kaydedilmediği ve daha iddialı ve koordineli bir iklim politikası gerektiği eleştirileri tekrar edilmiştir.

2013 İlerleme Raporu'nda da bir yandan aynı eleştiriler sürdürülürken, diğer yandan hedef alınmamasının "İklim değişikliği alanında, AB müktesebatına uyum konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Genel bir sera gazı emisyon hedefinin mevcut olmaması

Türkiye'de karbon piyasası mekanizmalarının daha da gelişmesinin önünde bir engel oluşturmaktadır" sözleriyle çok daha net eleştirildiği görülmekte ve "Türkiye, 2030 iklim ve enerji çerçevesini AB tarafından yayımlanan '2030 İklim ve Enerji Politikaları Çerçevesi' başlıklı Yeşil Kitap ile uyumlaştırmaya davet edilmektedir" denmektedir. Ayrıca hedefle ilgili olarak "Türkiye'nin ulusal iklim değişikliği eylem planında genel bir ulusal sera gazı emisyon hedefi yer almamaktadır. Son dönemde kabul edilen Katılım Öncesi Ekonomik Programı (2013-2015) çerçevesinde, iklim ve enerji verimliliği önceliklerinin ulusal gelir politikasında dikkate alınması gerekmektedir" uyarısı yer almaktadır. 2013'te İklim Değişikliği Dairesi'nin Hava Yönetimi Dairesi ile birleştirilmesine ve bakanlıkların yeniden yapılanması sonrasında yaşanan kadro değişikliklerine yönelik eleştiriler sürmekteydi ve Avrupa Komisyonu da bu durumu şu şekilde not etmiştir: "Eski Çevre ve Orman Bakanlığının 2011 yılında iki yeni bakanlığa ayrılması ve yeni kurulan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı bünyesinde devam eden yeniden yapılanma çalışmaları, Türkiye'nin güçlü bir çevre ve iklim değişikliği politikası izlemeye yönelik idari kapasitesini önemli ölçüde zayıflatmıştır. Çevre ve Şehircilik Bakanlığında, çevre ve kalkınma gündemleri arasında hâlâ bir denge kurulmamıştır. Çok sık yaşanan personel değişiklikleri, uzmanlaşmış birimlerde yetkinlik kaybına yol açması nedeniyle endişe vericidir. (...) Çevre ve iklim değişikliği alanlarında sorumlulukları olan çeşitli kurumlar arasında işbirliği ve koordinasyonun güçlendirilmesi için daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir."

Son olarak 2014 İlerleme Raporu'nda Türkiye'nin emisyonları yüksek düzeyde olmasına rağmen herhangi bir azaltım hedefi almadığı, bunun da karbon piyasalarına girmesinin önünde bir engel olduğu tekrar vurgulanmakta ve yeni yayımlanan Beşinci Ulusal Bildirim'de azaltım projeksiyonları bölümüne yer verilmemesi eleştirilmektedir. Bakanlığın İklim Değişikliği Daire Başkanlığı'nın tekrar kurulmasının, Dünya Bankası'yla yürütülen Piyasaya Hazırlık için Ortaklık Girişimi'nin (PMR) ve Çevre ve İklim Değişikliği Bölgesel Katılım Ağı'na (ECRAN) düzenli katılmasının olumlu bulunduğu raporda, iklim değişikliğinin Türkiye'ye etkileriyle ilgili kapsamlı bilimsel araştırmaların yetersizliğinin, konunun hafife alınmasının ve sektörel uyum önlemlerinin sınırlı tutulmasının nedenleri arasında olduğu yorumu yapılmaktadır. Sonuç olarak da asıl sorunun büyümeyle çevresel kaygıların uzlaştırılamaması olmaya devam ettiği belirtilmektedir.

Bu kısa özetten Avrupa Birliği'nin müzakere sürecinde iklim politikalarına verdiği önemin azımsanmaması gerektiği görülmektedir. Kısaca Avrupa Komisyonu Türkiye'den uluslararası iklim politikalarında aktif rol almasını, daha iddialı iklim politikaları geliştirerek uluslararası anlaşmalara vakit kaybetmeden taraf olmasını, emisyon azaltımı için ulusal bir hedef belirlemesini, bu konuda AB'nin tutumuna paralel bir politika geliştirmesini, iklimle ilgili idari kapasitesini hızla geliştirmesini ve AB müktesabatı açısından en önemli araç olan sera gazı emisyon ticareti sistemine katılmasını istemektedir. Avrupa Birliği, katılım süreci devam ettiği sürece (IPA 2 kapsamında sağlanacak fonların da yardımıyla[26]) Türkiye'nin iklim politikaları açısından en önemli kaldıraçlardan biri olmaya devam edecektir. Aynı şekilde AB sürecinin zayıflamasının Türkiye'nin iklim politikalarına bağlılığını önemli ölçüde zedeleyeceğine kuşku yoktur.

TBMM Küresel Isınma Meclis Araştırması Raporu

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 23. Döneminde, 23 Ekim 2007'de "Küresel Isınmanın Etkileri ve Su Kaynaklarının Sürdürülebilir Yönetimi Meclis Araştırması Komisyonu" adıyla kurulan komisyon

26 Katılım Öncesi Yardım Aracı (*Instrument for Pre-Accession Assistance*) IPA 2. dönemi 2014-2020 yılları arasında geçerli olacaktır.

7 Ekim 2008'de bir rapor yayımlamıştır.[27] Söz konusu araştırma komisyonları ve 512 sayfalık bu kapsamlı rapor, Sözleşme ve Protokol'e taraf olmak için yapılan komisyon toplantıları hariç, Türkiye'de yasamanın iklim değişikliği hakkında yaptığı en kapsamlı çalışmadır.

Çeşitli partilerden milletvekillerinin verdiği birden fazla önergeyle kurulan Araştırma Komisyonu'nun kurulma gerekçeleri, büyük 2006-2007 kuraklığının yaşandığı bu dönemde, Türkiye'nin iklim değişikliğinden nasıl etkileneceği ve alınması gereken önlemler üzerinde yoğunlaşmıştır. Yani komisyonun kurulma gerekçeleri arasında aslında Türkiye'nin azaltım politikalarının ve uluslararası müzakerelerdeki tavrının ne olması gerektiği yoktur. Ancak iki konunun, yani iklim değişikliğinin Türkiye'ye etkileriyle, Türkiye'nin iklim değişikliğine etkilerinin birbirinden kolay kolay ayrılamayacağı komisyon çalışmaları sırasında da ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin Sözleşme'ye taraf olmasının ardından Kyoto Protokolü'nü de onaylaması için hem uluslararası kuruluşlardan ve AB'den, hem de sivil toplumdan gelen baskıların da etkisiyle, Türkiye'nin iklim politikaları daha genel bir çerçevede ele alınmıştır.

Komisyon raporunun ilk bölümünde IPCC'nin 4. Değerlendirme Raporu (2007) temel alınarak ve DMİ, DSİ, İTÜ gibi komisyona sunuş yapan çeşitli kamu kurumları ve üniversitelerin verdiği bilgiler derlenerek iklim değişikliğinin dünya ve Türkiye'ye etkileri özetlenmekte, ardından Türkiye'nin sera gazı emisyonları ve küresel ısınmadaki payı değerlendirilmektedir. İklim değişikliğinin Türkiye'ye etkileri konusunda oldukça ciddi bir tablo çizilen bu raporda Türkiye'nin payı konusunda da gerçekçi değerlendirmeler göze çarpmakta, örneğin tarihsel sera gazı emisyonları fazla olan ülkelerin daha fazla sorumluluğu olduğu vurgulanmakla birlikte "İklim değişikliği sorununa mevcut ve geçmiş sera gazı emisyonları sebep olmaktadır. Bu nedenle, her bir ülkenin iklim değişikliği sorunundaki sorumluluğu geçmiş dönemler dahil olmak üzere tüm dönemlerde ürettiği sera gazı emisyonu ile orantılıdır. Sorumluluğun tespitinde geçmişteki emisyonlar ile gelecekteki emisyonlar birlikte gözönüne alınmalıdır" denmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin uluslararası müzakerelerde etkisiz kalması da eleştirilmektedir. Örneğin herhangi bir müzakere bloğuna dahil olmamasının yalnız kalmasına ve çıkarlarını savunamamasına neden olduğu söylenerek bir müzakere grubuna katılmak ya da yeni bir blok oluşturmak üzere çalışmalara başlanması önerilmektedir. Ancak, bilindiği gibi, Türkiye 2007'den sonra da bir müzakere grubunda yer alamamıştır.

Öte yandan bu raporda Türkiye'nin sorumluluğu teslim edilse de, Ekler'deki mevcut durumuyla ilgili itirazlar, Türkiye'nin gelişmekte olan ülke olarak tanımlanması gerektiği ve diğer resmi tezler dile getirilmekte ve "Ülkemizin sayısal bir azaltım hedefi alması hem Sözleşmenin 'ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar' ilkesine aykırılık oluşturmakta hem de ekonomik kalkınma haklarımız açısından olumsuzluklar içermektedir" denmektedir. Raporda nihayet "Tüm bu bilgiler ışığında, gelişmekte olan yapısı ve sınırlı kaynaklarını kalkınma amaçlarına tahsis etmek zorunda oluşu diğer yandan da iklim değişikliğinin olası olumsuz etkilerinden etkilenme potansiyeli yüksek olması nedeniyle Türkiye, iklim değişikliği politikalarında uyum konusuna öncelik vermektedir. İklim değişikliğinden en çok etkilenecek bölgelerden olan Doğu Akdeniz Havzasında bulunan ülkemizin uyum ihtiyacı, azaltıma oranla daha aciliyet teşkil etmektedir" sonucuna varılmaktadır. Varılan bu sonuç komisyon çalışmalarında yapılan bilimsel sunumların çoğunun temel tezine uygunluk gösterir.

Komisyon çalışmaları sırasındaki en sıcak tartışma olan Kyoto Protokolü'ne taraf olma konusunda ise

27 13 Şubat 2007'de, 22. Dönemde de "Küresel Isınmanın Neden Olduğu Sorunların ve Oluşturduğu Riskin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi" amacıyla bir Meclis Araştırması Komisyonu kurulmuş, ancak 22 Temmuz genel seçimleri nedeniyle çalışmalarını tamamlayamamıştır.

olumlu ve olumsuz tezlere, hepsine bir ölçüde hak verecek şekilde yer verildikten sonra, ılımlı düzeyde olumlu bir pozisyon alınmıştır. Dışişleri Bakanlığı'nın "Türkiye'nin Kyoto Protokolü'ne taraf olması durumunda 2012 yılına kadar sayısal yükümlülük almasının zorunlu olmadığı" görüşüyle birlikte Çevre ve Orman Bakanlığı'nın da "Türkiye'nin Kyoto Protokolüne taraf olsa da kendi istediği dışında EK B listesine girmesi durumunun olmadığını" söylediği vurgulandıktan sonra Türkiye'nin "(Protokol) sürecinde dışarıda kalarak, kendisiyle benzer durumdaki ülkelere göre dezavantajlı bir konuma düştüğü" belirtilmektedir. Ancak Protokol'e taraf olmadan önce "gelişmekte olan ülke" olarak tanımlanması (dolayısıyla bir azaltım hedefi almak zorunda kalmaması) gerektiği de sıklıkla dile getirilmektedir. Ne var ki bilindiği gibi bu, Sözleşme'de değişiklik yapmak gibi güç bir süreç gerektirmektedir ve bugüne dek de gerçekleşmiş değildir. Yine de rapor şu kritik cümleleri kurarak Protokol'e taraf olma yönünde kapıyı aralamıştır:

> "Uluslararası arenada, Türkiye'nin (Protokol)e taraf olması, süreçte politik olarak çok önemli sonuçlar doğuracak bir konudur. (...) Komisyonumuz; (Protokol)e taraf olmamanın, uluslararası ilişkiler açısından bazı yansımaları bulunduğunun bilincindedir. Gerek ikili ilişkilerimiz gerekse AB ve BM Güvenlik Konseyi geçici üyelik adaylığımız bağlamlarında, sıkça gündeme gelen bu durum ülkemizin dış politikası açısından çeşitli sakıncalara yol açabilmektedir. (...) Ülkemiz, müzakere süreci içinde doğru konumda yer almalı ve 2012 sonrasına yönelik oluşturulacak yeni anlaşmanın kendi önceliklerine aykırı olmamasını sağlamalıdır. Aksi takdirde, diğer tarafların belirlediği çerçeve kapsamında iklim rejimine dâhil olma riski bulunmaktadır."

Raporun geri kalanı, azaltım ve uyum konusunda sektörel politikalara (enerji, ulaşım, tarım, ormancılık vb.) ilişkin olarak, ağırlıklı olarak mevcut durumun tanımlanmasına ve yapılanlara ayrılmış ve bazı öneriler getirilmiştir. Rapor, biraz eskimekle birlikte, hâlâ konuyla ilgili önemli bir kaynak olma özelliğini korumaktadır.

Ulusal sera gazı emisyon envanter raporları

Sözleşmeye taraf olan bütün Ek 1 ülkeleri ulusal sera gazı emisyon miktarlarını belirli bir formatta hazırlanmış olan envanterler şeklinde her yıl UNFCCC'ye sunmakla yükümlüdür. IPCC kılavuzlarına göre hazırlanan Envanter, baz yıl olan 1990'dan sunulduğu yıldan iki yıl öncesine kadar yapılan sera gazı emisyonlarını kapsar. Türkiye Sözleşme'ye 2004'te taraf olduğu için ilk envanterini 2006'da 1990-2004 yılları için sunmuş ve 2014'e kadar her yıl, bugüne dek 9 adet envanter hazırlamıştır. Emisyon verileri her yıl Ulusal Envanter Raporu'na (NIR) ek olarak Genel Raporlama Formatında (CRF) Excel tabloları olarak da sunulmaktadır. CRF tabloları arazi kullanımından kaynaklanan ve temizlenen emisyon verileri (LULUCF) dahil edilen ve edilmeyen iki ayrı tablo dizisi şeklinde sunulur.

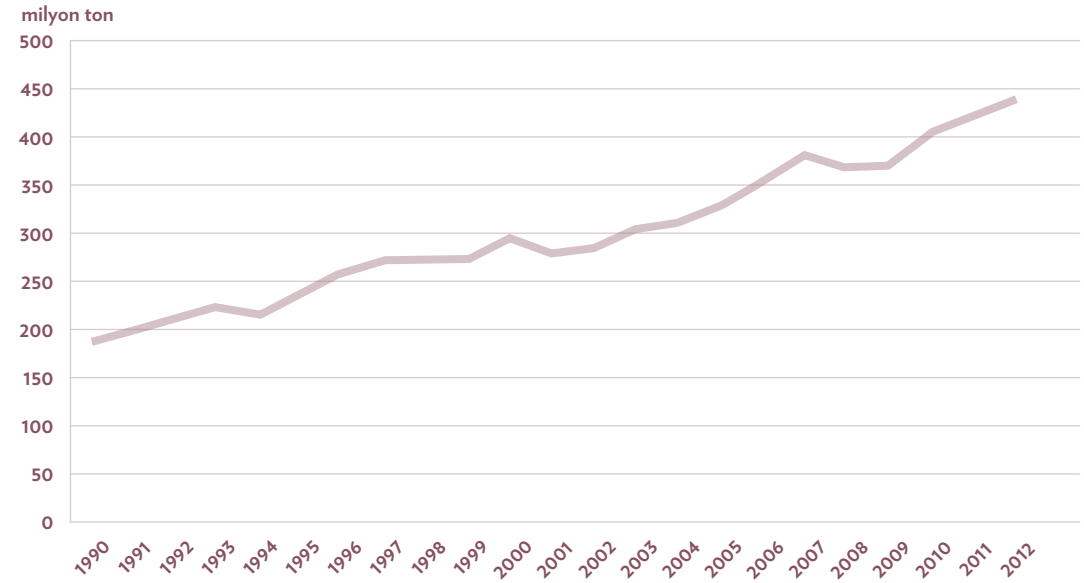
Türkiye'de ulusal seragazı emisyon envanterinin koordinasyonundan TÜİK sorumludur. Emisyon verileri ilgili bakanlıklar ve kamu kurumları tarafından toplanarak TÜİK'e iletilir.

Türkiye'nin sera gazı envanterlerinin ana hatları, 2014'te sunulan son envanterdeki 1990-2012 verileri esas alınarak şöyle özetlenebilir:

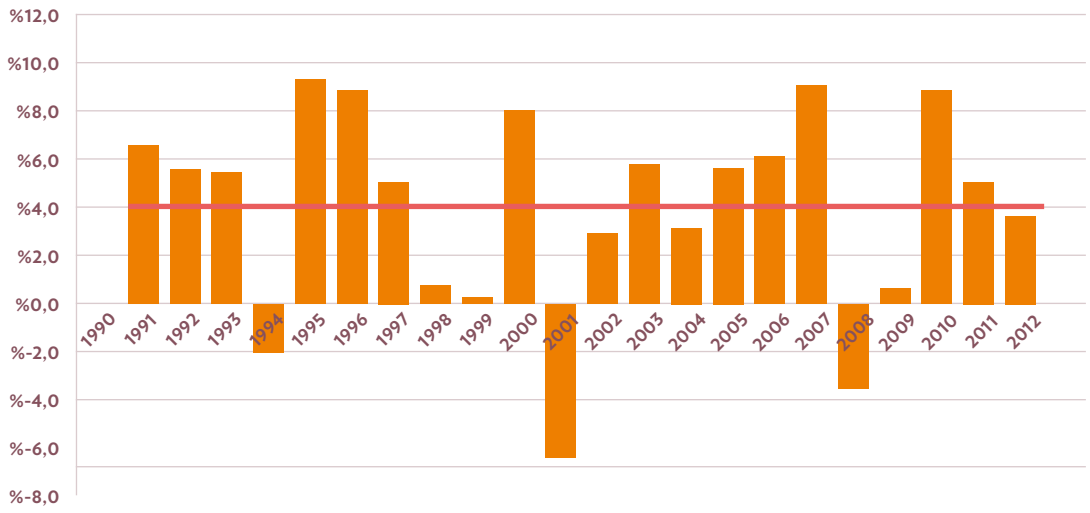
- Türkiye'nin LULUCF hariç sera gazı emisyonları 1990'dan 2012'ye dek yüzde 133,4 artarak 188,5 milyon tondan 439,9 milyon tona çıkmıştır (Şekil 1). Bu da 2012 yılında 2011'e kıyasla yüzde 3,7 artış anlamına gelmektedir. Yıllık artış oranları 1995, 1996, 2007 ve 2010'da yüzde 9 civarındadır. Özellikle 1996 ve 2007'deki yüksek artışın nedenleri arasında o yıllarda yaşanan büyük kuraklıkların hidroelektrik enerji üretim kapasitesini düşürmesi ve fosil yakıtlara aşırı yüklenme de olabilir.

1994, 2001 ve 2008'de (ekonomik kriz yılları) ise artış hızı negatiftir, yani emisyon miktarı bir önceki yıla göre düşmüştür. 1991'den 2012'ye dek ortalama yıllık artış hızı yüzde 4'tür (Şekil 2). Artış olan yılların ortalaması ise (yani negatif yıllar hariç tutulursa) yüzde 5,3'tür.

Şekil 1 – Türkiye'nin yıllara göre sera gazı emisyonları (LULUCF hariç)

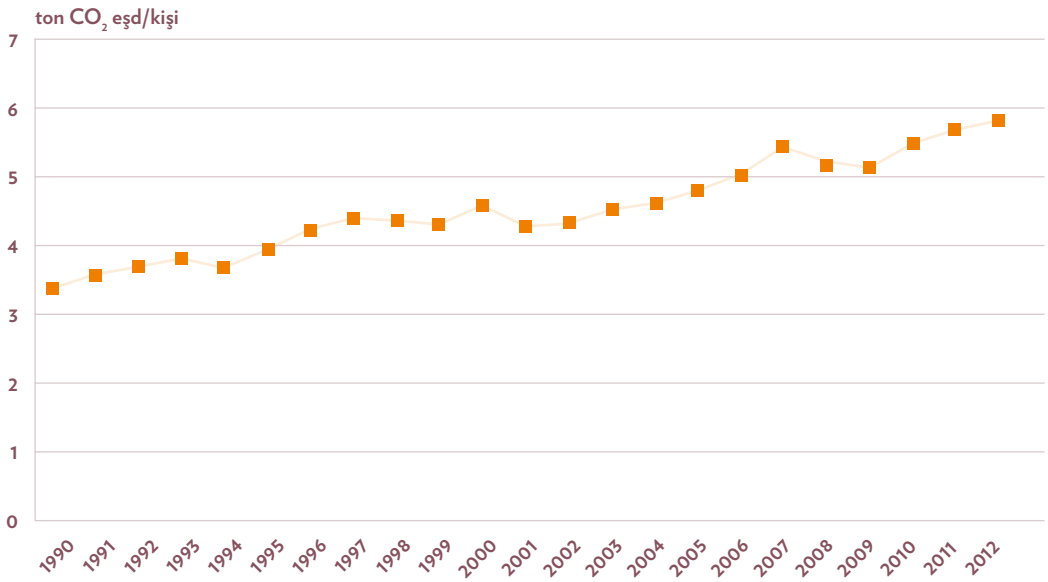

Şekil 2 – Türkiye'nin yıllık emisyon artış hızı

Not: Kırmızı çizgi yıllık ortalama artış hızını (yüzde 4,01) göstermektedir.

Şekil 3 – Türkiye'nin yıllara göre kişi başı emisyonlarının artışı

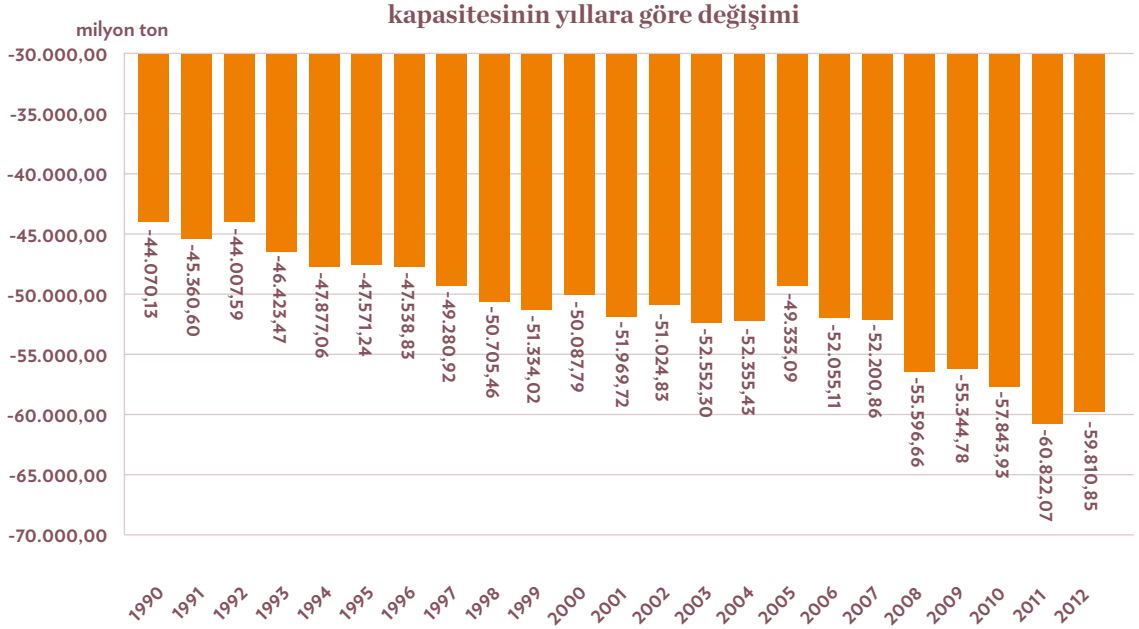

(Kaynak: TÜİK Haber Bülteni, Sayı: 16174, 7 Nisan 2014)

Türkiye'nin kişi başı sera gazı emisyon miktarı ise 1990'dan bu yana yüzde 73,5 artış göstermiş ve 1990'da 3,4 tondan 2012'de 5,9 tona çıkmıştır (Şekil 3). Yani sera gazı emisyonlarındaki artışta nüfus artışının payı sınırlıdır ve emisyon artışı büyüme hızının da üzerindedir.

- LULUCF dahil emisyonlar ise daha az olup 380,1 milyon tondur. Yani Türkiye'de yutak alanların sera gazlarını temizleme etkisi, arazi kullanımından kaynaklanan emisyonlardan fazladır ve toplam emisyonları düşürecek negatif (tabii bu anlamda olumlu) etkiye sahiptir. Ancak bu hesapla 1990'a göre artış oranı yüzde 163,2 olup LULUCF hariç emisyonların artış hızından daha yüksektir. Dolayısıyla yutakların sera gazı temizleme kapasitesi yıllar içinde artmakla birlikte, bu etki sera gazı artış hızına ulaşamamakta ve oransal olarak azalmaktadır (Şekil 4).

Şekil 4 – Türkiye'nin Arazi Kullanımı, Arazi Kullanımı Değişikliği ve Ormancılık'tan (LULUCF) kaynaklanan sera gazı temizleme kapasitesinin yıllara göre değişimi

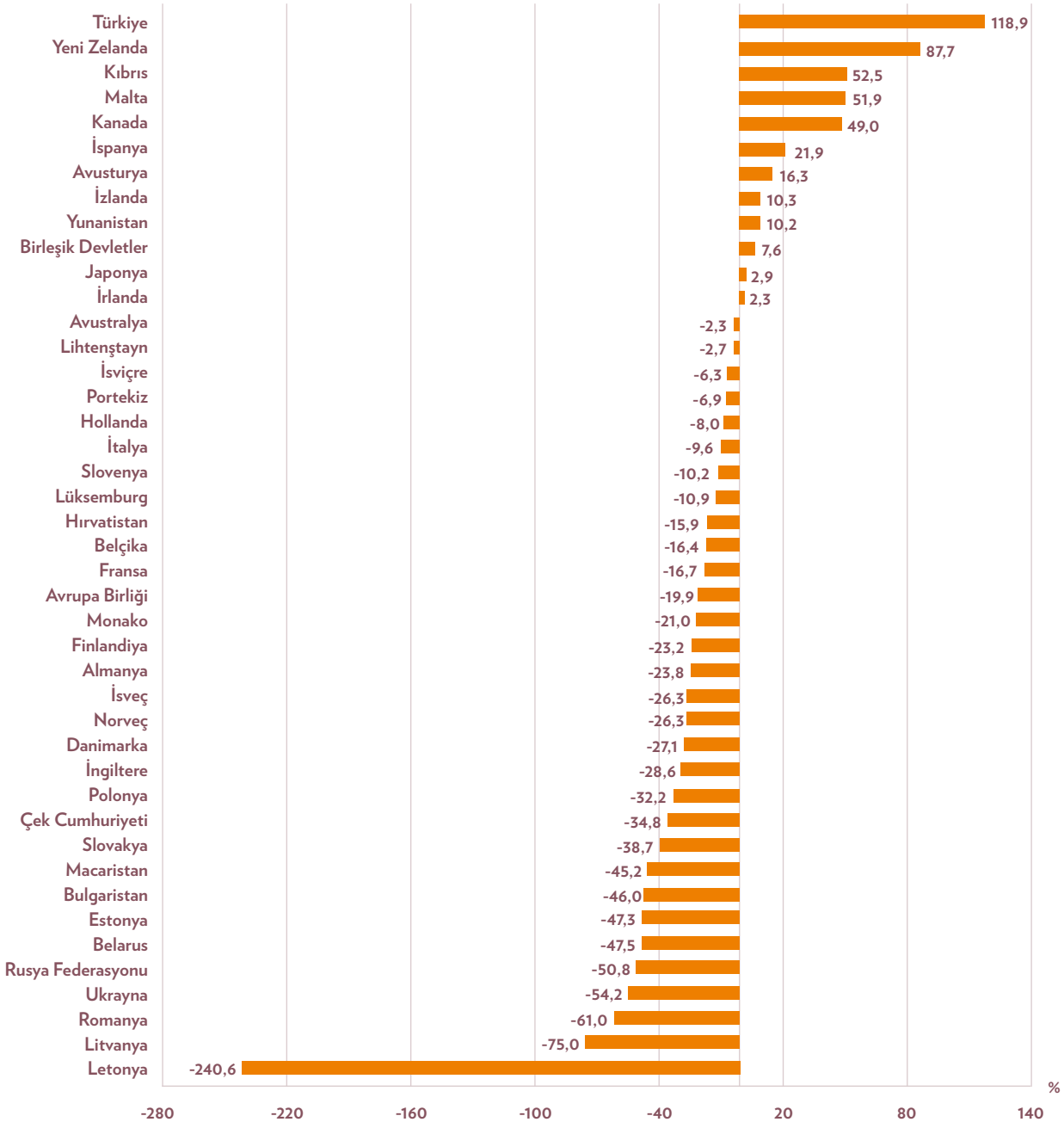
(Kaynak: TÜİK, 2014)

- 2012'deki toplam emisyonlarda en büyük pay yüzde 70,2 ile enerji sektörüne aittir. Bunu yüzde 14,3 ile endüstriyel işlemler, yüzde 8,3 ile atıklar ve yüzde 7,3 ile tarım sektörü izlemektedir. Enerjinin payı 1990 rakamlarında da yüzde 70,5'dur ve 1990 ile 2012 arasında yüzde 67,6 (1995'de) ile yüzde 75,7 (2007'de) arasında değişmekle birlikte bu yüksek düzeyini sürdürmüştür. Endüstriyel işlemlerin payı 1990'da yüzde 8,2 olup son yıllarda artmış, tarımın payı 1990'da yüzde 16,1 olup giderek düşmüş, atıkların payı ise 1990'daki en düşük düzeyi olan yüzde 5,1 ile 2001'deki en yüksek düzeyi olan yüzde 11,7 arasında değişmiştir.

- Sera gazları arasında birinci sırada yer alan karbon dioksit en fazla enerji sektöründen ve daha sonra endüstriyel işlemlerden kaynaklanmıştır. Endüstriyel işlemlerden kaynaklanan karbon dioksit, demir çelik endüstrisinden kaynaklanan artış nedeniyle çok yüksektir (yüzde 279,9). Sera gazları arasında ikinci sırada yer alan metan ise en çok atıklardan kaynaklanmaktadır. Bunu tarım izlemektedir. Üçüncü sıradaki sera gazı olan diazot monooksit emisyonları ise en çok tarımdan ve ikinci sırada atıklardan kaynaklanmaktadır.

2006'dan itibaren sera gazı emisyon envanterlerini sunmaya başlaması, Türkiye'nin Ek 1 ülkeleri arasında özel bir konumda olduğunu göstermiştir. 2006'da sunulan raporda 1990'dan 2004'e kadar toplam emisyonlarını yüzde 74,4 artırdığı görülen Türkiye, artan oranlarla o yıldan itibaren her yıl Ek 1 ülkeleri arasında en fazla emisyon artışı gösteren ülke olarak öne çıkmış ve nihayet 2012 rakamlarıyla yüzde 133,4'e ulaşmıştır. Bu "liderlik"te Türkiye'nin hızlı ekonomik büyümesinin bağımlı olduğu fosil yakıt kullanımındaki artış nedeniyle sera gazı emisyonlarını hızla artırmasının yanı sıra, Çin, Hindistan,

Şekil 5 – 2011 sera gazı envanterlerine göre Ek 1 ülkelerinin 1990'a göre emisyon artış hızları

(Kaynak: UNFCCC)

Brezilya gibi emisyonlarını hızlı artıran ülkelerin Ek 1 ülkesi olmamaları sayesinde her yıl düzenli envanter teslim etmemelerinin ve UNFCCC'nin bu ülkelere ait verileri karşılaştırmalı olarak duyurmamasının da payı vardır. (Ancak Türkiye, yüksek emisyon artışı nedeniyle Çin ve diğer hızlı büyüyen ülkelerin dahil edildiği bir sıralamada da birinci sırada olmasa da üst sıralarda yer alacaktır.) Ayrıca Ek 1 ülkeleri arasındaki eski Doğu Bloğu ülkelerinin emisyonları 1990 sonrasında eski sanayileri kapatmaları nedeniyle azalmış, azaltım hedefleri koyan diğer AB ülkeleri de emisyonlarını düşürmeye başlamışlardır. Türkiye bu grupta emisyonları hâlâ çok hızlı artan tek ülke olarak kalmıştır (Şekil 5).

UNFCCC, her yıl yayımlanan envanterle ilgili bir değerlendirme raporu hazırlamaktadır. Bağımsız bir uzman grubu tarafından hazırlanan değerlendirmelerde envanter kısaca özetlendikten sonra her bölümde hesaplama ve veri toplama tekniğine ilişkin eksikler ve tutarsızlıklar belirtilerek önerilerde bulunulmaktadır. UNFCCC, Türkiye'nin envanter raporlarıyla ilgili olarak, 2007-2008 değerlendirmesini tek raporda yaptığı ve 2014 değerlendirmesi henüz tamamlanmadığı için bugüne dek 7 envanter değerlendirme raporu yayımlamıştır. Bu değerlendirmelerde Türkiye'nin sera gazı emisyon verilerini toplama ve raporlama konusunda büyük eksikleri olduğu dile getirilmektedir.

Ulusal iklim değişikliği bildirimleri

Sözleşmeye taraf olan Ek 1 ülkeleri belirli aralıklarla Ulusal Raporlarını (ya da Bildirimlerini) yayımlamak ve Sözleşme'nin uygulanmasına dair kaydettikleri gelişmeyi sekretaryaya bildirmekle yükümlüdür. Ek 1 dışı ülkelerin ise düzenli bir bildirim takvimi yoktur. Ek 1 ülkeleri, belirlenen bildirim takvimine göre birinci bildirimlerini 1994-1995'te, ikinci bildirimlerini 1997-1998'de, üçüncü bildirimlerini 2001 sonunda, dördüncü bildirimlerini 1 Ocak 2006'da, beşinci bildirimlerini 1 Ocak 2010'da, altıncı bildirimlerini 1 Ocak 2014'te teslim etmekle yükümlü tutulmuşlardır. Görüldüğü gibi zamanla yayın tarihleri daha kesin olarak önceden duyurulur hale gelmiştir. Türkiye Sözleşme'ye 2004'te taraf olduğunda diğer Ek 1 ülkeleri ilk üç bildirimlerini yayımlamışlardı ve Türkiye ilk bildirimini 2007'de yayına hazır hale getirdiğinde diğer ülkelerin çoğu dördüncü bildirimlerini yayımlamış bulunuyorlardı. Türkiye ikinci bildirimini yayımlamakta fazla geç kalmamak için 2010'da harekete geçti, ancak yapılan proje zamanında sonuçlanmayıp ikinci bildirim Mayıs 2013'e kaldığında beşinci bildirim için verilen son tarihin üzerinden 3 yıldan fazla bir süre geçmişti. Bu nedenle Türkiye arayı kapatmak için hazırladığı ikinci rapora, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci bildirimleri bir araya getirerek yaptığını varsayarak, Beşinci Ulusal Bildirim adını verdi. (Benzeri bir şeyi Lüksemburg da yapmıştır.) Ne var ki Türkiye'nin Beşinci Bildirimi'nin üzerinden 6 ay geçtikten sonra altıncı bildirimi yapma zamanı gelmiş ve bütün diğer Ek 1 ülkeleri 2014 başında altıncı bildirimlerini yayımlamışlardır. Türkiye'nin Altıncı Bildirim için yaptığı proje ise halen sürmektedir.

UNFCCC, 2011'de Durban Zirvesi'nde (COP 17) Ek 1 ülkelerinin 2014'ten itibaren ayrıca iki yıllık raporlar (*biennial reports*) yayımlaması kararını da vermiş ve Türkiye dışındaki ülkeler ilk iki yıllık raporlarını 1 Ocak 2014'te (altıncı bildirimleriyle birlikte) teslim etmiştir. Türkiye'nin iki yıllık raporunu hazırlamak için UNDP tarafından yürütülen proje ise 2014 içinde başlamıştır.

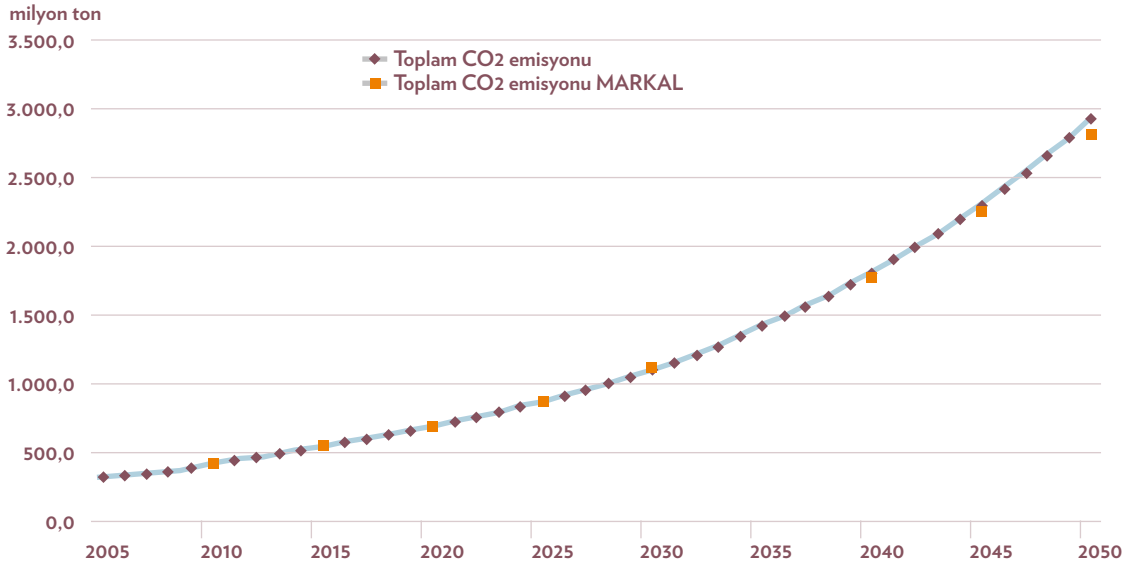
Oldukça kapsamlı belgeler olan ulusal bildirimler, ülkenin mevcut durumu, sera gazı emisyonları, iklim değişikliğinin ülkeye etkileri, enerji, tarım, ormancılık gibi sektörlerin durumu ve sektörel politikalar, yapılan eğitim ve farkındalık çalışmaları, teknoloji ve finans gibi bölümlerden oluşur. Ek 1 ülkeleri buna ek olarak Sözleşme hükümlerini uygulamak için neler yaptıklarını ve bu yöndeki senaryo ve projeksiyonlarını bildirmekle yükümlüdür.

Türkiye'nin Birinci İklim Değişikliği Ulusal Bildirimi 2005-2006'da Çevre ve Orman Bakanlığı

koordinasyonunda UNDP tarafından yürütülen bir proje sonucunda hazırlanarak 2007'de yayımlandı. İlk bildirim genel bölümlerin yanı sıra Tahminler ve Etki Azaltma Senaryoları başlıklı bir bölüm içeriyordu. Proje kapsamında yaptırılan senaryo çalışmasına dayanan bu bölümde 2010-2020 arasında ülkenin sera gazı emisyonlarının nasıl bir artış eğilimi izleyeceğine dair referans senaryoyla talep yönetimine dayalı önlem senaryosu karşılaştırılmış ve eğer talep yönetimi yapılırsa 2020'ye kadar sera gazı emisyonlarındaki artışın yüzde 7 daha az olabileceği belirtilmiştir. Burada dikkate alınması gereken iki nokta vardır: 1- Önlem senaryosu sadece sanayi ve konutlarda enerji tasarrufuna dayanmakta, bu nedenle talep yönetimi adı verilmektedir. Yani en önemli kalem olan enerji sektörüyle ilgili bir önlem, ya da üretimle veya arzla ilgili bir politika değişikliği öngörülmemektedir. Örneğin, referans senaryodaki, sera gazı emisyon artışının en önemli nedenleri arasında yer alan kömürden enerji üretiminin artacağına dair varsayım korunmaktadır. 2- Referans senaryonun nüfus artışı, ekonomik büyüme ve enerji talep tahmini gibi varsayımları gerçekleşenden yüksektir. Bu da önlem senaryosunda öngörülen ve zaten çok sınırlı olan artıştan azaltımın, gerçek hayatta (küresel gelişmeler, ekonomik büyümenin düşük seyretmesi gibi nedenlerle) hiçbir önlem uygulanmadan, yani kendiliğinden gerçekleşmesinin beklenebileceğini gösterir.

Voyvoda ve Yeldan (2010) DPT için hazırladıkları "Küresel Isınma Alanında Ulusal Düzeyde Rasyonel Adımların Tespiti: Alternatif Politika Seçeneklerinin Makro Ekonomik Analizi" başlıklı raporlarında karbon salımlarının herhangi bir önlem alınmadan aynı şekilde devam etmesi halinde Türkiye'nin toplam sera gazı emisyonlarının 2020'de 702 milyon tona, 2030'da 1 milyar 130 milyon tona, 2050'de 2 milyar 929 milyon tona çıkacağını hesaplamışlardır (Şekil 6). 2005 verilerine göre yapılan hesaplamada 2010 emisyonları 431 milyon ton olarak tahmin edilmiş; ancak 2010'da 403,5 milyon ton olarak, yani yüzde 6,4 daha az gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Ulusal Bildirim'deki yüzde 7 artıştan azaltım zaten

Şekil 6 – DPT için hazırlanan hesaplamalara göre Türkiye'nin 2005-2050 arasındaki sera gazı emisyon projeksiyonları

(Kaynak: Voyvoda ve Yeldan, 2010)

çeşitli nedenlerle referans senaryoya göre daha az gerçekleşecek emisyonlara denk gelebilir.

UNFCCC, sera gazı envanterlerini olduğu gibi ulusal bildirimleri de değerlendirmektedir. Bağımsız bir uzman grubunun 2008-2009'da yaptığı çalışma sonucunda 3.12.2009'da yayımlanan Türkiye'nin Birinci Ulusal Bildiriminin Derinlemesine Değerlendirilmesi Raporu'nda bildirimin gerekli bütün bölümleri kapsadığı, ancak zamanlama açısından geç kalındığı belirtilmekte, ardından bildirim kısaca özetlendikten sonra Türkiye'nin sera gazı artışının nedenleri hakkında ekonomik büyüme, nüfus artışı ve birincil enerji tüketimi dışında pek bir açıklama getirmediği eleştirisi yapılmakta ve bu konuda daha fazla çalışma yapması önerilmektedir. Raporda Türkiye'nin açıkladığı Politika ve Önlemler'de eksikler olduğu, yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği hedefleriyle bu alanda çıkan yasaların azaltım yönünde olumlu etkileri olacağı vurgulandıktan ve projeksiyonlar değerlendirildikten sonra özetle şu sonuca varılmaktadır: "Türkiye'nin özel koşulları gelişmekte olan ülkelere uymaktadır. Ek 1 ülkeleri arasında en yüksek nüfus artış hızına, en düşük birincil enerji tüketimine ve kişi başı sera gazı salımına sahiptir. Projeksiyonlar olası en yüksek büyüme hızına göre yapılmıştır. Politika ve Önlemlerin tanımlanmasında diğer Ek 1 ülkelerine göre başlangıç aşamasındadır. Projeksiyonlar tam olarak yapılmalıdır. Gelecekteki ulusal bildirimlerin hazırlanmasında tüm paydaşlar ve sivil toplum örgütleri sürece dahil edilmelidir."

Türkiye'nin Beşinci İklim Değişikliği Ulusal Bildirimi (2., 3., 4., 5. bildirimler bir arada) 2013'te yayımlandı. Bu ikinci çalışmada da yine mevcut durum ve politika önerileri yer almaktadır, ancak bu kez bir Ek 1 ülkesinin bildirimlerinden asıl beklenen kısım olan sera gazı projeksiyonlarına ve azaltım senaryolarına yer verilmemiştir. Bu durum raporda şöyle açıklanmaktadır:

> "İkinci Ulusal Bildirimin 2. ve 3. Bölümlerinde Türkiye'nin, OECD ve (Sözleşme) Ek 1 listesi ülkeleri arasında kişi başı sera gazı salımı, tarihsel sorumluluk ve kişi başı birincil enerji tüketimi bakımından en düşük değerlere sahip olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca, Türkiye kalkınma ve sanayileşme düzeyi açısından, henüz diğer OECD ülkeleri, birçok (Sözleşme) Ek 1 ülkesi ve bazı Ek 1 dışı ülkenin gerisinde kalmaktadır. Benzer şekilde Türkiye'nin bir birim GSYH yaratırken yol açtığı emisyon miktarı da OECD ve dünya ortalamalarının altındadır. Diğer taraftan Türkiye'nin sanayi devriminden bu yana en önemli yutak alanı olan atmosferde biriken sera gazı emisyonlarına tarihsel katkısı sadece binde 4'tür. Türkiye, bu nedenlerle herhangi bir taahhüt üstlenmemekte ve geleceğe dönük taahhüt olarak değerlendirilebilecek projeksiyonları bu aşamada verememektedir. Türkiye, iklim değişikliğiyle mücadelede kendisine düşen sorumluluğun bilincindedir. Bu kapsamda, emisyonlarının artış eğilimi, azaltım potansiyelleri, bu potansiyellerin hareketeye geçirilmesinin sürdürülebilir kalkınmaya etkisi üzerinde detaylı çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Türkiye herhangi bir azaltım yükümlülüğü olmamasına rağmen, 1990-2007 yıllarında ulusal düzeyde uyguladığı politika ve projelerde hiçbir önlem almama durumuna (BAU) göre emisyonlarını yüzde 20 oranında azaltmış ve toplamda 1,4 milyar tonluk tasarruf sağlamıştır. Aynı dönemde Türkiye'nin GSYH'sinde yüzde 171 oranında artış sağlanırken emisyon yoğunluğu 0,36'ya düşmüştür. Bu kazanım, Türkiye'nin önümüzdeki dönemde de emisyon tasarrufunda sağlayacağı kazanımlarla iklim değişikliğiyle mücadeleye katkısını sürdüreceğinin bir göstergesi olarak algılanmalıdır. Ülkemiz, sera gazı emisyon projeksiyonlarını geliştirmek üzere teknik çalışmalara devam etmektedir."

Görüldüğü gibi 2012'de yayımlanan Sürdürülebilir Kalkınma Raporu'ndaki yüzde 20 azaltım iddiası

burada da tekrarlanmakta, ancak bu hesabın nasıl yapıldığı (hangi senaryoya göre hangi kalemlerde nasıl bir azaltım sağlandığının varsayıldığı) yine açıklanmamaktadır. Ancak bundan daha önemli olan nokta, bildirimin hazırlık sürecinde yapıldığı ve İDKK'ya sunulduğu bilinen senaryo çalışmalarının, yapılan tartışma sonucunda, projeksiyonlara ilk bildirimde yer verilmesine de eleştirel yaklaşmış olan bazı kurumların (örneğin Kalkınma Bakanlığı'nın) itirazı üzerine bildirime eklenmesinden vazgeçilmesidir. Bu karar Türkiye'nin olası azaltım olasılıklarını tartışmaya imkan verecek resmi tahminlerin gizli tutulması anlamına gelmektedir. Her ne kadar Türkiye'nin Kyoto Protokolü'nde bir yükümlülüğü olmaması nedeniyle, bu aşamada yükümlülüğünü yerine getirip getirmediğine ilişkin bir takip yapmasının gerekmediği düşünülebilirse de, bu bilgilerin yeni döneme dair alınacak hedeflerin önem taşıdığı 2015 Paris Zirvesi öncesinde, ulusal çıkar argümanıyla gizli tutulmasına karar verilmesi çok taraflı bir müzakere sürecinin temellerini zedeleyen bir tutumdur. Ancak, Paris sürecinde bu tutumun sürdürülemeyeceği ve önümüzdeki dönemde halen üzerinde çalışılmakta olan yeni senaryoların artık açıklanmasının gerekeceği tahmin edilebilir.

UNFCCC'nin Beşinci Ulusal Bildirim'le ilgili değerlendirme raporu henüz yayımlanmamıştır. Ancak yayımlandığında özellikle projeksiyonların bildirime dahil edilmemesinin (AB'nin 2014 İlerleme Raporu'nda olduğu gibi) ciddi biçimde eleştirileceği kuşkusuzdur.

İklim değişikliği strateji ve eylem planları

Türkiye'nin iklim değişikliğiyle mücadele etmek ve uyum sağlamak için planladığı politika ve önlemler ile ilgili üç temel belge mevcuttur: Ulusal İklim Değişikliği Strateji Belgesi (2010-2020), Ulusal İklim Değişikliği Eylem Planı (2011-2023) ve İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı (2011).

Ayrıca konuyla ilgili olarak Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın Türkiye Tarımsal Kuraklıkla Mücadele Stratejisi ve Eylem Planı (2013-2017)[28], Orman ve Su İşleri Bakanlığı'nın Korunan Alanlar ve İklim Değişikliği Turkiye Ulusal Stratejisi (2011) ve Sağlık Bakanlığı'nın İklim Değişikliğinin Sağlık Etkilerinin Azaltılması Ulusal Programı ve Eylem Planı mevcuttur.

Çeşitli bakanlıkların iklim politikalarıyla dolaylı olarak ilgili belgeleri arasında ise Enerji Verimliliği Strateji Belgesi (2010-2023), Çölleşme ile Mücadele Ulusal Eylem Programı (2005), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı 2010-2014 Stratejik Planı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Stratejik Planı (2013-2017) ve Avrupa 2020 Stratejisi (2010) sayılabilir.

Türkiye'nin Ulusal İklim Değişikliği Strateji Belgesi, 2009 Kopenhag Zirvesi (COP 15) öncesinde hazırlanmış ve taslak metin Kopenhag Zirvesi'nde Türkiye delegasyonunun düzenlediği bir etkinlikle uluslararası kamuoyuna sunulmuştur. "(Sözleşme'nin) temel ilkelerinden biri olan 'ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar' çerçevesinde küresel iklim değişikliği ile mücadele çabalarına imkânları ölçüsünde katkıda bulunmayı bir hedef olarak" belirleyen strateji, "ulusal azaltım, uyum, teknoloji, finansman ve kapasite oluşturma politikalarını ortaya koymaktadır." Strateji belgesinde Türkiye'nin "iklim değişikliği politikalarını kalkınma politikalarıyla entegre etmiş; enerji verimliliğini yaygınlaştırmış; temiz ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını artırmış; iklim değişikliğiyle mücadeleye özel şartları çerçevesinde aktif katılım sağlayan ve yüksek yaşam kalitesiyle refahı tüm vatandaşlarına düşük karbon yoğunluğu ile sunabilen bir ülke" olmayı amaçladığı belirtilmektedir. Yani "düşük karbonlu kalkınma" ile "temiz ve yenilenebilir enerji"nin strateji belgesinin temel kavramları olduğu söylenebilir.

28 Ayrıca daha önce Tarım ve Köyişleri Bakanlığı zamanında Türkiye Tarımsal Kuraklıkla Mücadele Stratejisi ve Eylem Planı (2008-2012) yayımlanmıştır.

Strateji belgesinde sıralanan hedefler arasında öne çıkanlar ise şöyle özetlenebilir: "Sera gazı emisyonlarının azaltılması gayesiyle geliştirilen küresel politikalar ve önlemlere kendi imkânları ölçüsünde, sürdürülebilir kalkınma ilkeleriyle uyumlaştırılmış kalkınma programını sekteye uğratmadan, sera gazı emisyon artış hızını sınırlayarak katkıda bulunmak; Küresel iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini azaltma ve bu etkilere uyum sağlama doğrultusunda, ulusal hazırlık seviyesi ve kapasitesini artırmak; Azaltım ve uyum faaliyetlerini yürütebilmek için ihtiyaç duyulan mali kaynaklara erişimi artırmak." Burada öne çıkan stratejiler sera gazı azaltımı yerine, sera gazı emisyon artış hızının sınırlandırılması ve azaltıma değil uyuma öncelik verilmesidir. Ayrıca, Ek 1 ülkesi olmaktan kaynaklanan finansal yardım alma engellerinin aşılması ve böylece iklim değişikliğiyle mücadelenin ülke ekonomisine yük getirmesinin önlenmesi hedeflenmektedir. Belgede ayrıca sera gazı envanterini daha sağlıklı hazırlamak, uluslararası müzakerelere aktif katılım sağlamak, iklim değişikliği çalışmalarını tüm paydaşların katılımıyla gerçekleştirmek gibi stratejiler belirtilmektedir.

Strateji belgesinde ayrıca azaltım, uyum, finansman, teknoloji geliştirme ve teknoloji transferi, eğitim, kapasite artırımı ve kurumsal altyapı ve izleme ve değerlendirme konularında kısa (1 yıl), orta (1-3 yıl) ve uzun vadeli (10 yıl) hedefler belirlenmiştir. Azaltım politikalarına ilişkin hedefler arasında hidrolik ve rüzgar enerjisi yatırımları ile binalarda enerji verimliliği öne çıkmakta, çok tartışmalı bir tutum benimsenerek nükleer enerji ve "temiz kömür" "düşük ve sıfır emisyon teknolojileri" olarak tanımlanmaktadır. Belgenin en somut uzun vadeli hedefleri şunlardır: "2023 yılına kadar toplam elektrik enerjisi üretiminde yenilenebilir enerji payı yüzde 30'a çıkarılacaktır. Bu çerçevede teknik ve ekonomik hidrolik potansiyelimizin tamamı değerlendirilecek, rüzgârda 20.000 MW ve jeotermalde 600 MW elektrik üretim kapasitesine ulaşılacaktır. Güneş enerjisinden elektrik enerjisi elde edilmesi özendirilecektir. Enerji sektöründe 2020 yılına kadar referans senaryoya göre yüzde 7 karbondioksit emisyon sınırlaması potansiyeli hedeflenecektir."

Bunlar içinde ekonomik hidrolik potansiyelin 2023'e kadar "tamamının" değerlendirilmesi hedefi, son yıllarda başta Karadeniz olmak üzere Türkiye'nin pek çok yerinde yaşanan HES protestolarının arka planını oluşturur. Ekoloji mücadelelerinde yaşananlar, hidrolik enerjinin doğaya olan etkileri ve sosyoekonomik yönleri göz önüne alınmadan yenilenebilir enerji sınıfına alınarak, bu kadar iddialı bir hedefe konu edilmesinin sakıncalı bir masa başı stratejisi olduğunu düşündürmektedir. Referans senaryoya göre (sadece enerji sektöründe de olsa) yüzde 7 azaltım hedefi ise, Birinci Ulusal Bildirim'deki projeksiyondan kaynaklanmaktadır. Burada dikkat çekici nokta, Türkiye'nin 2009 Kopenhag Zirvesi'nde, uluslararası havanın etkisiyle projeksiyondaki bu hedefi yarı yarıya artırarak yüzde 11 artıştan azaltım hedefini (resmen ilan etmese de) dillendirmiş olmasıydı. Ancak Kopenhag'da bir anlaşmaya varılamayınca bu niyet kadük oldu ve görüldüğü gibi Kopenhag'dan bir yıl sonra hazırlanan strateji belgesinde yüzde 7'ye geri dönüldü.

Belgede ayrıca iddialı ağaçlandırma hedefleri, sanayide ve ulaşımda enerji verimliliği, atıkların düzenli depolanması gibi daha çok yönetimsel hedefler konmuştur. Bu arada ulaşımla ilgili bölümde yer alan "büyükşehirlerde metro ve hafif raylı sistemler ile toplu taşıma sistemlerin yaygınlaştırılması", "yük ve yolcu taşımacılığında demiryolu, denizyolu ve havayolunun payının ve kapasite kullanım oranının artırılması" gibi, azaltıma hizmet edecek hedeflerle havayolu gibi emisyonları artıracak hedeflerin harmanlandığı paragraflar yer almaktadır. Uyumla ilgili stratejiler, daha sonra uyum stratejisi ve eylem planında geliştirilmiştir. Finansmanla ilgili olarak ise gönüllü karbon piyasalarına vurgu yapılmakta, ancak muhtemelen emisyon azaltım hedefiyle birlikte olması gerektiği için (*cap and trade* ya da sınırla-al-sat

sistemi), zorunlu emisyon ticaret sistemiyle ilgili bir hedeften uzun vade için de söz edilmemektedir.

Strateji belgesinden bir yıl sonra, 2011'de yayımlanan İklim Değişikliği Eylem Planı (İDEP) ise bu stratejik hedefleri belli amaçlar çerçevesinde tanımlayarak eylemlere dönüştürmektedir. Sektörlere göre (enerji, bina, sanayi, ulaştırma, atık, tarım, arazi kullanımı ve ormancılık sektörleri ile sektörler arası konular ve uyum) düzenlenen planda, tanımlanan her eylemin gerçekleştirileceği yıllar, eylemin yan faydaları, çıktıları ve performans göstergeleri, sorumlu ve koordinatör kuruluşlar ve ilgili kuruluşlar belirtilmektedir.[29]

Tüketiciyi ve İklimi Koruma Derneği tarafından Temmuz 2013'te yayımlanan İklim Değişikliği Eylem Planı Değerlendirme Raporu'na göre planda toplam 541 eylem tanımlanmıştır (Algedik, 2013). Değerlendirme Raporu'nda bu eylemlerden 2011-2013 arasına tarihlenen 86'sının değerlendirilmesi yapılmaktadır. Halen İDEP'i uygulamakla sorumlu kamu kuruluşları, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın koordinasyonundaki İDEP İzleme Sistemi'ne giriş yaparak eylemlerin uygulanmasına dair bilgileri güncellemektedirler. Ancak bu bilgiler Bakanlık tarafından duyurulmamaktadır. Değerlendirme Raporu'na göre de İDEP'le ilgili en önemli sorunlardan biri İDEP'in "eylem ve ilerleme açısından şeffaflık ve kamuya açıklık özelliklerine sahip olmaması"dır. Raporda 2011-2013 eylemlerinin değerlendirmesinden yola çıkılarak İDEP'le ilgili getirilen diğer eleştiriler ise şöyle özetlenebilir: "Eylemlerin bir kısmı, zaten İDEP'den önceki mevzuat ya da uygulamalar neticesinde yapılmış olması gereken işleri kapsamaktadır; Bazı eylemlerin, zaten mevcut yapılmış işler olduğu, üstelik İDEP'den önce tamamlanmış olduğu görülmektedir; İklim değişikliği açısından tehlikeli fosil yakıtların kullanımı ile ilgili eylemlerin İDEP'te yer aldığı, bazı eylemlerin ise asıl eylemi geciktirecek nitelikte olduğu görülmektedir; Seragazı salım azaltımı eylemlerinde nitelikleri ne olursa olsun, sorun alanı ile çözüm arasında bir ilişki kurulamamaktadır; 1990 yılına göre aşırı salım artışı gösteren sektörler için (atık, sanayi gibi) öngörülmüş olan eylemler neredeyse yok denecek kadar azdır; Uyum alanında, azaltımda olduğu gibi, iklim değişikliğinin geldiği noktada aşırı hava olayları daha sık ve şiddetli yaşanırken doğal afet risk yönetimi için sadece bir, insan sağlığı için iki eylem tanımlanmıştır."

İDEP'in en önemli zaaflarından biri, sayısal azaltım hedefi belirlemeyen, uygulamaya dair bir finansal bir mekanizma (karbon vergisi, emisyon ticareti gibi) tanımlamayan, teknolojik ve insan kapasitesi sınırlı, uzun vadeli ve genel anlamlar taşıyan stratejik hedefleri olan bir ülkenin, bu hedefleri somut eylemlere dönüştürmekte çektiği güçlük gibi görünmektedir. Ayrıca bu araştırma sırasında görüştüğümüz pek çok sivil toplum örgütü yetkilisi, UNDP tarafından yürütülen İDEP hazırlık sürecine davet edildiklerini, ancak yaptıkları önerilerin büyük kısmının eylem planına girmediğini belirtmişlerdir. Bu da UNFCCC ve AB tarafından Türkiye'ye önerilen ve strateji belgesinde yer alan, paydaşların ve sivil toplumun katılımının sağlanıp katkılarının alınmasında başarısız olunduğunu göstermektedir.

Türkiye'nin İklim Değişikliğine Uyum Kapasitesinin Geliştirilmesi BM Ortak Programı kapsamında hazırlanan Türkiye'nin İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı Kasım 2011'de yayımlanmıştır. Türkiye'de yıllık ortalama sıcaklığın gelecek yıllarda 2,5°-4°C artacağının, bu artışın Ege ve Doğu Anadolu Bölgeleri'nde 4°C'yi, iç bölgelerde 5°C'yi bulacağının tahmin edildiği söylenen raporda Türkiye'nin yakın gelecekte daha sıcak, daha kurak ve yağışlar açısından daha belirsiz bir iklim yapısına sahip olacağı; iklim değişikliği nedeniyle artan yaz sıcaklıkları, batı illerinde azalan kış yağışları, yüzey sularının kaybı, artan sıklıkta kuraklık, toprak bozulması, kıyı eroz-

29 Sorumlu ve ilgili kuruluşlarla ilgili bilgi için Bkz. Bölüm 5.1.1.13.

yonu ve sel nedeniyle gıda üretimi ve güvencesi için gerekli olan su ve toprak kaynaklarında ve kırsal alanda kalkınma öngörüleri üzerinde olumsuz etkiler yaratması ve bu etkilerin şiddetinin giderek artmasının beklendiği belirtilmektedir. İyi planlandığında bu etkilerin bazı fırsatları da beraberinde getireceğinin öngörüldüğü söylenen raporda, uyum çalışmaları Su Kaynakları Yönetimi; Tarım ve Gıda Güvencesi; Ekosistem Hizmetleri, Biyolojik Çeşitlilik ve Ormancılık; Doğal Afet Risk Yönetimi ve İnsan Sağlığı olmak üzere 5 alana odaklanarak planlanmaktadır. Plan büyük ölçüde, İDEP'in uyum başlığının yönetsel bir bakış açısıyla detaylandırılması olarak görülebilir.

UNFCCC'nin Türkiye ile ilgili kararları

Sözleşme kapsamındaki Taraflar Konferansı toplantılarında Türkiye ile ilgili olarak alınan kararlar, genellikle Türkiye'nin Ek 1 üyesi olarak özel bir konumu olduğunu tanımaya yöneliktir. 1992'de Sözleşme yazılırken OECD ülkesi olduğu için gelişmiş ülkelerin yer aldığı Ek 1 ve Ek 2 listelerine alınan Türkiye'nin, bundan sonra uzun süre Eklerden çıkmak için mücadele ettiğinden söz etmiştik. Bu alandaki mücadelesi 2001'de Ek 2'den çıkmayı ve Ek 1'deki özel konumunu kayda geçirtmeyi başardıktan sonra da bitmeyen Türkiye, daha sonraki zirvelerde bu konumunu sağlamlaştıran yeni kararlar aldırmıştır. UNFCCC'de Türkiye hakkında alınan özel kararların başlıcaları şunlardır:

Buenos Aires Zirvesi (COP 4 - 1998) Karar 15/CP.4 – Azerbaycan ve Pakistan tarafından verilen Türkiye'nin Eklerden çıkma talebi kabul edilmedi ve konunun değerlendirimesine devam etme kararı alındı.

Marakeş Zirvesi (COP 7 - 2001) Karar 26/CP.7 – Türkiye Ek 2 listesinden silindi ve bütün ülkeler Türkiye'nin diğer Ek 1 ülkelerinden farklı bir durumda özel koşullara sahip olduğunu kabul etmeye davet edildi.

Cancun Zirvesi (COP 16 - 2010) Karar 1/CP.16 – Türkiye'nin 2001'de tanımlanan özel koşulları taraflar tarafından kabul edildi ve Türkiye'nin Sözleşme'nin 4. Maddesinin 5. Paragrafına göre[30] destek vermeye değil, desteklenmeye uygun bir ülke olduğu karar bağlandı.

Durban Zirvesi (COP 17 - 2011) Karar 2/CP.17 – Özel durumu kabul edilen Ek 1 ülkelerinin (yani Türkiye'nin) nasıl desteklenebileceği konusu karara bağlanmadı ve tartışmaya devam edilmesi kararlaştırıldı.

Doha Zirvesi (COP 18 - 2012) Karar 1/CP.18 – Sözleşme'nin Ek 2 listesinde yer alan ülkelere,Küresel Çevre Fonu, uygun hükümetlerarası örgütler, uluslararası finans kurumları, diğer ortaklık ve girişimler, çift taraflı ajanslar ve özel sektör ya da yapılacak diğer düzenlemeler gibi çok taraflı aracılar yoluyla özel durumu kabul edilen Ek 1 ülkelerine (yani Türkiye'ye) iklim değişikliğiyle mücadele için belirlenen strateji ve eylem planlarıyla düşük karbonlu kalkınma eylem ve planlarını uygulayabilmesi için finansal, teknolojik, teknik ve kapasite geliştirme desteği sağlama çağrısı yapıldı.

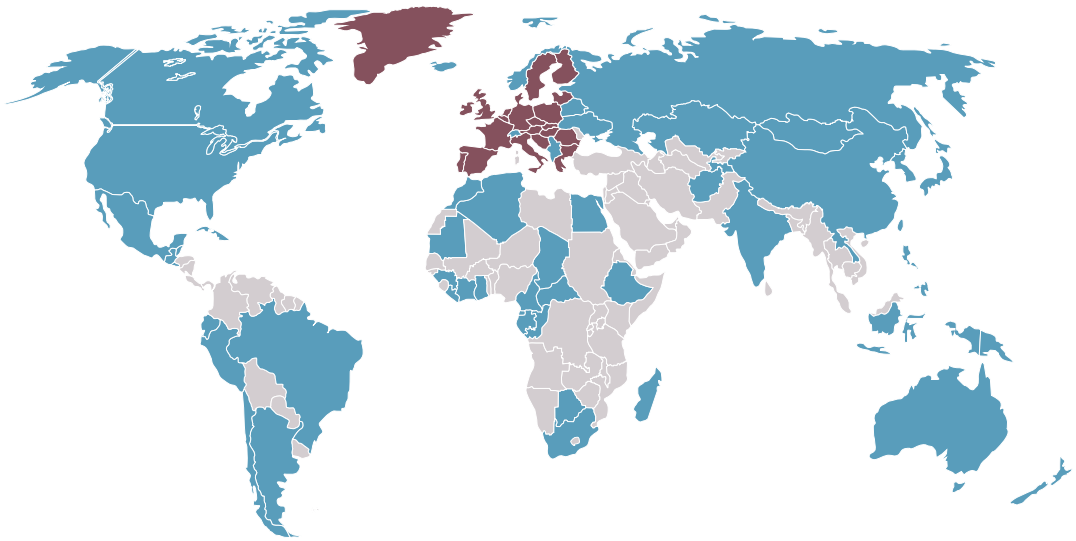
Bu arada 30 Mayıs 2013'te UNFCCC Sekretaryası tarafından özel koşullara sahip Ek 1 ülkelerine (yani Türkiye'ye) sağlanacak destekler (finansman, teknoloji transferi, kapasite geliştirme) ile ilgili olarak Teknik Çalışma Dokümanı (*Technical Paper*) sunulmuş, ancak bu döküman 2013 Varşova Zirvesi'nde (COP 19) yapılan SBI müzakereleri sırasında Türkiye tarafından kabul edilmemiştir. Türkiye

30 Sözleşme Madde 4/5: "Gelişmiş Ülke Tarafları ve Ek-II'de yer alan diğer gelişmiş Taraflar, diğer, özellikle gelişme yolundaki ülkeler Taraflarına Sözleşme hükümlerini uygulayabilmelerini sağlayabilmeleri için, çevreye uyumlu teknolojiler ve bilgi transferi veya bunlara erişilmesini sağlamak için uygun görülecek destek, kolaylık ve finansman önlemlerini sağlayacaklardır. Bu süreçte, gelişmiş ülke Tarafları, gelişme yolundaki ülke Taraflarının yerel kapasitelerinin ve teknolojilerinin geliştirilmesini ve güçlendirilmesini destekleyeceklerdir. Bunu yapabilecek durumdaki diğer Taraflar ve örgütler de bu tür teknolojilerin transferinin kolaylaştırılmasında yardımcı olabileceklerdir." (REC, 2006).

Şubat-Mart 2014'te Sekretarya'ya teknik kağıdın geliştirilmesine yönelik bir Doküman (*Non-Paper*) sunmuştur. Nihayet Haziran 2014'te SBI daha fazla birşey yapmaya gerek olmadığı sonucuna varıp, bu yöndeki taslak kararını Lima'da yapılacak olan COP 20'ye göndermiştir.

Bu kararlar dışında Türkiye'nin UNFCCC'ye sunduğu çeşitli görüş ve öneriler (*submission*) vardır. Türkiye'nin bu alanda yaptığı ilk sunuş (Eklerle ilgili 1995'deki itirazı hariç tutulursa) 1997 Kyoto Zirvesi'nde (COP 3) sunulan farklı senaryolara göre emisyonların durumuyla ilgilidir. Türkiye ayrıca 1998'de Buenos Aires'te (COP 4) gönüllü olarak İklim Değişikliği Ulusal Raporu'nu sunmuştur. 2007 Bali Eylem Planı sonrası çeşitli *submission*'lar yapmıştır. Son olarak 2011 Durban Zirvesi'nden (COP 17) sonra başlayan Durban Platformu (ADP) müzakerelerinde 29 Ağustos 2013'te bir sunuş yapılmıştır. Bu sunuşta 2 derece hedefinin desteklendiği, bunun da bütün ülkelerin ciddi eylemler uygulamasını gerektirdiği belirtilmekte, yeni rejimin, bütün tarafların katıldığı, kapsayıcı, eşitlikçi ve bütünlüklü bir rejim olması gerektiği vurgulanmaktadır. Eklere dayalı 1992 rejiminin bugünün gerçeklerine uygun olmadığı, sorumluluklar ve yükümlülüklerin uygun bir tarzda formüle edilmesi gerektiği söylenmektedir. Bütün tarafların göreceli kabiliyetleri ve ulusal önceliklerine uygun yükümlülükler alması gerektiği, tarafların özel koşullarına uygun olarak kendi azaltım hedeflerini kendilerinin belirlemeleri gerektiği savunulmaktadır. Ayrıca yeni rejimin esnek olması, yani hiçbir taraf ülkenin azaltım hedefi almaya zorlanmaması, uygun ulusal katkı düzeyinin bilimsel ve gerçekçi bir şekilde belirlemesine imkan verilmesi ve ülkeler arasında güven yaratacak adil bir anlaşma olması istenmektedir. Sonuç olarak Türkiye henüz sadece savunduğu ilkeleri ortaya koymuş ve yeni rejimde alacağı hedefle ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır (Şekil 7).

Şekil 7- Yeni döneme ilişkin olarak 2020'ye yönelik eylem planlarını bildiren ülkeler

(Kaynak: UNFCCC)
Not: Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu gri ülkeler henüz resmi bildirimde bulunmamıştır.

Türkiye'nin Kyoto sonrası sürece ilişkin ara anlaşmalarla ilgili tutumunu da not etmekte fayda vardır. Bali Yol Haritası'na göre (2007) 2009 Kopenhag Zirvesi'nde yeni dönem anlaşmasının imzalanması gerekirken, çok zayıf bir doküman olan Kopenhag Mutabakatı kabul edilmiştir. Kopenhag'da yaşanan başarısızlığın ardından hayal kırıklığını gizlemek amacıyla hazırlandığı için eleştirilen bu dökümanda yine de küresel sıcaklık artışının 2 derecenin altında tutulmasının hedeflendiği, Ek 1 ülkelerinin Kyoto Protokolü ile başlamış olan emisyon azaltımlarını daha da güçlendirecekleri, gelişmekte olan ülkelerin yapacağı Ulusal Uygun Azaltım Eylemlerinin (NAMA's) kaydedilmesi, gelişmiş ülkelerin ortaklaşa olarak 2020 yılına kadar her yıl 100 milyar ABD Doları kaynağı harekete geçirmeleri, hatta uzun dönemli hedefin 1.5°C'lik sıcaklık artışını göz önünde bulundurması gibi hükümler vardır. Kopenhag Mutabakatı 114 ülke tarafından imzalanmış, 27 ülke de yayımlandıktan sonra onaylama niyetini sekretaryaya bildirmiştir. Türkiye kendini Kopenhag Mutabakatı ile ilişkilendirmeyen ülkeler arasındadır.

Türkiye ayrıca 2010 Cancun anlaşmalarına ve 2011 Durban Zirvesi'nde kararlaştırılan Kyoto'nun İkinci Yükümlülük Dönemi'ne katılmamış, bir yıl sonra Doha Konferansı'nda yapılan Kyoto Protokolü değişikliklerini ise TBMM gündemine getirmiş, ancak henüz onaylamamıştır.

Türkiye'nin iklim değişikliğiyle ilgili üst düzey konuşmaları

türkiye Taraflar Konferanslarında ilk kez 1997'de Kyoto'da Çevre Bakanı İmren Aykut'la üst düzey katılım göstermiştir. Bütün Taraflar Konferansları'nda son üç gün üst düzey segment olarak gerçekleştirilir ve her taraf ülkenin toplantıya katılan en üst düzey temsilcisi ülkenin mevcut pozisyonunu yansıtan bir konuşma yapar. Bu konuşmaların içeriğinin yanında, üst düzey temsilci olarak kimin katıldığı da önemlidir. Ülkeler bu konferanslara Başkan, Cumhurbaşkanı ya da Başbakan düzeyinde nadiren katılırlar ve o durumlarda ABD Başkanı Barack Obama'nın 2009'da Kopenhag'a gelmesinde olduğu gibi, önemli gelişmeler beklendiği anlaşılır. Üst düzey segmentte yardımcı bürokratlar düzeyinde temsil edilmek de ülkenin uluslararası müzakerelere önem vermediği şeklinde yorumlanır. Türkiye de sadece bir kez, 2009'da Kopenhag'da Cumhurbaşkanı düzeyinde temsil edilmiş, üst düzey oturumlara genellikle Çevre Bakanları veya Çevre Bakanlığı Müsteşarları katılmıştır.[31]

Taraflar Konferansları dışında Birleşmiş Milletler çerçevesinde Genel Sekreterin özel davetiyle 2007, 2009 ve 2014'te üç kez devlet veya hükümet başkanları düzeyinde BM iklim zirveleri düzenlenmiştir. Bu zirvelere 2007'de Başbakan, 2014'te cumhurbaşkanı olarak Recep Tayyip Erdoğan katılarak birer konuşma yapmıştır. Başbakan Erdoğan 2009 Liderler Zirvesi'ne ise görüntülü bir mesaj yollamıştır. Ayrıca 2010 Cancun Zirvesi'nin (COP 16) ev sahibi Meksika'nın 25 Eylül 2010'da New York'ta düzenlediği danışma niteliğindeki Bakanlar toplantısına da dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu katılarak bir konuşma yapmıştır. Başbakan Erdoğan'ın ayrıca 2012'de yapılan Rio+20 Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı'nda iklim değişikliği konusunu küresel adalet söylemiyle ele alan, retorik olarak ayırdedici, ilginç bir konuşması vardır.[32] Erdoğan, Gül ve Davutoğlu'nun söz konusu konuşmaları ile, Kopenhag sonrası adımlar olan 2010 Cancun, 2011 Durban ve son konuşma olması nedeniyle 2013 Varşova konuşmalarını, Türkiye'nin iklim poitikaları açısından önem taşıdığı için aşağıda kısaca özetliyoruz:

- 2007 Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Liderler Zirvesi New York (24 Eylül 2007): Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, iklim değişikliğinin bu-

31 Ayrıntılı bilgi için Bkz. Bölüm 4.2, Tablo 8.

32 Bu konuda bir değerlendirme için Bkz. Turhan, E. "Rio+20 ve Büyümenin Sınırları: Yeşil Makyaj Akarken", Express Dergisi, No. 130, Ağustos 2012, sf. 32-33.

gün insanlığın karşı karşıya bulunduğu en büyük çevre tehdidi olduğunu söyledi. "Sürdürülebilir kalkınma ilkesi çerçevesinde ekonomik gelişmesini devam ettirmeye büyük önem veren Türkiye('nin), 'hakkaniyet' ve 'ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar' ilkeleri temelinde, iklim değişikliğine karşı mücadeleye devam etmek konusunda kararlı" olduğunu söyleyen Erdoğan, "Halen, Türkiye'nin Kyoto Protokolü'ne taraf olmasının yüksek düzeyde değerlendirildiği bir süreç içindeyiz. Türkiye, özel koşullarından ötürü diğer Ek 1 ülkelerinden daha farklı durumda bulunan bir Ek 1 ülkesi olduğu dikkate alınmak kaydıyla Kyoto Protokolü'ne taraf olmaya olumlu bakmaktadır" diyerek, Türkiye'nin Protokol'e taraf olacağını ilk kez açıkladı.

- 2009 Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Liderler Zirvesi New York (21 Eylül 2009): Başbakan Recep Tayyip Erdoğan gönderdiği görüntülü mesajda Türkiye'nin Kyoto Protokolü'ne taraf olduğunu söyledi. Türkiye'nin, 2012 yılı sonrasındaki yeni iklim değişikliği rejiminde, "ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar" ilkesi ışığında ulusal koşulları ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleri, görece kapasitesi dikkate alınmış adil bir hukuki statüyle yer almayı istediğini söyleyen Erdoğan, "Böylelikle Türkiye, küresel salımlarla uluslararası mücadele ve işbirliği çalışmalarında sürdürülebilir kalkınma hamlelerine zarar vermeyecek nitelikte 'ulusal olarak uygun eylemleri' yerine getirme konusunda üzerine düşeni yapabilecektir" diye konuştu ve "Türkiye gibi henüz sanayileşme sürecini tamamlamamış ülkelerin teknoloji transferi ve finansman gereksinimlerinin Kyoto Protokolü'nün yerini alacak olan yeni anlaşmada dikkate alınacağını umuyorum" dedi.

- 2009 Kopenhag Zirvesi (COP 15) (17 Aralık 2009): Cumhurbaşkanı Abdullah Gül Türkiye'nin konferanstan kapsamlı bir belge çıkmasını beklediğini söyleyerek "Bütün ülkeler olanakları doğrultusunda üstlerine düşen sorumluluğu almalı. Diğer bir deyişle, bedel ödemeyen kalmamalı" diye konuştu ve "Tüm Ek 1 ülkelerini gelişmiş olarak nitelemek yanlış olacaktır. Türkiye, bu bağlamda ulusal azaltım ve uyum hedeflerini gerçekleştirmek için teknolojik ve finansal destek almalıdır" dedi.

- 2010 Meksika'nın düzenlediği Bakanlar Toplantısı, New York (25 Eylül 2010): Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu "İklim değişikliği ile mücadele kalkınma, üretim ve enerji alanlarında bir paradigma değişikliğini gerektirmektedir" dedikten sonra "küresel ısınmanın olumsuz etkileriyle mücadelede hepimiz, küresel düzeyde taahhüt altına girmeliyiz. Bunu yapamazsak somut bir sonuca ulaşamayız. (...) Tartıştığımız mesele ulusal bir sorun değildir. İnsanlığın var oluşuyla ilgili bir meseledir. Hepimiz bu meselenin çözümünde bir dünya vatandaşı gibi davranmalıyız. Dışişleri Bakanları olarak, vicdanların sesi olmalı ve birlikte hareket etmeliyiz. Sadece ulusal kapasitelerimizle konuşursak, müzakereler uzayıp gider ve ortak bir sonuca varamayız. Var olamayacağımız bir dünyada siyaset yapmanın anlamı kalmaz. İnsanlığın geleceği yoksa, zaten siyaset de yoktur. İklim değişikliği ile mücadelede 2012 sonrası dönemde yeni bir rejime ihtiyaç vardır. Bu rejimin ana unsurlarını doğru tespit etmeliyiz. Meselenin köklerine inmeliyiz. Yeni rejim şeffaf, herkesi kapsayıcı, adil ve eşitlikçi olmalıdır. (...) Yeni iklim değişikliğiyle mücadele rejimi esnek olmalıdır. Bu bağlamda, İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin salım azaltım ve sınırlama taahhütleri üstlenmek durumunda olan ve gelişmiş ülkeleri içeren, Türkiye'nin de OECD üyesi sıfatıyla yer aldığı Ek 1 listesi gözden geçirilmeli ve yeni rejime ilişkin anlaşma kapsamında yapılacak yeni gruplandırma bugünün ekonomik gerçeklerini yansıtmalıdır" dedi.

- 2010 Cancun Zirvesi (COP 16) (9 Aralık 2010): Çevre ve Orman Bakanı Veysel Eroğlu, kalkınma sürecinde Türkiye'nin uzun vadeli enerji ihtiya-

cının artmasının öngörüldüğünü söyleyerek, "Bu sebeple, ülkemizin herhangi bir yıl baz alınarak emisyon azaltım hedefi alması gerçekçi değildir. Bizim hedefimiz olağan senaryodan emisyon azaltımı sağlamaktadır" dedi. Eroğlu Türkiye'nin temel amacını "Türkiye'nin Sözleşmeyi daha iyi uygulayabilmesini teminen, Türkiye ile benzer kişi başı sera gazı emisyonları profiline, ekonomik ve sosyal göstergelere sahip gelişmekte olan diğer ülke taraflarına sağlanmış olan esneklik ve desteklerden faydalanmaktır" şeklinde açıkladı.

- 2011 Durban Zirvesi (COP 17) (8 Aralık 2011): Kalkınma Bakanı Cevdet Yılmaz Türkiye'nin kişi başına düşen sera gazı emisyonlarının 5 ton ile OECD ortalamasının 3'te biri, Avrupa Birliği ortalamasının ise yarısı kadar olduğunu belirterek, uluslararası işbirliği ve destekle bu mücadeledeki katkılarını artırabileceklerini, 2012 sonrası iklim rejiminde temel aktör durumundaki ülkelerin hedefe odaklı anlamlı bir çoğunluk oluşturması halinde Türkiye'nin de sürece katkı vermeye hazır olduğunu anlattı.

- 2012 Rio+20 Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (21 Haziran 2012): Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye'nin iklim değişikliğine bakışının, retorik olarak ilginç ve önemli bir örneğini verdiği konuşmasında özetle şunları söyledi: "Bakın şu anda, dünyanın belli bir bölümü fosil yakıtları gerçekten son derece müsrif şekilde tüketiyor. Çok büyük hacimli motorlara sahip arabalarla, lüks tüketimle, bir yandan insanlığa ait olan bir kaynak tüketilirken, aynı zamanda insanlığın ortak mülkü olan dünya ciddi şekilde kirletiliyor. Bir kaynağın, sadece belli kesim tarafından sınırsızca kullanılması, dünyanın sadece belli kesimler tarafından ciddi şekilde kirletilmesi, yeryüzünde eşitsizliği, adaletsizliği, bunun arkasından hukuksuzluğu körüklüyor. (...) Bencilliğin, ekonomik sisteme, özellikle de küreselleşen dünyada küresel ekonomik sisteme sirayet etmesi, küresel ekonomi üzerinde bu kadar etkin olması, sürdürülebilir büyüme önündeki en büyük engeldir. Sürdürülebilir kalkınmayı güçlendirmek için, bencil toplumları, bencil devletleri, en önemlisi de bencil ekonomik sistemi, bu paradigmayı sorgulamak, gelecek nesillere karşı üzerimizdeki emaneti muhafaza etmek zorundayız. (...) Birileri zenginleşirken, birileri fakirleşiyorsa, bu büyüme sağlıklı değildir, sürdürülebilir değildir. Böyle bir büyüme yönteminin kalkınma olarak sunulması, bu büyüme modelinin hızla yaygınlaşması, sürdürülebilir kalkınmanın önündeki en büyük engel ve tehdittir. Birlikte büyüme, birlikte kalkınma, birlikte refaha erişme paradigmasının acil bir şekilde dünyamızın önüne bir alternatif olarak konulması, her zamankinden çok daha hayatidir ve önemlidir."

- 2013 Varşova Zirvesi (COP 19) (21 Kasım 2013): Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Mehmet Emin Birpınar'ın yaptığı konuşmada Türkiye'nin, UNFCCC'ye yaptığı sunumda da yer alan, yeni rejime dair ilkelerin nasıl olması gerektiğine dair görüşleri ilk kez derli toplu bir şekilde şöyle yer aldı: "İklim değişikliği dünyamızı ciddi bir şekilde tehdit ediyor. Bu küresel bir sorundur ve küresel çözümler gerektirir. Ve şimdi yeni bir çağ inşa ediyoruz. Bu yeni çağ hiçbir tarafın dışarıda bırakılamayacağı, kapsayıcı bir çağ olmalıdır. Bu yeni çağ bütün ülkelerin ulusal sorumlulukları ve kapasiteleri ölçüsünde katılmak zorunda olduğu esnek bir çağ olmalıdır. Bu yeni çağ, ulusal katkıların zaman içinde değişebildiği dinamik bir çağ olmalıdır. Bu yeni çağ, küçük ada devletleri ve en az gelişmiş ülkelerin haklarının korunduğu güçlü bir çağ olmalıdır. Bu yeni çağ azaltımla birlikte adaptasyon, finans, teknoloji transferi ve kapasite geliştirmeyi de içeren kapsayıcı bir çağ olmalıdır. Bu yeni çağ mevcut gerçeklileri ve şimdiki ve gelecek kuşakların ihtiyaçlarını dikkate almalıdır. Varşova'da bu yeni çağın temellerini atmalı ve Paris'te bu işi nihayete erdirmeliyiz."

- 2014 Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Liderler Zirvesi New York (23 Eylül 2014): Cumhurbaşkanı

Recep Tayyip Erdoğan "İklim değişikliği ile mücadelede 2020 sonrası dönemde yeni bir rejime ihtiyaç var. (...) Yeni sistem, (Sözleşme'nin) temel ilkelerini göz önünde bulunduran, şeffaf, kapsayıcı, adil ve eşitlikçi olmalıdır. Bu çalışmalarda, günümüzdeki ve yakın gelecekteki ekonomik gerçekler mutlaka göz önüne alınmalıdır. Salım azaltımına ve iklim değişikliğine uyuma eşit ağırlık verilmelidir. Varılacak anlaşmada tüm ülkeler adil bir hukuki statüyle yer bulmalıdır" dedi. Konuşmasının en önemli bölümünde "Türkiye daha önce de ifade ettiğimiz üzere kritik kümelenme oluştuğu takdirde iklim değişikliğiyle mücadelede üzerine düşeni yapmaya hazırdır. (...) Salım projeksiyonlarına yönelik çalışmaları 2015 yılının ilk yarısında tamamlamayı planlıyoruz. Bu çerçevede, hayata geçirebileceğimiz 'ulusal olarak uygun salım azaltım eylemleriyle' hangi oranda azaltım sağlayabileceğimizi belirleyebileceğiz" diyerek Türkiye'nin yeni anlaşmaya hedef alarak taraf olacağı işaretini veren Erdoğan, Sürdürülebilir Kalkınma Raporu ve Beşinci Ulusal Bildirim'de ortaya atılan azaltım iddiasını da tekrarlamıştır: "1990-2012 döneminde, iklim değişikliği ile mücadelede hayata geçirdiğimiz politikalar sayesinde, salım miktarından yüzde 21 oranında düşüş sağladık. Bu rakama ormanlarla ilgili yapılan kapsamlı çalışmaların dahil değildir. Aynı dönemde ekonomideki karbon yoğunluğunun da yarı yarıya azaltıldı." Erdoğan ayrıca Türkiye'nin enerji verimliliğini artırmayı ve orman alanlarını 1,3 milyon hektar genişletmeyi öngördüğünü belirtmiştir. "Gelişmekte olan bir ülke olarak yeni sistem kapsamında alacağımız finansman ve teknoloji destekleri, Türkiye'yi iklim değişikliği ile mücadelede daha güçlü kılacaktır" diyen Erdoğan, böylece Türkiye'nin 2013'te UNFCCC tarafından hazırlanıp Türkiye tarafından kabul edilmeyen teknik çalışma dökümanı çerçevesinde sonuca bağlanamayan gelişmiş ülkelerden finansal ve teknolojik destek alma iddiasını sürdürdüğünü ve buna önem verdiğini vurgulamıştır.

3. Türkiye'nin iklim politikalarının genel değerlendirmesi

Yukarıda ayrıntılı bir şekilde ele aldığımız gelişim süreci ve iklim politikalarını yansıtan temel belgeler, Türkiye'nin mevcut iklim politikalarının arka planını ve genel tabloyu ortaya koymuştur. Bu politikalarda aktörlerin nasıl konumlandığı 4. Bölüm'de, başlıca aktörlerin yaptığı çalışmalar ve tutumları da 5. Bölüm'de ayrıntılarıyla ele alınmıştır. Bu bölümde Türkiye'nin uluslararası müzakerelerdeki pozisyonunu ve iklim politikalarının temel ilkelerini, fazla tekrara düşmemeye çalışarak kısaca değerlendirecağiz.

Semra Cerit Mazlum (2009), Türkiye'nin iklim politikalarını "özel koşullar politikası" olarak adlandırmaktadır. Mazlum'a göre Türkiye, çevresel işbirliği çabalarına ancak ulusal çıkarlarına uygun olduğunu gördüğü takdirde katılma eğilimindedir ve çevresel işbirliğinde ulusal çıkar da ekonomik kalkınma, doğal kaynaklar üzerindeki egemenlik hakkı ve güvenlik üzerinden tanımlanmaktadır. Çevreyle ilgili sözleşmeler ilk başta dış politikayla ekonomik gerçeklerin uyuşmaz görünmesinden kaynaklanan tepkisel ve dikkatli bir duruşla karşılanmaktadır. Gelişmiş Batı ülkelerinin değerlerine ve kurumlarına yakınlıkla karakterize olan dış politika yaklaşımı ve çevrenin korunmasının modern devlet olmanın önemli bir göstergesi olması, Türkiye'nin uluslararası çevre politikalarının dışında kalmasını imkansız kılarken, gelişmekte olan bir ülke olmaktan kaynaklanan ekonomik koşullar uluslararası önlemlere karşı direnç geliştirilmesine neden olmaktadır. Türkiye geleneksel dış politikasının gerekleriyle iddialı ekonomik hedefleri arasında sıkışmaktadır. Türkiye'nin uluslararası iklim rejiminde, ozon tabakasının korunmasıyla ilgili süreçte olduğu gibi bir ekonomik destek bulamaması da bu alandaki yavaş ve isteksiz pozisyonunun nedenleri arasındadır (Mazlum, 2009). Sonuç olarak bütün bir uluslararası iklim politikaları süreci sözü edilen bu "arada olma" durumunun bir ifadesi olan "özel

koşulların" konuşulmasından ibaret hale gelmiştir ve henüz sera gazı artışında herhangi bir yavaşlama sağlamaktan çok uzak sektörel eylem planlarıyla yetinilmektedir. Üstelik Türkiye'de iklim bürokrasisi özel koşulları nedeniyle attığı bu "çok az" ve "çok geç" adımların uluslararası kamuoyu tarafından yeterince takdir edilmediği düşüncesindedir.

Öte yandan Türkiye iklim politikaları tarihinin hiçbir döneminde, özellikle de 2004 sonrasında iklim değişikliğinin varlığını ya da insan etkisini reddeden, Bush yönetimindeki ABD gibi "inkârcı" bir politik çizgiye sahip olmamıştır. İklim değişikliğinin önemli bir tehdit olduğu, Türkiye'nin olumsuz etkilenecek ülkeler arasında yer aldığı ve acil önlem alınması gerektiğinin kabulü politikaların temelini teşkil etmiştir ve son yıllarda bu söylem güçlenmiştir. Hatta retorik düzeyinde de olsa, konunun küresel adalet boyutu da dile getirilmektedir. Bunda Türkiye'nin Sözleşme'deki konumunu reddederek, kendini gelişmekte olan bir ülke olarak tanımlama çabasının da rolü vardır. Üstelik resmi söylem çoğu kez Türkiye'nin kendini az gelişmiş ülkelerle bir tutmasına ve sınırsız kalkınma hakkına sahip olduğunu ima etmesine kadar varmaktadır. Yine de Türkiye, resmi düzeyde böyle anılmaktan hoşlanmasa da, hızlı büyüyen, sera gazı emisyonları hızla artan, AB adayı, OECD ve G20 üyesi bir ülke olarak iklim değişikliğiyle mücadelede sorumlu ve adım atması beklenen taraflardan biri olarak görülmektedir. Bu durum resmi düzeyde Türkiye'nin tarihsel sorumluluğunun az olduğu vurgulanarak tam olarak kabul edilmese de, 2009 öncesinde bir süre dile getirilen "masum ülke" söylemi terk edilmiştir. Ancak bütün bu gelişmelere, hazırlanan belgelere ve bürokrasideki kapasitenin artışına rağmen, iklim değişikliğiyle mücadele için gerçek anlamda bir siyasi iradenin olduğu söylenemez.

Türkiye'nin müzakerelerle ilgili resmi pozisyonu Ek 1 ülkesi olsa da özel koşullara sahip olduğu, Eklerin yeniden düzenlenmesi, böylece Türkiye'nin diğer gelişmekte olan ülkelerle aynı kategoride tanımlanması gerektiği, sera gazı azaltım hedefini kendi değerlendirmesine göre ve bağlayıcı olmayan bir tarzda belirleyerek mutlak azaltım hedefi yerine referans senaryoya göre artıştan azaltım hedefi almak istemesi şeklinde özetlenebilir. Hedefle ilgili rakam halen sürmekte olan yeni projeksiyon çalışmasından çıkacaktır. Ancak Türkiye bu tür bir azaltım hedefi aldığında referans senaryolarda doğrusal ve hızlı bir artış öngördüğü için, ekonomi ve kalkınma politikalarında herhangi bir değişiklik yapmadan, kömür ve diğer fosil yakıt kullanımını azaltmadan, yüksek karbon yoğunluklu hızlı büyümeyi sürdürerek, büyük teknolojik yatırımlar yapmadan, sadece talep yönetimi ve düşük etkili sektörel politikalarla normal şartlarda da artıştan azaltım hedefini tutturabileceğini hesaplamaktadır. Bu durumda referans senaryo zaten mümkün olan en yüksek tahmine dayandığından, alıncak olan artıştan azaltım hedefi (yüksek bir rakam telaffuz edilmediği sürece) normal şartlarda gerçekleşecek durumla aynı olabilir. Kısaca Türkiye'nin gerçek anlamda bir ulusal azaltım hedefi almadan ve mevcut eylem planlarının ötesinde bir politika değişikliğine gitmeden kolaylıkla tutturabileceği bir "artıştan azaltım hedefi" almaya hazırlandığı tahmini yapılabilir.

Uluslararası iklim konferanslarında herhangi bir müzakere bloğu içinde yer almayan belki de tek ülke olan Türkiye, müzakerelerde "özel duruma sahip" tek Ek 1 ülkesi olmasının yanı sıra, bu nedenle de yalnız kalmaktadır.[33] Türkiye'nin müzakere blokları

33 Müzakerelerde ülkeler UNFCCC taraflarının oluşturduğu çok sayıda grup ya da blokta bir araya gelmiştir. Bu ülke gruplarından bazıları BM içindeki konumlanışla ilgilidir. Örneğin gelişmekte olan ülkelerin G77+Çin grubunda 130'dan fazla ülke vardır. Ancak bu grupta yer alan bazı ülkeler, örneğin en az gelişmiş olanlar (49 ülke) LDC, küçük ada ülkelerinin (43 ülke) AOSIS adlı başka gruplarda da bir araya gelirler. Bu gruplaşmalar son yıllarda oluşan daha küçük müzakere bloklarıyla çeşitlenmeye başlamıştır. Örneğin Latin Amerika ülkelerinden Küba, Bolivya gibi ülkeler ALBA, Şili, Peru gibi ülkeler AILAC gruplarını oluşturmuşlardır. Yağmur ormanları veya dağlık bölge ülkelerinin ayrı küçük grupları vardır. 28 ülkeden oluşan Avrupa Birliği bu grupların en resmi ve yapılanmış olanıdır. ABD, Avustralya, Japonya gibi ülkelerin oluşturduğu Şemsiye grubu veya küçük Avrupa ülkeleriyle bazı büyük kapitalist ekonomileri buluşturan (İsviçre, Güney Kore, Meksika gibi birkaç ülkeden oluşan) EIG (Çevresel Bütünlük Grubu) ise AB dışı Ek 1 ülkeleriyle bazı Ek 1 dışı ülkeleri bir araya getirmesi açısından önemlidir. İklim zirveleri sırasında bu grupların her biri kendi toplantılarını yapar, ortak pozisyonlar belirler, küçük müzakere gruplarında veya açık-büyük toplantılarda sözcüleri aracılığıyla görüşlerini açıklar, sonuca etkide bulunmaya çalışırlar. Oylama yapılmadığı için de kararlarda hepsi güçleri oranında etkide bulunma şansına sahiptir.

dışında kalmasının nedeni yine özel duruma sahip bir Ek 1 ülkesi olmasıdır ve bu nedenle ne 130'dan fazla gelişmekte ülkenin üyesi olduğu G77+Çin grubuna dahil olabilmekte, ne de (gelişmekte olan ülkelerin yüksek taahhüt almasını beklediği gelişmiş ülkelerin arasında görünmek kaygısıyla) Şemsiye bloğu gibi AB dışı Ek 1 ülkelerinin gruplarına girebilmektedir. Türkiye'nin en yakın davranması gereken grup olan ve AB ile müzakerelerin başladığı ilk dönemlerde yakın pozisyon aldığı, hatta bazı bildirilerine katıldığını ilan ettiği AB bloğu ise, hem iklim politikaları konusunda fazla öncü ve iddialı göründüğü, hem de Türkiye'nin AB katılım süreci yakın zamanda bitecek gibi görünmediği için son yıllarda Türkiye'nin yakın davranabildiği bir blok olmaktan çıkmıştır. Türkiye'nin tek müzakere bloğu üyeliği ise çok kısa sürmüştür. 2008'de AB adayı Doğu Avrupa ülkelerinin kurduğu müzakere grubuna katılsa da, kısa bir süre sonra kendisi de AB'ye giren Hırvatistan'dan başka bir üyesi kalmayan bu blok kendiliğinden dağılmıştır.

Türkiye'nin müzakerelerde gelişmekte olan ülke olarak konumlanmak istemesine paralel bir başka yaklaşımı uluslararası alanda ayrıca gelişmekte olan ülkelere sağlanan finansal ve teknolojik yardımlardan yararlanma ve Ek 1 dışı gelişmekte olan ülkeler için geliştirilen Ulusal Programlarına Uygun Azaltım Faaliyetleri (NAMA's) yaparak finansal destek bulma talebidir (Berberoğlu, 2009). Yeşil İklim Fonu gibi finansal destek mekanizmalarına herhangi bir katkıda bulunmaya yönelik bir yaklaşım da bugüne dek telaffuz edilmemiştir.

Ayrıca Türkiye azaltımdan ziyade uyuma öncelik vererek, kendini bir anlamda azaltımdan sorumlu olmayan az gelişmiş ülkeler gibi konumlandırmış olmaktadır. Uyuma öncelik vermek aynı zamanda sorunu küresel değil, ulusal düzeyde kavramak anlamına gelebilir. Oysa ironik bir şekilde iklim politikaları Türkiye'ye bir dış politika konusu olarak girmiştir. Pek çok bakanlıkta konunun hâlâ dış politika ve AB ile ilgili genel müdürlüklere bağlı olması da bunu göstermektedir. Uyum politikalarının da henüz uygulama aşamasına geçtiği söylenemez, ancak uyuma yönelik değerlendirmeler ve eylem planları için giderek daha fazla kaynak ayrılmaktadır. Öte yandan uygulanan piyasaya dayalı ekonomi politikaları, özellikle de konuyla ilgili olan tarım, su gibi alanlarda planlama ve regülasyonu güçleştirdiği için, uyum önlemlerinin uygulanmasında zorluklarla karşılaşılacaktır.

Sera gazı emisyonlarının yüzde 70'i enerjiden kaynaklanan Türkiye, yenilenebilir enerjiye azaltım politikaları içinde önemli yer vermektedir. Ancak tarihsel olarak barajlardan elektrik üretimi zaten pek çok ülkeden daha yüksek düzeyde olduğu için, barajların (uluslararası tanımlarda böyle görülmediği halde) yenilenebilir enerji kapsamına alınması, 2023'te yüzde 30 gibi yüksek yenilenebilir enerji hedeflerini, oldukça kolay hedefler haline getirmektedir. Ayrıca doğaya olumsuz etkisi olan, kırsal bölgelerde yaşayan insanların su kaynaklarının tahrip eden, bu nedenle de Türkiye'deki bütün çevre ve ekoloji hareketlerinin ve projelerin yapıldığı yerde yaşayan yerel toplulukların karşı çıktığı küçük, barajsız HES'lerin de yenilenebilir enerji kapsamında iklim değişikliği ile mücadele aracı olarak kabul edilmesi, iklim değişikliğiyle mücadelenin sürdürülebilir çevre ve enerji politikalarıyla mümkün olduğu kuralını ihlal etmekte ve kamuoyu desteğini de zedelemektedir.

Türkiye'nin iklim politikaları içinde, azaltım yapmak için en önemli koşul olan kömürden uzaklaşmak da görünmemektedir. 2012'yi kömür yılı ilan eden, son yıllarda kömür çıkartma kapasitesini ve yeni kömürlü termik santral projelerini hızla artıran Türkiye, hızlı büyümeden kaynaklanan talep artışını cari açığı artırmadan karşılama stratejisi izlediği ve enerji politikalarında önceliği kaynak bağımsızlığına ve bu nedenle de yerli kömüre (ancak çelişik bir şekilde sadece yerli değil, aynı zamanda ithal kömüre de) verdiği için, yüksek emisyon artışına rağmen enerji kaynağı olarak kömürün payını artırmaya devam etmektedir. Bu da gerçek anlamda bir iklim politikası yürütmesinin önündeki en önemli engeldir.

Öte yandan bir azaltım hedefi almadığı için gerçek bir karbon piyasası da kuramayan Türkiye'de, devlet de özel sektör de, yeni dönemde gönüllü piyasaların değil, gerçek bir emisyon ticaret sisteminin zorunlu hale gelebileceği öngörüsüyle hazırlık yapmaktadır. Aynı şekilde sera gazı bildirim sistemlerinin ve envanterlerin iyileştirilmesi ve kurumsal kapasitenin geliştirilmesi yolundaki çalışmalar da sürmektedir.

Türkiye standart çevre politikası olarak ağaçlandırmayı görmektedir. Ayrıca ormanların yutak etkisinin ulusal emisyon miktarını azaltıcı bir etki göstermesi Türkiye'nin elini kuvvetlendirmektedir. Bu nedenle konuyla ilgili olarak orman alanlarının 1,3 milyon hektar genişletilmesi gibi somut hedefler ilan edilmekte, böylece emisyonları azaltma hedefi koymamanın yutaklar genişletilerek dengelenmesi amaçlanmaktadır.

4. Türkiye'de iklim hareketi

Türkiye'de çevre ve ekoloji hareketlerinin 1980'lerdeki ilk örneklerinden biri Gökova termik santralının yapımına karşı verilen mücadeledir. Bunun ardından 1991'de yüz binlerce insanın oluşturduğu insan zinciriyle engellenen Aliağa termik santralı projesi, Yatağan termik santralının durdurulması için alınan mahkeme kararı gibi örnekler, kömürlü termik santrallara karşı mücadelelerin yeni olmadığını ve hareketin tarihinde son derece belirleyici olduğunu gösterir. Bu dönemde iklim değişikliği termik santrallara karşı çıkılmasının nedenleri arasında yer almıyordu. Bir termik santrala karşı iklim değişikliği argümanıyla düzenlenen ilk eylem, 2005'te Greenpeace Akdeniz tarafından Çan termik santralına karşı yapılmıştır. Ayrıca erken dönemde çevre ve ekoloji hareketlerinin en merkezi mücadelesi nükleer karşıtı harekettir. Nükleer karşıtı hareket içinde kömürü nükleer enerjiye bir alternatif olarak görmeyen ekolojist çoğunluğun, sonraki yıllarda iklim mücadelesini yürüten grupların oluşumunda önemli payı vardır.

Sivil toplumda iklim hareketinin başlaması 2004-2005 yıllarına rastlar. Bundan önceki yıllarda iklim değişikliğinden söz eden en önemli aktörlerden biri bağımsız bir medya kuruluşu olan Açık Radyo'dur. Açık Radyo'da yayınlanan Açık Gazete programında Ömer Madra'nın iklim değişikliği haberlerini sürekli bir konu olarak takip etmesi 1998'e kadar geri gider. İTÜ öğretim üyesi meteoroloji mühendisi Prof. Dr. Mikdat Kadıoğlu'nun Açık Radyo'da iklim değişikliği konusunda yaptığı Havadan Sudan programı da 2000 yılında başlamıştır. Bu yayınların iklim hareketlerini hazırlayıcı rolü önemlidir. O yıllarda çevre-ekoloji hareketlerinde ise konu daha çok küresel ekoloji sorunlarından biri olarak görülür ve enerji tartışmalarının bir parçasıdır. İklim değişikliğinin gerçek anlamda bir sosyal hareketin konusu olması için 2005 yılını beklemek gerekir (Baykan, 2013). Önce 2004'te basına sızan iklim değişikliğine ilişkin ABD Savunma Bakanlığı (Pentagon) raporunun, ardından 2005'te ABD'de yaşanan Katrina kasırgasının medyada geniş bir yer bulması ve nihayet Türkiye'de iklim değişikliğinin etkilerini iyice görünür hale getiren 2006-2007 kuraklığı, konuyu kamuoyu gündemine getirmiş ve sivil toplum hareketlerinin canlanmasında etkili olmuştur. İklim hareketlerinin güçlenmesinde özellikle 2007'de süren Kyoto Protokolü tartışmalarının da büyük payı vardır. Ayrıca 2005'te başlayan küresel eylem günlerinin ve 2009'dan itibaren düzenlenen 350.org eylemlerinin Türkiye'de de yapılması iklim hareketlerinin tabanda ses getirmesini sağlamıştır. Ancak iklim değişikliğiyle ilgili yürüyüş ve mitinglerin genellikle diğer çevre sorunları, yenilenebilir enerji talebi ve yerel ekoloji hareketleriyle ilişkili bir şekilde ele alındığı sürece başarılı olduğu, sadece iklim değişikliğinin konu edildiği eylemlerin yeterince destek bulamadığı not edilmelidir. Bu eylem ve kampanyaların ayrıntıları 5. Bölüm'deki sivil toplum başlığında bulunabilir.

Hareketin en canlı dönemi olan Kyoto Protokolü tartışmaları sırasında sadece devlet ve özel sektör değil, sivil toplum da ikiye ayrılmıştır. Özel

sektörde bir tarafta küçük işletmeleri de temsil eden sektörün en büyük temsilcisi TOBB ve TİSK'in karşı duruşu, diğer tarafta ise küresel piyasalarla bağı daha fazla olan büyük şirketleri temsil eden TÜSİAD'ın Kyoto'nun imzalanmasından yana tutumu ayırdedilmektedir. Sivil toplumda ise Türkiye'nin gelişmekte olan bir ülke olduğu argümanına öncelik veren, AB'ye katılmaya ve/veya Batı'nın öncülük yaptığı uluslararası politikalara şüpheyle bakan TMMOB ve diğer bazı kişi ve gruplar Protokol'ün imzalanmasına karşı çıkarken; Yeşiller, Greenpeace, Küresel Eylem Grubu, WWF Türkiye gibi uluslararası bağlantıları güçlü olan hareket ve STK'larla, REC Türkiye gibi sivil toplumu da destekleyen uluslararası örgütler Kyoto'ya taraf olmaktan yana olmuşlardır. Özellikle Türkiye Yeşilleri'nin başlattığı Türkiye Kyoto'yu İmzala! kampanyasında 168 bin imza toplanması; Greenpeace Akdeniz'in Ağrı Dağı'nda Nuhun Gemisini inşa ederek yaptığı ve hükümete Kyoto'yu imzalama çağrısında bulunduğu kampanyanın medyada yer alması; Küresel Eylem Grubu'nun mitinglerinde bu talebin ana slogan olarak seçilmesi; başta Enerji Ekonomisi Derneği olmak üzere bazı uzmanlık STK'larının Kyoto'nun onaylanması konusunda net tavır alması; bir uluslararası kuruluş olarak daha çok hükümete yönelik çalışsa da, kamuoyuna yönelik çok sayıda açıklaması ve yayınları da olan REC Türkiye'nin Protokol'ün imzalanması için çalışması ve bazı çok izlenen televizyon programlarının da (kış aylarının ılıman geçmesinin ve kuraklığın da etkisiyle) konuyu gündeme taşıması, kamuoyunda ağırlıklı eğilimin bu yönde oluşmasını sağlamıştır. Yerel çevre STK'larının iklim değişikliğiyle ilgisi ise her zaman sınırlı kalmıştır. Konuyla ilgili ayrıntılar 5. Bölüm'de sivil toplum aktörlerinin ele alındığı kısımda bulunabilir.

İklim hareketinin daha da büyümesi ise 2009 Kopenhag Zirvesi sürecinde gerçekleşmiştir. Kyoto'nun imzalanması talebinin başarıya ulaşmasının yarattığı iyimser hava ve Kopenhag'dan olumlu bir sonuç çıkacağına dair beklentiler, dünyayla birlikte Türkiye'de de iklim hareketini canlandırmış, TEMA Vakfı, WWF Türkiye gibi büyük çevre örgütlerinin de iklim değişikliği alanına girmesini sağlamış, Kopenhag Zirvesi'ne ve bu sırada Kopenhag'da yaşanan eylemlere ilk kez sivil toplumdan kalabalık bir grup katılmış, "İklim Adaleti Koordinasyonu" gibi konuyu bir çevre meselesi olmaktan önce bir adalet sorunu olarak tanımlayan girişimler hız kazanmıştır. Yine 2009'da başlayan küresel 350.org eylemleri de harekete geçirici bir etki yaratmıştır. Ne var ki Kopenhag'da yaşanan hayal kırıklığı hem dünyada hem de Türkiye'de hareketin uzun süre durgunluğa girmesine yol açmıştır. Sivil toplum örgütlerinin projeleri ve düşük profilli farkındalık çalışmaları sayılmazsa, hareketin ancak 2012'de İklim Ağı'nın kurulması ve ardından da 2015 Paris Zirvesi'ne yönelik hazırlıkların başlamasıyla tekrar canlanma yolunda olduğu söylenebilir. Bu da Türkiye iklim hareketlerinin dünya iklim hareketlerinden ve uluslararası müzakerelerdeki hareketlilik ve beklentilerden ne kadar etkilendiğini göstermektedir (Baykan, 2013). Ancak yine de hareketin henüz 2007-2009 arasındaki canlılığını geri kazanabildiği söylenemez.[34]

34 Türkiye'de iklim hareketine ilişkin gelişmeler daha ayrıntılı olarak aktörlerin tek tek ele alındığı 5. Bölümde, sivil toplum başlığında (Bölüm 5.3.) ele alınmıştır.

IV. AKTÖR HARİTASI

1. Aktörlerin sınıflandırılması

Türkiye'de farklı kesimlerden kişi ve kuruluşlar iklim politikalarına etkide bulunur ve karar süreçlerinde rol oynarlar. Daha önce açıkladığımız gibi, iklim politikaları iklim değişikliğine neden olan sera gazlarının emisyonunu azaltmak, etkilerine uyum sağlamaya çalışmak ve bu amaçla yapılacak işler için finansman sağlamak ve teknoloji geliştirmekle ilgilidir. Ancak sorunun kaynağı tüm üretim ve tüketim biçimleriyle birlikte ekonomik sistem olduğundan, iklim politikaları başta enerji olmak üzere ekonomi alanında alınacak pek çok karar ve tercihle iç içe geçmiştir. Bu nedenle enerji, sanayi, ulaşım, konut, gıda, tarım, hayvancılık, ormancılık gibi ekonomik sektörlere, bilim ve teknolojiye ve finans sektörüne dair politikalar ile makroekonomik hedef ve kararlar, iklim değişikliğiyle ilgili atılması gereken adımlarla yakında ilişkilidir. Yine de iklim politikalarını daha dar ve "spesifik" bir çerçevede tanımlayarak sınırlarını belirleyebilmek için, bütün bu politika alanlarını, açıkça iklim değişikliğiyle ilişkilendirildiği ölçüde iklim politikalarına dahil olarak kabul etmek, aktörleri de bu sınırlar içinde saptamak daha pratik ve işlevsel olacaktır.[35]

Sınırları bu şekilde belirlemek kaydıyla, Türkiye'deki iklim politikası aktörlerini öncelikle **hükümet** ve **hükümet dışı** olmak üzere iki kategoriye ayırabiliriz. Hükümet, ya da devlet kuruluşları, günlük kullanımda "kamu kesimi" olarak tanımlandığı için, tanım olarak kamuyu devletle özdeşleştirmenin sakıncalarına rağmen[36], aktör haritasında bakanlıkları ve bağlı kuruluşları, yerel yönetimleri ve yasamayı (siyaset alanı dahil) "kamu kurumları" başlığı altında topladık. Ayrıca, kanunla kurulmuş kamu kurumu niteliğindeki meslek odalarını, sanayi ve ticaret odalarını ve vakıfları da kamu kurumları arasına dahil ettik. Hükümet (ya da kamu) dışı kesimi sivil toplum örgütlerini, özel sektörü, akademiyi ve medyayı içerecek şekilde tanımladık. **Uluslararası kuruluşlara** ise, Birleşmiş Milletler'in ve anlaşmayla kurulan diğer uluslararası kuruluşların hükümetlerarası niteliğinden ve diğer aktörlere yakın işlevlerinden dolayı iki ana grubun arasında yer verdik. Bu ayrımlara göre yaptığımız sınıflandırmayı ve 6 aktör segmentini Tablo 3'te bulabilirsiniz. Şekil 8'de ise kamu, özel sektör ve sivil toplum 3 kılavuz noktası olacak şekilde, diğer aktör segmentlerinin ve sadece bir segment içinde tanımlanamayacak bazı grupların ve önemli aktörlerin nasıl konumlandığı gösterilmiştir.

Tablo 3 – Aktörlerin sınıflandırılması ve başlıca aktör segmentleri

Aktörlerin sınıflandırılması	Aktör segmentleri
Hükümet-devlet (Kamu kesimi)	Kamu Kurumları
Uluslararası kuruluşlar	Uluslararası Kuruluşlar
Hükümet-devlet dışı	Sivil Toplum Kuruluşları Özel Sektör Akademi Medya

35 Bu konuda ayrıntılı bir değerlendirme için Bkz. Bölüm 2.1.

36 Habermas, kamusal alanı kamuoyu görüşünün oluştuğu ve tüm yurttaşların katılımının garati altına alındığı toplumsal yaşamın alanı olarak tanımlar. Yurttaşlar herkesi ilgilendiren konularda düşünce, ifade ve yayın özgürlüğü sağlanmış bir ortamda serbestçe müzakere edebildikleri zaman kamusal yapılardaki iletişim oluşur. Kamu ise bu alanda bir araya gelen kişiler topluluğudur (Habermas vd, 1974). Habermas devleti ise "kamu erki" olarak tanımlar (Habermas, 2008). Dolayısıyla gerçekte günlük kullanımda devlet ve kanunla kurulmuş kurumlar için kullandığımız kamu terimi, bu raporda tarif etmeye çalıştığımız politika oluşturma süreci için gerekli müzakere alanının ve aktörlerin ta kendisine işaret eder.

Şekil 8 – Aktör segmentlerinin konumlanışı

Bu grafikte kamu kesimi, sivil toplum ve özel sektör 3 kılavuz segment olarak belirtilmiştir. Diğer ana segmentler olan uluslararası kuruluşlar ve akademi kamu kesimi ile sivil toplum arasında; medya ise tüm diğer segmentlerin dışında ve onları kesecek biçimde yer alır. Sivil toplum içinde yer alan düşünce kuruluşları ise sivil toplumla kamu ve özel sektör arasındaki alana taşacak şekilde, ayrıca konumlanmaktadır, çünkü bazı düşünce kuruluşları özel sektöre, bazıları da kamu kurumlarına yakın, hatta organik olarak ilişkilidir. Özel sektör dernekleri özel sektörle sivil toplum arasında, kanunla kurulmuş meslek kuruluşları ise kamuyla sivil toplum arasında konumlanırlar. Aslında kanunla kurulmuş kamu kurumu niteliğinde bir meslek kuruluşu olan Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'ne (TOBB) ise kamu ile sivil toplum arasında görünse de, aynı zamanda bir özel sektör kuruluşu olarak sivil toplumla özel sektör arasında konumlanır. (Bu grafiğin oluşturulmasında yararlanılan kaynak için Bkz. Falisse ve Sanz-Corella, 2010)

İklim politikaları **hükümet** tarafından, Meclis'in kabul ettiği yasalar ve kararlar çerçevesinde belirlenir. Devlet kademelerinde iklim politikalarıyla ilgili aktörler, benzeri başka konularda olduğundan çok daha fazla sayıda ve çeşitliliktedir. Ağırlıklı olarak belli bir veya birkaç sektörü ilgilendiren politika alanlarının aksine, iklim değişikliği çok sayıda ekonomik sektörü ve meselenin dış politikadan bilim politikalarına kadar değişik boyutlarıyla ilgili olarak çok sayıda bakanlığı ve kamu kuruluşunu ilgilendirir. Bu nedenle aktör haritasında bakanlıklar ve kamu kuruluşları büyük hacim kaplar.

Hükümet dışı aktörler ise konuyla ilgili kararlara etki etmeye çalışırlar. İklim değişikliği konusunda verilecek kararlar belli sektörlerin daralıp genişlemesine neden olduğu, belli yatırım kararlarına, vergi ve teşvik düzenlemelerine konu olduğu için **özel sektör** en önemli hükümet dışı aktör olarak kabul edilebilir. Enerji, sanayi, dış ticaret, tarım, ulaştırma gibi alanlarda alınan kararlar sadece piyasanın işleyişine bağlı değildir ve devlet tarafından yapılan planlama ve izlenen stratejilerle yakından ilgilidir. Dolayısıyla serbest piyasanın bu alanlardaki nihai belirleyiciliği tartışmalıdır. Yine de hem uygulamanın büyük ölçüde özel sektör tarafından yapılması ve şirket stratejilerinin politikalardaki rolü, hem de özel sektörün rekabet ve kârlılık tercihleri nedeniyle şirketlerin ve sermaye kesiminin önemli bir aktör olduğu açıktır. Hükümet de özel sektörün iklim değişikliği sorununun çözümünde daha aktif bir aktör olması için düzenlemeler yapmaktadır.

Özel sektör bu rolünü büyük ölçüde şirketler tarafından kurulan dernekler ve sektör birlikleri, kısmen de özel sektöre yakın düşünce kuruluşları ve iş çevrelerindeki etkili isimler yoluyla oynamaktadır. Dolayısıyla bir aktör olarak özel sektör, sivil toplum segmentinin bir kısmına yakın konumlanır. Ancak söz konusu dernek ve birlikler, temsilcisi oldukları kesimin konumu ve işlevleri gereği sivil toplum değil, özel sektör segmentinde yer alırlar. Elbette şirketler de bir aktör olarak rol oynarlar, ancak bu rol hem ticari işletmeler olmaları nedeniyle diğer aktörlerle iletişim kurmalarındaki kısıtlar, hem de konuyla ilgili çalışmalarının kendi üretim ve pazarlama stratejileriyle ilgisi nedeniyle sınırlıdır.[37] Bir başka deyişle, bu rolün ne kadar politikalarla, ne kadar pazarlama stratejileriyle ilgili olduğunu analiz etmek kolay değildir. Konuyla ilgili özel bir şirket biçimi de danışmanlık hizmeti veren karbon yönetimi şirketleridir. Karbon piyasalarına ve ilgili yatırımların finansmanına yönelik olarak çalışan bu şirketlere kâr amaçlı oldukları için özel sektör içinde yer verilmiştir, ancak işlev olarak bu kuruluşların sivil topluma da yakın oldukları yorumu yapılabilir.

Sivil toplum örgütleri hükümet dışı aktörler içinde en geniş ve en fazla çeşitlilik gösteren kesimi oluşturur. Her ne kadar sivil toplum alanında iklim değişikliği deyince akla önce çevre örgütleri gelse de, bazı düşünce kuruluşları ile meslek ve uzmanlık örgütleri de önemli aktörlerdir. Kanunla kurulmuş olmaları ve üyelik yapıları nedeniyle sivil toplum örgütü olmayan ve kamu kurumları arasında yer verdiğimiz mimar-mühendis odaları gibi meslek örgütleri de işlev olarak çevre STK'larına yakın bir rol üstlenirler. Meslek odalarının, çevre ve iklim politikaları alanında, bir kamu kurumu olarak etki gücü yoktur. Sadece kamuda uzman ve bürokrat olarak çalışan üyeleri yoluyla politika süreçleriyle ilişkilidirler. Meslek odaları, bir uzmanlık alanını temsil etmekten kaynaklanan otoritelerini, daha çok basın açıklamaları ve konferanslarla kamuoyuna aktardıkları görüşler yoluyla kullanmaya çalışırlar ve bu anlamda sivil topluma daha yakındırlar. Yine de konunun mesleki çıkarlarıyla ilgili olması, yaklaşımlarının dikkatle ele alınmasını gerektirir. Aynı şekilde kanunla kurulmuş kamu kuruluşu

37 İklim değişikliğine neden olan gazların sınırlanmasından zarar göreceği için bu politikalara açıkça karşı çıkan ve kampanya yürüten fosil yakıt şirketlerini –her ne kadar iklim politikaları üzerinde ters yönden çok etkili olabilseler de- bu bağlamda istisna olarak alıyor ve aktör olarak kabul etmiyoruz.

statüsünde oldukları için kamu kurumları arasında yer verilen sanayi ve ticaret odaları ve bu odaların üst birliği olan TOBB ise, kamu kesimi tarafından anlaşılanın aksine, sivil toplumdan çok, özel sektöre yakın olarak ele alınmalıdır. Yine özel sektöre yakın çalışan, ancak bir vakıf olarak sivil toplum örgütü gibi görünen TTGV ise kanunla kurulmuş bir vakıf olduğu için kamu kurumları içinde konumlandırılmıştır.

Sivil toplum alanında tabana en yakın olan örgütler, ağ veya girişim olarak yapılanmıştır ve bu tür yapılanmalar daha çok eylem ve kampanyalarla etkili olurlar. İklim değişikliği konusunda toplumsal farkındalığı artıran, politika geliştiren ve bir baskı grubu olarak ve/veya uzmanlık birikimiyle etkili olan çevre kuruluşları arasında büyük çevre örgütleri ile yeşil düşünce ve ekoloji alanında düşünsel ağırlığa sahip olanlar ön sıralarda gelir. İklim değişikliğiyle daha çok ilgilenenlerin, uluslararası bağlantıları daha güçlü örgütler olduğu görülür. Bu arada özel sektör ve kamu kurumlarıyla yakın ilişkide olan kurumsal çevreci sivil toplum örgütleri olduğunu da not etmek gerekir. Öte yandan bu ilişkilerin STK'ları konumlandırmakta kullanılması çoğu zaman nesnel ölçütlere dayanmamaktadır. Sivil toplum alanındaki en etkili kuruluşlar arasında düşünce kuruluşlarını da saymak gerekir. Bu kuruluşlar, amaçları, kadroları ve çalışma alanlarına bağlı olarak üniversitelere, özel sektöre ya da çevre örgütlerine yakın olabilirler. Bazı düşünce kuruluşları kamuyla da yakın işbirliği içinde çalışabilir. Ancak tanım ve işlev olarak düşünce kuruluşları sivil toplum alanında yer alırlar.

Kamu kesiminde sivil toplum örgütü denince çoğu zaman ilk akla gelen UNDP ve Bölgesel Çevre Merkezi-Türkiye (REC) gibi Birleşmiş Milletler'e bağlı veya anlaşmayla kurulmuş hükümetler arası statüdeki kuruluşlar ise sivil toplum örgütü sayılamazlar. Bu tür uluslararası kuruluşlar hem kamu kurumlarıyla yakın çalışarak ortak projeler yapmakta, hem de sivil toplum alanında kimi zaman destekleyici, kimi zaman uygulayıcı olarak rol almaktadırlar. Öte yandan bir uluslararası kuruluş olan REC Türkiye, sivil toplum örgütü olmasa da, işlev olarak sivil topluma (aynı zamanda özel sektöre de) yakındır ve en azından çevre kuruluşları arasında anılmalıdır.

İklim değişikliği alanında araştırma ve eğitim çalışmaları yapan üniversiteler, enstitüler ile bağımsız uzman ve araştırmacılar, akademik aktörler olarak iklim değişikliği konusundaki farkındalığın geliştirilmesinde, politikaların oluşturulmasında, farklı politika seçeneklerinin sınanmasında ve kimi zaman da meşrulaştırılmasında önemli roller oynarlar. **Akademi**, bilimsel çalışmalar yaparak, görüş vererek, konferanslarda ve atölye çalışmalarında en son bilimsel konsensusu temsil ederek tüm diğer aktörlerle etkileşim kurar. Büyük ölçüde bağımsız bir aktör olarak kabul edilse de, kimi durumlarda devletle ve özel sektörle yakından ilişkilidir. Akademik aktörlerin varlığı, bağımsızlığı ve gücü iklim politikalarının kalitesi ve güncelliği konusunda önemli bir gösterge olarak kabul edilebilir.

Medya ise tüm bu aktör ağı içinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Medya, aktörlerin çalışmalarını ve görüşlerini yurttaşlara ve kamuoyuna aktarması, eleştirmesi ve dolayısıyla kamuoyunun konuyla ilgili fikrinin şekillenmesi için aracı bir ortam olması anlamında bağımsız ve tarafsız bir arayüz gibi görülebilir. Bu nedenle aktör haritasındaki konumu tüm aktörleri kesecek şekilde ve onların üzerindedir. Yine de gerçek durum biraz daha karmaşıktır. Medya, gazetecilerin ve yorumcuların konuyla ilgili farkındalık ve ilgi düzeyine, gerçekleri arayan habercilik yapma niteliğine sahip olup olmadıklarına, hükümetle, sivil toplumla, özel sektörle ve çıkar gruplarıyla ilişkilerine ve sahiplik yapısına bağlı olarak doğrudan politikaları etkileyen, belli politikaları kolaylaştıran ya da tam tersine görünmez hale getiren bir aktör olarak rol oynayabilir. Kimi alternatif medya kuruluşları ise

farkındalık geliştirmeyle ilgili rolleri ve kampanyalara verdikleri destek nedeniyle sivil toplum örgütlerine yakın bir işlev göstermektedir.

Kamu kurumlarından sivil topluma, uluslararası kuruluşlardan özel sektöre, akademiden medyaya kadar aktörleri analiz ederken, bunları sadece kurumsal yapılarının kendilerini konumlandırdığı yere göre değil, aynı zamanda işlevlerine göre de ele alıyoruz. Örneğin sivil toplum örgütü olarak sınıflandırılan bir dernek ya da vakfın doğrudan devlet tarafından kurdurulmuş veya yönlendiriliyor olması mümkündür. Ya da özel sektör alanındaki aktörlerin bazıları politik nedenlerle devlete daha yakın ya da daha uzak olabilir. Bu çalışmada gerçekçi bir değerlendirme yapabilmek için aktörlerin yerlerinin ve kendilerini nasıl tanımladıklarının yanı sıra pozisyonlarına ve işlevlerine de odaklanılmıştır. Ancak sivil toplum alanında yanlış anlaşılabilecek ve kimin kullandığına bağlı olarak nötr olabileceği gibi pejoratif anlamlarda da kullanılabilen alt sınıflamalardan uzak durulmuştur.[38]

2. Aktör haritası

Kamu kurumları, yasama (siyaset), yürütme, yerel yönetimler ve kanunla kurulmuş kamu kuruluşu niteliğindeki meslek örgütleri ve vakıflar olarak dört başlıkta incelenebilir.[39] Yasama (ve siyaset) alanının sınırları içine Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yanı sıra, mecliste grubu bulunan ve meclis dışı siyasi partileri dahil ediyoruz. TBMM, yapılan komisyon çalışmaları ve kabul edilen kanun ve kararlarla bir aktör olarak ele alınmakla birlikte, siyasi partiler bu çalışmada analiz edilen bir aktör olarak incelenmemiş, sadece aktör haritasındaki yeri saptanmıştır. Yerel yönetimler ise konuyla ilgili çalışmalara son yıllarda başlamış ve aktör olarak etki güçleri sınırlı kalmıştır. Daha önce belirttiğimiz gibi yerel yönetimlerin rolünü de başka bir araştırmaya bırakıyoruz. Merkezi yönetimi oluşturan bakanlıklar ve diğer kamu kurumları ise iklim politikalarını belirleyen asıl aktör olarak detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Bakanlıklar ve bağlı kuruluşlar

Şu anda hükümet yapılanması Başbakanlık dahil 22 bakanlıktan oluşmaktadır. Türkiye'de bakanlıklar, istisnalar olmakla birlikte, bir müsteşar yardımcısına bağlı genel müdürlükler ve onlara bağlı daire başkanlıkları şeklinde yapılanmıştır. Daire başkanlıkları da genellikle şube müdürlüklerine ayrılır. Ayrıca çalışma grupları, ihtisas heyetleri, koordinasyon kurulları gibi farklı birimlerdeki bürokratları ve uzmanları bir araya getiren yapılar da bulunabilir. Yaptığımız araştırma sonucunda mevcut bakanlıklardan (Başbakanlık dahil) 17'sinde iklim politikalarıyla ilgili az ya da çok bir çalışma (ve/veya oluşmuş bir görüş) olduğunu, bu bakanlıkların çoğunda konuyla ilgili en az bir daire başkanlığı, şube müdürlüğü ya da çalışma grubu bulunduğunu, ya da konunun en ilişkili kabul edilen bir birim altındaki uzmanlar tarafından takip edildiğini gördük. Bazı bakanlıklarda konu ayrıca doğrudan teşkilat yapısına dahil olmayan, bağlı ya da ilişkili kuruluşlar tarafından da ele alınmaktadır. Ayrıca kamu kurumları arasındaki koordinasyonu ve özel sektörün de katılımını sağlayan bir kurul (İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kurulu) kurulmuştur.

İklim politikaları aktörü olan bakanlıkları değişik biçimlerde sınıflayabiliriz.

Geçmişten bugüne dek iklim politikalarının belirlenmesinde üstlendikleri rollere göre değerlendirdiğimizde, kanunla belirlenen görevi, etki

38 Sivil toplum kuruluşlarıyla ilgili yazılarda hükümet tarafından organize edilen ya da yönlendirilen sivil toplum örgütleri GONGO olarak adlandırılır. Ancak GONGO, genellikle dışarıdan yapılan bir tanımlamadır ve kuruluşun kendisi, kendini bağımsız olarak tanımlayabilir. Aynı çerçevedeki özel sektör sivil toplum kuruluşu (BINGO), araştırma sivil toplum kuruluşu (RINGO) ve uluslararası sivil toplum kuruluşu (INGO) gibi tanımlar daha yaygındır ve UNFCCC tararfından da kullanılır. Ancak biz bu sınıflandırmayı yerleşmiş olmadığı ve dışarıdan bir etiketleme olarak görülebileceği için kullanmıyoruz.

39 İklim politikaları açısından yargı konu dışı kabul edilmiştir.

gücü ve taşıdığı ağırlık bakımından bakanlıkları, en belirleyici role sahip olan 4, etkili 2, ilgili 5 ve diğer 5 bakanlık olmak üzere dört düzeyde sınıflandırdık. Buna göre en önemli role ve en yüksek etki gücüne sahip 4 bakanlık, iklim politikalarında **kare ası** oluşturur: **Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı.**[40] Bu bakanlıklardan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı bütün iklim politikalarının koordinasyonundan, Orman ve Su İşleri Bakanlığı uyum politikalarının koordinasyonundan, Kalkınma Bakanlığı iklim politikalarının genel ekonomi politikalarıyla ve kalkınma planlarıyla uyumundan ve finans politikalarından, Dışişleri Bakanlığı ise uluslararası iklim müzakerelerinin yürütülmesinden sorumludur. Ayrıca Orman ve Su İşleri Bakanlığı'na ve Kalkınma Bakanlığı'na bağlı kuruluşlar arasında iklim politikalarıyla yakından ilişkili olanlar bulunmaktadır.

Diğer bakanlıklardan ikisi, doğrudan iklim politikası oluşturmuyor gibi görünseler de, iklim politikalarına etki güçleri açısından ön plana çıkmakta ve **etkili** bakanlıklar arasında yer almaktadır: **Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı** azaltım politikalarının birincil alanı olan enerji politikalarına dair pozisyonun belirlenmesi, **Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı** ise iklim değişikliğinin Türkiye'deki en önemi etkisi olan tarımsal kuraklıkla ilgili uyum politikaları açısından kritik rollere sahiptir.

Konuyla ilgili birimleri ve çalışmaları olan 5 bakanlık, iklim politikalarının oluşturulmasında belli bir etki gücüne sahiptirler ve **ilgili** olarak **üçüncü kademede ele alınmışlardır**: **Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı** ulaşımdan kaynaklanan emisyonların önemi nedeniyle azaltım konusunda; **Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı** sanayi kuruluşlarından kaynaklanan emisyonların önemi ve bilim politikalarıyla ilgili görevleri nedeniyle azaltım ve teknoloji konularında; **Avrupa Birliği Bakanlığı** AB uyum sürecinde çevre başlığının en önemli konularından biri iklim değişikliği olduğu için uluslararası müzakerelerde; **Maliye Bakanlığı** politikaların bütçeye yansıması ve olası bir vergi düzenlemesindeki sorumluluğu nedeniyle finansman konusunda; **Ekonomi Bakanlığı** ise alınacak kararların dış ticaret üzerindeki etkisi nedeniyle azaltım politikalarında birer aktördür.

Diğer bakanlıklar iklim politikalarıyla daha az ilgilidir, ayrı bir birimleri yoktur, rolleri ve etki güçleri çok daha kısıtlıdır. Ancak iklim değişikliğiyle ilgili bazı çalışmaları, ya da İklim Değişikliği Eylem Planı içinde kendilerine verilen görevler olduğu için aktör olarak kabul edilmişlerdir. Bunlardan üçü (**Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı**), yukarıda saydığımız 11 bakanlığın tümüyle birlikte İDHYKK'ya üye olup, diğer ikisi değildir (**Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ve Kültür ve Turizm Bakanlığı**).

Başbakanlık, yürütme içinde iki nedenle ayrı bir konuma sahiptir. İlk olarak siyasi erkin başı olan Başbakan, tüm diğer politikalar gibi iklim politikalarında da son sözü söylemesi nedeniyle haritada ayrı bir aktör olarak yer almaktadır. İkinci olarak bağlı kuruluşlardan en az ikisinin konuyla ilgili çalışmaları bulunur: Bunlardan biri eylem planlarında iklim felaketlerine de yer veren (ve İDHYKK'nın üyesi olan) **Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı**, diğeri ise finansman konusunda Maliye Bakanlığı ve Ekonomi Bakanlığı'ndan daha fazla söz sahibi olan (ve İDHYKK'nın üyesi olan) **Hazine Müsteşarlığı**. Ayrıca Başbakanlığa bağlı **Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği** ve **Sermaye Piyasası Kurulu Başkanlığı** da bazı çalışmaları nedeniyle az ilgili aktörler olarak kabul edilmiş ve Bölüm 5.1'de kısaca ele alınmıştır. Başbakan'ın yanı sıra diğer bazı bakanlar da, ekonomi ve kalkınma politikalarının oluşturulduğu üst kurulların üyesi olarak siyasi aktör kabul edilebilirler. İklim politi-

40 2011 öncesinde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Çevre ve Orman Bakanlığı adı altında tek bakanlıktı. Diğer bakanlık ve kamu kurumlarıyla ilgili olarak da 2011'den sonra önemli değişiklikler oldu. Bu konudaki ayrıntılar için Bkz. Bölüm 5.1.1.

kalarında önemli aktörler olan, bakanlar düzeyindeki bu iki üst kurul **Yüksek Planlama Kurulu** ve **Ekonomik Koordinasyon Kurulu**'dur.

Bakanlıkları ayrıca iklim politikalarındaki yaklaşımları açısından 2 kategoride değerlendirebiliriz. Bilindiği gibi iklim politikalarında en tartışmalı konu azaltım politikalarıdır. Ülkelerin sera gazı emisyonlarını azaltmak için belli bir hedef almaları, bu amaçla da başta enerji, sanayi ve ulaşım olmak üzere çeşitli politikalarını, genel anlamda da ekonomi ve kalkınma politikalarını değiştirmeleri gerekir. Azaltım için bir politika belirlemek, o politikaya uygun eylemi gerektirir. Ayrıca iklim politikaları konusunda aktif olarak çalışmak ve konuya kurumsal öncelik vermek de yenilikçi bir yaklaşımdır. Bu nedenle kare as, etkili ve ilgili bakanlıklar arasında, sera gazı azaltım politikalarını sahiplenmek ve/veya uluslararası müzakerelerde tutum almak ve/veya iklim politikalarını gündemlerinin ön sıralarına taşımak açısından daha cesur ve Türkiye'nin mevcut iklim politikalarının ilerisinde pozisyon alan bakanlıklar **açık**; bu konularda tutum almakta ve politika geliştirmekte çekingen davranan ve/veya mevcut politikaların gerisinde pozisyon alan bakanlıklar **savunmacı** olarak değerlendirilmiştir.

Yaptığımız araştırma ve mülakatlardan çıkardığımız sonuçlara göre iklim politikaları konusunda **açık** pozisyon alan bakanlıklar **Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Avrupa Birliği Bakanlığı** ve **Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı**; **savunmacı** pozisyon alan bakanlıklar ise **Kalkınma Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı**, **Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı**, **Maliye Bakanlığı ve Ekonomi Bakanlığı**'dır. Öncelikli olarak uyum politikalarıyla ilgilenen Orman ve Su İşleri Bakanlığı ile Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'na böyle bir pozisyon atfetmek kolay olmayabilir. Ancak bu bakanlıklar politika geliştirme konusunda aktif ve cesur görünmektedirler. Ekonomi Bakanlığı ise dünyaya açık ve konu hakkında hevesli olmakla birlikte, çekingen bir tutum belirlediği için savunmacı kabul edilmiştir.[41]

Bakanlıklar içinde ve bağlı kuruluşlarda iklim politikalarının ne düzeyde ve hangi birimde ele alındığı Başlıca Aktörler bölümünde (Bölüm 5.1.) ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu bölümde kamudaki yapılanmanın koordinasyonuna ilişkin genel bir harita çizebiliriz. İklim politikaları pek çok bakanlık ve kamu kurumu arasında bölünmüş, çok taraflı bir süreç olduğu için bir koordinasyon yapılanması geliştirilmiştir. İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulu adıyla 2001'de kurulan ve 2013'te **İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kurulu** adını alan bu kurul, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın koordinatörlüğünde, 14 bakanlık ve Başbakanlığa bağlı Hazine Müsteşarlığı, TÜİK ve AFAD ile birlikte 3 özel sektör kuruluşundan (TOBB, TÜSİAD, MÜSİAD) oluşmakta ve müsteşarlar düzeyinde toplanmaktadır (Tablo 4). Kurul'da 7 de çalışma grubu oluşturulmuştur (Şekil 9). İDHYKK, özellikle son yıllarda seyrek toplandığı için belirleyiciliğinin çok yüksek olduğu söylenemez. Ayrıca İDHYKK'nin yapılanmasının ve işleyişinin iklim politikalarının nasıl belirlendiğini anlamak için yeterli olmadığı, hatta bir ölçüde yanıltıcı olduğu da söylenebilir. Bunun temel nedeni, iklim politikalarının hükümet politikalarıyla çelişki yaratma potansiyelinin yüksek olmasıdır. Yaşanan çok sayıda örnek, politikaların İDHYKK gibi düzensiz toplanan bürokratlardan oluşan ve (büyük ölçüde kamuyla sınırlı da olsa) çok aktörlü bir ortamda belirlenmesinin kolay olmadığını göstermektedir.[42]

İklim politikalarının nerelerde geliştirildiğini anlamak için etki gücü en yüksek 4 bakanlıktan

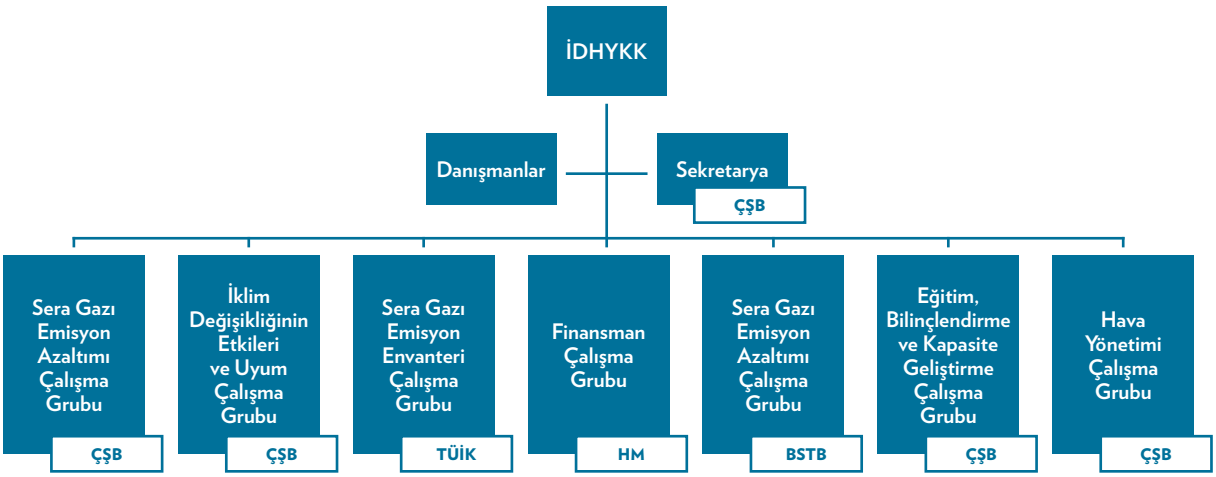
41 Bakanlıkların pozisyon olarak açık ve savunmacı olarak sınıflandırılmalarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. Bölüm 5.1.

42 İDHYKK ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. Bölüm 5.1.1.1.

Tablo 4 – İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kurulu (İDHYKK) Üyeleri

Bakanlıklar ve Bağlı Kamu Kurumları	Özel Sektör Kuruluşları
Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (Koordinatör) Avrupa Birliği Bakanlığı Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Dışişleri Bakanlığı Ekonomi Bakanlığı Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı İçişleri Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Maliye Bakanlığı Milli Eğitim Bakanlığı Orman ve Su İşleri Bakanlığı Sağlık Bakanlığı Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı (TÜİK)	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) Türk Sanayici ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD)

Şekil 9 – İDHYKK Çalışma Grupları ve Sorumlu Kuruluşlar

Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı

başlamak üzere tüm bakanlıkların yapılanmasına bakmakta fayda vardır.

İklim değişikliği konusunda "ulusal odak noktası" olarak tanımlanan **Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'**nda Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü'ne bağlı bir İklim Değişikliği Daire Başkanlığı bulunur. Çevre bakanlıklarının yapısı son yıllarda sık değişse de, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü sabit kalmış, ancak 2013'te İklim Değişikliği Daire Başkanlığı, Hava Yönetimi Daire Başkanlığı ile birleştirilerek iklim değişikliği konusu şube müdürlüğü seviyesine düşürülmüştür. 2014'te, yeni bakanın göreve başlamasının ardından yapılanma tekrar eski haline getirilmiştir. Ancak 2011'de Çevre ve Orman Bakanlığı'nın ikiye bölünmesi ve bir kısmının eski Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile birleşmesiyle oluşan yeni Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın ağırlıkta olduğu (yani Şehircilik ayağı güçlü) bir yapıya sahip olmuştur. Bunda Çevre ve Orman Bakanlığı zamanındaki iklim değişikliği bürokrasisinin önemli bir bölümünün Orman ve Su İşleri Bakanlığı'na geçmesi veya kimi bürokratların başka görevlere atanmasının da önemli etkisi vardır. Yine de İklim Değişikliği Daire Başkanlığı'nın yeniden kurulması, Paris 2015 sürecinde daha aktif bir rol oynamayı hedefleyen Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın aktör olarak konumunu güçlendirmiştir. Diğer kamu kurumları, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nı olması gerektiği kadar güçlü bir aktör olarak görmemektedir. Türkiye'nin pek de cesur olmayan resmi pozisyonunun en görünür savunucusu da doğal olarak bu politikaların koordinatörü olan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'dır. Ancak Bakanlığın iklimle ilgili çalışmaların geliştirilmesi bakımından geçmişten bu yana çoğunlukla ön açıcı olduğu ve açık pozisyon aldığı söylenebilir.

Çevre ve Orman Bakanlığı'nın 2011'de bölünmesiyle ortaya çıkan **Orman ve Su İşleri Bakanlığı**, konuyla ilgili çok daha geniş ve parçalı bir yapıya sahiptir ve Bakanlığa bağlı 4 genel müdürlük ve 2 bağlı kuruluş iklim politikalarının aktörleri arasındadır. Kurumsal yapısına bu kadar geniş biçimde yayılması, Bakanlığın konuyla oldukça yoğun biçimde ilgilenmesinin nedenleri arasındadır. Bakanlığın iki ana konusundan biri ve iklim değişikliğinin etkileriyle ilgili en önemli yönetim alanı olan su politikaları 2011'den itibaren yeni kurulan Su Yönetimi Genel Müdürlüğü'nün yetkisindedir. Öte yandan Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü de, yaygın taşra teşkilatı, geniş kadrosu ve tarihiyle su politikalarındaki iddiasını sürdürmektedir. Meteoroloji Genel Müdürlüğü, hem meteorolojik verilerin üretilmesi ve yeni başladığı iklim modelleme çalışmaları, hem de taşkın ve kuraklık gibi iklim değişikliğinin etkisiyle ilgili konulardaki önemli görevleri, geniş kadrosu ve tarihiyle iklim poitikalarında hâlâ önemli bir aktördür. Orman Genel Müdürlüğü ise, ormanlardan kaynaklanan emisyonların saptanması, yutak alanların geliştirilmesi ve iklim değişikliğinin orman ekosistemlerine etkisi nedeniyle yapılan uyum çalışmalarında oldukça aktiftir. Görüldüğü gibi Çevre ve Orman Bakanlığı'nın bölünmesinden sonra iklim politikalarının koordinasyonu ve İklim Değişikliği Daire Başkanlığı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nda kalsa da, konuyla ilgili bütün diğer birimler ve bağlı kuruluşlar Orman ve Su İşleri Bakanlığı'na bağlanmıştır.

Yeni bir bakanlık olan **Kalkınma Bakanlığı** ise 2011'e kadar Devlet Planlama Teşkilatı adıyla Başbakanlığa bağlıydı. Planlı ekonomi devrinden bu yana yapılan ve konuyla ilgili bütün diğer strateji belgelerinden daha bağlayıcı olan Kalkınma Planları'nı hazırlayan kurum, hâlâ ekonomi ve kalkınmayla ilgili plan kararlarını üreten ve izlenen politikaların bu planlara uyumlu olup olmadığını takip eden önemli bir bakanlıktır. Kalkınma Bakanlığı çevreyle ilgili konuları sürdürülebilir kalkınma perspektifiyle ele alır. İklim politikaları da Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü altındaki Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Dairesi'nin görevidir. Çevre ve kalkınmayı çatışan alanlar olarak gören Bakanlıkta, çevre politikalarının kalkınmayı engellemeyecek bir şekilde ele alınması gerektiği fikri

hakimdir. Bu nedenle konunun kurumsal yerine bakıldığında çok önem veriliyormuş gibi görünmese de, iklim politikalarının belirlenmesinde kimi zaman en etkili ve en savunmacı aktörün Kalkınma Bakanlığı olduğu söylenebilir. Ayrıca iklim politikalarıyla ilgili kritik kararlar alınırken çoğu zaman son sözü söyleyen Ekonomi Koordinasyon Kurulu'nun sekreteryası Kalkınma Bakanlığı bünyesinde bulunmakta ve sera gazı envanterlerini yayımlama görevi de Kalkınma Bakanlığı'na bağlı Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yürütülmektedir.

İklim politikaları çevre, ekonomi ve kalkınma politikalarıyla ilgili olsa da, uluslararası bir müzakerenin konusudur. Hatta gündeme geliş nedeni yerel ya da ulusal düzeyde iklim değişikliğinin etkileri (örneğin kuraklık ve seller) değil, uluslararası bir anlaşma ve pazarlık konusu olmasıdır. Bu nedenle ülkenin dış politikalarından sorumlu **Dışişleri Bakanlığı**, iklim politikalarında beklenenden daha büyük bir etki gücüne ve ağırlığa sahiptir. Dışişleri Bakanlığı, iklim müzakerelerini diğer uluslararası çevre anlaşmalarıyla aynı başlık altında ele almakta ve Bakanlık bünyesinde konuyla Çok Taraflı Ekonomik İşler Genel Müdürlüğü'ne bağlı Enerji, Su, Çevre İşleri Genel Müdür Yardımcısı'na bağlı bir daire başkanı ilgilenmektedir. Konuyla ilgili çalışan kişi sayısı da fazla değildir. Yine de uluslararası müzakere heyetinin başı Dışişleri Bakanlığı ve başmüzakereci de (atandığı takdirde) bir diplomat olduğundan, Dışişleri Bakanlığı (özellikle önemli zirvelerin yapıldığı ve protokollerin tartışıldığı dönemlerde) en etkili bakanlıklardan biri haline gelmektedir.

Azaltım ve uyum politikalarının en çok etkilediği iki icracı bakanlıktan biri olan **Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı**'nda iklim politikalarıyla ilgili özel bir birim yoktur. Ancak Enerji İşleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı Enerji ve Çevre Yönetimi Dairesi'nin yakından ilgilendiği konulardan biri iklim değişikliğidir. Sera gazı azaltımının en önemli araçları enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji olduğu için, Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü de dolaylı olarak aktörler arasında sayılabilir. Azaltım politikalarının Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın öncelikleriyle ve stratejileriyle olan çelişkileri nedeniyle bu bakanlığın rolü ve etki gücü göründüğünden daha fazladır. Aynı şekilde **Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı**'nda da iklim değişikliği ile ilgili özel bir daire başkanlığı veya şube müdürlüğü yoktur. Geniş bir teşkilata sahip olan Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nda konu iki genel müdürlüğü birden ilgilendirmektedir. Tarım Reformu Genel Müdürlüğü'ne bağlı Tarım Sigortaları ve Doğal Afetler Daire Başkanlığı tarımsal kuraklıkla ilgili uyum çalışmalarından, Coğrafi Bilgi Sistemleri Daire Başkanlığı ise tarımdan kaynaklanan sera gazı emisyonlarının hesaplanmasından sorumludur. Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü'ne bağlı Toprak ve Su Kaynakları Araştırmaları Dairesi ise iklim değişikliğinin tarıma etkilerinin araştırılmasından sorumludur ve bu daire başkanlığına bağlı olarak İklim Değişikliği ve Havza Araştırmaları adlı bir Çalışma Grubu mevcuttur. Bu iki bakanlık, iklim değişikliğinin kendi alanlarıyla ilgisinin farkında ve konuyla ilgili ciddi birikime sahip kuruluşlardır. Ancak iklim değişikliği hem enerji, hem de tarım alanında önemli bir "oyun bozucu" olduğundan, bu iki bakanlık, Kalkınma Bakanlığı'na benzer bir tercih sıkıntısı yaşamaktadır. Sonuç olarak uyumla ilgili çalıştığı için bu sorunun çok da belirleyici olmadığı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı oldukça aktif çalışmalar yürüttüğünden açık pozisyon aldığı kabul edilmiştir. Ancak Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı kömür ve diğer fosil yakıtlara bağımlı enerji stratejileri nedeniyle en savunmacı bakanlıklar arasında yer alır.

Etki gücü açısından üçüncü kademede yer verdiğimiz ilgili 5 bakanlıktan biri olan **Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı**, iklimle ilgili ayrı bir daire başkanlığı kurmuş olmasıyla diğerlerinden ayrılır. Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak 2011'de kurulan Çevre ve İklim Değişikliği Dairesi, Türkiye'nin

ilk NAMA projesi dışında henüz etki yaratacak çalışmalar yapmamış da olsa, Bakanlığın konuya verdiği önemi gösteren istisnai örneklerden biridir. Bakanlığa bu nedenle açık pozisyon alanlar arasında yer verilmiştir. Bu gruptaki diğer bakanlıklardan **Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı**'nda ise yetki şube müdürlüğü düzeyindedir ve konu Sanayi Genel Müdürlüğü'ne bağlı Çevre, Enerji ve İstihdam Dairesi'nin altında kurulan Çevre, İklim Değişikliği ve Enerji Verimliliği Şubesi tarafından ele alınmaktadır. Bakanlığın, sanayi politikalarıyla ilgili görevleri ve TÜBİTAK'ın bu bakanlığa bağlı bir kuruluş olması nedeniyle hem azaltım, hem de teknoloji alanında daha etkin olması beklenebilir. Ancak azaltım politikalarının sanayi yatırımlarıyla karşıtlık teşkil etme potansiyeli taşıması, Bakanlığın oldukça savunmacı bir pozisyon almasına ve fazla aktif olmamasına neden olmaktadır. Yeni bir bakanlık olan **Avrupa Birliği Bakanlığı** diğer bakanlıklardan farklı olarak genel müdürlük-daire-şube şemasına göre değil, AB müzakerelerindeki başlıklara göre yapılandırılmıştır. İklim değişikliği konusu çevre faslına dahil olduğu için konu Sektörel Politikalar Başkanlığı altında çevre, enerji, ulaşım ve Transavrupa ağları başlıklarıyla ilgilenen uzmanlar tarafından ele alınır. AB'nin çevre politikaları içinde büyük önem taşıyan iklim politikaları, 2009 sonunda açılan ve müzakeresi devam eden çevre başlığının içindedir ve AB'ye katılım konusunda istekli ve aktif çalışan Avrupa Birliği Bakanlığı her ne kadar fazla etki gücüne sahip olmasa da, konuyla ilgili açık pozisyon alan tarafta yer alır. **Maliye Bakanlığı** teşkilatı içinde ise konuyla AB ve Dış İlişkiler Dairesi ilgilenmektedir ve çevre veya iklimle doğrudan ilgili bir birim yoktur. Maliye Bakanlığı çok aktif olmamakla birlikte konuyla ilgili mevzuatı ve uluslararası müzakereleri takip etmekte, ancak azaltım politikalarının bütçeye yük getireceği varsayımı nedeniyle savunmacı tarafta kalmaktadır. Ağırlıklı olarak dış ticaretle ilgilenen (eski Dış Ticaret Müsteşarlığı'ndan evrilen) yeni bir bakanlık olan **Ekonomi Bakanlığı**'nda da, konuyla ilgili ayrı bir birim yoktur, ancak sekreteryası İhracat Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen bir çalışma grubu vardır. Ayrıca uluslararası müzakereler Anlaşmalar Genel Müdürlüğü tarafından takip edilmektedir.

Dördüncü kademede yer verdiğimiz, etki gücü en az olan diğer 5 bakanlıkta ise konuyla ilgili bir birim bulunmamaktadır.

Bakanlıkların konuyla ilgili etkinlik düzeyini değerlendirirken, iklim değişikliği hakkında proje yürütüp yürütmedikleri de bir veri olabilir. Araştırmalarımıza göre sayılan 17 bakanlıktan beşi, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı ve Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ve bu bakanlıklara bağlı kuruluşlar iklimle ilgili projeler yürütmüştür veya yürütmektedir. Elbette proje yürütüp yürütmemek bakanlığın icracı, koordinatör vb. olmasıyla da ilgilidir. Örneğin Dışişleri Bakanlığı'nın icracı bir bakanlık gibi proje yürütmesi beklenemez.

Bakanlıkların ve bağlı kamu kuruluşlarının ilgi düzeyi, pozisyonları, İDHYKK üyeliği, iklim değişikliğinin kurumsal yapılanmadaki yeri, proje yürütüp yürütmediği ve diğer bilgiler Tablo 5 ve 6'da özetlenmiştir.

Tablo 5 – Bakanlıkların çalışmaları ve pozisyonuyla ilgili özet tablo

Bakanlık	Pozisyonu	İDKK üyesi mi?	Öncelikli Alan*	Diğer İlgi Alanları**	COP'lara katılım	Proje yapıyor mu?	Kurumsal Düzeyler***	İlgili Birimler
İLGİ DÜZEYİ: KARE AS								
Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Açık	Evet	Koordinasyon, Uluslararası	Azaltım, Finans, Eğitim	Evet (Odak noktası)	Evet	Daire Başkanlığı	Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü'ne bağlı İklim Değişikliği Daire Başkanlığı
Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Açık	Evet	Etki, Uyum	-****	Evet	Evet	Şube Müdürlüğü İhtisas Komisyonu Koordinasyon Kurulu	Su Yönetimi Genel Müdürlüğü'ne bağlı İklim Değişikliği Uyum Şube Müdürlüğü Diğerleri: Çölleşme ve Erozyonla Mücaele Genel Müdürlüğü, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Uyum Politikaları İhtisas Komisyonu, Su Yönetimi Koordinasyon Kurulu
Kalkınma Bakanlığı	Savunmacı	Evet	Azaltım, Finans	Projeksiyon	Evet	Evet	-	Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü'ne bağlı Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Daire Başkanlığı
Dışişleri Bakanlığı	Savunmacı	Evet	Uluslararası	Azaltım	Evet (Delegasyon Başkanı)	Hayır	-	Çok Taraflı Ekonomik İşler Genel Müdürlüğü'ne bağlı Çevreden Sorumlu Daire Başkanlığı Baş Müzakereci
İLGİ DÜZEYİ: ETKİLİ								
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	Savunmacı	Evet	Azaltım	Envanter, Projeksiyon	Evet	Hayır	-	Enerji İşleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı Enerji ve Çevre Yönetimi Dairesi Başkanlığı
Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	Açık	Evet	Etki, Uyum	Envanter	Evet	Hayır	Çalışma Grubu Koordinasyon Kurulu	Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü'ne bağlı Toprak ve Su Araştırmaları Daire Başkanlığı altında İklim Değişikliği ve Havza Araştırmaları Çalışma Grubu Tarım Reformu Genel Müdürlüğü'ne bağlı Tarım Sigortaları ve Doğal Afetler Daire Başkanlığı ve Tarım Coğrafi Bilgi Sistemleri Daire Başkanlığı Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü'ne bağlı Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü altında Coğrafi Bilgi Sistemleri Uzaktan Algılama Bölümü Tarımsal Kuraklık Yönetimi Koordinasyon Kurulu

Bakanlık	Pozisyonu	İDKK üyesi mi?	Öncelikli Alan*	Diğer İlgi Alanları**	COP'lara katılım	Proje yapıyor mu?	Kurumsal Düzeyler***	İlgili Birimler
İLGİ DÜZEYİ: İLGİLİ								
Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı	Açık	Evet	Azaltım	Uyum, Envanter	Evet	Evet	Daire Başkanlığı	Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü'ne bağlı Çevre ve İklim Değişikliği Daire Başkanlığı
Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Savunmacı	Evet	Azaltım, Teknoloji	-	Evet	Evet	Şube Müdürlüğü	Sanayi Genel Müdürlüğü'ne bağlı Çevre, Enerji ve İstihdam Dairesi Başkanlığı altında Çevre, İklim Değişikliği ve Enerji Verimliliği Şube Müdürlüğü
Avrupa Birliği Bakanlığı	Açık	Evet	Uluslararası	-	Evet	Hayır	-	Sektörel Politikalar Başkanlığı'na bağlı Çevre Faslından Sorumlu Birim
Maliye Bakanlığı	Savunmacı	Evet	Finans	-	Evet	Hayır	-	AB ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı
Ekonomi Bakanlığı	Savunmacı	Evet	Azaltım	Finans	Evet	Hayır	Çalışma Grubu	İhracat Genel Müdürlüğü ve Anlaşmalar Genel Müdürlüğü'na bağlı İklim Değişikliği Çalışma Grubu
İLGİ DÜZEYİ: DİĞER								
Sağlık Bakanlığı	-	Evet	Uyum	-	Evet	Hayır	-	Türkiye Halk Sağlığı Kurumu
İçişleri Bakanlığı	-	Evet	Uyum	-	Hayır	Hayır	-	-
Milli Eğitim Bakanlığı	-	Evet	Eğitim	-	Hayır	Hayır	-	-
Gümrük ve Ticaret Bakanlığı	-	Hayır	Azaltım	-	Hayır	Hayır	-	-
Kültür ve Turizm Bakanlığı	-	Hayır	Uyum	-	Hayır	Hayır	-	-

* İlgili politika alanları şunlardır: Azaltım, Envanter (Sera gazı verilerinin toplanması ve derlenmesi), Projeksiyon, Uyum, Veri (Meteorolojik verilerin toplanması ve derlenmesi), Etki (İklim değişikliğinin etkilerinin takibi), Finans, Teknoloji, Uluslararası (Müzakereler), Eğitim.

** COP'lara katılan bütün bakanlıklar ve kamu kurumları ayrıca uluslararası müzakerelerde de ilgilidir. Ancak bir sonraki sütunda bu belirtildiği için tekrar edilmemiştir.

*** İklim değişikliğiyle doğrudan ilgili birimler varsa.

**** Orman ve Su İşleri Bakanlığı'na bağlı kuruluşlara bakınız.

Tablo 6 – Bakanlıklara bağlı kamu kuruluşlarının çalışmaları ve pozisyonuyla ilgili özet tablo

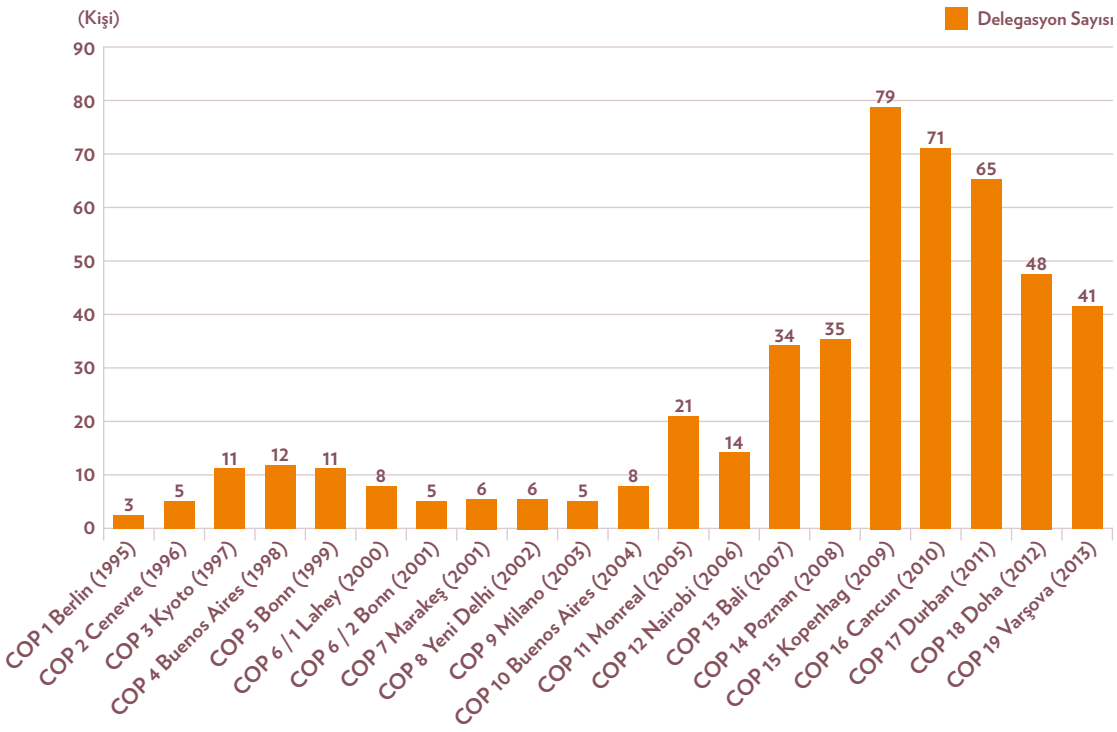
Bağlı Kamu Kuruluşları	Bağlı Olduğu Bakanlık	İDKK Üyesi mi?	Öncelikli Alan*	Diğer İlgi Alanı**	COP'lara Katılım	Proje Yapıyor mu?	Kurumsal Düzey***	İlgili Birimler
Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Hayır	Uyum	-	Evet	Evet	Birim İhtisas Grubu	Etüd ve Plan Daire Başkanlığı'na bağlı İklim Değişikliği Uyum Birimi İklim Değişikliğinin Su Kaynaklarına Etkisi İhtisas Grubu
Meteoroloji Genel Müdürlüğü	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Hayır	Veri, Etki	-	Evet	Evet	-	Araştırma Daire Başkanlığı'na bağlı bütün Şube Müdürlükleri
Orman Genel Müdürlüğü	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Hayır	Envanter	Azaltım, Uyum	Evet	Evet	Çalışma Grubu İhtisas Grubu	Dış İlişkiler Eğitim ve Araştırma Daire Başkanlığı'na bağlı Arazi Kullanım Değişikliği ve Ormancılık Çalışma Grubu ve İklim Değişikliği ve Yutak Alanlar İhtisas Grubu Dış Kaynaklı Projeler Genel Müdürlüğü
Türkiye İstatistik Kurumu	Kalkınma Bakanlığı	Evet	Envanter	-	Evet	Hayır	-	Çevre, Enerji ve Ulaştırma Daire Başkanlığı'na bağlı Çevre İstatistikleri Grubu
Hazine Müsteşarlığı	Başbakanlık	Evet	Finans	-	Evet	Evet	-	-
AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı)	Başbakanlık	Evet	Uyum	-	Hayır	Hayır	-	Planlama ve Zarar Azaltma Daire Başkanlığı'na bağlı Teknolojik Afetler Çalışma Grubu

* İlgili politika alanları şunlardır: Azaltım, Envanter (Sera gazı verilerinin toplanması ve derlenmesi), Projeksiyon, Uyum, Veri (Meteorolojik verilerin toplanması ve derlenmesi), Etki (İklim değişikliğinin etkilerinin takibi), Finans, Teknoloji, Uluslararası (Müzakereler), Eğitim

** COP'lara katılan bütün bakanlıklar ve kamu kurumları ayrıca uluslararası müzakerelerde de ilgilidir. Ancak bir sonraki sütunda bu belirtildiği için tekrar edilmemiştir.

*** İklim değişikliğiyle doğrudan ilgili birimler varsa

Şekil 10 – Yıllara göre Taraflar Konferansları'na katılan Türkiye delegasyonunun kişi sayısı

(Kaynak: UNFCCC)

Türkiye'nin COP'lara katılımı

Türkiye'nin uluslararası müzakerelere (COP'lar) katılımı ve katılan kamu kurumları da hem ülkenin iklim politikalarına verdiği önem, hem de aktörlerin etki güçleri açısından önemlidir. Türkiye Sözleşme'nin her yıl yapılan Taraflar Konferansları'na 1995'te yapılan ilk zirveden beri katılmaktadır. Türkiye adına Konferanslara katılan delegasyonun büyüklüğü ve niteliği zaman içinde, özellikle 2005 Montreal Zirvesi'nden sonra gelişmiştir (Şekil 10).

Dışişleri Bakanlığı, Çevre Bakanlıkları, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ve Meteoroloji Genel Müdürlüğü Taraflar Konferansları'na en düzenli katılan kamu kurumlarıdır. Son yıllarda diğer bakanlıkların katılımı da daha düzenli bir hal almaya başlamıştır. Bugüne dek Taraflar Konferansları'na resmi delegasyonlar içinde 286 kişi katılmıştır; bu isimlerin 230'u bakanlıklarda veya diğer kamu kuruluşlarında görevlidir. Birden fazla kez katılan isimlerle birlikte toplam delegasyon büyüklüğü 488 kişidir. Delegasyon büyüklüğünde sırasıyla Çevre Bakanlıkları, Dışişleri Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Tarım Bakanlıkları, Kalkınma Bakanlığı (ve DPT) ve Sanayi Bakanlıkları ilk sıralardadır. Tablo 7'de 1995'ten bu yana hangi bakanlıkların ve kamu kuruluşlarının hangi zirvelere toplam kaç kişiyle katıldıkları ve resmi delegasyonda yer alan ve çoğunlukla akademisyenler ve özel sektör temsilcilerinden oluşan diğer kurum ve kuruluşlar verilmektedir.

Tablo 7 – İklim Değişikliği Taraflar Konferansları'na katılan bakanlıklar ve kamu kurumları ile resmi delegasyonda yer alan diğer kurumlar

Bakanlık	Katıldığı Taraflar Konferansları (COP)	Delegasyon sayısı
Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	COP 3, 4, 5, 6/1, 6/2, 7, 8 (Çevre Bakanlığı) COP 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16 (Çevre ve Orman Bakanlığı) COP 17, 18, 19 (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı) Ayrıca COP 13, 14, 15, 16 (Bayındırlık ve İskan Bakanlığı)	135 (15'i Bayındırlık ve İskan Bakanlığı)
Orman ve Su İşleri Bakanlığı	COP 17, 18, 19	13
Kalkınma Bakanlığı	COP 3, 4, 5, 8, 12, 13, 14, 15, 16 (DPT) COP 17 (Kalkınma Bakanlığı)	23
Dışişleri Bakanlığı	COP 1, 2, 3, 4, 5, 6/1, 6/2, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19	50
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	COP 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19	28
Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	COP 13, 14, 15, 16 (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı) COP 17, 18, 19 (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı)	24
Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı	COP 14, 15, 16 (Ulaştırma Bakanlığı) COP 17, 18, 19 (Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı)	14
Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	COP 13, 14, 15, 16 (Sanayi ve Ticaret Bakanlığı) COP 17, 18, 19 (Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı)	18
Ekonomi Bakanlığı	COP 16 (Dış Ticaret Müsteşarlığı) COP 17, 18, 19 (Ekonomi Bakanlığı)	10
Maliye Bakanlığı	COP 13, 14, 15	6
Avrupa Birliği Bakanlığı	COP 19	8
Sağlık Bakanlığı	COP 14, 15	3
İçişleri Bakanlığı	-	-
Milli Eğitim Bakanlığı	-	-
Gümrük ve Ticaret Bakanlığı	-	-
Kültür ve Turizm Bakanlığı	-	-

(Kaynak UNFCCC'nin katılımcı listeleridir.
İsmi bildirildiği halde katılmayanlar olabileceğinden bu bilgilerin bildirime göre olduğu dikkate alınmalıdır.)

Bakanlıklara Bağlı Kamu Kurumları	Katıldığı Taraflar Konferansları (COP)	Delegasyon sayısı
Meteoroloji Genel Müdürlüğü (MGM)	COP 1, 2, 3, 4, 5, 6/1, 6/2, 9, 10, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19	19
Orman Genel Müdürlüğü (OGM)	COP 13, 15, 16, 19	12
Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ)	COP 13, 15, 16, 17, 19	9
Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)	COP 4 (DİE) COP 16 (TÜİK)	3
Hazine Müsteşarlığı	COP 15, 16, 17	5
Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD)	-	-
Sermaye Piyasaları Kurulu	COP 16	2
TÜBİTAK	COP 13, 14, 15	6
Resmi delegasyonlarda yer alan diğer kamu kurumları		
Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, İSKEN, İSTAÇ, TEDAŞ, THY, Birinci Ulusal Bildirim Projesi, Ulusal Çevre ve Kalkınma Programı	COP 6/1, 14, 15, 16, 17	11
Resmi delegasyonlarda yer alan özel sektör kuruluşları		
TÜSİAD, Türkiye Çimento Müstahsilleri Birliği, Otomotiv Sanayicileri Derneği, Karbon Yönetimi Derneği, Türkiye Karbon Platformu, Escarus, Koç Holding, Konaktepe Elektrik Üretim A.Ş	COP 12, 15, 16, 17, 18, 19	43
Resmi delegasyonlarda yer alan üniversiteler		
Beykent Üniversitesi, Bilgi Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Özyeğin Üniversitesi, Sabancı Üniversitesi, Kalifornia Üniversitesi	COP 11, 14, 15, 16, 17, 18, 19	21
Resmi delegasyonlarda yer alan uluslararası kuruluşlar		
UNDP Türkiye, Bölgesel Çevre Merkezi (REC) Türkiye, ICAO Daimi Temsilciliği	COP 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17	15
Resmi delegasyonlarda yer alan STK'lar		
ASAM, TEMA Vakfı, KADOS, Türkiye İsrafı Önleme Vakfı	COP 11, 13, 18, 19	7

Not: COP 6 2000'de Lahey, 2001'de Bonn olmak üzere iki kısımda yapıldığından 6/1, 6/2 olarak adlandırılmıştır.

Bilgiler sadece yıllık COP toplantıları ile ilgili olup ara toplantıları kapsamamaktadır.

Tabloda toplam delegasyon sayısı 485 çıkmaktadır, çünkü listelerde kurumu yazılmayan iki kişi ve COP 15'in üst düzey segmentine katılan Cumhurbaşkanı dahil edilmemiştir.

Taraflar Konferansları'nda son günler üst düzey segment olarak yapılır. Üst düzey oturumlara genellikle Çevre Bakanlarının veya Çevre Bakanlığı müsteşarlarının katıldığı Türkiye, sadece bir kez, 2009'da Kopenhag'da Cumhurbaşkanı düzeyinde temsil edilmiştir (Ayrıntı için Bkz. Bölüm 3.2). Özetle Türkiye 1997 Kyoto Zirvesi'nden (COP 3) Varşova Zirvesi'ne (COP 19) kadar yapılan (COP 6'nın iki oturumda yapılması nedeniyle) 18 zirvenin üst düzey oturumlarında 1 kez Cumhurbaşkanı, 8 kez Çevre (veya Çevre ve Orman) Bakanı, 1 kez Kalkınma Bakanı, 1 kez Çevre ve Şehircilik Bakan Yardımcısı, 4 kez Çevre (veya Çevre ve Orman) Bakanlığı Müsteşarı ve 2 kez Çevre (veya Çevre ve Şehircilik) Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı düzeyinde temsil edilmiştir. 2002 yılında üst düzey katılım olmamıştır. 1997'den bugüne dek yapılan zirvelere katılan isimler Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8 - İklim Değişikliği Taraflar Konferansları'nda üst düzey segmente katılım düzeyi ve katılan isimler

Taraflar Konferansı	Makam	İsim
COP 3 Kyoto (1997)	Çevre Bakanı	İmren Aykut
COP 4 Buenos Aires (1998)	Çevre Bakanı	İmren Aykut
COP 5 Bonn (1999)	Çevre Bakanı	Fevzi Aytekin
COP 6 / 1 Lahey (2000)	Çevre Bakanı	Fevzi Aytekin
COP 6 / 2 Bonn (2001)	Çevre Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı	Melih Akalın
COP 7 Marakeş (2001)	Çevre Bakanı	Fevzi Aytekin
COP 8 Yeni Delhi (2002)	Üst düzey katılım yok	-
COP 9 Milano (2003)	Çevre ve Orman Bakanlığı Müsteşarı	Mustafa Öztürk
COP 10 Buenos Aires (2004)	Çevre ve Orman Bakanı	Osman Pepe
COP 11 Monreal (2005)	Çevre ve Orman Bakanlığı Müsteşarı	Mustafa Öztürk
COP 12 Nairobi (2006)	Çevre ve Orman Bakanı	Osman Pepe
COP 13 Bali (2007)	Çevre ve Orman Bakanlığı Müsteşarı	Hasan Zuhuri Sarıkaya
COP 14 Poznan (2008)	Çevre ve Orman Bakanlığı Müsteşarı	Hasan Zuhuri Sarıkaya
COP 15 Kopenhag (2009)	Cumhurbaşkanı	Abdullah Gül
COP 16 Cancun (2010)	Çevre ve Orman Bakanı	Veysel Eroğlu
COP 17 Durban (2011)	Kalkınma Bakanı	Cevdet Yılmaz
COP 18 Doha (2012)	Çevre ve Şehircilik Bakan Yardımcısı	Muhammet Balta
COP 19 Varşova (2013)	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı	Mehmet Emin Birpınar

Uluslararası kuruluşlar ve hükümet dışı aktörler

Türkiye'de iklim politikalarının gelişmesinde **uluslararası kuruluşların** büyük rolü ve ağırlığı vardır. Aktör haritasında uluslararası kuruluşları Birleşmiş Milletler Kuruluşları ve Diğer Uluslararası Kuruluşlar olarak iki başlıkta inceliyoruz. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), 2004'ten itibaren, İklim Değişikliği Ulusal Bildirimi'nin ve İklim Değişikliği Eylem Planı'nın (İDEP) hazırlanması başta olmak üzere, irili ufaklı projelerde çeşitli bakanlıklarla çalışarak, hem kamu kesiminin kapasitesinin geliştirilmesinde hem de Türkiye'nin Sözleşme çerçevesindeki hazırlık yükümlülüklerini tamamlamasında önemli rol oynamıştır. Hükümetlerarası anlaşmayla kurulan Bölgesel Çevre Merkezi (REC)-Türkiye de yine aynı yıllardan itibaren önce kamuda ve sivil toplumda, ardından özel sektörde iklim değişikliği konusundaki farkındalığın artırılmasında, kapasite geliştirilmesinde ve Türkiye delegasyonlarının uluslararası müzakerelere hazırlanmasında öncülük etmiştir. REC Türkiye ayrıca Türkiye'nin Kyoto Protokolü'ne taraf olması sürecinde de önemli bir aktördür. Sözleşme'nin mali aracı olan BM Küresel Çevre Fonu (GEF) ise kamu kesiminde yapılan çalışmaların en önemli finansal destekçilerinden biridir. GEF'in ayrıca sivil toplum kuruluşlarına destek olan bir Küçük Destek Programı bulunmaktadır. Avrupa Birliği de Türkiye'nin iklim politikalarında bir aktör olarak sayılabilir. Türkiye'nin aynı yıllarda başlayan AB katılım süreci önemli bir itici güçtür ve son döneme kadar AB fonlarının iklim politikalarındaki payı fazla olmasa da, AB ile süren müzakerelerin politik etkisi önemlidir. Bu nedenle Ankara'da bulunan AB Delegasyonu da aktörler arasında yer alır.

Tüm bu uluslararası aktörlerin etki gücü 2004-2009 arasında en yüksek düzeyde idi. İklim değişikliği hükümetlerin gündemine Birleşmiş Milletler tarafından getirildiği için UNDP'nin ve diğer BM kuruluşlarının ön plana çıkması doğaldı. REC de AB katılım süreci sayesinde Türkiye'de kurulmuş ve bir aktör haline gelmişti. Ancak son yıllarda UNDP'nin ve REC Türkiye'nin iklim politikalarındaki etkinliği azalmıştır. AB'nin etkisi ise katılım sürecinin zayıflamasından dolayı düşmüştür. Dolayısıyla iklim politikalarının yapıldığı yer giderek daha "ulusal" hale gelmiştir. Gerçi gerek GEF, gerekse Katılım Öncesi Mali Yardım Programı (IPA) 2'nin başlamasıyla birlikte AB, iklim projelerinin en önemli mali destekçileri olmayı sürdürmektedirler. Ancak kamu kesiminde bilgi ve deneyim sahibi bir uzman kadronun yetişmesiyle uluslararası kuruluşlara olan bağımlılık eskisine göre azalmıştır. Öte yandan kamu kesiminde hem UNDP, hem de REC Türkiye, iklim değişikliği alanında ilk akla gelen kuruluşlar olmaya, hatta bazı bürokratlar tarafından "sivil toplum örgütü" olarak görülmeye devam etmektedirler. Bu bakış açısı, sivil toplumun da katıldığı çok taraflı bir sürecin mevcut olduğu fikrinin oluşması açısından ilginçtir. Ayrıca özellikle REC Türkiye (ve İDEP gibi bazı projelerde de UNDP), bir grup sivil toplum örgütünü tartışmalara katarak, tamamen kamu kesimi tarafından yürütülse muhtemelen hiç olmayacak bu tür bir diyalog ve politika sürecinin en azından denenmesini sağlamışlardır. Pozisyon olarak ise UNDP'nin mevcut devlet politikaları açısından daha "kurucu", REC Türkiye'nin ise daha "zorlayıcı" ve "geliştirici" bir role sahip olduğu söylenebilir. Yine de her iki uluslararası kuruluşun, kamu kesimiyle birlikte Türkiye'nin şu anki iklim politikalarının temellerini atmış olduğunu vurgulamak gerekir.

Sivil toplum kuruluşlarının rolü ise çoğunlukla uyarıcı, harekete geçirici ve zorlayıcıdır. Sivil toplumun en önemli rolü kampanyalar, eylemler, eğitimler, farkındalık artırıcı çalışmalar, basın açıklamaları vb. yoluyla konuyu gündemde tutmak, hükümet politikalarını eleştirmek ve bazı örneklerde meselenin diğer alanlarla ilişkisini kurmaktır. Araştırma ve uygulamaya dönük çalışan STK'lar sayıca azdır (örneğin WWF Türkiye, Doğa Koruma Merkezi ve bazı düşünce kuruluşları) ve bu tür çalışmalar genellikle akademiyle işbirliği

yapılarak yürütülür. Aktör haritasında sivil toplum kuruluşlarını 5 ana grup olarak ele alıyoruz. Birinci grupta kurumsal niteliği daha az, tabana daha yakın ve eylemci yönü daha ağır basan **ağlar, platformlar ve girişimler** yer alır. Çoğunlukla daha kurumsal çevre örgütlerinin, hatta bazı durumlarda çevre ve iklim değişikliğiyle fazla ilgisi olmayan STK'ların da bir parçası ya da destekçisi olduğu Küresel Eylem Grubu (KEG), İklim Ağı, 350 Ankara gibi gruplar Türkiye'de iklim hareketinin en görünür yüzünü oluşturur. İkinci grubu oluşturan Greenpeace Akdeniz ve WWF Türkiye gibi **uluslararası çevre STK'ları**, kampanyalar düzenlemenin yanı sıra bilgi üretiminde de rol oynarlar. Türkiye'de çevre hareketini küresel gündemle buluşturmakta etkili olan bu örgütler, iklim değişikliğinin sivil toplumun ilgi alanına girmesinde kolaylaştırıcı olmuşlardır. Üçüncü grupta yer alan **Türkiye çevre STK'ları** iklim politikalarının çevre ve doğa koruma alanındaki çalışmalara dahil olmasını sağlamışlardır. Örneğin Türkiye'nin en yaygın örgütlenmeye sahip çevre örgütü olan TEMA Vakfı'nın iklim değişikliği konusunda çalışmaya başlaması, uzman olmayan, siyasete uzak, ancak çevre duyarlığı yüksek kesimlerde iklim değişikliğinin gündeme gelmesinde etkili olmuştur. Bu grupta yer alan Yeşiller ise, bir yandan kampanya ve eylemleriyle ilk grupla bağ oluşturmuş, diğer yandan da konunun siyasallaştırılmasında öncülük yapmıştır. Ekolojist ve ekososyalist hareketlerin de iklim değişikliğinin bir küresel adalet meselesi olarak tanımlanmasındaki ve antikapitalist gündemin bir parçası haline getirilmesindeki rolü önemlidir. Yerel çevre ve ekoloji hareketlerinin ise henüz kendi mücadelelerinde iklim değişikliğini önemli bir argüman haline getirdikleri söylenemez.

Sivil toplumda dördüncü grubu oluşturan **düşünce kuruluşları** ve beşinci grubu oluşturan **meslek ve uzmanlık STK'ları** ise bilgi üretimi yaparak ve konferanslar düzenleyerek farkındalık artırma ve politika geliştirme anlamında rol oynarlar. Ancak düşünce kuruluşlarının politikalara etkisi sınırlıdır. Bu kuruluşların çoğu akademik tarafsızlık iddiaları ve diğer STK'lar kadar radikal olmayan, çoğu zaman da mevcut resmi politikalarla uyumlu çizgileri sayesinde ilişkide oldukları kamu kesimi ve özel sektör için daha "kabul edilebilir" bir alan açmayı başarırlar. Çevre STK'larının "her şeye itiraz eden" gruplar olarak damgalanmalarının aksine, bu gruptaki çoğu aktör, kamu kesimi ve özel sektör için ön açıcı olarak görülürler. Ancak iklim hareketinin ve çevre STK'larının daha radikal itirazlarının, konunun aciliyetini vurgulayan, uluslararası alandaki gelişmeleri yakından izleyen, ekonomi ve kalkınma politikalarıyla iklim politikaları arasındaki çelişkileri sergileyen ve Türkiye'yi müzakerelerde aktif olmaya ve hedef almaya çağıran "zorlayıcı" niteliği, kamu kesimi ve özel sektör tarafından fazla hoş karşılanmasa da, izlenen ve yanıt oluşturma ihtiyacı doğuran öncü bir etki yaratır. Türkiye'nin iklim politikaları büyük ölçüde, bilim çevrelerinden gelen uyarıların daha etkili olduğu uluslararası mücadele stratejilerine ulusal şartlar ve özel durumlar söylemiyle yanıt aramanın bir sonucu olarak gelişmektedir. Çevre örgütleri küresel zorunlulukları ulusal çıkarların önüne geçirmeye çalışır ve iklim politikalarının çevre, ekonomi ve kalkınma politikalarıyla ilişkili siyasi mücadeleden ayrı görülemeyeceğini savunur. Düşünce ve uzmanlık kuruluşları arasında yer verdiğimiz Heinrich Böll Stiftung Derneği ile Eurosolar Türkiye de, uluslararası nitelikleriyle çevre örgütleriyle aynı pozisyona sahiptir. Zaten uluslararası bağları daha güçlü olan örgütlerin (KEG ve Yeşiller de dahil olmak üzere) Türkiye'nin daha aktif bir iklim politikasına sahip olması görüşünde olduğu bilinmektedir.

Aktör haritasındaki konumlarını saptarken, uluslararası kuruluşları kamu kesimi ve sivil topluma yakınlıkları açısından değerlendirmek gerekir. Sivil toplum örgütleri de tabana yakınlık, kamu kesimi ve özel sektörle olan ilişkileri ve uluslararası bağları açısından konumlandırılabilir. Sivil toplum örgütleri eylem, bilgi üretimi, lobi, uluslararası ilişkiler

gibi konularla ilgileri bir arada gösterilecek şekilde Tablo 9'da bir araya getirilmiştir.[43]

Özel sektör sivil toplumdan farklı olarak öncelikle iklim politikalarının uygulayıcısı olma anlamında belirleyici bir role sahiptir. Bu nedenle sanayi ve ticaret alanındaki neredeyse bütün sektörler paydaş olarak iklim değişikliğinden etkilenir ve iklim politikalarını etkiler. Ancak bir politika aktörü olarak özel sektörün rolü bundan çok daha dar bir çerçevededir. Şirketlerin asıl motivasyonu kârlılık ve rekabet gücü olduğundan, iklim değişikliğiyle mücadelenin mevcut düzene yönelik bir tehdit olarak görüldüğünde görmezden gelinmesi ve ancak yeni iş alanlarını kolaylaştırdığı ölçüde destek bulması her zaman görülen bir durumdur. Özellikle küresel sistemin bir parçası olan şirketler, sürdürülebilirlik yönetimi yaklaşımıyla iklim değişikliği konusunda daha açık bir tutum almaya başlamıştır. Bunda verimlilik ve enerji tasarrufuyla giderleri azaltmak, yeni teknolojilerle rekabet üstünlüğü yakalamak ve yatırımcılar için daha çekici hale gelmek gibi motivasyonlar giderek önem kazanmaktadır. Ayrıca iklim duyarlığı sosyal sorumluluk yaklaşımıyla bir pazar avantajı da yaratabilir. Daha küçük, iç piyasaya dönük ya da düşük teknolojili işler yapan şirketlerin iklim değişikliği konusunda duyarlı olduğu ise daha az görülür. Fosil yakıta dayalı yüksek emisyonlu sektörlerde ise bir yandan iklim politikalarına karşı engelleyici veya erteleyici yaklaşımlar hakimken, çimento gibi bazı sektörlerde tam tersine karşılaşacakları riskleri azaltmaya yönelik öncü bir tavır göze çarpmaktadır. Bunda uluslararası gelişmelerin emisyon ticaretini zorunlu kılacağı beklentisinin de etkisi vardır.

Özel sektör bu çerçevedeki rolünü bu kesimin çıkarlarını savunmak üzere kurulmuş sanayici dernekleri ve sektör birlikleri yoluyla oynar. Türkiye Çimento Müstahsilleri Birliği gibi bazı sektör birlikleri, sektörün risk algısı nedeniyle oldukça aktif ve belirleyicidir. Aktör haritasında kamu kuruluşları arasında yer vermiş olsak da, aslında özel sektör örgütü olarak değerlendirilmesi gereken TOBB'un iklim politikalarına dair pozisyonu da, daha çok bu tür yüksek karbon emisyonlu sektörler tarafından yönlendirilmektedir. TOBB'un özel sektör içinde daha savunmacı bir pozisyonun temsilcisi olmasının bir nedeni de üyeleri arasında risk alma kapasitesi sınırlı küçük ve orta boy işletmelerin ağırlıkta olmasıdır. Özel sektöre yakın bazı düşünce kuruluşları da sivil toplum alanından bu çalışmalara destek verir ve çoğunlukla özel sektörün daha aktif tutum alması için çalışırlar. Şirketlerin ise bir politika aktörü olarak rol oynamaktan çok bir paydaş olarak yaptıklarını değerlendirmek daha doğru olur. Örneğin CDP'ye katılan şirketlerin çevre ve iklim değişikliği konusunda daha açık ve aktif oldukları artık genel kabul görmüş bir olgudur. Bu konu Bölüm 5.4'te daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Akademi, yani üniversiteler ve araştırma kuruluşları, öğretim üyeleri ve uzmanlar iklim politikalarının en önemli aktörleri arasında yer alır. Ancak Türkiye'de iklim değişikliğinin akademide fazla yaygın ve yerleşik bir alan olduğu söylenemez. Yine de iklim bilimi oldukça erken dönemlerde gelişmeye başlamıştır. İklim biliminde öncülük İstanbul Teknik Üniversitesi'nindir. Özellikle Türkiye'nin iklim değişikliğinden nasıl etkileneceğine ilişkin modelleme çalışmaları son yıllarda artmakta ve nitelik kazanmaktadır. İklim politikalarının siyaset biliminin ve uluslararası ilişkilerin bir alanı olarak çalışıldığı üniversiteler ise az sayıdadır ve ilk akla gelen üniversite Marmara Üniversitesi'dir. Coğrafi bilimler ve orman alanında ise İstanbul Üniversitesi'nin ismi anılabilir. Boğaziçi Üniversitesi'nde ise iklim değişikliği daha çok çevre bilimleri, ekolojik iktisat gibi disiplinlerle birlikte ele alınmıştır ve iklim bilimi konusundaki çalışmalar son yıllarda başlamıştır. Farklı üniversitelerden pek çok akade-

43 Bu tablonun hazırlanmasında Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumda Araştırmalar Merkezi'nin yayımladığı "Türkiye'de Çevre ve Sivil Toplum: Örgütlenme ve Son Eğilimler" başlıklı araştırma notundan esinlenilmiştir (Paker ve Baykan, 2008).

Tablo 9 – İklim politikaları aktörü olan sivil toplum kuruluşlarının iklim değişikliği alanında kullandıkları mücadele araçları

STK'nın Adı	Eylem	Eğitim, Bilgilendirme, Farkındalık	Bilgi, Rapor Üretimi*	Lobi Faaliyeti	Kamu Kurumlarıyla İşbirliği	Özel Sektörle İşbirliği	Uluslararası İşbirliği	Uluslararası Konferanslara Katılım	Proje	Ağ Oluşturma
İklim Ağı	-**	+	+	+	-	-	+	-**	-	+
Küresel Eylem Grubu	+	+	-	-	-	-	+	-	-	+
350.org	+	+	-	-***	-	-	+	+	+	+
350 Ankara	+	+	-	-	-	-	+	+	-	+
İklim İçin Gençlik	+	+	-	-	-	-	-	+	-	-
Greenpeace Akdeniz	+	+	+	+	-	-	+	+	-	-
WWF Türkiye	-	+	+	+	+	+	+	+	+	-
ECF (Avrupa İklim Vakfı)	-	-	+	-	-	-	+	+	+****	+
TEMA Vakfı	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+
Doğa Koruma Merkezi	-	+	+	-	+	+	+	-	+	+
Ekoloji Kollektifi	+	+	+	-	-	-	+	-	+	+
Yeşiller / YDD	+	+	+	-	-	-	+	+	+	+
İstanbul Politikalar Merkezi	-	+	+	-	-	-	+	+	+	+
ENİVA	-	+	+	-	+	+	+	-	-	-
TEPAV	-	+	+	+	+	+	-	-	+	-
EDAM	-	+	+	-	+	-	-	-	+	-
SÜT-D	-	+	+	-	+	+	-	-	-	-
Heinrich Böll Stiftung Derneği	-	+	+	-	-	-	+	+	+****	-
IICEC	-	+	+	+	+	+	+	-	-	+
Hidropolitik Akademi	-	+	+	-	-	-	-	-	-	-
Su Vakfı	-	+	+	-	+	-	+	-	+	-
Enerji Ekonomisi Derneği	-	+	-	-	-	+	+	+	-	-
Eurosolar Türkiye	-	+	+	-	-	-	+	+	-	-
Temiz Enerji Vakfı	-	+	+	-	+	-	-	-	-	-
Ekonomi Gazetecileri Derneği	-	+	+	-	-	+	-	-	-	-
Türkiye Ormancılar Derneği	-	+	+	-	-	-	-	-	+	-

* Çeviri raporlar, konferans ve kongre düzenlemek dahil.
** Üyesi olan bazı kuruluşlar eylem düzenlemekte ve uluslararası konferanslara katılmaktadır.
*** Türkiye'de lobi faaliyeti yok.
**** Aynı zamanda donör olarak.

misyen de iklim alanında çalışmaktadır, ancak bu çalışmaların kurumsal olmaktan çok kişilerle sınırlı olduğunu söyleyebiliriz.

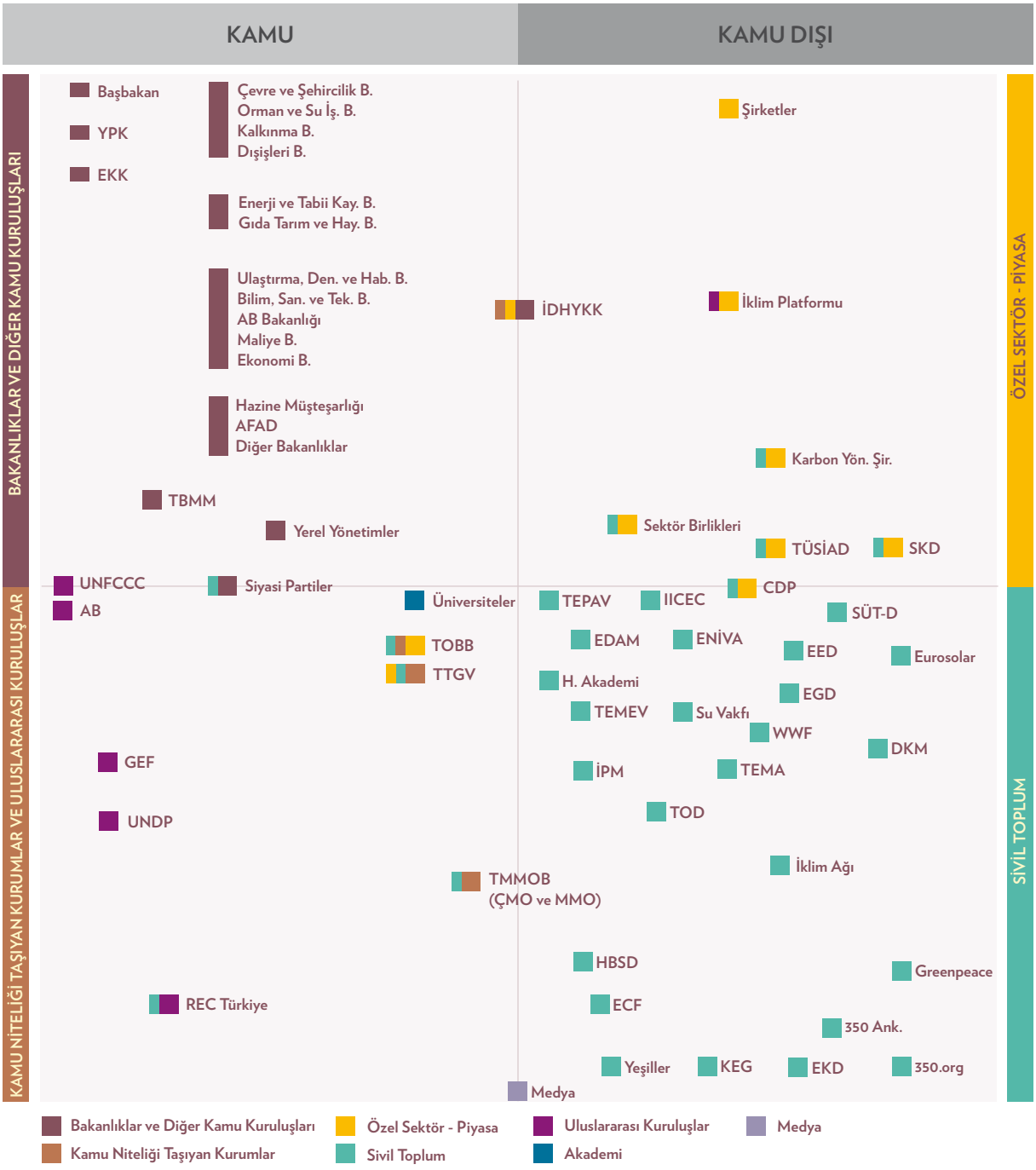
İklim değişikliği konusunda Türkiye'de yapılan yayın sayısının oldukça az olduğu bilinmektedir. Bununla paralel olarak IPCC raporlarına katkıda bulunan isim sayısı da çok azdır. Siyaset bilimi, iktisat gibi alanlarda ise daha da az sayıda akademisyen iklim değişikliği üzerine çalışmaktadır. Ancak son yıllarda en azından iklim değişikliğiyle ilgili verilen derslerin ve yazılan tezlerin sayısı artmaya başlamıştır. Akademide, özellikle de sosyal bilimlerde iklim değişikliğine yönelik bu ilgisizliğin nedenlerinin başında konunun ülke gündemine çok geç girmesi gelmektedir. İklim politikalarının, kamu kurumlarının kapalı kapılar ardında yürüttüğü erken dönemler sayılmazsa henüz 10 yıllık bir geçmişe sahip olduğundan söz etmiştik. Bu dönemde de Türkiye'nin Kyoto Protokolü'ne çok geç taraf olması, azaltım hedefi almaması ve almaya dair bir niyet de beyan etmemesi, konunun ilginç ve verimli bir alan olarak dikkat çekmemesinin nedenleri arasına yer alabilir. Bir diğer neden ise politika yapan kamu aktörlerinin akademiyle olan ilişkisinin çok sınırlı olması, sistematik bir niteliğe sahip olmaması, kişilere bağlı kalması ve bir istikrar taşımamasıdır. Kamu kesimi son yıllarda akademisyenlerle biraz daha fazla ilişki kurmaya başlamıştır, ancak bu ilişkinin yine kurumsallaşmış ya da belirlenmiş bir yapısı olduğu söylenemez. Bu da üniversitelerde iklim değişikliğinin henüz önü açık, verimli bir araştırma alanı olarak görülmesine engel oluşturabilir.

Medya gerçekte iklim değişikliğinin kamuoyunun gündemine getirilmesindeki en önemli aktördür. Ancak konunun henüz yaygın medya tarafından yeterince anlaşılabildiğini söylemek zordur. Bunun nedenleri basın özgürlüğüyle ilgili kısıtlardan medyanın sahiplik yapısına, reklam verenlerle ilişkilere ve gazetecilerin birikimine kadar oldukça fazla sayıdadır. Medyanın kısa vadeli, çarpıcı haberlere olan ilgisi nedeniyle konu daha çok iklim felaketleriyle bağlantılı olarak kendine yer bulmakta, ancak bu durumlarda da aradaki bağlantı yeterince kurulamamaktadır. Dahası iklim değişikliğinin Türkiye'yi de etkilediğine dair bir algı çok yaygın görünmemektedir. Dünyada oldukça önemli haberlere konu olan büyük iklim eylemleri ya da önemli uluslararası konferanslar bile Türkiye'de fark edilmemektedir. Dünya haberlerine olan ilginin diğer alanlarda da sınırlı olması ve iklim değişikliğinin siyasetle ve ekonomiyle bağlantısının yeterince anlaşılmaması da, bu yetersizliğin nedenleri arasında sayılabilir. Medya içinde iklim politikalarında gerçek bir aktör olarak sayılabilecek tek kuruluşun konuyu Türkiye'de belki tüm diğer aktörlerden önce ilgi alanları içine alan Açık Radyo olduğu söylenebilir. Açık Radyo ayrıca farkındalık oluşturma anlamında bir sivil toplum aktörü gibi çalışmaktadır. Ayrıca son yıllarda internet gazeteleri ve sosyal medyanın ana akım medyadan çok daha etkin bir aktör haline geldiği söylenebilir.

Bütün aktörler yer aldıkları segment ve birbirlerine olan mesafeleri de göz önüne alınarak Şekil 11'de aynı aktör haritasında gösterilmiştir.

Şekil 11 Not: Bu haritada aktörler yer aldıkları segmente ve birbirlerine olan mesafelerine göre konumlandırılmıştır. Aktörler asıl bulundukları alan dışındaki segmentlere yakınlık veya uzaklıklarına göre de konumlandırılmışlardır. Her segment farklı bir renkle gösterilmiştir. Birden fazla segmentin özelliğini taşıyan aktörler (örn. TOBB) taşıdığı özelliklere göre 2-3 renkli olarak gösterilmiştir. Sol üstteki Kamu alanında yukarı çıktıkça etki gücü, sola doğru gittikçe siyasi güç; uluslararası kuruluşların ve kamu niteliği taşıyan kurumların bulunduğu sol altta sola gittikçe uluslararası nitelik; sağ alttaki sivil toplum alanında aşağıya indikçe taban oluşumu niteliği artmaktadır.

Şekil 11 – Konumlara göre aktör haritası

3. Aktörlerarası ilişkiler

Kamu, özel sektör ve sivil toplum segmentlerindeki aktörler kendi aralarında koordinasyon ve işbirliğini sağlayacak farklı yapılanmalara sahiptir. Kamu kesimi içinde koordinasyon sağlamak için kurulan İDHYKK, aynı zamanda özel sektör temsilcilerini içerdiğinden kısmen kamu-özel sektör ortak zemini olarak da çalışır. Gerçekten de özel sektör çoğunlukla politikaların uygulayıcısı konumundadır ve karar süreçlerine katılmaları önemlidir. Ancak kurulda sivil toplum ve akademiden temsilciler bulunmadığı için çok taraflı bir diyalog ve müzakere zemini oluşturulabilmiş değildir. TOBB'un kurulda en baştan beri yer alması Birliğin kamu kurumu olma niteliğine bağlanabilirse de, TMMOB gibi yine kanunla kurulmuş kamu kurumu niteliğindeki meslek odalarından temsilci olmaması, buna karşın sadece TOBB'un değil özel sektör derneklerinin de (TÜSİAD ve MÜSİAD) kurulda yer alması, dahil edilen kurumların seçilme nedeninin kamu kurumu niteliği taşıyan kuruluş olup olmadıklarından çok, resmi görüşle ters düşebilecek pozisyonda olup olmadıklarıyla ilgili olduğunu düşündürmektedir.

İklim Platformu ise özel sektör içinde üst düzey yöneticiler arasında konuyla ilgili bir diyalog zemini yaratmak amacıyla kurulmuştur. Sekreteryası bir uluslararası kuruluş (REC Türkiye) tarafından yürütülen İklim Platformu özel sektörde öteden beri başarılan birlikte hareket anlayışının yeni bir örneğidir. Çünkü TÜSİAD, MÜSİAD, TOBB ve sektör birlikleri de aslında özel sektörün bireysel paydaşları olan şirketleri ortak çıkarlar zemininde buluşturan işbirliği araçlarıdır. Dolayısıyla özel sektörün politikaları büyük ölçüde resmi ya da sivil işbirliği modelleri üzerinden etkilediği ve zaman zaman çatışan çıkarlara rağmen birlikte hareket konusunda diğer kesimlerden daha tecrübeli ve başarılı olduğu söylenebilir.

Sivil toplum alanındaki ortaklaşma zemini ise iklim politikalarıyla ilgilenen büyük çevre örgütlerinin kurduğu, ancak tabana yakın girişimlere de açık olan İklim Ağı'dır. Ayrıca tabandaki kampanyacı grupların önde gelenlerinden biri olan KEG de geçici eylem birlikleri kurmaktadır. 350 Ankara ve yine Ankara merkezli Sivil İklim Zirvesi de benzeri ağ oluşturma girişimleri arasında yer alır. Sivil toplumun işbirliği dinamiklerinde politik görüş ayrılıkları gibi örgütlerin iklim değişikliği konusundaki pozisyonlarıyla pek fazla ilgili olmayan faktörler de rol oynamaktadır. Ayrıca sivil toplum kuruluşlarının ve hareketlerin kendilerini düşünsel ve örgütsel olarak nasıl tanımladığı, işbirliği yapabilecekleri kuruluşları seçmelerinde etkili olabilmektedir. Yine de sivil toplumun çoğu zaman kısa vadeli de kalsa oldukça gelişmiş bir işbirliği deneyimine sahip olduğu söylenebilir.

Akademinin ise kendi içinde bir ortak çalışma zemini yoktur. Türkiye sivil ve bağımsız bir ulusal bilim akademisine sahip değildir. Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) başlangıçta bu yönde bir deneme olarak kurulsa da, politik müdahaleler nedeniyle başarısız olmuştur. Disiplinlerin kendi iç bilimsel kuruluşları arasında da iklim değişikliği konusunda aktör sayılabilecek (Türkiye Ormancılar Derneği ve tam olarak bu kategoride kabul edilemeyecek Enerji Ekonomisi Derneği dışında) bir örnek bulunmamaktadır. İklim bilimi ya da sosyal bilimler alanında aktif olan akademisyenler daha çok sivil toplum zemininde bir araya gelebilmektedir. Akademik alandaki karşılaşmalar ise kongre, sempozyum ve çalıştaylarla sınırlı kalmaktadır. Elbette kimi üniversiteler ve bölümler ortak araştırmalar yürütüyor olabilir, ancak en azından bu araştırma kapsamında yaptığımız görüşmelerde, kişisel işbirlikleri dışında, kurumsal düzeyde ve süreklilik taşıyan ortak çalışmalar yapıldığına ilişkin bir bilgiye rastlayabilmiş değiliz.

Aktörlerin diğer alanlardaki aktörlerle işbirliği yaptığı veya müzakerede bulunduğu herhangi bir kalıcı yapı ise (kamu-özel sektör işbirliği dışında) yoktur. Kamu kesiminin sivil toplumla ilişkisi bazı

projelere davet edilen sivil toplum örgütleriyle, kongre ve çalıştaylardaki karşılaşmalarla ve kişisel diyaloglarla sınırlıdır. Öte yandan proje toplantılarına davet edilen STK'ların neye göre belirlendiğine dair tanımlanmış bir ölçüt bulunmamaktadır. Zaten bu tür proje toplantıları çoğunlukla istişare amaçlıdır ve politikalara etkisi fazla değildir. Çevre örgütleriyle kamu kurumları arasında yapılan, WWF Türkiye ve Doğa Koruma Merkezi ile Orman ve Su İşleri Bakanlığı'nın yaptığı ortak çalışmalara benzer işbirliği örnekleri çok az sayıdadır.[44] Görüştüğümüz pek çok bakanlık yetkilisi, sivil toplum örgütleriyle yaptıkları bir işbirliği olup olmadığı sorulduğunda hükümetler arası anlaşmayla kurulmuş bir uluslararası kuruluş olan REC Türkiye'yle, hatta UNDP'yle ya da TOBB, TÜSİAD gibi özel sektör kuruluşlarıyla birlikte yaptıkları çalışmaları örnek vermektedir. Çevre STK'ları söz konusu olduğunda ise kamu kesimi tarafından yapılan çalışmalara en fazla TEMA Vakfı'nın davet edildiği, ancak bunun da daha çok uyum politikalarıyla ilgili alanlarla sınırlı olduğu anlaşılmaktadır.[45] Kamu kesiminin çevre örgütleriyle ilişkisine ilişkin istisnai örneklerinden biri Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nda İklim Değişikliği ve Havza Araştırmaları Çalışma Grubu'nun yıllık toplantılarına akademisyenlerin yanı sıra TEMA Vakfı, WWF Türkiye gibi STK'lardan temsilcilerin de konuşmacı olarak davet edilmesidir.

Öte yandan görüştüğümüz neredeyse tüm bürokratlar sivil toplum örgütlerine kapılarının açık olduğunu, kendilerini ziyaret etmek isteyen sivil toplum örgütü temsilcilerini geri çevirmediklerini ve görüşlerinden etkilendiklerini, kendilerinin de davet edildikleri takdirde sivil toplum örgütlerinin düzenlediği toplantılara katıldıklarını, ancak bu tür görüşme taleplerinin ve davetlerin pek fazla gelmediğini belirtmektedirler. Kamu kesiminde taraflar arası müzakerenin ve katılımcılığın önemli olduğu kanısı da yerleşmiş görünmektedir. Ancak bu müzakere zemininin kamu tarafından oluşturulmasının zor olduğu da yaygın bir düşüncedir ve sivil toplum veya akademi tarafından kurulacak bu tür zeminlere kamu kesiminin de davet edilmesinin beklendiği anlaşılmaktadır.

Bazı bürokratlar ise sivil toplumun "her şeye itiraz etmesinden" ve "Türkiye'nin gerçeklerinden uzak olmasından" yakınmakta, ancak "yapıcı katkı"ya açık olduklarını belirtmektedirler. Kamu kesiminin sivil toplumla diyalog eksikliğine dair gerekçelerinden biri de sivil toplumun konuyla ilgili "bilgi eksiği" olduğu ve "eksik bilgiyle kendilerini eleştirdikleri" yakınmasıdır. Bazı uzman ve akademisyenler de aynı şekilde sivil toplum temsilcilerinin iklim politikaları konusunda yeterince hazırlıklı olmadığı ve sürekliliği sağlayamadığı yorumunu yapmaktadır. Sonuçta İDHYKK çerçevesinde ya da başka bir zeminde buluşmanın neden imkansız olduğu sorusuna yanıt alınamamaktadır, ancak taraflar arasında ciddi bir güven eksikliği olduğu farkedilmektedir. Zira sivil toplum ve akademide de, kamu kesiminin ve bürokratların "hiçbir şey yapmadığı" ya da "yapmaya niyetinin olmadığı" ve "konuyu bilmediği" görüşüne rastlanmaktadır. Bu tür karşılıklı önyargıların süreklilik taşıyan ve kişilere bağlı kalmayan bir müzakere zemini oluşturularak aşılabileceği söylenebilir, ancak bunun resmi ve yasal bir çerçevede yapılması zor görünmektedir.

Kamu kesiminin akademiyle olan ilişkisi ise daha yakındır. Ancak bu ilişkilerin bu aktör haritasında yer verdiğimiz "spesifik" iklim politikalarıyla ilgili bölümlerden ve akademisyenlerden çok, iklim politikalarıyla da ilgili olan tarım, orman, çevre mühendisliği gibi alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Ancak bu durumun özel bir tercih olmadığı, üzerinde çalışılan konunun teknik ihtiyaçlarına göre belirlendiği söylenebilir. Akademiden, Türkiye'nin iklim politikalarına belli dönemlerde düzenli olarak katkıda bulunan ya da bazı projelerde görev

44 Bu çalışmaların neler olduğu Bölüm 5'te bulunabilir.

45 Bunun bir örneği TEMA Vakfı'nın Tarımsal Kuraklık Yönetimi Koordinasyon Kurulu toplantılarına katılmasıdır.

alan isimlere birkaç örnek vermek gerekirse: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dekanı'nın Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'ndaki Tarımsal Kuraklık Koordinasyon Kurulu'nun üyesi olması; İTÜ'den Levent Şaylan'ın aynı Bakanlığa bağlı Kırklareli Tarımsal Meteoroloji İstasyonu'nda iklim değişikliğinin tarım üzerine etkileriyle ilgili yaptığı çalışmalar[46]; uluslararası müzakerelere bir dönem düzenli bir şekilde Türkiye delegasyonlarında danışman olarak katılan Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden Nilüfer Oral'ın katkıları; arazi kullanımı ve arazi kullanımı değişikliğine bağlı emisyonların hesaplanmasında çalışan ve bazı uluslararası müzakerelere de katılarak kamu kesimine danışmanlık yapan İÜ Orman Fakültesi'nden Yusuf Serengil'in ve orman fakültelerinden diğer bazı öğretim üyelerinin çalışmaları; ve Meteoroloji Genel Müdürlüğü'ndeki iklim modellemeleri çalışmaları için eğitim desteği veren İTÜ'lü iklim bilimciler sayılabilir. Yine de bu ilişkilerin çok yaygın ve yeterli düzeyde olduğu söylenemez. Kamu kesiminin akademiyle ilişkisinin de daha çok bilim insanlarını proje toplantılarına ya da çalıştaylara davet etmekle ya da nadiren bazı raporlar ısmarlamakla sınırlı olduğu görülmektedir. Bazı uzmanlar, iklim değişikliği konusunda çalışan akademisyenlerin de ön planda olduğu bağımsız bir kurulun varlığını gerekli görmektedirler. Ancak kamunun bilim insanlarından yararlanma yöntemi tam tersine daha da özelleştirilmeye ve ilişkiler ihale yoluyla proje anlaşmaları yapılan özel şirketler aracılığıyla kurulmaya başlanmış görünmektedir. Bunun da üniversitelerle ve uzmanlık kuruluşlarıyla birebir ve yapılandırılmış bir iletişim kurmayı iyice zorlaştırdığı yorumu yapılabilir.

Konunun her iki kesim tarafından algılanış biçiminde de oldukça büyük farklar vardır. Kamu kesiminden görüştüğümüz yetkililer akademiyle ilişkilerinin iyi olduğunu ve yeterli olmasa da, bilim insanlarının katkısını düzenli olarak aldıklarını belirtmektedirler. Bazı bürokratlar üst düzey yöneticiler akademi kökenli olduğu zaman bu ilişkilerin daha iyi kurulduğunu belirtmektedirler. Ayrıca üst düzey yöneticilerin iklim değişikliğine ilgi duymasının da fark yarattığı söylenmektedir. Sivil toplumda ve akademide olduğu gibi kamu kesiminde de kişisel faktörler önem taşımaktadır. Akademiden görüştüğümüz kişilerin önemli bir bölümü ise tam tersine yukarıda verdiğimiz birkaç örnek dışında, kamunun üniversitelerin konuyla ilgili birikiminden yararlanmadığı, kendilerini davet edip dinleseler de yaptıkları önerilerin dikkate alınmadığı, kamu kesiminin çoğunlukla sadece tanıdıkları kişilerle ilişki kurduğu, bilimsel araştırma projelerinin özel şirketlere ihaleyle verilmesinin işin özüne aykırı olduğu, "Ankara'nın içine kapalı olduğu" gibi eleştiriler yapmaktadır.

Sivil toplum akademi ilişkileri ise daha çok etkinliklerle sınırlıdır. Farklı örnekler olarak TEMA Vakfı ve Doğa Koruma Merkezi'nin danışma kurullarında yer alan iklim bilimciler verilebilir. Greenpeace Akdeniz daha çok yurtdışındaki bilim kuruluşlarıyla çalışmaktadır. Düşünce kuruluşları ile meslek ve uzmanlık STK'ları gibi çoğunlukla akademisyenler tarafından kurulan kuruluşlar ise doğal olarak üniversitelerle daha yakın ilişkilere sahiptir. Üniversitelerle sivil toplum örgütleri zaman zaman her iki alanda çalışan akademisyenler aracılığıyla ortak çalışmalar yapmaktadırlar. Buna örnek olarak İklim Ağı ve Boğaziçi Üniversitesi'nin 2014'te IPCC'nin 5. Değerlendirme Raporu'nun yayımlanması sonrasında birlikte düzenledikleri panel verilebilir.

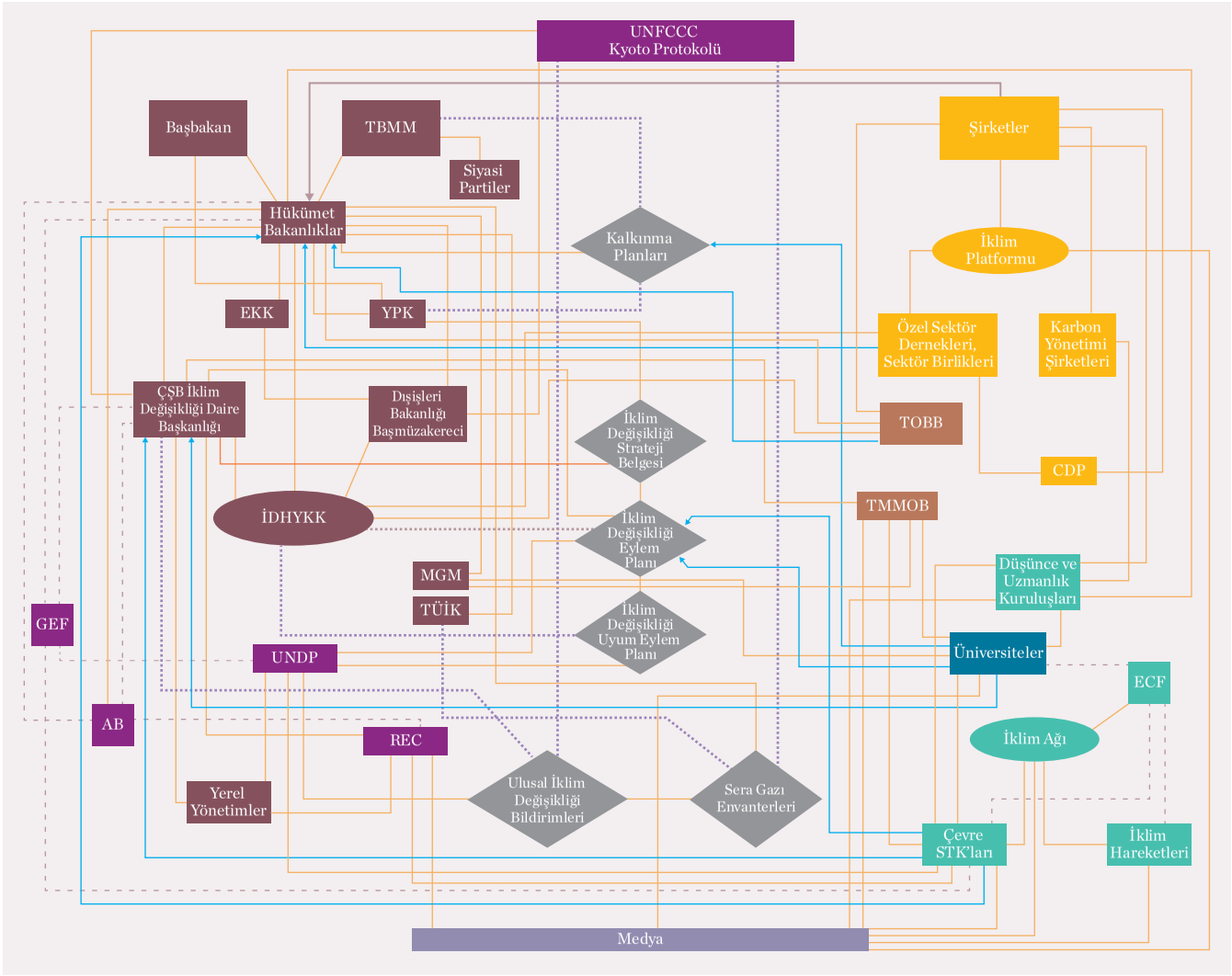
Sivil toplum özel sektör ilişkileri de yine daha çok akademinin bir arayüz oluşturduğu üniversiteler aracılığıyla ve düşünce kuruluşlarının çalışmalarıyla sınırlıdır ve sayıca çok az olan konferans ve panellerde sağlanmaktadır. Çevre örgütleriyle

46 Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, özellikle de çok sayıda bilimsel araştırma projesini destekleyen Toprak ve Su Araştırmaları Dairesi'ne bağlı İklim Değişikliği ve Havza Araştırmaları Çalışma Grubu akademiyle ilişkiler konusunda da özel bir örnek olarak ele alınabilir.

özel sektör arasında WWF Türkiye ve DKM gibi az sayıda çevre örgütünün sponsorluk veya proje desteği üzerinden kurdukları ilişki dışında bir iletişim olduğu söylenemez. Sivil toplumun önemli bir bölümü "sorunun kaynağı" olarak gördükleri özel sektörle çözüme yönelik bir diyalog kurmaktan yana değildir. Özel sektör de çoğunlukla çevre örgütlerini "gerçeklerden uzak" görebilmektedir. Özel sektörün bir iklim politikaları aktörü olarak sivil toplumla bir arada göründüğü en önemli zemin, bir süreli yayındır. 2010'dan bu yana yayımlanan ve özel sektörün, akademinin ve sivil toplumun yazı ve röportajlarına bir arada yer veren EkoIQ dergisi böylece tüm bu kesimlern birbirleriyle dergi sayfalarında "konuşmasına" aracılık ederek önemli bir işlev yerine getirmektedir. EkoIQ dışında bu üç kesim arasındaki diyaloğun medyanın da katılımıyla kurulabildiği az sayıdaki fırsatlardan biri de Ekonomi Gazetecileri Derneği'nin her yıl düzenlediği Küresel Isınma Kurultayları'dır. Ayrıca özellikle yenilenebilir enerji alanında çalışan sektör birliklerinin konferansları da zaman zaman böyle bir işlev görebilmektedir. Ancak bu diyalogların bir süreklilik taşıdığı söylenemez. EkoIQ gibi örnekler sınırlıdır ve sağlıklı bir iletişimin mümkün olması için gereken kamusal alanın en önemli aracısı olan yaygın medya, az sayıda örnek dışında bu görevini yapamamaktadır. Zaten sorun sadece müzakere mekanizmalarının olmaması değildir. Çok taraflı bir iletişimin kurulabilmesi için gereken temel koşullardaki sorunlar (düşünce ve ifade özgürlüğünden özgür basına kadar) meselenin demokrasi tartışmasıyla iç içe olduğunu göstermektedir. Bütün aktör grupları, bazı önemli aktörler ve iklim politikalarının temel dokümanları arasındaki ilişkiler Şekil 12'de özetlenmiştir.

Sonuç olarak kamu, özel sektör, sivil toplum ve akademi arasında daha çok ikili ilişkiler olduğu, çok taraflı bir diyaloğun kurulamadığı, ilişkilerin kişiler düzeyinde yürüdüğü tarafsız bir aktör olarak aracılık etmesi gereken düşünce kuruluşlarının da henüz bu işlevi yerine getiremediklerini söyleyebiliriz. Kamunun politika yapma, özel sektörün ise politikaları uygulama ya da uygulamama ve/veya direnme gücüne sahip olduğu bir politika sürecinde akademi ve düşünce/uzmanlık kuruluşları bilgi üretme, sivil toplum ise farkındalık yaratma, izleme ve itiraz etme işlevini yerine getirmektedirler. Ancak akademinin ve sivil toplumun harekete geçirici olmak dışında, politika oluşturma mekanizmalarında da bir etkilerinin olabileceğine dair beklentilerinin zayıf olduğunu vurgulamak gerekir. Yine de katılıma en kapalı görünen aktörler olan kamu kesimi temsilcilerinin dahi katılımcılığı ve çok taraflı müzakere süreçlerini faydalı ve hatta zorunlu görmeye başladığı bir süreçte, aktörler arası ilişkilerin alışılageldik şekilde devam etmeyeceği ve yeni bir açılım yaşanacağı düşünülebilir.

Şekil 12 – İlişkilere göre aktör haritası

Not: Bu haritanın oluşturulmasında yararlanılan kaynak için Bkz. Turnpenny, 2005.

V. BAŞLICA AKTÖRLER

1. Kamu Kurumları

1.1. Bakanlıklar ve Bağlı Kuruluşlar

1.1.1. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı

Çevre Bakanlığı'nın kurulması Türkiye'de çevre korumanın tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Ne var ki 21 Ağustos 1991 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan kanunla kurulan Çevre Bakanlığı'nın ömrü çok uzun olmamıştır. Çevre Bakanlığı, önce 8 Mayıs 2003'te yayımlanan bir başka kanunla, Orman Bakanlığı'yla birleştirilerek Çevre ve Orman Bakanlığı'na dönüştürülmüş, ardından Çevre ve Orman Bakanlığı ikiye bölünerek, çevre yönetimi ile ilgili genel müdürlükler eski Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile birleştirilmiş ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı kurulmuştur.[47] Böylece, eski Çevre Bakanlığı teşkilatının büyük kısmı mevcut Çevre ve Şehircilik Bakanlığı içinde olmakla birlikte, iklim politikalarının geliştiği 2003-2011 yıllarında Çevre ve Orman Bakanlığı teşkilatını oluşturan birimlerden önemli bir bölümü yeni kurulan Orman ve Su İşleri Bakanlığı'na geçmiştir. Dolayısıyla şehircilik kısmının (daha doğrusu eski Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın) ön planda olduğu yeni bir çevre bakanlığı ortaya çıkmıştır.

Bakanlığın şehircilik kısmının ağırlıklı olmasının nedenlerinden biri de ilk bakan Erdoğan Bayraktar'ın eski Toplu Konut İdaresi (TOKİ) genel müdürü, yeni bakan İdris Güllüce'nin ise hem eski Tuzla Belediye Başkanı, hem de TBMM'nin eski Bayındırlık, İmar, Ulaştırma ve Turizm Komisyonu Başkanı olmasıdır. Bakanların birikimleri ve ilgi alanları bakanlığın yüzünü de belirlemektedir.[48]

Bakanlık teşkilatındaki genel müdürlüklerden (GM) üçü (Çevre Yönetimi GM, Çevresel Etki Değerlendirilmesi İzin ve Denetim GM ve Tabiat Varlıklarını Koruma GM) çevreyle ilgilidir. Bakanlığın bu genel müdürlüklerin alanına giren çevreyle ilgili çok sayıda görevi ve uygulaması vardır. Ancak bakanlığın web sitesindeki tarihçe bölümünde, ilginç bir şekilde, Çevre Bakanlığı'ndan hiç söz edilmemekte, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın soyağacı tamamen 1920'de kurulan Nafia Vekaleti'nden başlayarak Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na dayandırılmaktadır. Önemsiz bir ayrıntı gibi görülebilecek olan bu yaklaşım kamuoyuna yansıyan görüntüyle, yani bakanların demeçleri ve kentsel dönüşümün taşıdığı ağırlıkla bir arada değerlendirildiğinde, eski Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın isim değiştirerek Çevre Bakanlığı'nı bünyesine aldığını söylemek yanlış olmayacaktır.[49]

Yine de, 2013 yılı sonunda Bakanlığa İdris Güllüce'nin gelmesinin ardından, müsteşarlığa eskiden İstanbul Büyükşehir Belediyesi Çevre Koruma ve Geliştirme Daire Başkanı olan, Çevre ve Orman Bakanlığı'nda Çevreden Sorumlu Müsteşar Yardımcılığını ve 2007'de TBMM'de kurulan ikinci Küresel Isınma Araştırma Komisyonu başkanlığını yapan çevre mühendisliği profesörü Mustafa Öztürk'ün getirilmesi ile bakanlığın Çevre kısmında yeniden bir ağırlık artışı olduğunu söyleyebiliriz. Daire Başkanlığı'ndan Şube Müdürlüğü'ne düşürülen iklim değişikliği yönetimi de bu dönemde (2014 Nisan ayında) yeniden Daire Başkanlığı'na yükseltilmiştir.

İklim değişikliğiyle ilgili yapılacak işler yeni bakanlığın kuruluş kanununda bakanlığın görev-

47 Yeni bakanlık 29 Haziran 2011 tarih ve 644 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'yle kurulmuştur.

48 Başka bir açıdan, bakan olarak bu isimlerin tercih edilmesinin Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın "Şehircilik" ağırlıklı bir bakanlık olarak kurgulanmasının bir sonucu olduğu da söylenebilir.

49 Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı web sitesi http://www.csb.gov.tr/turkce/index.php?Sayfa=sayfa&Tur=webmenu&Id=15 (Erişim: 30 Ekim 2014).

leri arasında sayılmaktadır. İklim değişikliği 1991 tarihli Çevre Bakanlığı'nın kuruluş kanununda (443 nolu KHK) ve 2003'te yayımlanan 4856 sayılı Çevre ve Orman Bakanlığı'nın kuruluş kanununda anılmamaktadır; bu anlamda iklim değişikliği ilk kez bakanlığın kuruluş kanununa girmiştir. Öte yandan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın 644 nolu KHK'da belirlenen görevlerine bakıldığında, teşkilat yapısında olduğu gibi ağırlığın yine büyük ölçüde şehircilik ve imarla ilgili konulara verildiği görülmektedir. 1991 tarihli Çevre Bakanlığı kuruluş kanununda tamamı çevrenin korunması ve çevre kirliliğinin önlenmesi ile ilgili olan görevler 15 paragraf halinde sayılmışken, 644 nolu KHK'da yeni bakanlığın 17 paragrafta belirtilen görevleri arasında sadece üçü (biri "küresel iklim değişikliği ve bununla ilgili gerekli tedbirlerin alınması için plan ve politikaları belirlemek" olmak üzere) çevrenin korunması ve çevre kirliliğiyle ilgilidir. Çevrenin korunmasıyla ilgili diğer konular Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü'nün görevleri arasında sayılmaktadır. Yeni bakanlığın kanununda, Çevre ve Orman Bakanlığı kuruluş kanununun aksine sürdürülebilir kalkınma kavramının da yer almadığı görülmektedir. Ayrıca faaliyet raporlarında bakanlığın vizyonu "Yaşanabilir çevre ve marka şehirler" olarak belirtilmektedir.

İklim değişikliği, kuruluş kanunundaki görevleri arasında ayrı bir başlık olarak yer alan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, "Küresel iklim değişikliği ve ozon tabakasının incelmesi ile ilgili tedbirlerin alınmasına yönelik plan, politika ve stratejileri belirlemek amacıyla diğer kurum ve kuruluşlarla koordinasyon sağlamak"la görevlidir. Bu görev 644 nolu KHK'nın 8/1-m maddesiyle Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir. Türkiye'nin çevre koruma alanındaki temel mevzuatı ise 1983'te kabul edilen ve 2006'da kapsamlı bir değişikliğe uğramış olan 2872 sayılı Çevre Kanunu'dur. Bu kanunda iklim değişikliği sadece Çevre Kirliliği Önleme Fonu ve bütçe ödenekleriyle ilgili bir maddenin 2006'da değiştirilen yeni şeklinde geçmektedir. Kanunda iklim değişikliği konusunda Bakanlığı görevlendiren asıl hükmün 3. Maddenin ı bendindeki "Bölgesel ve küresel çevre sorunlarının çözümüne yönelik olarak taraf olduğumuz uluslararası anlaşmalar sonucu ortaya çıkan ulusal hak ve yükümlülüklerin yerine getirilmesi için gerekli teknik, idarî, malî ve hukukî düzenlemeler [Çevre ve Orman] Bakanlığın(ın) koordinasyonunda yapılır" hükmü olduğu görülür. Bakanlığın kuruluş kanununda da (1991 ve 2003'te mevcut olan bir maddeyle) Madde 2/m'de "Bakanlığın görev alanına giren konularda uluslararası çalışmaların izlenmesi ve bunlara katkıda bulunulması maksadıyla ulusal düzeyde yapılan hazırlıkları ilgili kuruluşlarla işbirliği halinde yürütmek" görevi Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na verilmektedir. Bu da Bakanlığın iklim değişikliği konusundaki koordinasyon görevinin, meselenin bir uluslararası anlaşma konusu olmasından ileri geldiğini göstermektedir. Bu durum iklim değişikliği konusunun kamu idaresinin gündemine giriş biçimiyle son derece uyumludur ve kimi bakanlıklarda iklim değişikliği konusunun neden dış ilişkiler ve/veya Avrupa Birliği ile ilgili birimler tarafından ele alındığını açıklamaktadır. İklim değişikliği Türkiye kamu idaresi için kuraklık ve benzeri etkileriyle ulusal düzeyde ekolojik, ekonomik ve sosyal sorunlar yaratan bir çevre sorunu olmaktan çok ve ondan önce, uluslararası anlaşmalardan doğan yükümlülükler nedeniyle politika geliştirilen bir meseledir.

Daha önce iklim değişikliği politikalarının azaltım, uyum, finansman ve teknoloji olarak dörde ayrıldığını söylemiştik. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Türkiye'nin iklim değişikliği odak noktasıdır ve tüm politika alanlarında koordinasyon ve strateji belirleme görevini yerine getirmektedir. Dolayısıyla bu alanların hepsi ile ilgilenmektedir. Ancak uyum konusundaki sorumluluk daha çok Orman ve Su İşleri Bakanlığı'nda olduğu için, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın asıl odaklandığı alanın azaltım olduğu söylenebilir.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı etki gücü açısından ilk dört bakanlık içinde yer alır ve Türkiye'nin iklim politikalarında ortalamayı ve resmi görüşü temsil etmekle birlikte, ülkenin o günkü politikalarını geliştirmeye yönelik, görece açık bir politika izlemekten yana olduğu (örneğin Kyoto tartışmalarında olumlu pozisyon aldığı ve projeksiyonlar konusunda daha şeffaf olmayı savunduğu) söylenebilir. Ancak 2011'de bakanlığın yeniden yapılanmasının ardından, iklim politikaları kadrosunun bir kısmının Orman ve Su İşleri Bakanlığı'na geçmesi, bazı kişilerin de başka birimlere kaydırılmasıyla o güne dek oluşturduğu kurumsal kapasitenin zayıflamasından ciddi biçimde etkilenmiştir.

Bakanlığın taşra teşkilatlarında iklim değişikliğiyle ilgili çalışan herhangi bir birim ya da kadro yoktur. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na bağlı herhangi bir kamu kuruluşu da bulunmamaktadır.

Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü

Bakanlıkta iklim değişikliği konusu Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü'ne bağlı İklim Değişikliği Daire Başkanlığı'nın yetkisindedir. 2013 yılı başında Hava Yönetimi Dairesi'yle birleştirilmesinden sonra İklim Değişikliği Daire Başkanlığı, şube müdürlüğüne düşürülmüştür, ancak yaklaşık bir yıl sonra Nisan 2014'te Hava Yönetimi ayrılarak tekrar İklim Değişikliği Daire Başkanlığı kurulmuştur. Halen Daire Başkanlığı'na bağlı 4 Şube Müdürlüğü (ŞM) vardır: Sera Gazlarının İzlenmesi ve Emisyon Ticareti ŞM, İklim Değişikliğine Uyum ŞM, Ozon Tabakasının Korunması ŞM ve Politika ve Strateji Geliştirme ŞM. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı bünyesindeki bu birimlerde iklim değişikliği konusunda çalışan yaklaşık 20 kişilik bir kadro bulunmaktadır.

İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kurulu'nun (daha önce İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulu, İDKK) kuruluşundan bu yana başkanlığını ve sekreteryasını Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ve önceki Çevre bakanlıkları) yapmaktadır.

Daha önce belirttiğimiz gibi kendi alanındaki uluslararası çalışmaların izlenmesiyle görevli olan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, UNFCCC'nin Türkiye'deki odak noktasıdır ve Taraflar Konferanslarına da 1997'de Kyoto'da yapılan konferanstan (COP 3) beri katılmaktadır. Her ne kadar uluslararası konferanslarda müzakere heyetinin başı Dışişleri Bakanlığı olsa da, Taraflar Konferanslarının son günlerinde yapılan ve bütün ülke temsilcilerinin genel kurulda birer konuşma yaparak ülkelerinin pozisyonlarını aktardıkları Yüksek Düzeyli Konferans segmentinde genellikle Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (daha önce Çevre Bakanlığı ve Çevre ve Orman Bakanlığı) Bakan, Müsteşar veya Müsteşar Yardımcıları konuşma yapmıştır.

Bakanlık tarafından iklim değişikliği hakkında geliştirilen en önemli mevzuat 25 Nisan 2012 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan Sera Gazı Emisyonlarının Takibi Hakkında Yönetmelik'tir. Bu yönetmelik 17 Mayıs 2014'te güncellenmiştir. Yine 2014'te Ulusal Seragazı Emisyon Envanteri Sistemi – Kalite Kontrol Kalite Güvence Planı başlıklı bir kılavuz yayımlanmıştır. Ayrıca 2013'te Sera Gazı Emisyonlarının İzlenmesi ve Raporlanması Hakkında Tebliğ ve Gönüllü Karbon Piyasası Proje Kayıt Tebliği çıkarılmıştır.

Bakanlığın iklim değişikliğiyle ilgili olarak yaptığı rutin çalışmaların başlıcaları şunlardır:

- UNFCCC Türkiye odak noktası olarak uluslararası müzakerelere katılmak;
- İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kurulu'nun başkanlığını ve sekretaryasını yürütmek;
- İklim Değişikliği Eylem Planı İzleme Sistemi'ni yürütmek;
- Gönüllü Karbon Piyasası Proje Kayıt Tebliği'ni yürüterek sera gazı emisyon azaltımı sağlayarak karbon sertifikası elde etmek amacıyla geliştirilen projeleri kayıt altına almak.

Bakanlık ayrıca iklim değişikliğiyle ilgili çeşitli toplantılar ve çalıştaylar düzenlemekte ve raporlar hazırlanması için çeşitli kuruluşlarla işbirliği yapmaktadır. Örneğin son dönemde hazırlanan bu tür raporlardan biri Dünya Bankası'nın iştiraki olan Uluslararası Finans Kurumu (IFC) ve Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası'nın (EBRD) Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) ile ortak hazırladığı ve şirketlerin iklim değişikliği nedeniyle oluşacak risklere hazırlıklı olmalarını amaçlayan "İklim Değişikliğine Uyum Sağlama Pilot Piyasa Çalışması: Türkiye" adlı rapordur. Ayrıca 13 Nisan 2012'de Avrupa Birliği Delegasyonu ile birlikte Katılım Öncesi Bölgesel Çevre Ağı (RENA) tarafından İstanbul'da "Türkiye-AB İklim İşbirliği: Fırsatlar, Faydalar ve Zorluklar" başlıklı "Ulusal RENA İklim Eylemi Politika Semineri" düzenlenmiştir.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Türkiye'nin iklim değişikliğiyle ilgili bütün stratejik plan, eylem planı ve ulusal bildirimlerinin hazırlanması için yapılan projelerin koordinatörlüğünü yapmıştır. Bu belgeleri Bölüm 3.2'de ele almıştık. Hem bu belgelerin üretilmesi, hem de iklim değişikliğiyle ilgili farkındalığın ve kapasitenin geliştirilmesi amacıyla Bakanlık tarafından bugüne dek yürütülen başlıca projeler şunlardır:

- 1999-2000 yıllarında Çevre Bakanlığı tarafından kamu ve özel sektöre yönelik eğitim seminerleri düzenlemiştir (Arıkan ve Özsoy, 2008).
- 2005-2006'da Çevre ve Orman Bakanlığı'nın koordinasyonunda Küresel Çevre Fonu (GEF) desteğiyle UNDP tarafından Türkiye'nin UNFCCC'ye İklim Değişikliği Birinci Ulusal Bildiriminin Hazırlanması Projesi yürütülmüş ve 2007'de Türkiye'nin İklim Değişikliği Birinci Ulusal Bildirimi yayımlanmıştır.
- 2009-2010'da DPT'nin sağladığı kaynakla, UNDP ve TÜSİAD'ın yanısıra çok sayıda Bakanlığın katılımıyla yapılan İklim Değişikliği ile Mücadele İçin Kapasitelerin Artırılması Projesi'yle gönüllü karbon piyasalarına ve Kyoto Protokolü'nün esneklik mekanizmalarına yönelik kapasitenin geliştirilmesi amaçlanmış ve sonuç olarak Karbon Piyasalarında Ulusal Deneyim ve Geleceğe Bakış başlıklı bir kitap ve İklim Değişikliği Karbon Proje ve Piyasası Terimler Sözlüğü yayımlanmıştır.
- 2009-2010'da Çevre ve Orman Bakanlığı'nın koordinasyonunda Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı'nın finansal desteği ile UNDP tarafından yürütülen Türkiye'nin İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planının Geliştirilmesi Projesi ile 2011'de İklim Değişikliği Eylem Planı 2011-2013 yayımlanmıştır.
- 2010-2011'de Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın koordinasyonunda Küresel Çevre Fonu (GEF) desteğiyle UNDP tarafından Türkiye'nin İklim Değişikliği İkinci Ulusal Bildiriminin Hazırlanması Projesi yürütülmüş, proje sonucunda 2013 Mayıs ayında Beşinci Ulusal Bildirim yayımlanmıştır. Proje kapsamında ayrıca Prof. Dr. Mikdat Kadıoğlu tarafından hazırlanan "Türkiye'de İklim Değişikliği Risk Yönetimi Raporu" ile bir anket çalışmasına dayanan "İklim Değişikliği'nin Farkında mıyız?" başlıklı rapor yayımlanmıştır.
- 2012 ve 2013'te TÜBİTAK'ın katılımıyla İklim Değişikliğine Uyum ve Farkındalık Projesi yapılmış ve kamu çalışanları, sivil toplum, üniversite ve ilköğretim öğretmen ve öğrencilerinin davet edildiği çalıştaylar, öğrencilere yönelik bilim kampları ve öğretmenlere yöneli hizmet içi eğitim seminerleri düzenlenmiştir.
- 2008-2012'de Birleşmiş Milletler örgütleri (UNEP, UNDP, UNIDO ve FAO) tarafından, BM'nin Binyıl Kalkınma Hedefleri Fonu'ndan (MDG-F) alınan destekle İklim Değişikliğine Uyum Alanında Kapasitenin Artırılması BM Ortak Programı'nın Türkiye koordinasyonu yürütülmüştür. Türkiye'nin İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı bu proje sonucunda oluşturulmuştur. Proje kapsamında ayrıca;

- İklim Veri Analizi, Karbon Yönetimi, Erken Uyarı ve İzleme Sistemleri gibi konularda kapasite geliştirme programları yürütülmüştür;
- 2011'de Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sürekli Eğitim Merkezi tarafından İklim Değişikliği, Uyum Politikaları ve Türkiye Sertifikalı Eğitim Programı düzenlenmiştir;
- İklim Sınıfı başlıklı, İklim Değişikliğine Uyum Eğitici El Kitabı yayımlanmıştır;
- 11 ilde Katılımcı Etkilenebilirlik Analizleri yapılmıştır;
- Sel ve kuraklık erken uyarı sistemlerinin kalitesini artırmak amacıyla veri yönetimi, analizi ve yorumlanması konusunda teknik kapasitenin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır;
- TTGV'nin ev sahipliğinde Ulusal Eko-verimlilik (Temiz Üretim) Merkezi kurulması için çalışmalar yürütülmüştür.
- Ayrıca program kapsamında yürütülen Seyhan Havzası İklim Değişikliğine Uyum Hibe Programı ile Seyhan nehri havzasında sulama, hayvancılık, ekosistem hizmetleri gibi konularda yapılan 18 toplum esaslı uyum projesine 1,9 milyon dolar hibe verilmiştir.

Bakanlığın iklim değişikliğiyle ilgili olarak şu anda yürüttüğü projeler ise şunlardır:

- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve TÜBİTAK'ın işbirliğiyle İklim Değişikliği Altıncı Ulusal Bildirimi'nin hazırlanması amacıyla yürütülen İklim Değişikliği Ulusal Bildirimlerinin Hazırlanması Projesi. Bu proje kapsamında ayrıca Sera Gazı Emisyon Projeksiyonları ve Sektörel Analizler hazırlanacaktır;
- Küresel Çevre Fonu (GEF) desteğiyle UNDP tarafından yürütülen İklim Değişikliği İki Yıllık Raporlarının Hazırlanması Projesi;
- Dünya Bankası'nın Karbon Piyasasına Hazırlık İçin Ortaklık Programı (PMR) çerçevesinde İzleme, Raporlama ve Doğrulama (MRV) altyapılarının geliştirilmesi için kapasite geliştirme projesi kapsamında bazı sektörlerde Sera Gazlarının İzlenmesi Hakkında Yönetmeliğin uygulanmasına yönelik pilot çalışma, karbon piyasası mekanizmalarına yönelik çalışmalar, kapasite geliştirme, farkındalık ve eğitim çalışmaları ve MRV ve piyasa mekanizmalarının uygulanmasına ilişkin koordinasyon ve uzman desteği;
- ICLEI (Sürdürülebilir Kentler Birliği) ile işbirliği ve Birleşik Krallık Büyükelçiliği'nin sağladığı finansman ile Kent Düzeyinde İklim Değişikliğine Uyum Stratejilerinin Geliştirilmesi İçin Teknik ve Kurumsal Kapasitenin Artırılması Projesi (Bursa'da yürütülmektedir);
- Avrupa Birliği IPA 2 projeleri kapsamında Türkiye'de İklim Değişikliği Alanında Kapasite Geliştirme Projesi ve Sera Gazı Emisyonlarının İzlenmesi Mekanizmasına Destek Projesi.

İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kurulu (İDHYKK)

Çok aktörlü konularda kamu kurumlarını bir araya getirerek oluşturulan koordinasyon kurullarının bir örneği olan İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kurulu, İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulu (İDKK) olarak 22 Ocak 2001 tarihli Başbakanlık Genelgesi ile kurulmuştur. Genelgede Türkiye'nin Sözleşme'ye neden taraf olmadığı izah edildikten sonra kurulun "Ancak; kısa orta ve uzun vadede enerji sistemine de yararlı olabilecek çalışmaların ivedilikle yapılması ve sürdürülmekte olan Avrupa Birliği müktesebatına uyum için yapılan çalışmalar da dikkate alındığında, hemen tüm dünya ülkelerinin yer aldığı iklim değişikliği konusundaki çalışmalara aktif olarak katılabilmek, Ülkemizin anılan Sözleşme ve Protokol kapsamındaki pozisyonunu güçlendirebilmek amacıyla yapılacak çalışmaların eşgüdümü ve iklim değişikliği

konusunda ulusal düzeydeki tüm çalışmaların daha stratejik bir bakış açısıyla ele alınması amacıyla" kurulduğu belirtilmektedir. Çevre Bakanlığı'nın koordinatörlüğünde, Müsteşarlar düzeyinde bir kurul olan İDKK ilk kuruluşunda Çevre Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Orman Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Hazine Müsteşarlığı, Devlet Meteoroloji İşleri (DMİ) Genel Müdürlüğü, Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) ve TOBB temsilcilerinden oluşmaktaydı. Kurulun 4 ayda bir toplanması öngörülüyordu.

Türkiye'nin Sözleşme'ye taraf olması sırasında, 17 Şubat 2004'te kurulun tekrar oluşturulması için bir genelge daha yayımlandı. Birleşen bakanlıklarla ilgili değişiklikler haricinde, Kurul'a Bayındırlık ve İskan Bakanlığı eklendi, DMİ, DİE, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlıkları çıkarıldı. Kurulun yılda bir kez toplanması kuralı getirildi. Kyoto Protokolü'ne taraf olunmasının ardından 17 Ağustos 2010'da bir genelge daha yayımlanmış, bu kez Maliye Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı ile TÜSİAD kurula dahil edilmiş, Hazine Müsteşarlığı da tekrar alınmıştır. Bu genelgede ilk kez özel sektörle işbirliği vurgusu yapılmakta, ("(...) yapılacak çalışmaların daha verimli olabilmesi, kamu ve özel sektör kurum ve kuruluşları arasında koordinasyon ve görev dağılımının sağlanması (...)"); ayrıca "Kurul, gerekli gördüğünde, diğer bakanlık, kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler ile sivil toplum örgütleri, meslek birlikleri ve özel sektör temsilcilerini toplantılarına davet edebilecektir" diyerek çok taraflı bir müzakerenin kapıları aralanmaktadır. Aynı genelgede "Kurul tarafından ihtiyaç duyulması halinde; alt kurul, komite ve çalışma grupları oluşturulabilecek, bu kurul, komite ve gruplarda ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının yanı sıra üniversiteler, sivil toplum örgütleri, meslek birlikleri ve özel sektör temsilcileri de yer alabilecektir" denmektedir.

4 Ekim 2013'te, aynı yıl İklim Değişikliği Daire Başkanlığı'nın Hava Yönetimi Daire Başkanlığıyla birleştirilmesine paralel olarak yeni bir genelgeyle İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kurulu'na (İDHYKK) dönüştürülmüştür. Bu genelgeyle 2011'de bakanlıklarda yapılan dönüşümlerin yanı sıra, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Avrupa Birliği Bakanlığı ve Ekonomi Bakanlığı (böylece Dış Ticaret Müsteşarlığı geri dönmüştür) ile MÜSİAD kurula eklenmiştir. 2014'te son olarak kendi talepleri üzerine AFAD ve TÜİK de kurula katılmıştır. İDHYKK öncesinde kurulmuş olan 11 teknik çalışma grubu şu anda mevcut değildir, ancak 7 Mayıs 2014'te yapılan ilk toplantıda 7 adet yeni çalışma grubu kurulmuştur: Sera Gazı Emisyon Azaltımı ÇG, İklim Değişikliğinin Etkileri ve Uyum ÇG, Sera Gazı Emisyon Envanteri ÇG, Finansman ÇG, Teknoloji Geliştirme ve Transferi ÇG, Eğitim, Bilinçlendirme ve Kapasite Geliştirme ÇG ve Hava Yönetimi ÇG. Bunlardan Sera Gazı Emisyon Envanteri ÇG'nin koordinasyonundan TÜİK, Finansman ÇG'den Hazine Müsteşarlığı, Teknoloji Geliştirme ve Transferi ÇG'den Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, diğerlerinin koordinasyonundan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı sorumludur.

İDHYKK (ve öncesinde İDKK) Türkiye'de çok taraflı politika sürecinin devlet tarafından nasıl kurgulandığının tipik bir örneği olarak kabul edilebilir. Konuyla ilgili bütün kamu kurumlarının yanı sıra kendisi de kanunla kurulmuş kamu kurumu niteliğinde bir kuruluş olan, ancak en geniş anlamda özel sektörü temsil eden TOBB ve en büyük iki özel sektör derneği olan TÜSİAD ve MÜSİAD, sivil toplum katılımı olarak kabul edilmektedir. Alınan kararlarda konuyla ilgili araştırma kuruluşları, akademisyenler, uzmanlar, düşünce kuruluşları ve çevreci örgütlerin çalışma gruplarına davet edilmesinin önü açılmakla birlikte, bugüne dek uygulanmamıştır. İDHYKK'nın 7 Mayıs 2014'te yaptığı ilk toplantısında "gerekli görülmesi halinde Kurul tarafından iklim değişikliği ve hava yönetimi ile ilgili sektörlerde uzmanlıkları bulunan danış-

manlardan destek alınmasına ve danışmanlara yönelik güncellemeye açık bir listenin oluşturulmasına" karar vermesi, kurul üyesi bazı bakanlıkların önerdiği bilinen danışma kurulunun da zamana bırakıldığını göstermektedir.

Aynı toplantıda alınan en önemli karar ise "sera gazı emisyonu projeksiyonları ile sektörel azaltım potansiyelleri ve maliyet analizlerinin TIMES-MACRO modeli kullanılarak yapılmasına, çalışma detaylarının Kurul dışında herhangi bir şahıs ve/veya kurumla paylaşılmamasına ve 2014 yılı sonuna kadar tamamlanarak İDHYKK toplantısında sunulmasına" karar verilmesidir. Ayrıca uluslararası iklim değişikliği müzakerelerinde görev almak üzere bir baş müzakerecinin belirlenmesine yönelik sürecin başlatılmasına karar verilmiştir.

İDHYKK toplantıları 2012'den 2014'e kadar yapılmamıştır. Türkiye'de iklim politikaları sürecinin en zayıf noktaya indiği bu süreçten sonra kurulun yeniden yapılanması ve toplanması önemli bir canlanma belirtisidir. İDKK döneminde toplantıların çoğu kez müsteşarlar düzeyinde yapılamadığı bilinmektedir. Bu toplantıya Çevre Bakanı'nın başkanlık etmesi de bir canlanma belirtisi olabilir. Kurulda koordinatör olan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı dışında hiçbir kurumun özel bir rolü ve ağırlığı olmadığı söylenmektdir. Ancak aktör haritasında belirttiğimiz açık-savunmacı pozisyonların kurul toplantılarında belirginleştiği, savunmacı bakanlıkların ve özel sektör kuruluşlarının, Türkiye'nin hedef almasına yönelik bir baskı gelmesi kaygısıyla Türkiye'nin sera gazı projeksiyonlarının ulusal bildirime konulmasını engellemesi gibi örneklerden de bilinmektedir. Öte yandan İDHYKK her ne kadar teknik anlamda iklim politikalarının en önemli "çok taraflı" aktörü gibi görünse de, aslında sivil toplum ve akademinin katılımına kapalı ve sadece özel sektör çıkarlarının savunulmasına açık olması nedeniyle açık ve çok taraflı değil, kapalı bir kamu-özel sektör müzakere zemini olarak işlemektedir. Ayrıca asıl siyasi iradenin Başbakanlık, Yüksek Planlama Kurulu ve Ekonomik Koordinasyon Kurulu seviyesinde oluştuğu, uluslararası toplantılarda başmüzakerecinin (ve Dışişleri Bakanlığı'nın) daha belirleyici olduğu, bu anlamda İDHYKK'nın daha çok teknik bir heyet olarak çalıştığı not edilmelidir.

1.1.2. *Orman ve Su İşleri Bakanlığı*

Çevre ve Orman Bakanlığı'nın 2011'de bölünmesi ile kurulan yeni bir bakanlık olan Orman ve Su İşleri Bakanlığı, eski bakanlık teşkilatının önemli bir kısmını bünyesinde toplamıştır. Orman Bakanlığı, Tarım Bakanlığı ile birleştirildiği 1980-1991 dönemi hariç, 2003'te bu kez Çevre Bakanlığı ile birleştirilene kadar ayrı bir bakanlıktı. Çevre ve Orman Bakanlığı ise Çölleşme ve Erozyonla Mücadele gibi birimlerle Devlet Su İşleri GM ve Meteoroloji GM gibi ilgili büyük kuruluşların da bağlı olduğu güçlü bir bakanlık olarak çalıştı. Orman ve Su İşleri Bakanlığı'nın kurulmasıyla birlikte eski bakanlıktaki Çevre Yönetimi, ÇED Yönetimi gibi birkaç birim dışında kalan çoğu kurum bu yeni bakanlığa geçti. Dolayısıyla Orman ve Su İşleri Bakanlığı pek çok genel müdürlüğüyle hâlâ iklim değişikliği alanının en önemli aktörlerinden birisidir. Ayrıca UNFCCC'nin mali mekanizması olan Küresel Çevre Fonu'nun (GEF) Türkiye odak noktası da Orman ve Su İşleri Bakanlığı'dır.

Bakanlığın kuruluş kanunu olan 29 Haziran 2011 tarih ve 645 sayılı KHK'ya göre ormanların korunması, işletilmesi, ağaçlandırma, çölleşme ve erozyonla mücadele, doğanın korunması ve korunan alanların yönetimi, su kaynaklarının korunması ve su yönetimi, "meteorolojik olayların izlenmesi ve bunlarla ilgili gerekli tedbirlerin alınmasına yönelik politika ve stratejiler"in belirlenmesi (Madde 2-ç) ve faaliyet alanına giren konulardaki uluslararası çalışmaların izlenmesi Orman ve Su İşleri Bakanlığı'nın görevidir. Kanunda iklim değişikliği doğrudan sadece Su Yönetimi Genel Müdürlüğü'nün görevleri arasında "İklim değişikliğinin su kaynaklarına etkisi

ile ilgili çalışmalar yapmak" olarak anılmaktadır (Madde 9-i). Ayrıca Meteoroloji GM kanununda da iklim değişikliğiyle ilgili görevler vardır.

Bu görev listesinden de anlaşılabileceği gibi, başta meteorolojik olayların izlenmesi ve tedbir alınması, ormanlar ve su yönetimi olmak üzere iklim değişikliğinin göstergeleri ve etkileriyle ilgili konular Orman ve Su İşleri Bakanlığı'nın önde gelen görevleri arasındadır. Buna, genelde "çevre" ile birlikte anılmasına alıştığımız doğanın korunmasını da eklediğimiz zaman, eski Çevre ve Orman Bakanlığı'nın, iklim değişikliğiyle ilgili yapısının önemli bölümünün Orman ve Su İşleri Bakanlığı'nda devam ettiğini, bu anlamda konunun odak noktası ve koordinatörü olan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın görevlerinin aslında iki bakanlık arasında bölüşüldüğünü görebiliriz. Öte yandan Bakanlığın faaliyet alanıyla ilgili önemli kanunlarda (Orman Kanunu, Milli Parklar Kanunu gibi) iklim değişikliğiyle ilgili bir madde bulunmamaktadır.

Bakanlığın teşkilat yapısında 3 genel müdürlük (Su Yönetimi, Çölleşme ve Erozyonla Mücadele, Doğa Koruma ve Milli Parklar) ile 4 bağlı kuruluş (Meteoroloji GM, Devlet Su İşleri GM, Orman GM ve Türkiye Su Enstitüsü) bulunmaktadır. Bunların tamamının iklim değişikliğiyle ilgili görev ve çalışmaları bulunmaktadır.

Orman ve Su İşleri Bakanlığı'nda iklim değişikliğiyle ilgili çalışmaların koordinasyonu, Çevre ve Orman Bakanlığı zamanında konuyla yakından ilgilenen bir bürokrat olan Müsteşar Yardımcısı Sedat Kadıoğlu'nun sorumluluğundadır ve yeni Bakanlık zamanında kurulan **Su Yönetimi Genel Müdürlüğü**, bakanlığın konuyla ilgili koordinatör birimidir. Ancak bütün birimlerin iklim değişikliğiyle ilgili çalışmaları olduğundan, bakanlık içinde aylık koordinasyon toplantıları yapılmaktadır. Bakanlığın öncelikli konusu uyum politikalarıdır. Bu koordinasyon toplantılarına birkaç ayda bir diğer bakanlıklarda uyumla ilgili çalışan birimler de davet edilmektedir. Ayrıca Orman ve Su Bakanlığı bünyesinde iklim değişikliğiyle ilgili akademisyen ve uzmanların da davet edildiği, yine uyum politikalarıyla ilgilenen bir ihtisas komisyonu kurulmuştur.

Bu bölümde aşağıda tek tek ele aldığımız Genel Müdürlükler dışında, çok sayıda ağaçlandırma, su havzaları rehabilitasyonu ve sel kontrolü projesi yürüten ve uluslararası sözleşme alanı olan BM Çölleşme ile Mücaddele Sözleşmesi'nin de (UNCCD) iklim değişikliğinin etkileri ve uyumla ilgisi olan **Çölleşme ve Erozyon Kontrolu Genel Müdürlüğü** ile biyolojik çeşitlilik ve korunan alanlar gibi yine iklim değişikliğiyle yakından ilişkili konulardan sorumlu **Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü** de Bakanlığın ilgili daireleri arasında yer alır.

İklim politikalarında en etkili dört bakanlık arasında yer alan Orman ve Su İşleri Bakanlığı daha çok uyumla ilgili olduğundan azaltım politikalarıyla ilgilenen bakanlıklar kadar savunmacı bir pozisyon alma durumu yoktur. Ek olarak yürütülen projeler, kurulan ihtisas ve koordinasyon kurullarıyla, iklim politikalarını geliştirme konusunda görece açık bir bakanlık olarak tanımlanabilir.

Su Yönetimi Genel Müdürlüğü

Orman ve Su İşleri Bakanlığı'nın en yeni birimi, önceki Çevre ve Orman Bakanlığı'nda olmayan ve bu bakanlıkla birlikte kurulan Su Yönetimi Genel Müdürlüğü'dür. Bakanlığın iklim politikalarıyla ilgili çalışmalarının koordinasyonu da bu genel müdürlüktedir. Genel Müdürlüğün kuruluş amacı su ile ilgili "tüm kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak, su ile ilgili tüm görev ve yetkilerin çerçeve bir bakış açısıyla yönetilmesini sağlamak" olarak tanımlanmaktadır.[50] Aynı bakanlığa bağlı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nden

50 Kaynak: Su Yönetimi Bülteni 1/1, SYGM, Şubat 2013 http://suyonetimi.ormansu.gov.tr/Libraries/su/SYGM_B%C3%BClten_yayin_2.sflb.ashx (Erişim: 30.11.2014).

ayrı bir yapı olarak Su Yönetimi Genel Müdürlüğü kurulmasının amacı üst düzey politikaların belirlenmesi ve koordinasyonun sağlanması olarak belirtilmektedir. Ancak Su Yönetimi Genel Müdürlüğü sadece merkezi bir kurumdur ve yaygın bir taşra teşkilatı olan DSİ'nin yanında icracı olmayan, koordinatör bir üst yapı olarak çalışır. Bu kısıtları yüzünden uygulamanın yine DSİ üzerinden yapılması gerekmektedir.

Su Yönetimi Genel Müdürlüğü'nün kurulması ile birlikte havza esaslı yönetime geçildiği belirtilmektedir;[51] koordinasyon için Su Yönetimi Koordinasyon Kurulu kurulmuştur ve bu kurul İDHYKK yapısında olduğu gibi (ve hemen hemen aynı bakanlıkların katılımıyla) müsteşarlar seviyesinde üst düzey koordinasyonla görevlidir.

Genel müdürlük bünyesinde iklim değişikliği konusu ile ilgili olarak İklim Değişikliği Uyum Şube Müdürlüğü mevcuttur. Şubenin görevi iklim değişikliğinin su kaynaklarına etkisi üzerine çalışmak ve eski İDKK yapısında bulunan Uyum Çalışma Grubu ile ilgili ulusal koordinasyonu yürütmek olarak tanımlanmaktadır. Yani, sadece Orman ve Su İşleri Bakanlığı'nda değil, tüm kamu kuruluşları içinde uyum konusundaki koordinasyonun İklim Değişikliği Uyum Şube Müdürlüğü'nde olduğu kabul edilir.

İklim Değişikliği Uyum ŞM, uyum stratejilerinin belirlenmesi, iklim değişikliğinin etkilerini havza yönetim planı, taşkın yönetim planı ve kuraklık yönetim planı içerisine dahil etmek üzere çalışmalar yürütmektedir. Ayrıca genel müdürlük tarafından ulusal bütçeyle yürütülen "İklim Değişikliğinin Su Kaynaklarına Etkisi" projesiyle 25 havzada iklim değişikliğinin etkileri, 3 havzada uyum üzerine çalışma yapılmaktadır. Aralık 2013'te başlayan proje, 2016 Temmuz ayında tamamlanacaktır. Şu anda projenin ilk aşaması olarak "Konya Havzası Kuraklık Yönetim Planı Hazırlanması Projesi" yürütülmektedir.

Devlet Su İşleri (DSİ) Genel Müdürlüğü

18 Aralık 1953'e 6200 Sayılı Kanun'la kurulan Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ) yaygın taşra teşkilatı, kadrosu ve bütçesiyle Türkiye'nin en büyük kamu kurumlarından biridir. Kuruluşunda Bayındırlık Bakanlığı'na, 1985'ten 2007'ye kadar da Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na bağlı olan DSİ, 2007'de Çevre ve Orman Bakanlığı'na ve 2011'deki yeni yapılanmada Orman ve Su İşleri Bakanlığı'na bağlanmıştır.

DSİ, "bütün su kaynaklarının plânlanması, yönetimi, geliştirilmesi ve işletilmesinden sorumlu, Merkezi Yönetim Bütçesine tabii genel bütçeli yatırımcı bir kuruluş" olarak tanımlanmaktadır. Tarımsal sulama, hidroelektrik enerji üretimi, büyükşehirlere içme suyu sağlama (içme suyu barajlarının ve isale hatlarının yapımı) ve taşkın koruma işleri DSİ'nin görevleri arasındadır. DSİ'nin en genel anlamda su yapılarından sorumlu, yani "barajlar ve sulama sistemleri kuran" bir yatırım kuruluşu olduğu söylenebilir. DSİ'nin etkili bir kuruluş olmasının en önemli nedeni taşra teşkilatı ve kadrosudur. DSİ'nin halen akarsu havzalarına göre belirlenmiş 26 bölge müdürlüğü ve merkez ve taşra teşkilatlarında 5 bini mühendis yaklaşık 25 bin kişi çalışmaktadır.

DSİ, Su Yönetimi Genel Müdürlüğü kurulana kadar iklim değişikliğinin su üzerine etkisi konusunda tek sorumlu kuruluş olarak görev yaptı. Hidrolojik kuraklığın takibi, sel ve taşkın kontrolü, tarımsal kuraklığa uyumla ilgili olarak kapalı sulama kanallarına geçilmesi ve damlama sulama sistemlerinin kurulması gibi işler DSİ'nin görevi olduğundan, DSİ, stratejilerin hazırlanması da dahil olmak üzere iklim değişikliğine uyumdan sorumlu koordinatör kuruluş olarak çalıştı. Ancak 2011'de bakanlıkların ayrılması ve Su Yönetimi Genel Müdürlüğü'nün kurulması ile DSİ'nin görevi uyum stratejilerinin

51 SYGM tarafından bu bilgi verilirken, DSİ yetkilileri de öteden beri havza bazlı çalıştıklarını belirtmektedir.

uygulanmasında gerekli su yapılarının kurulmasıyla sınırlandırılmış gibi görünmektedir. Bu durum, aynı bakanlığa bağlı, benzer görevlere sahip bu iki kurum arasında bir uyum ve işbirliği sorunu yaratmaya başlamıştır. Bu iki başlılık görüntüsünün yarattığı gerilim bürokrasi içinde hissedilmektedir.

DSİ içinde iklim değişikliği konusu, Etüd ve Plan Daire Başkanlığı'nın görevleri arasındadır. 2006'da konuyla ilgili 20 kişilik bir çalışma grubu oluşturulmuş ve 2007'de DSİ'ye uyum konusunda koordinasyon görevi verilmiştir. Son değişikliklerden sonra 2012'de Etüd ve Plan Daire Başkanlığı'na bağlı olarak 2 kişinin çalıştığı bir İklim Değişikliği Uyum Birimi kurulmuştur. Ayrıca 30 üyeli İklim Değişikliğinin Su Kaynaklarına Etkisi İhtisas Grubu mevcuttur.

DSİ'nin katıldığı projeler arasında İklim Değişikliği Uyum Projesi, İklim Değişikliğine Uyum Alanında Kapasitenin Artırılması BM Ortak Programı ve Seyhan Havzası İklim Değişikliğine Uyum Hibe Programı ile 5. Ulusal Bildirim içindeki uyum bölümünün hazırlanması sayılabilir. İDKK'nın Orman ve Su İşleri Bakanlığı'ndan önce uyumla ilgili üyesi de DSİ idi. Halen DSİ'nin iklim değişikliğiyle ilgili olarak yürttüğü bir proje yoktur. Politika belirleme konusu daha çok Su Yönetimi GM'ye geçtiğinden, konuyla ilgili rutin işler olan hidrolojik kuraklığın takibi ve uyumla ilgili su yapılarının kurulmasıyla birlikte, İDEP izleme sistemine veri girişi yapılmaktadır.

Meteoroloji Genel Müdürlüğü (MGM)

En önemli görevleri meteoroloji istasyonlarını kurmak ve işletmek, meteorolojik gözlem ve tahminler yapmak, şiddetli meteorolojik hadiselerle ilgili erken uyarılar hazırlamak ve meteorolojik verilerin toplanması, kayıtlarının tutulması, yayımlanması ve arşivlenmesini sağlamak olan Meteoroloji Genel Müdürlüğü (MGM), Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü (DMİ) adıyla 1936'da kurulmuştur. İlk yıllarda Başbakanlığa ve bir dönem Tarım Bakanlığı'na bağlı olan DMİ, 1991'de Çevre Bakanlığı'na, 1992'de tekrar Başbakanlığa, 2002'de tekrar Çevre Bakanlığı'na bağlandı. 2003 sonrası Çevre ve Orman Bakanlığı'na bağlı olan DMİ, 2011'deki yeni yapılanmada Orman ve Su İşleri Bakanlığı'na bağlandı ve Meteoroloji Genel Müdürlüğü adını aldı. MGM'nin 15 bölge müdürlüğünden oluşan geniş bir taşra teşkilatı vardır.

İklim değişikliğinin gözlenmesi ve etkilerinin tahmin edilmesinde sıcaklık ve yağış kayıtları başta olmak üzere meteorolojik gözlemler ve kayıtlar son derece önemlidir. Dolayısıyla MGM'nin iklim değişikliğiyle ilgili başka bir görevi olmasaydı bile, sadece veri toplaması nedeniyle kritik bir role sahip olduğu söylenebilirdi. Ancak iklim değişikliği ile ilgili çalışmalar aynı zamanda MGM'nin kuruluş kanunundan kaynaklanan görevleri arasındadır. İlgili yasada konu Araştırma Dairesi Başkanlığı'nın görevleri arasında "meteorolojik karakterli doğal afetler, hidrometeoroloji, deniz ve tarımsal meteoroloji, iklim, iklim değişikliği ve meteoroloji ile ilgili diğer konularda araştırma ve geliştirme çalışmaları yapmak" olarak geçer. Ayrıca "Türkiye'nin iklim özelliklerini tespit maksadıyla çalışma ve incelemeler yapmak" da MGM'nin görevleri arasındadır.

MGM'de iklim değişikliğiyle ilgili 6 Şube Müdürlüğü (ŞM) vardır: Bunlar, tamamı Araştırma Daire Başkanlığına bağlı olan, Klimatoloji ŞM, Hidrometeoroloji ŞM, Zirai Meteoroloji ŞM, Meteorolojik Afetler ŞM, Atmosfer Modelleri ŞM ve Çevre ŞM'dir. Yani Araştırma Daire Başkanlığı'na bağlı bütün şube müdürlükleri iklim değişikliği ile bağlantılı bir konuyla ilgilenmektedir. Örneğin Hidrometeoroloji ŞM, yağışların izlenmesiyle ve sellerle; Zirai Meteoroloji ŞM, tarımsal kuraklıkla ve kuraklık haritalarının üretilmesiyle ilgili çalışmaktadır. Bir başka deyişle Araştırma Daire Başkanlığı sadece iklim değişikliği konusunda çalışmadığı için adı iklim değişikliği dairesi değildir; ancak MGM içinde iklim değişikliğiyle

ilgili çalışan bütün birimler bu daire başkanlığının altında toplanmıştır.

Çalışmaları arasında iklim değişikliğinin en fazla yer tuttuğu Klimatoloji Şube Müdürlüğü'nün görevleri arasında iklim değişikliği konusunda izleme, araştırma ve model çalışmaları yapmak, modeller kullanarak iklim projeksiyonları oluşturmak, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı uyum ve zarar azaltma çalışmalarına destek vermek ve iklim değişikliğiyle ilgili eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları yapmak bulunmaktadır.

Klimatoloji Şubesi tarafından şu anda yürütülen en önemli çalışma olan "Türkiye İçin Yeni Senaryolarla İklim Değişikliği Projeksiyonları", iklim değişikliğinin Türkiye'ye uzun vadeli etkileri üzerine bölgesel iklim modelleri çalıştırılarak, birden fazla emisyon senaryosuna göre elde edilmiş modelleri özel bir web sayfası üzerinden kamuoyuna sunmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla Türkiye'de bulunan binden fazla meteoroloji istasyonu arasından verilerine en çok güvenilen 139'u referans istasyon olarak seçilmiştir ve bu istasyonlardan elde edilen veriler kontrol amaçlı olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada İtalya'da bulunan Uluslararası Teorik Fizik Merkezi (ICTP) tarafından sağlanan Hadley Center'ın HadGEM Küresel İklim Modeli küresel model datası (RCP 4,5 ve RCP 8,5 senaryoları) kullanılarak ICTP'nin Bölgesel İklim Modeli REGCM uygulanmaktadır. Henüz deneme aşamasında olan ve 2014 sonunda kamuoyuna açılacağı belirtilen web sayfasında, Türkiye'de 21. yüzyıl sonuna kadar iklim değişikliğinin etkilerine ilişkin tahminlerin, yıllara ve bölgelere göre değişimi görülebilecek şekilde yayımlanması planlanmaktadır. Bu çalışma için gerekli bilgisayar donanımının 2010'da yatırım planına alındığı, çalışmaların 2012'de başladığı, öncesinde konuyla ilgili MGM personelinin İTÜ'den Barış Önol ve Ufuk Utku Turunçoğlu tarafından eğitildiği ve Klimatoloji ŞM'de halen konuyla ilgili 4 kişinin çalıştığı belirtilmektedir.

Meteoroloji Genel Müdürlüğü, Orman ve Su İşleri Bakanlığı'nda kurulan İklim Değişikliği İhtisas Heyeti'nin de koordinasyonunu yürütmektedir. Ayrıca Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı bünyesinde kurulan Tarımsal Kuraklık Koordinasyon Kurulu'nun üyesidir ve Tarımsal İzleme ve Bilgi Sistemi, TARBİL projesi içinde yer almaktadır.

MGM, Türkiye'nin henüz İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne taraf olmadığı ilk yıllarda iklim müzakerelerinin de koordinasyonunu yürütecek kadar ön planda olan bir kurumdu. (Bkz. Bölüm 3.1.) Şu anda ise MGM uluslararası müzakerelere sadece kendi alanıyla ilgili olarak katılmaktadır. Ayrıca uluslararası alanda Dünya Meteoroloji Örgütü (WMO) ile birlikte Doğu Akdeniz İklim Merkezi projesi yürütülmektedir. Türkiye, Yunanistan, Suriye, Lübnan, İsrail, Ürdün, Mısır ve Kıbrıs'ın dahil olduğu merkez, Doğu Akdeniz ülkelerinde iklim değişikliğinin izlenmesi, etkilerin değerlendirilmesi ve iklim modellemesi ile ilgili araştırma ve kapasite geliştirme çalışmaları yapmaktadır ve ayrı bir web sitesi ile bilgiler paylaşılmaktadır.

WMO'nun düzenlediği bölgesel eğitim çalışmaları arasında yer alan ve 17-28 Haziran 2013 Tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenen 5. Uluslararası İklim Değişkenliği ve Tahminleri Eğitim Çalıştayı ve Küresel İklim Değişkenliği, Tahminleri ve Hizmetleri Sempozyumu da MGM'nin ev sahipliğinde yapılmış ve ABD Ulusal Oşinografi ve Atmosfer İdaresi (NOAA) eğitmenliğinde ve ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı'nın (USAID) da katılımıyla yapılan toplantılarda 38 ülke temsil edilmiştir. Bu yılki Çalıştay da 5-15 Ağustos 2014'te İstanbul'da düzenlenmiştir.

MGM ayrıca İklim Servisleri Hükümetler Arası Kurulu Yönetim Kurulu'nda (*Intergovernmental Board on Climate Services*) üye olarak yer almaktadır.

Orman Genel Müdürlüğü (OGM)

Orman ve Su İşleri Bakanlığı'na bağlı bir kuruluş olan Orman Genel Müdürlüğü (OGM) 1839'da kuruldu. 1937'den itibaren taşra teşkilatları kurulan OGM, 1945 yılından itibaren Devlet Orman İşletmeleri adını almıştır. 1969'da kurulan Orman Bakanlığı'na bağlanan OGM, 2003'te Çevre ve Orman Bakanlığı'na, 2011'den sonra ise Orman ve Su İşleri Bakanlığı'na bağlı bir kuruluş olmuştur.

OGM'nin başlıca görevleri ormanların işletilmesi, geliştirilmesi, korunması ve gençleştirilmesidir. İklim değişikliği de, vizyon tanımına göre "insana, doğaya ve çevreye duyarlı, sürdürülebilir orman yönetimi"ni hedefleyen OGM'nin ilgi alanları arasında yer alır. Zira ormanlar hem yutak olarak sera gazlarının azaltılması için önemli doğa alanlarıdır, hem de iklim değişikliğinden en çok etkilenen (orman yangınları, ormanların değişen iklim koşullarına uyumu vb.) ekosistemler arasındadır. Bu nedenle Su Yönetimi ve diğer genel müdürlükler ve bağlı kuruluşların (bir ölçüde, etkiler konusunda çalışan MGM hariç) uyumla ilgilendiği Orman Su İşleri Bakanlığı'nda azaltımla ilgili de çalışma yapan tek birim Orman Genel Müdürlüğü'dür.

İklim değişikliği ile ilgili çalışmalar OGM'nin kurumsal yapısında bu iki boyutuyla, bir çalışma grubu ve bir ihtisas grubu tarafından yürütülmektedir. Dış İlişkiler Eğitim ve Araştırma Dairesi Başkanlığı altında kurulan Arazi Kullanımı, Arazi Kullanım Değişikliği ve Ormancılık (AKAKDO) Çalışma Grubu[52] emisyon hesabı ve raporlamasıyla, İDEP'i izlemek ve değerlendirmekle görevlidir ve ağırlıklı çalışma alanı (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın Coğrafi Bilgi Sistemleri grubu ile birlikte) ormanlardan kaynaklanan sera gazı envanterinin hazırlanmasıdır. Bu amaçla kapsamlı bir kılavuz olan Arazi Kullanımı, Arazi Kullanım Değişikliği ve Ormancılık İyi Uygulama Rehberi yayımlanmıştır. İklim Değişikliği ve Yutak Alanlar İhtisas Grubu da, Dış İlişkiler Eğitim ve Araştırma Dairesi Başkanlığı koordinasyonunda kurulmuştur ve üniversitelerden de katılım olmaktadır.

Orman Genel Müdürlüğü uluslararası iklim müzakerelerine katılarak REDD+ ve LULUCF ile ilgili çalışmaları ve Orman İzleme Sistemi kurulmasını takip etmektedir. Orman Genel Müdürlüğü'nde iklim değişikliği ile ilgili olarak Dış Kaynaklı Projeler Genel Müdürlüğü tarafından 4 proje yürütülmektedir. Bunlar MENA Bölgesinde Ormancılık Politikalarının İklim Değişikliğine Adaptasyonu Projesi (Federal Almanya Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Bakanlığı tarafından finansmanı sağlanan ve 6 ülkeyi kapsayan bir proje olarak Alman Teknik İşbirliği Örgütü (GTZ) tarafından uygulanmakta olup OGM'nin yanı sıra FAO da proje ortağıdır); Akdeniz Orman Ekosistemlerinin Ürün ve Hizmet Üretiminin Küresel Değişiklikler Bağlamında İyileştirilmesi Projesi (Fransız Küresel Çevre Fonu FFEM tarafından finanse edilmektedir); Türkiye'de Yüksek Koruma Değerine Sahip Akdeniz Ormanları Entegre Yönetim Projesi (Büyük GEF projesi) ve Akdeniz Ormanlarının İklim Değişikliğine Uyumu Projesi'dir. Bu son proje MAVA Vakfı desteğiyle WWF Türkiye ve DKM ile birlikte yürütülmektedir.

Ayrıca OGM tarafından yapılan iklim değişikliği ile dolaylı ilgisi olan çalışmalar arasında Orman ve Köy İlişkileri Dairesi Başkanlığı tarafından orman köylülerine güneş termal yardımı (azaltım) ve ağaçlandırma, rehabilitasyon planları (uyum) sayılabilir. OGM'nin asıl hedefinin orman alanlarının artırılması olduğu ve 2015'te orman alanlarının 22 milyon hektara çıkarılmasının hedeflendiği belirtilmektedir.

1.1.3. *Kalkınma Bakanlığı*

Yeni bir bakanlık olan Kalkınma Bakanlığı, Türkiye'nin ekonomi ve kalkınma politikalarını belirleyen eski ve etkili bir kamu kuruluşu olan Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) devamıdır.

52 Sözleşme'de "Land Use and Land Use Change and Forestry (LULUCF)", ya da "Agriculture, Forestry and Other Land Use (AFOLU)."

1960'da kurulan DPT, Beş Yıllık Kalkınma Planları ve kalkınma politikalarına dair diğer politika oluşturma çalışmalarıyla Türkiye'nin iklim politikalarını da belirleyen kurumlardan biriydi. DPT, bakanlıkların yeniden yapılandığı 2011 yılında çıkarılan 3.6.2011 tarih ve 641 sayılı kararnameyle Kalkınma Bakanlığı'na dönüştürüldü. Bir müşavir kuruluş olarak tanımlanan Kalkınma Bakanlığı'nın başlıca görevi ülkenin kaynak ve imkanlarını ortaya koyarak ekonomik, sosyal ve kültürel politikaların belirlenmesinde hükümete danışmanlık yapmak ve kalkınma planı, orta vadeli program, yıllık programlar, stratejiler ve eylem planları gibi politika belgelerini hazırlamaktır. Bu ana görev alanının yanında bölgesel kalkınma ve kalkınma ajanslarıyla ilgili işlevleri olan Kalkınma Bakanlığı'na kuruluş kanununda genel sayılabilecek bir görev daha verilmiştir: "Bakanlıkların ve kamu kurum ve kuruluşlarının iktisadi, sosyal ve kültürel politikayı ilgilendiren faaliyetlerinde koordinasyonu sağlamak, uygulamayı etkin bir biçimde yönlendirmek ve bu konularda Hükümete müşavirlik yapmak." (646 sayılı KHK Madde 2/c)

Bu madde Bakanlığa, diğer bakanlıkların neredeyse bütün faaliyetleri hakkında gerektiğinde koordinasyon sağlama imkanı verirken, bir sonraki madde aynı şeyi uluslararası politikalar için yapar: "Uluslararası kuruluşlarla iletişim içerisinde çalışarak ileriye dönük stratejiler geliştirmek ve topluma perspektif sağlayan politika önerilerini katılımcı bir yaklaşımla belirleyerek özel kesim için orta ve uzun dönemde belirsizlikleri giderici genel bir yönlendirme görevini yerine getirmek." (Madde 2/ç)

Hem asli görevleri, hem de bu maddeler, Kalkınma Bakanlığı'nın iklim politikalarındaki belirleyici rolünü anlamak için önemlidir. En genel anlamıyla ekonomi ve kalkınma politikalarının yönünü değiştirme çabası olarak anlayabileceğimiz ve farklı alanlarda uygulanması gereken bir dizi politika demetinden oluşan iklim politikaları, nihai olarak ekonomi politikalarının belirlendiği yerlerde karara bağlanır. Diğer bakanlıkların ve kamu kuruluşlarının yaptığı hazırlıklar, topladıkları veriler, koordinasyon çalışmaları, uygulamaya geçirmeye çalıştıkları eylemler, neticede genel ekonomi ve kalkınma politikalarıyla çeliştikleri noktada durabilir ya da etkisi çok sınırlı hatta etkisiz kalabilir. Dolayısıyla Kalkınma Bakanlığı, DPT döneminden bu yana, ekonomi bürokrasisinin diğer üst düzeydeki aktörleriyle birlikte (başta ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcısı ve Ekonomi Koordinasyon Kurulu'nu oluşturan diğer bakanlar olmak üzere) iklim politikalarının nihai belirleyicisidir.

Kalkınma Bakanlığı, iklim politikalarının azaltım ve finans alanlarında aktiftir. DPT döneminden bu yana, uluslararası iklim müzakerelerine de katılmakta ve olası politikaların etki analizlerini yaparak ekonomiye olan maliyetlerinin hesaplaması için çalışmaktadır. Bakanlık ayrıca, hem müzakerelerde, hem de ulusal bildirimler, geleceğe yönelik sera gazı projeksiyonları gibi Türkiye'nin iklim değişikliğiyle ilgili azaltım politikalarına ilişkin hedef belirlemesi ve taahhüt alması gereken noktalarda kritik öneme sahip olan belgelerin hazırlanmasında ve kabul edilip edilmemesinde önemli roller almıştır. Bu rol her zaman hedef ve taahhütleri frenleyici yöndedir ve Kalkınma Bakanlığı (o zaman DPT), Kyoto Protokolü'nün imzalanmasına da karşı çıkarak Türkiye'nin kalkınma politikalarını olumsuz yönde etkileme ihtimali olan her türlü duruma karşı savunmacı bir pozisyon almıştır. Kalkınma Bakanlığı İD(HY)KK içinde de kritik noktalarda aynı yönde belirleyici rol oynamaktadır.

Kalkınma Bakanlığı'nda iklim politikaları Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü'ne bağlı Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Daire Başkanlığı'nın görev alanına girmekte ve uzun yıllardır konuyu izleyen tecrübeli bürokratlar tarafından takip edilmektedir. DPT, iklim politikalarının hazırlandığı ilk yıllardan bu yana çalışmaların parçası olmuştur. Sözleşme'nin yürürlüğe girmesinin ardından Türkiye'nin eklerden çıkmak

için yaptığı çalışmalarda, Türkiye'nin sözleşmeye ve protokole taraf olup olmamasına ve hedef alıp almamasına ilişkin tartışmalarda aktif yer almıştır. Sadece son yıllarda, özellikle de 2009 sonrasında, iklim politikalarının gündemdeki ağırlığının azalmasına paralel olarak (son döneme kadar) konuyla ilgili çalışmalarını görece azaltmış, ağırlığı 2012'de yapılan Rio+20 ve Sürdürülebilir Kalkınma tartışmalarına vermiştir.

Kalkınma Bakanlığı'nın iklim politikalarındaki rolünün bu kadar ağırlıklı olmasının nedenlerinden biri de Bakanlığın koordinasyonunda hazırlanan Kalkınma Planları'nın, farklı bakanlıklar ve kamu kurumları tarafından hazırlanan sayısız strateji belgesi ve eylem planıyla karşılaştırıldığında, onlara göre üst bir konumda bulunması, TBMM'de onaylanarak kabul edildiği için diğer planlardan daha fazla bir emrediciliğe sahip olmasıdır. Son, yani 2014-2018 yıllarını kapsayan Onuncu Kalkınma Planı'nda iklim değişikliği bir sorun olarak birkaç yerde anılmış ve 1040. paragrafta iklim politikalarıyla ilgili olarak şu bağlayıcı pozisyon belirlenmiştir: "İklim değişikliği ile mücadele ve uyum çalışmaları ülke gerçekleri gözetilerek 'ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar' ile 'göreceli kabiliyetler' ilkeleri doğrultusunda sürdürülecektir." Onuncu Kalkınma Planı'nda iklim değişikliği, ayrıca bir fırsat ve olanak olarak anılan "yeşil büyüme" için gerekçe olarak sunulmaktadır. Ancak yeşil büyümenin de bir alternatif kalkınma stratejisi olarak değil, büyümeyi destekleyen yeni bir fırsat olarak ele alındığı, bu anlamda iklim değişikliği ile mücadele ile bağının kurulmadığı görülmektedir. Onuncu Kalkınma Planı'nda iklim politikalarına ayrılan paragrafta tırnak içine alınarak vurgulanan ilkeler, özel olarak Bakanlığın ve genel olarak Türkiye'nin iklim politikalarının gelişmekte olan ülkelere özgü savunmacı karakterinin bir göstergesidir.

Kalkınma Bakanlığı (DPT) tarafından iklim değişikliğine özel olarak hazırlanan en önemli belge 2000 yılında, 8. Kalkınma Planı'nın hazırlık sürecinde yayımlanan "İklim Değişikliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu"dur. Ayrıca Kalkınma Bakanlığı'nın koordinasyonunda hazırlanarak 2012'de yayımlanan "Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Raporu: Geleceği Sahiplenmek" de iklim değişikliği ile ilgili politikalar açısından önemli bir belgedir (Bkz. Bölüm 3.2).

Kalkınma Bakanı Cevdet Yılmaz, 2011'de Durban'da yapılan 17. Taraflar Konferansı'nda üst düzey segmentte Türkiye adına konuşma yapmıştır. Genelde Çevre (ve Orman, ve Şehircilik) Bakanlığı müsteşar ve müsteşar yardımcıları (ve nadiren de bakanları) tarafından yapılan bu konuşmaların, Durban gibi Kyoto sonrası anlaşma için kritik öneme sahip bir zirvede Kalkınma Bakanı tarafından yapılmasını bakanlığın iklim politikalarındaki rolünün önemini anlamak için not edebiliriz.

İklim değişikliğiyle ilgili olarak DPT tarafından yapılan başlıca proje olan "Küresel Isınma Alanında Rasyonel Adımların Tespiti Raporu Projesi" 2009 yılında (yani Kopenhag Zirvesi öncesi) Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi Derneği (EDAM) ile birlikte yapılmış, bu projede Türkiye'nin uluslararası müzakerelerde pozisyon almasına destek olmak amacıyla iklim değişikliği ile mücadele konusunda sektörel maliyetlerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Projede enerji, kentleşme, ulaştırma, ormancılık, sanayi ve tarım sektörlerinde sektörel azaltım seçeneklerinin ekonomiye olan maliyeti hesaplanmıştır. Projede ayrıca Sektörel Tedbirler ve Makro Araçların Ekonomiye Etkisi Raporu ile Emisyon Azaltım Politika Seçenekleri ve Senaryoları üzerinde çalışılmış ve uluslararası örnekler incelenmiştir. Proje sonunda Bilkent Üniversitesi'nden Prof. Dr. Erinç Yeldan ve ODTÜ'den Doç. Dr. Ebru Voyvoda tarafından Küresel Isınma Alanında Ulusal Düzeyde Rasyonel Adımların Tespiti: Alternatif Politika Seçeneklerinin Makro Ekonomik Analizi başlıklı bir rapor hazırlanmıştır.

Ayrıca Kalkınma Bakanlığı bünyesinde iklim değişikliğiyle ilgili yürütülen 2 kalkınma uzmanlığı tez çalışması Bakanlık tarafından yayımlanmıştır. Bakanlığın politika belgelerine temel teşkil eden bu çalışmalar İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü'nde Asaf Erdoğan'ın 2008'de tamamladığı "İklim Değişikliği ile Mücadele Faaliyetlerinin Türk Çimento Sanayiine Etkileri" ve Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Daire Başkanlığı'ndan İzzet Arı'nın 2010'da tamamladığı "İklim Değişikliği ile Mücadelede Emisyon Ticareti ve Türkiye Uygulaması"dır. Konuyla dolaylı olarak ilgili diğer tez çalışmaları arasında Selen Arlı Yılmaz tarafından 2014'te tamamlanan "Yeşil İşler ve Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Alanındaki Potansiyeli", Burak Karagöl tarafından 2013'te tamamlanan "Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Enerji Verimliliğine Katkısı" ve Kubilay Kavak tarafından 2005'te tamamlanan "Dünyada ve Türkiye'de Enerji Verimliliği ve Türk Sanayiide Enerji Verimliliğin İncelenmesi" sayılabilir.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

Kökleri erken cumhuriyet döneminde, 1926'da kurulan Merkezi İstatistik Dairesi'ne dayanan Devlet İstatistik Enstitüsü, (DİE) Başbakanlığa bağlı bir kamu kurumu olarak 1962'de kurulmuş, 2005'te çıkan 5429 sayılı Türkiye İstatistik Kanunu'yla birlikte adı Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) olarak değiştirilmiş ve 2011'de Kalkınma Bakanlığı'na bağlanmıştır. Kanunun çıktığı 2005 yılında Türkiye'de programlı istatistik dönemine geçilmiştir. Türkiye çapında 26 bölge müdürlüğü olan kurum, halen 2012-2016 Resmi İstatistik Programı dahilinde çalışmalarını sürdürmekte ve istatistiklerin iyileştirilmesi ve verilerin mükerrerliğinin ortadan kaldırılması için çalışmaktadır.

Bu kapsamda 2012'den itibaren Çevre, Enerji ve Ulaştırma İstatistikleri tek bir dairede toplanmıştır. Bunun bir nedeni olarak da kurumun katıldığı Eurostat toplantılarında yapılan çevre direktörleri birleşimlerinde enerji ile ulaştırma istatistiklerinin de çevre istatistikleriyle birlikte ele alınması gösterilmektedir. İklim değişikliğiyle ilgili sera gazı istatistiklerinin de yapıldığı Çevre, Enerji ve Ulaştırma Daire Başkanlığı'nda Çevre İstatistikleri Grubu'nda 18, Ulaştırma ve Enerji Grubu'nda 14 kişi çalışmaktadır.

Türkiye'nin Sözleşme'ye taraf olduğu 2004 yılından bu yana her yıl zorunlu olarak yayımlanan Sera Gazı Envanteri, ilgili bakanlıklardan gelen istatistiklerin kullanılmasıyla TÜİK'in Çevre, Enerji ve Ulaştırma Daire Başkanlığı tarafından hazırlanır. İlgili bakanlıklar konularıyla ilgili istatistikleri toplarlar, 15 Nisan'a kadar raporlama tamamlanır. Bir önceki yılın emisyonları (örneğin 2014'te 2012 emisyonları) Nisan ayında açıklanır. Programa göre hangi istatistiğin hangi gün açıklanacağı yıl başında duyurulmaktadır.

Bu çalışmalar kapsamında diğer bakanlıklar, üniversiteler ve bazı STK'ların da çağırıldığı Resmi İstatistik Programı çalışma grupları her yıl en az 2 kez toplanır. 2006'da kurulan ve TÜİK Başkanı'nın başkanlık ettiği müsteşarlar düzeyindeki İstatistik Konseyi de yılda bir kez toplanmaktadır.

Türkiye'nin sera gazı emisyon envanteri için gerekli emisyon miktarları IPCC rehberindeki yöntem kullanılarak, firma bazlı (T3) değil, Türkiye geneli için (T1) sektör bazlı olarak, her sektörün üretimi belli bir emisyon faktörüyle çarpılarak elde edilmektedir. Ancak bu yöntem kesin bir emisyon rakamı vermekten uzaktır. Dolayısıyla firma bazlı emisyon rakamlarının toplanmasına geçilmesi planlanmıştır. Bu amaçla Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından Sera Gazı Emisyonlarının Takibi Hakkında Yönetmelik çıkarılmıştır. Yönetmeliğin 7. maddesine göre "Ek-1'de yer alan faaliyetleri (bunlar fosil yakıtların yakıldığı belli bir üretim kapasitesinin üzerindeki tüm işletmeleri kapsamaktadır) yürüten işletmeler, her yıl 30 Nisan tarihine kadar bir önceki yılın 1 Ocak-31 Aralık

tarihleri arasında izlenen sera gazı emisyonlarını (Çevre ve Şehircilik) Bakanlığ(ın)a raporlamak zorundadır." Bu işletmeler emisyonlarını Bakanlığa göndermeden önce Bakanlıkça yetkilendirilmiş doğrulayıcı kuruluşlara doğrulatmak zorundadırlar. Yönetmeliğe göre bu şartlarda raporlama 2016'da başlayacaktır. Bu verilerin kalite kontrolunu sağlamak amacıyla Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından Ulusal Seragazı Emisyon Envanteri Sistemi – Kalite Kontrol Kalite Güvence Planı başlıklı bir kılavuz yayımlanmıştır.

TÜİK, verilerin kalitesinde bir sorun olmadığını, IPCC'nin 2006 rehber dökümanına geçiş yapıldığını belirtmektedir. Ancak gerek UNFCCC değerlendirme raporları, gerekse uzmanlar, Türkiye'nin sera gazı veri toplama sisteminin ve envanterlerinin eksik ve yöntemsel olarak sorunlu olduğunu belirtmektedirler.

TÜİK, bütün bakanlıklarda bir istatistik birimi olmasını önermektedir. Türkiye İstatistik Kanunu'nun 10. maddesine göre tüm kurum ve kuruluşlar istatistik için sistem kurarken TÜİK'ten bilgi almak zorundadırlar. Yani TÜİK'in verileri toplamak ve raporlamanın yanı sıra verilerin ve istatistiklerin kalitesini artırma ve standardize etme görevi vardır. Sera gazı emisyonlarının gidişatı iklim politikalarının belirlenmesinde hayati öneme sahip olduğu için verilerin düzgün ve kaliteli olarak elde edilmesi ve raporlanması görevleri nedeniyle TÜİK'in politikaların oluşturulmasında değilse de, bu sürecin sağlıklı işlemesinde önemli bir aktör olduğu söylenebilir.

1.1.4. *Dışişleri Bakanlığı*

BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC) ulusal odak noktası Çevre ve Şehircilik Bakanlığı olmakla birlikte, uluslararası iklim müzakerelerinde Türkiye heyetinin başkanı Dışişleri Bakanlığı'dır. Zira Dışişleri Bakanlığı bütün uluslararası ilişkilerde müzakereyi yürütür, ancak bunu yaparken tek başına hareket etmez, koordinasyon sağlar. Bu görev Bakanlığın görev ve yetkilerini belirleyen 6004 sayılı kanunda şu cümleyle belirtilmiştir: "...yabancı devletler ve uluslararası kuruluşlarla temas ve müzakereleri ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliğinde bulunmak suretiyle yürütmek..." Dışişleri Bakanlığı ayrıca 31.5.1963 tarihli ve 244 sayılı Milletlerarası Andlaşmaların Yapılması, Yürürlüğü ve Yayımlanması ile Bazı Andlaşmaların Yapılması İçin Bakanlar Kuruluna Yetki Verilmesi Hakkında Kanun çerçevesinde, "diğer devletlerle ve uluslararası kuruluşlarla akdedilen andlaşmalara ilişkin temas, müzakere, yetki belgesi, imza, onay ve tescil süreçlerini ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile işbirliği içinde yürütmek"le yükümlüdür. Ayrıca Dışişleri Bakanlığı Milletlerarası Münasebetlerin Yürütülmesi ve Koordinasyonu Hakkında Kanun'dan kaynaklanan rolü nedeniyle ("Türkiye Cumhuriyetinin yabancı devletlerle, bunların temsilcilikleri ve temsilcileri ile, milletlerarası kurullarla, bunların temsilcilikleri ve temsilcileri ile, müteakıp bentler ve maddeler hükümleri saklı kalmak kaydiyle, temas ve müzakereleri Dışişleri Bakanlığı eliyle, ilgili bakanlıklarla işbirliği yapılmak suretiyle yürütülür") bir konunun dış boyutu varsa koordine edici göreve sahiptir.

Dışişleri Bakanlığı'nda iklim değişikliği konusu Ekonomik İşlerden Sorumlu Müsteşar Yardımcısı'na bağlı Çok Taraflı Ekonomik İşler Genel Müdürlüğü'ne bağlı Enerji, Su, Çevre İşleri Genel Müdür Yardımcısı'nın sorumluluğundadır. Bu genel müdür yardımcılığı altındaki daire başkanı ve uzmanlar, diğer uluslararası çevre konularıya birlikte iklim değişikliğini de takip etmektedirler. Dışişleri Bakanlığı'nda diplomatların Türkiye'de ve dış temsilciliklerde belli bir rotasyonla görevlendirilmeleri kuralı nedeniyle aynı kişiler 3 yıldan fazla aynı görevde kalamamaktadır. Bu da uzmanlaşmayı zorlaştırarak Türkiye'nin müzakereleri sürekli izleyen bir Dışişleri kadrosuna sahip olamamasına neden olmaktadır.

İlk günlerden itibaren bütün iklim zirvelerinde aktif biçimde rol alan Dışişleri Bakanlığı diplomatları, Türkiye'nin müzakerelerdeki tutumu ve alması gereken taahhütler konusunda doğal olarak ülkenin resmi pozisyonunu savunmaktadırlar. Burada Dışişleri Bakanlığı'nın rolü daha çok müzakerelerde diğer ülkelerin eğilimlerini takip etmek ve bu eğilimlere göre (sessiz kalmak da dahil) çeşitli tutumlar alarak Türkiye'nin ulusal çıkarlarını savunmak olarak görünmektedir. Örneğin Türkiye'nin mevcut resmi pozisyonu olan "herhangi bir hedef almak için kritik kütlenin oluşmasını bekleme" stratejisi Dışişleri Bakanlığı tarafından, müzakere zemininin irtifa, sürecin zemin ve kredibilite kaybetmesi; Cancun'da alınan kararların yerine getirilememesi; Kyoto sonrası anlaşmayı az sayıda ülkenin imzalaması; gelişmiş ülkelerin rekabetlerinin ve lobilerin süreci baltalaması, dolayısıyla diğer ülkelerin de adım atmakta gönülsüz olmaları gibi gerekçeler gösterilerek savunulmaktadır. Türkiye'nin AB'ye katılım sürecinin yavaş gitmesi de Dışişleri Bakanlığı açısından iklim müzakerelerinde Türkiye'nin daha hızlı gitmesini engelleyen bir gelişme olarak görülmektedir.

Türkiye'nin bir hata olarak görülen Ek 1 ülkesi olma konumu da Dışişleri Bakanlığı tarafından Türkiye'nin elini kolunu bağlayan bir durum olarak görülmektedir. Türkiye'nin Ek 1'de olması nedeniyle çok fazla müdahale şansı olmadığı, gelişmekte olan ülke gibi davranmakla suçlandığı söylenmektedir. Türkiye Ek 1 ülkesi olduğu için gelişmekte olan ülkeler arasında kurulan ittifaklara, yani müzakere bloklarına da katılamamaktadır. Türkiye bu nedenle 2010'da Eklerin gözden geçirilmesi önerisinde bulunmuştur.

İklim politikalarında en etkili dört bakanlık arasında yer alan Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin dış politikası açısından önemli gördüğü için Kyoto Protokolü'nün onaylanmasında olumlu ve oldukça belirleyici rol oynamıştır. Yine de bakanlığın, Kyoto sürecindeki ön açıcı etkisi hariç tutulursa, devletin resmi pozisyonu ilerletmekten uzak ve asıl görev alanı olan uluslararası müzakerelerde Türkiye'nin etkin bir konum almasına karşı görece savunmacı bir tutum aldığı söylenebilir.

1.1.5. *Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı*

İklim politikalarının en fazla etkilediği politika alanı enerji olduğu için, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı önemli bir aktördür. Ancak 1963'te kurulan Bakanlığın asıl görevi ülkenin enerji güvenliğini sağlamak, yani enerji talebini karşılayacak arzı sürekli kılmaktır. Her ne kadar Bakanlığın Strateji Belgesi'nde bunun "çevre konusundaki duyarlıkları dikkate alan" bir şekilde yapılacağı belirtilse de, sera gazı emisyonlarının yüzde 70'den fazlasının nedeni olan enerji sektörünün karbonsuzlaştırılması, Bakanlık için çözülmesi zor bir sorun alanı olarak görülmektedir.

Bakanlıkta iklim değişikliği ile ilgili çalışmalar Enerji İşleri Genel Müdürlüğü bünyesindeki Enerji ve Çevre Yönetimi Dairesi Başkanlığı tarafından yürütülmektedir. Ağırlıklı olarak iklim değişikliğiyle ilgilenen bu birimde envanterde yer alan elektrik üretiminden kaynaklanan sera gazı emisyonları hesaplanarak TÜİK'e gönderilmektedir. Birimde iklim değişikliğiyle ilgili çalışmaları, daire başkanının yanı sıra, uluslararası müzakerelere de katılan 5 çevre mühendisi yürütmektedir. Birim ayrıca enerji yatırımlarının ÇED raporları ve ilgili mevzuat için de görüş vermektedir. İDHYKK üyesi olan Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nda kurul toplantıları ve uluslararası müzakereler öncesi toplantılara da bu birim hazırlık yapar veya katılır. Dolayısıyla Enerji ve Çevre Yönetimi Dairesi Başkanlığı Bakanlığın iklim değişikliği dairesi gibi çalışmaktadır.

Öte yandan iklim değişikliğinde azaltım politikalarında yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği en önemli alanlar olduğu için, Bakanlığın konuyla ilgili birimleri de iklim politikaları ile ilgili kabul edilebilir. Özellikle bu iki alandaki mevzuat ve

yatırımlar iklim politikalarını etkilediği, ya da azaltımla ilgili belirlenen hedeflerden etkilendiği için, Enerji ve Çevre Yönetimi Dairesi'nin yanı sıra Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü'nün de (eski Elektrik İşleri Etüd İdaresi yeni yapılanmada bu Genel Müdürlüğe dahil edilmiştir) iklim politikaları konusunda bir aktör olduğu söylenebilir. Zaten Bakanlık web sitesinde Enerji ve Çevre Yönetimi Dairesi tarafından hazırlanan bir iklim değişikliği sayfası varken, Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü'nün kendine ait web sitesinde konuyla ilgili bir bölüm daha bulunmaktadır.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, İDHYKK içerisinde de enerji sektöründe sera gazı emisyonu azaltımı konusundan sorumludur. Dolayısıyla enerji sektörüne dair azaltım politikalarının oluşturulmasında, müzakerelere sunulacak görüşlerin oluşturulması da dahil olmak üzere, "koordinatör bakanlık" gibi çalıştığı söylenebilir. Bakanlık bu nedenle kendi içinde bir hedef alınması durumunda olabilecek senaryolarla ilgili projeksiyon çalışmaları da yapmaktadır, ancak rutin çalışmalar dışında Bakanlık tarafından iklim değişikliği alanında yürütülen bir proje yoktur.

Bakanlık Mayıs 2013'te ODTÜ ile birlikte Karbon Piyasası ve Karbondioksitin Yeraltında Depolanmasında Dünyadaki Gelişmeler ve Türkiye başlıklı bir çalıştay düzenlemiştir.

Önceliği enerji arzı olan Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı bütün stratejilerini yüksek büyüme hedefi nedeniyle Türkiye'nin artan enerji talebine cevap vermek ve cari açığın en önemli nedenlerinden biri olan enerji ithal zorunluğunu azaltmak olarak belirlemiştir. Bu stratejinin iki sonucu, ithal kömür ve nükleer enerji dahil mümkün olan bütün enerji kaynaklarını kullanmak, ancak özellikle de ithalatı azaltacağı gerekçesiyle yerli kömür ve suya öncelik vermek olarak kabul edilmektedir. Bakanlık sera gazı emisyonunu artıran kömüre önem verdiğinden, sera gazı azaltım hedefini kabul edilebilir bulmamaktadır. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı daha çok azaltımla ilgili bir iklim politikası aktörü olarak etkin, Türkiye'nin daha aktif ve azaltım konusunda hedef alan bir iklim politikasına geçmesine karşı savunmacı bir bakanlık olarak değerlendirilebilir.

1.1.6. *Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı*

Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulan bakanlıklardan biri olan Tarım Bakanlığı, uzun yıllar Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ve Orman Bakanlığı ile birleştirildiği 1980-1991 döneminde Tarım ve Orman Bakanlığı olarak hizmet verdikten sonra, bakanlıkların yeniden yapılandığı 2011 yılında çıkan 3.6.2011 tarih ve 639 nolu Kanun Hükmünde Kararname ile Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı adını almıştır. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın başlıca görevleri tarımsal üretimin ve tarım sektörünün geliştirilmesi ve kırsal kalkınmayla, toprak, su kaynakları ve biyoçeşitliliğin korunmasıdır. Kaldırıldığı 2005 yılına kadar büyük bir bağlı kamu kuruluşu olan Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün teşkilatını da devralan Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Türkiye'nin en büyük ve yaygın merkez ve taşra teşkilatına sahip bakanlıklarından biridir.

İklim değişikliği Bakanlığın kuruluş kanununda Tarım Reformu Genel Müdürlüğü'nün görevleri arasında "Küresel iklim değişiklikleri, tarımsal çevre, kuraklık, çölleşme, diğer tarımsal afetler ve tarım sigortası ile ilgili hizmetleri yürütmek, tabii afetlerden zarar gören çiftçilere özel mevzuatında yer alan esaslar çerçevesinde yardım yapmak" şeklinde anılır. Kanunda da belirtildiği şekliyle iklim değişikliği bir tarımsal afet nedeni olarak tanımlanmış, gıda güvenliğinin sağlanmasıyla ilgili olarak ve kuraklık gibi iklim felaketlerinden zarar gören çiftçilere yardım yapılması bağlamında tarım sigortalarıyla ilgili bir konu olarak ele alınmıştır.

Ayrıca 3.7.2005 tarih ve 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Koruma Kanunu'nun 15. maddesinde "Bakanlık; kurak, yarı kurak ve az yağışlı yerlerde iklim değişiklikleri ve insan faaliyetleri de dahil

olmak üzere, çeşitli nedenlerle toprak bozulması görülen çölleşmeye maruz alanlarda ilgili kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum örgütleri ile işbirliği yaparak gerekli önlemleri alır veya aldırır" demektedir. Dolayısıyla Bakanlık, doğal olarak, iklim politikalarının daha çok uyum tarafında yer alır.

Bakanlık içinde iklim değişikliği ve kuraklık konusundaki çalışmalar ağırlıklı olarak, 2007 yılında yaşanan büyük kuraklığın ardından başlamıştır. Bu tarihten önce yapılan çalışmalar arasında 2001 yılında düzenlenen "İklim Değişikliğinin Tarıma Etkileri Paneli" sayılabilir (Arıkan ve Özsoy, 2008).

Kurumsal yapılanmada iklim değişikliği ile birden fazla birim ilgilenmektedir. Kanunda verilen görevden de anlaşılabileceği gibi bu birimlerden en önemlisi Tarım Reformu Genel Müdürlüğü'dür. Bu genel müdürlük bünyesindeki Tarım Sigortaları ve Doğal Afetler Daire Başkanlığı, Bakanlık içinde iklim değişikliği uyum çalışmalarının koordinasyonunu ve uygulamasını yapar.

Tarımsal Kuraklık Yönetimi, ilki 2008'de, ikincisi 2012'de yayımlanan Tarımsal Kuraklık Yönetiminin Görevleri, Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelikleri ile kurumsal bir yapıya kavuşturulmuş, bu yönetmeliklerle Tarımsal Kuraklık Yönetimi Koordinasyon Kurulu kurulmuştur. Ayrıca bu kurula bağlı olarak merkezde, İzleme, Erken Uyarı ve Tahmin Komitesi ile Risk Değerlendirme Komitesi, illerde ise Vali başkanlığında Tarımsal Kuraklık İl Kriz Merkezleri oluşturulmuştur. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı zamanında 2008-2012 yıllarına ait, yeni bakanlık döneminde de 2013-2017 yıllarına ait Türkiye Tarımsal Kuraklıkla Mücadele Stratejisi ve Eylem Planları yayımlanmıştır. Türkiye için yapılan genel tarımsal kuraklık eylem planlarının yanısıra illerde de o ile özel tarımsal kuraklık eylem planları hazırlanmaktadır.

Tarımsal Kuraklık Yönetimi Koordinasyon Kurulu Tarım Bakanlığı Müsteşarı'nın başkanlığında toplanmakta ve Bakanlığın bütün genel müdürleri ile diğer bakanlıkların ilgili genel müdürlerinden (Orman ve Su İşleri Bakanlığı'ndan DSİ, MGM, OGM, Su Yönetimi ve Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürleri ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'ndan Çevre Yönetimi Genel Müdürü) oluşmaktadır. Koordinasyon Kurulu toplantılarına ayrıca Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dekanı ile Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB) ve TEMA Vakfı temsilcileri katılmaktadır. Koordinasyon Kurulu ihtiyaca göre, veri hazırlayan izleme erken uyarı tahmin komitesi ise her ay toplanır.

Tarım Reformu Genel Müdürlüğü bünyesinde iklim değişikliğiyle ilgili çalışmalar yapan ikinci birim Coğrafi Bilgi Sistemleri Daire Başkanlığı'dır. Görevleri arasında tarımsal verileri toplamak ve istatistikleri oluşturmak da bulunan Genel Müdürlük, tarımla ilgili Arazi Kullanım ve Arazi Kullanım Değişikliği (AKAKDO-LULUCF) çalışmalarını da yapar ve tarımdan kaynaklanan sera gazı emisyonlarını hesaplayarak TÜİK'e bildirir.

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı içinde iklim değişikliği konusunda çalışmalar yapılan ikinci genel müdürlük olan Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü bünyesinde Toprak ve Su Kaynakları Araştırmaları Daire Başkanlığı bulunur. Bu Daire Başkanlığı içinde 2011'de kurulan İklim Değişikliği ve Havza Araştırmaları Çalışma Grubu, iklim değişikliğinin tarımsal üretime etkisiyle ilgili çok sayıda araştırmayı desteklemektedir. Halen iklim değişikliğiyle ilgili olarak buğday albedosu, ayçiçeğinin iklim hassasiyeti gibi konularda 25 araştırma yürütülmektedir. Ayrıca Kırklareli'de kurulan Tarımsal Meteoroloji İstasyonu'nda bölgede iklim değişikliğine bağlı kuraklık konsunda çalışmalar yapılmaktadır. Çalışma Grubu yıllık toplantısını Antalya'da yapmakta ve bu toplantılara sivil toplum örgütlerinden ve üniversitelerden de konuşmacılar davet edilmektedir.

Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü'ne bağlı Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü (TARM) bünyesindeki Coğrafi Bilgi Sistemleri ve Uzaktan Algılama Bölümü de tarımsal konularda araştırma ve model geliştirme bazlı çalışmalar yürütmektedir. Çalışma konuları arasında ürün verim ve alan tahminleri, kuraklık ve iklim değişikliğinin tarıma etkilerinin incelenmesi, tarımsal ekolojik bölgeler ve ürünlerin optimum yetişme alanlarına ait haritaların oluşturulması da olan birim, Meteoroloji Genel Müdürlüğü ile birlikte her ay Agrometeorolojik Verim Tahmin Bülteni'ni yayımlamakta ve ilgili tarım yılındaki yağışları izleyerek verim tahminlerini yapmaktadır. Kuraklık olan yıllarda kuraklıktan kaynaklanacak tarımsal verim düşüşlerine dair tahminler bu bültenlerden takip edilebilmektedir. Bakanlığın ilgili birimleri uluslararası iklim müzakerelerine de katılarak uyumla ilgili görüşmeleri izlemektedir.

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı çok geniş ve karmaşık bir teşkilat yapısına sahip bir bakanlıktır ve iklim değişikliğine bağlı kuraklık, çoraklaşma, sıcak dalgaları, mevsimlerde kayma gibi olaylar tarımsal üretimde verim, sulama ihtiyacı, belli iklim şartlarında yetişebilecek ürünler ve ürün desenleri gibi çok sayıda alanı etkilediğinden, özellikle araştırma alanında Bakanlık içinde konuyla ilgilenen kişi ve kurumlar çeşitlilik göstermektedir. Yapılan araştımalar ve hazırlanan eylem planları, Bakanlık bünyesinde iklim değişikliği konusunda oldukça canlı bir ilgi ve farkındalık olduğunu göstermektedir. Ancak iklim değişikliğine uyum, süregiden tarımsal politikalarla çelişme ihtimali, yine de meselenin politik olarak kolay bir konu olmamasına neden olmakta ve Bakanlık zaman zaman, özellikle de özel sektör ve üreticinin talepleriyle karşılaştığında savunmacı bir pozisyon alabilmektedir. Ancak yaptığı çalışmalar ve verdiği önem açısından görece açık bir bakanlık olduğu söylenebilir.

1.1.7. *Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı*

1939'da kurulan eski bir bakanlık olan Ulaştırma Bakanlığı, ulaşım ve iletişimdeki teknolojik gelişmeler nedeniyle hızla büyümüş, 2011'den bu yana "Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı" olmuştur. Ulaşımın sera gazlarını üreten en önemli sektörlerden biri olduğu düşünülürse, Bakanlığın bu alanda önemli bir aktör olmasını beklemek doğru olacaktır.

Ulaştırma Bakanlığı döneminde bu konuda bir görevi olmayan Bakanlık, 2011'de yeniden yapılandırılırken ilgili hizmetlerin "ekonomik, seri, elverişli, güvenli, kaliteli, çevreye kötü etkisi en az ve kamu yararını gözetecek tarzda" sunulmasını sağlamakla görevlendirilmiştir. Bakanlık ayrıca "ulaştırmanın çevreye olumsuz etkilerinin giderilmesinde koordinasyonu sağlamak" ve "yürütülen faaliyetlerin çevreye uyumlu olmasını ve gelişmesini sağlamak"la da görevlidir. İklim değişikliğiyle ilgili olarak da "Çevre, enerji, sera gazları ve iklim değişikliği konularında ulusal ve uluslararası kuruluş, platform, oluşum ve benzeri yapıların çalışmalarını izlemek, değerlendirmek, gerektiğinde bu çalışmalara katılarak Bakanlığı temsil etmek" Bakanlığın görevleri arasındadır.

Hizmetlerin çevreye kötü etkisi en az olacak şekilde sunulması her alanda ilgili birimin göreviyken, iklim değişikliği konusundaki çalışmalar "Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü"nün görevleri arasındadır. Bu da kamu kurumlarının çoğunda iklim değişikliğinin uluslararası bir sözleşmenin konusu olması nedeniyle dikkate alınması yaklaşımının bir örneği olarak görülebilir. Ancak Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı son birkaç yıldır da olsa, iklim değişikliğini önemsediğini gösteren bir adım atmış ve yeni yapılanmayla birlikte bu Genel Müdürlük altında 7 personeli olan "Çevre ve İklim Değişikliği Daire Başkanlığı"nı kurmuştur. Bu adımla iklim değişikliğinin ayrı

bir Daire Başkanlığı seviyesinde ele alındığı Çevre ve Şehircilik dışında tek Bakanlık olmuştur.

İklim değişikliğiyle ilgili rutin çalışması ulaşım sektöründen kaynaklanan emisyonların hesaplanması olan, ayrıca YHT gibi yatırımlarla ne kadar sera gazı azaltımı sağlandığını hesaplayan Bakanlık, bazı projeler de yapmaktadır. Konuyla ilgili olarak 2006-2009'da TÜBİTAK MAM'la ortak olarak Ulaştırma Sektöründe Sera Gazı Azaltımı Projesi'ni yapan Bakanlık, son olarak da Türkiye'nin ilk NAMA projesinin hazırlanması için bir proje yürütmüştür. UNDP ile işbirliği içinde yapılan Ulaştırma Sektörü İçin Ulusal Programlara Uygun Azaltım Eylemleri (NAMA) Hazırlanması Projesi ile toplu taşımada düşük karbonlu ulaşım planlarının hazırlanması ve pilot şehirlerde uygulanması amaçlanmış, proje sonunda hazırlanacak NAMA'nın UNFCCC'ye kaydının yapılması ve bu sayede finansman bulunması hedeflenmiştir. Projede şehir içi ulaşımda toplu taşımayla ilgili olarak 3 pilot ilde en düşük karbonlu seçeneğin ne olabileceğine dair bir model oluşturulacaktır. Projeyle ilgili olarak Temmuz 2013'te yapılan istişare toplantısı için bazı üniversitelere ve ulaştırma sektörüyle ilgili özel sektör temsilcilerine davet gönderilmiştir.

Bakanlık çalışmaları ağırlıklı olarak azaltımla ilgili olmakla birlikte, yetkililer önümüzdeki dönemde iklim değişikliğinin etkilerinin (deniz seviyelerinin yükselmesi, seller gibi) ulaşım ağlarına vereceği zararlar konusunda, yani uyum alanında da projeler yapılacağını belirtmektedir.

İDHYKK üyesi olan Bakanlık, uluslararası müzakerelere de 2008 Poznan Konferansı'ndan (COP 14) bu yana katılmakta ve uluslararası hava taşımacılığıyla ve ulaşım sektörleriyle ilgili, dolayısıyla azaltım alanındaki görüşmeleri takip etmektedir.

1.1.8. *Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı*

Bakanlıkların yeniden yapılandığı 2011'de kurulan Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 1957'de kurulan Sanayi Bakanlığı'nın ve 1971 yılında kurulan Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın devamıdır. Bakanlığın asıl görevi "ekonomik kalkınma, sosyal gelişme ve milli güvenlik hedefleri doğrultusunda" sanayi bilim, teknoloji ve yenilikçilik politikalarını ve stratejilerini geliştirerek bu alanlardaki "araştırma, geliştirme ve yenilikçilik program ve projelerini, bu kapsamda yapılacak faaliyet ve yatırımları desteklemek"tir. Sanayi Genel Müdürlüğü'nün görev tanımında "çevre ve iklim değişikliği konularındaki gelişmeleri takip etmek, sanayi politikası oluşturma çalışmalarında değerlendirmek ve gerekli tedbirlerin alınmasına yardımcı olmak" yer alır. Ayrıca iklim değişikliğiyle ilgili araştırma projeleri yapmakla görevli TÜBİTAK Bakanlığa bağlıdır. İklim politikaları ise Sanayi Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak 2011'de kurulan Çevre, Enerji ve İstihdam Dairesi Başkanlığı bünyesinde bulunan Çevre, İklim Değişikliği ve Enerji Verimliliği Şube Müdürlüğü tarafından takip edilmektedir.

İDEP'te Bakanlığa verilen ve çoğunlukla azaltımla ilgili görevlerle ilgili olarak çalışan Şube Müdürlüğü'nün emisyon envanteriyle ilgili bir görevi yoktur. Ayrıca Şube Müdürlüğü içinde KOSGEB, TÜBİTAK gibi ilgili kuruluş temsilcilerinin de yer aldığı bir İklim Değişikliği Çalışma Grubu bulunmaktadır. Bakanlık ayrıca İDHYKK üyesidir.

Uluslararası müzakerelerde Türkiye heyetine 2007 Bali Zirvesi'nden (COP 13) bu yana katılan Bakanlık, teknoloji başlığını takip etmektedir. Türkiye'nin 2010'da Cancun'da (COP 16) temsilci verdiği iklim teknolojileri konusunda politika üretmeyi hedefleyen Teknoloji İcra Komitesi (*Technological Executive Committee*) üyeliği Şube Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin teknoloji ihtiyaçlarını belirlemek için kurulan UNEP'e bağlı İklim Teknoloji Merkezi ve Ağı (*Climate Tech-*

nology Centre and Network - CTCN) çalışmalarının Türkiye odak noktası ise TÜBİTAK'tır.

Bakanlık tarafından iklim değişikliğiyle ilgili yürütülen proje ise TÜBİTAK MAM ile birlikte 2012-2014'te yapılan İklim Değişikliği Kapsamında Sanayide Teknoloji İhtiyaç Değerlendirmesi ve Sera Gazı Azaltım Potansiyelinin Belirlenmesi Projesi'dir.

Sanayi Bakanlığı, çevre ve iklim politikaları açısından zorlu bir tarafta bulunur. Sanayi kuruluşlarının desteklenmesi, sanayi politikalarının "ekonomik büyüme ve kalkınma" hedefleriyle geliştirilmesi gibi temel hedefleri ve çalışma alanları, çevre ve iklimin korunması için yapılması gerekenlerle çeliştiği noktada sanayi tarafından bakılması söz konusudur. Özellikle de sera gazı emisyonları yüksek olan çimento, demir çelik gibi sektörler açısından düşünüldüğünde emisyon azaltımının mevcut politikalarla çelişmesi kaçınılmazdır. Her ne kadar bakanlığın "bilim ve teknoloji" tarafı iklim değişikliğiyle ilgili teknolojiler açısından aktif olmasını gerektirse de, bu alanda TÜBİTAK'ın da fazla çalışmasının olmadığı, Bakanlığın ise ancak sanayide enerji verimliliğiyle ilgili olarak daha çok UNDP ve UNIDO ile birlikte yaptığı kimi girişimlerinin konuyla bağlantılı sayılabileceği görülebilir. Bakanlık yaptığı çalışmalarda sivil toplum örgütü olarak özel sektör kuruluşlarıyla iletişim içindedir, ancak konuyla ilgili diğer çevre ve düşünce kuruluşlarıyla bir bağlantısı yoktur.

İklim politikaları aktörü olarak "ilgili" bakanlıklar arasında olan Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, azaltım konusundaki tutumuyla savunmacı bakanlıklardan biri olarak değerlendirilmiştir.

1.1.9. *Avrupa Birliği Bakanlığı*

2011'de kurulan yeni bakanlıklardan biri olan Avrupa Birliği Bakanlığı daha önce Dışişleri Bakanlığı'na ve 2009'dan sonra Başbakanlığa bağlı olan Avrupa Birliği Genel Sekreterliği'nin devamıdır. AB Bakanlığı diğer bakanlıklardaki gibi geleneksel genel müdürlük-daire başkanlığı-şube müdürlüğü şemasına göre değil, AB ile yapılan üyelik görüşmelerindeki fasıllara göre örgütlenmiştir. İklim değişikliği de halen açık olan Çevre faslının önemli bir parçası olduğu için Bakanlık içinde "Taşımacılık, Çevre, Enerji ve Trans-Avrupa Şebekeleri konularında kamu kurum ve kuruluşlarınca yürütülen Avrupa Birliği müktesebatına uyum çalışmalarını" izlemek ve koordine etmekle sorumlu Sektörel Politikalar Başkanlığı içinde 8 kişilik bir ekip, AB'nin iklim değişikliği genel müdürlüğü olan DG-Klima ile temas halinde Çevre faslı hakkında çalışmaktadır.

Fasıl kapsamında iklim değişikliği konusunda sera gazlarının emisyonunun izlenmesi, emisyon ticareti sistemi, emisyon ticareti sisteminin dışında kalan sektörlerden kaynaklanan sera gazı emisyonlarının azaltılması, karbon yakalama ve depolaması, F-gazlarının kontrolü ve ozon tabakasının korunması ile ilgili AB düzenlemeleri bulunmaktadır.

Aralık 2009'da yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması ile çevre, AB ile üye ülkeler arasında paylaşılan yetki alanlarından biri olarak kabul edilmiştir. Lizbon Antlaşması uyarınca, Birliğin çevre politikası içinde bölgesel veya dünya çapındaki çevre sorunlarının ele alınmasına yönelik uluslararası düzeydeki tedbirlerin teşvik edilmesi ve özellikle iklim değişikliğiyle mücadele de yer aldığında iklim politikaları da AB'yle yetki paylaşımı yapılan bir konudur. Sözleşme ve Kyoto Protokolü AB müktesebatının ayrılmaz birer parçası olduğu için Türkiye'nin geç de olsa bunlara taraf olması ve çıkarılan "Sera Gazı Emisyonlarının Takibi Hakkındaki Yönetmelik"(ETS sistemine hazırlık anlamında) AB sürecinde bir ilerleme olarak kaydedilmektedir. Ancak Türkiye'nin emisyon azaltım hedefi belirlemesi de AB'nin talepleri arasında bulunmaktadır. (AB İlerleme Raporlarında İklim Değişikliği için Bkz. Bölüm 3.2.)

Yine Sektörel Politikalar Başkanlığı'nın alanına giren Enerji faslı da, AB'nin sera gazı emisyonla-

rının yüzde 80'inden enerji sektörü sorumlu olduğu için iklim politikalarıyla yakından ilgilidir. Avrupa Komisyonu'nun iklim değişikliğiyle ilgili 20/20/20 hedefi büyük ölçüde enerjiyle ilgilidir: 2020'ye kadar enerji verimliliğinin yüzde 20 artırılması; enerji arzında yenilenebilir enerji kaynaklarının payının yüzde 20'ye, ulaşım sektöründe kullanılan biyoyakıtın oranının en az yüzde 10'a çıkarılması; sera gazı emisyonlarının yüzde 20 düşürülmesi.

AB Bakanlığı, İDHYKK üyesidir ve uluslararası müzakerelerde delegasyona katılmaktadır. İklim değişikliğiyle ilgili mevzuat takibi ve çevre faslıyla ilgili belirttiğimiz koordinasyon dışında çalışmaları ve projeleri olmasa da, AB Bakanlığı'nın iklim değişikliği konusunda atılan adımların AB sürecini destekleyici niteliği nedeniyle iklim politikalarındaki pozisyonunun açık olduğu yorumu yapılabilir.

1.1.10. *Maliye Bakanlığı*

Politika alanlarının tümü maliyetle doğrudan ilişkili olduğunda Maliye Bakanlığı bu konuda da önemli bir aktördür. İklim değişikliğine ilişkin özel bir çalışması veya projesi olmamakla birlikte İDHYKK üyesi olduğu, uluslararası müzakerelere katılarak finansman konusunu takip ettiği ve tartışılmakta olan karbon vergisi gibi uygulamaların potansiyel aktörü olduğu için konuyla ilgili bakanlıklardan biridir. Bakanlığın kurumsal yapısında iklimle doğrudan ilgili bir birim yoktur ve konu pek çok başka bakanlıkta olduğu gibi dış politikayla bağlantılı olarak ele alındığı için iklim değişikliğiyle ilgili çalışmaların koordinasyonundan AB ve Dış İlişkiler Dairesi sorumludur. Öte yandan konu bütçeyle ilgiliyse bütçe birimini, kamu alımlarıyla ilgiliyse kamu alımı birimini, vergiyle ilgiliyse Gelir İdaresi Başkanlığı'nı ilgilendirmektedir. Maliye Bakanlığı konuyu "gelişmekte olan bir ülke olarak bütçeye yük getirmemesi" açısından takip etmektedir. Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanan 2014-2016 Orta Vadeli Programı'nda "Vergi politikalarının belirlenmesinde ve uygulanmasında, iklim değişikliğiyle mücadele edilmesine ve enerji tüketiminde tasarruf sağlanmasına yönelik öncelikler gözetilecektir" denmektedir. Ayrıca Bakanlık, "İklim değişikliğinin neden olduğu ekonomik ve sosyal maliyetler ve ayrıca ekonomik kalkınma ve büyümeyi olumsuz yönde etkileme potansiyeli; BM iklim değişikliği müzakereleri başta olmak üzere yaşanan uluslararası gelişmeler ve bu gelişmelerin ülkemiz ekonomisi üzerindeki etkileri; ve Ulusal düzeyde yapılacak çalışmalar açısından vergilendirme, bütçe politikaları, kamu alımları ve milli emlak gibi politika alanları" nedeniyle 2007'den bu yana konuyla ilgilenmektedir.

Türkiye'de karbon vergisi ya da benzeri bir eko vergi uygulanmaz, Maliye Bakanlığı'nın da bu konuda uzmanlık birikimi yoktur. Ancak, düşük emisyonlu araçlara ÖTV indirimi sağlamak, eski model araçların trafikten çekilmesi ile ilgili teşvik uygulamak gibi önlemler, Maliye Bakanlığı tarafından sera gazı azaltımına katkı olarak iklim politikaları kapsamında değerlendirilmektedir. Maliye Bakanlığı özellikle finansman ve teknolojiyi iklim politikalarında kilit konular olarak görmekte, uyum politikalarına azaltım politikalarından daha ön planda yer verilmesi gerektiği değerlendirmesini yapmaktadır.

Maliye Bakanlığı'nın iklim politikalarıyla "ilgili", ancak alınacak önlemlerin yaratacağı mali yük nedeniyle savunmacı bir iklim politikaları aktörü olduğu söylenebilir.

1.1.11. *Ekonomi Bakanlığı*

Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın devamı olan Ekonomi Bakanlığı, 2011'de kurulan yeni bakanlıklardan biridir. Ekonomi bürokrasisinin dış ticaret (ihracat, ithalat, anlaşmalar, yeni pazarların açılması vb.) ile ilgili kısmını bir araya getiren Ekonomi Bakanlığı, iklim değişikliği konusuna da dış ticaret alanında yarattığı tehdit ve fırsatlar yönünden yaklaşmaktadır. Bakanlığın kurulmasıyla birlikte sekreteryasını İhracat Genel Müdürlüğü'nün,

uluslararası müzakerelerle ilgili koordinasyonunu Anlaşmalar Genel Müdürlüğü'nün yaptığı ve her birimden üyelerin olduğu İklim Değişikliği Çalışma Grubu kurulmuştur. 2012'de İDKK'ya da üye olan Ekonomi Bakanlığı uluslararası müzakerelerde delegasyona katıldığı gibi OECD çerçevesinde de konuyu takip etmektedir.

Çevre konusunun Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın gündemine gelmesi Dünya Ticaret Örgütü'nün 2001'de başlayan Doha Kalkınma Gündemi çerçevesinde Ticaret ve Çevre Müzakereleri'nin başlamasıyla olmuştur. Bakanlığın pazara giriş, ihracat için öncelikli ülkelerin belirlenmesi gibi konularıyla bağlantılı olarak, iklim değişikliği nedeniyle Türkiye'nin hedef belirlemesi durumunda rekabetçiliğin nasıl etkileneceği, diğer ülkelerin emisyon indirim hedefi aldığı durumda bunun Türkiye'nin ihtracatını nasıl etkileyeceği, özellikle çimento, kimya gibi ihracat yapan yüksek emisyonlu sektörlerin Türkiye'nin belirleyeceği bir indirim hedefinden nasıl etkileneceği, emisyon ticareti sisteminin uygulanması halinde bunun ihracatçı şirketlere getireceği maliyet, Türkiye'nin çevresel ürünler pazarından faydalanma şansı gibi konular üzerinde durulmaktadır.

İDEP'de rolü olmayan, iklim değişikliği konusunda bir proje de yürütmeyen, sadece 2013'te ihracatçılara yönelik bilgilendirme toplantıları yapan Bakanlık, Türkiye'nin belli bir hedef belirlemesi, ya da AB'nin belirlediği hedefin ihracata etkisinin ne olacağı gibi dış ticaret odaklı projeksiyon çalışmaları yaptırmayı planlamaktadır.

Çalışma alanı ve yetişmiş kadrosu nedeniyle dünyaya açık, küresel gelişmelerle son derece ilgili ve donanımlı bir bakanlık olan Ekonomi Bakanlığı, iklim politikalarının genişletilmesine ve alınacak olası azaltım hedeflerine daha çok ekonomik kalkınma ve dış ticaret üzerinde yaratacağı potansiyel tehdit üzerinden yaklaşan, bu anlamda konuyla ilgili, ama savunmacı bir bakanlık olarak kabul edilebilir.

1.1.12. *Başbakanlığa Bağlı Kamu Kurumları*

Başbakanlığa bağlı kamu kurumları içinde ikisi, Hazine Müsteşarlığı ve AFAD, İDHYKK üyesidir ve iklim politikası aktörleri arasında yer alır. Ayrıca Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği 10 Ekim 2008'de Ankara'da "Çevresel Tehditler ve Milli Güvenlik" başlıklı bir toplantı düzenlemiştir. Bu MGK tarafından iklim değişikliği-güvenlik bağlantısı üzerine bildiğimiz tek çalışmadır. Bu toplantıdan önce 26 Haziran 2008'de yapılan MGK toplantı kararlarında konunun şu şekilde ele alındığı belirtilmektedir: "Dünyada enerji sektörünün genel görünümü ile Türkiye'nin enerji güvenliğine ilişkin politikaları ele alınmıştır. Ülkemizin artan enerji talebinin karşılanması, ithalat bağımlılığımızın azaltılması ve iklim değişikliği ile mücadele hedefleri kapsamında; yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarından azami ölçüde yararlanılması, komşu ülkelerle işbirliğinin artırılması ve nükleer enerjinin önemi ile Türkiye'nin enerji geçiş ülkesi ve merkezi olarak oynayacağı rol üzerinde durulmuştur." Güvenlik bürokrasisinin konuyla ayrıca sınır aşan sular sorunu çerçevesinde de ilgilendiği bilinmektedir.

Yine Başbakanlığa bağlı Sermaye Piyasaları Kurulu da karbon piyasalarının oluşturulmasından sorumludur. Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan İstanbul Uluslararası Finans Strateji Belgesi'ne istinaden Yüksek Planlama Kurulu tarafından kabul edilen ve İstanbul'un öncelikli olarak bölgesel, ardından da küresel bir finans merkezi haline getirilmesini amaçlayan İstanbul Uluslararası Finans Merkezi Stratejisi ve Eylem Planı[53] karbon piyasası oluşturulması için sürecin 2012 yılında başlayıp 2015 yılında tamamlanmasını öngörmektedir. Bu konudaki sorumlu kuruluş İstanbul Altın Borsası (İAB) olmakla birlikte, işbirliği yapılacak kurum ve kuruluşlar; T.C. Çevre

53 02.10.2009 tarih ve 27364 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

ve Orman Bakanlığı, Sermaye Piyasası Kurulu, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, Takasbank ve Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası A.Ş. (VOB) olarak belirlenmiştir. SPK, 2010 Cancun Zirvesi'ne de (COP 16) katılmıştır.

Hazine Müsteşarlığı

1993'te Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın ikiye ayrılmasıyla kurulan ve 2000'de bankacılıkla ilgili birimleri BDDK'ya geçen Hazine Müsteşarlığı, ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcısı'na bağlıdır ve ekonomi bürokrasisinin en üst kurumunu oluşturur. Sekretaryası Hazine Müsteşarlığı tarafından yürütülmekte olan Ekonomi Koordinasyon Kurulu (EKK) 28 Şubat 2009 tarihinde 5838 sayılı Kanun ile kurulmuştur. Kurul, Ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcısı'nın başkanlığında Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı, Ekonomi Bakanı, Gümrük ve Ticaret Bakanı, Kalkınma Bakanı ve Maliye Bakanı'ndan oluşur ve iklim politikalarıyla ilgili talimatın oluşturulduğu kuruldur. Hazine Müsteşarlığı iklim politikalarıyla ilgili fazla bir çalışması olmasa da, sadece bu nedenle bile bir iklim politikaları aktörü sayılabilir.

Hazine Müsteşarlığı'nın iklim değişikliği ile ilgili yaptığı diğer çalışmalar arasında 5 Kasım 2012'de İstanbul'da yapılan İklim Yatırım Fonları Ortaklık Forumu, Hazine Müsteşarlığı'nın Dünya Bankası ile imzaladığı anlaşmayla Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yürütülen Karbon Piyasasına Hazırlık Ortaklığı (*Partnership for Market Readiness*-PMR) projesi sayılabilir. Hazine Müsteşarlığı ayrıca 2009-2011 arasındaki iklim müzakerelerine katılmış, ancak sonraki COP'lara katılmamıştır.

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD)

İçişleri Bakanlığı'na bağlı Sivil Savunma Genel Müdürlüğü, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na bağlı Afet İşleri Genel Müdürlüğü ve Başbakanlık'a bağlı Türkiye Acil Durum Yönetimi Genel Müdürlüğü kapatılarak 2009 yılında çıkarılan 5902 sayılı yasa ile Başbakanlık'a bağlı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı kurulmuştur. AFAD, afetlerin önlenmesi ve zararlarının azaltılması, afetlere müdahale edilmesi gibi konularda koordinasyon sağlar, illerde doğrudan valiye bağlı İl Afet ve Acil Durum Müdürlükleri ile görev yapar ve AFAD uygulamaları doğrudan Başbakanlık emri olarak yapılır.

Kurumun strateji belgelerinde gelecekteki en önemli tehdit ve riskler arasında sayılan iklim değişikliği, teknolojik, yani insan kaynaklı afetler (endüstriyel kazalar, maden kazaları, ulaşım kazaları, deniz kirliliğine neden olan kazalar ve iklim değişikliğine bağlı afetler) arasında sayılarak konuyla ilgili çalışmalarla Planlama ve Zarar Azaltma Daire Başkanlığı altında kurulan 7 kişilik bir çalışma grubu görevlendirilmiştir. Türkiye'de geleneksel olarak deprem gibi doğal afetler öncelikli olmakla ve 7269 sayılı kanunda (Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısiyle Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun) iklim değişikliği ya da kuraklık afet kapsamında olmamakla birlikte, AFAD ileriye dönük çalışmalarında iklim değişikliğine önem vermektedir Bunun bir örneği olarak kendi talebiyle 2014'te İDHYKK'ya üye olmuştur. AFAD'ın iklim politikalarında adaptasyon kapsamına giren görevleri risk azaltma, acil uyarı planları ve risk değerlendirmesi bulunur. Ancak yapılacak planlarla ilgili yaptırım gücü yoktur. AFAD uluslararası müzakerelerde kayıp ve zarar mekanizmaları (*loss and damage*) toplantılarını takip etmektedir, ancak henüz COP'lara katılmamıştır.

1.1.13. *Diğer Bakanlıklar ve Kamu Kuruluşları*

Yukarıda başlıca iklim politikası aktörleri arasında yer verdiğimiz, Başbakanlık dahil 12 bakanlık dışında, 3 bakanlık daha İDHYKK üyesidir: İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı. Bu bakanlıklar İDEP içinde de kendi alanlarıyla ilgili eylemlerde sorumlu/koordinatör kuruluş olarak görevlendirilmişlerdir. Ayrıca Sağlık

Bakanlığı'na bağlı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu 2013 yılında İklim Değişikliğinin Sağlık Etkilerinin Azaltılması Ulusal Programı ve Eylem Planı'nı yayımlamış, bu eylem planının hazırlıkları sırasında 5-6 Aralık 2013'te bir çalıştay düzenlemiştir.

İDHYKK üyesi olmayan ve aktörler arasında yer vermediğimiz Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'nın İDEP'de sorumlu/koordinatör kuruluş olarak, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın da ilgili kuruluş olarak görevleri vardır. Dolayısıyla yürütmede iklim değişikliğiyle hiçbir ilgisi olmayan sadece 5 bakanlık kalmaktadır: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı ve Gençlik ve Spor Bakanlığı.

İDEP'de bakanlıklar dışında, sorumlu/koordinatör kuruluş olarak görev verilen, ancak yukarıda Başlıca Aktörler arasında ismi geçmeyen kuruluşlar ise şunlardır: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na bağlı veya ilgili kamu kuruluşları olan Elektrik Üretim A.Ş. (EÜAŞ), Türkiye Elektrik İletim A.Ş. (TEİAŞ), Enerji Piyasası Düzeleme Kurumu (EPDK), Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü (MTA); Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı'na bağlı veya ilgili kamu kuruluşları olan Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryoları (TCDD), Karayolları Genel Müdürlüğü (KGM), Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü (DHMİ); ayrıca Emniyet Genel Müdürlüğü, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ), Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Destekleme ve Geliştirme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB), Türk Standartları Enstitüsü (TSE), Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK), Kalkınma Ajansları, Valilikler, İl Özel İdareleri, Yerel Yönetimler (Belediyeler, Büyükşehir Belediyeleri ve Belediye Birlikleri).

İDEP'de sorumlu/koordinatör olarak değil, ama ilgili kuruluş olarak adı geçen ve yukarıdaki Başlıca Aktörler arasında adı anılmayan kamu kurum ve kuruluşları ise şunlardır: Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş. (TEDAŞ), Türkiye Kömür İşletmeleri (TKİ), Türkiye Taşkömürü Kurumu (TTK), Maden İşleri Genel Müdürlüğü (MİGEM), Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü (SHGM), Demiryolları, Limanlar ve Hava Meydanları İnşaatı Genel Müdürlüğü (DLH), Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü (TKGM), Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK), Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), Enerji Verimliliği Koordinasyon Kurulu (EVKK), Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu (BTYK), Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK), GAP İdaresi Başkanlığı, İller Bankası A. Ş., Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT), Türkiye Elektromekanik Sanayi Genel Müdürlüğü (TEMSAN), Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. (Türkşeker), Özürlüler İdaresi Başkanlığı (ÖİB), Türkiye Belediyeler Birliği (TBB), Köylere Hizmet Götürme Birlikleri, Kamu İhale Kurumu (KİK), Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (ÖİB), Sayıştay.

İDEP'te ayrıca Bölüm 1.2.'de ele aldığımız kanunla kurulmuş kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları olan TOBB ve Deniz Ticaret Odası; TMMOB, Ziraat Mühendisleri Odası ve diğer meslek odaları, TTGV ve sulama birlikleri; finans alanındaki özerk kuruluşlar olan İstanbul Altın Borsası, Takasbank ve Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası ile sektör dernekleri, STK'lar ve özel sektör, ilgili kuruluşlar arasında anılmaktadır.

1.2. Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Örgütleri ve Vakıflar

1.2.1. *Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB)*

Türkiye'de özel sektörün mesleki üst kuruluşu ve yasal temsilcisi olan Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) 1950 yılında kuruldu. Yerel düzeyde kurulmuş ticaret odaları, sanayi odaları, ticaret ve sanayi odaları, deniz ticaret odaları ve ticaret borsalarından (toplam 365 oda ve borsa) oluşan TOBB'un firma bazında, yüzde 95'i küçük ve orta boy işletmeler (KOBİ) olmak üzere 1 milyon 200

binin üzerinde kayıtlı üyesi bulunmaktadır.[54] Ticaret ve sanayinin gelişmesini sağlamak, üyelerinin mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak gibi amaçları olan TOBB, kanunla kurulmuş kamu kuruluşu niteliğinde olması ve zorunlu üyelik sistemi nedeniyle bir sivil toplum kuruluşu sayılamaz, ancak özel sektörün ortak çıkarlarını savunan en üst kurum olarak sadece bir kamu kuruluşu olarak da görülemez. Yarı kamu kuruluşu[55], yarı özel sektör birliği olan TOBB, bazı faaliyetleri açısından düşünce kuruluşu ve özel sektör sivil toplum örgütü gibi de çalışmaktadır. Devlet yapılanmasına benzer bir şekilde daire başkanlıkları ve şube müdürlükleri şeklinde bir teşkilat yapısına sahip olan TOBB'da 2005 yılından itibaren kurulan ve genellikle büyük firma temsilcilerinden oluşan 59 sektör meclisi[56] ve çeşitli komite ve komisyonlar da bulunmaktadır.

TOBB'un, kuruluşunda aktif olduğu ve sermaye sağladığı bir düşünce kuruluşu (TEPAV) ve kurucusu olmanın yanı sıra TOBB başkanının mütevelli heyeti başkanlığını yaptığı bir vakıf üniversitesi (TOBB Üniversitesi) gibi girişimleri de bulunmaktadır.

İklim değişikliği konusu TOBB yapısında müzakere başlıklarına göre yapılandırılmış olan Avrupa Birliği Dairesi altındaki Çevre Müdürlüğü tarafından takip edilmektedir. Daha önce Sanayi Müdürlüğü altında bir birimin konusu olan iklim değişikliğinin gündemdeki yeri daha ön sıralara taşınarak AB Dairesi'ne bağlandığı belirtilmektedir. Ancak iklim değişikliği konusunda asıl karar verici organ, sera gazı emisyonu yüksek sektörlerin (çimento, demir-çelik, enerji gibi) ve büyük sanayi odalarının temsilcilerinden oluşan Çevre ve İklim Değişikliği Daimi Komitesi'dir.[57] Halen Komite'nin başkanlığı Türkiye Çimento Müstahsilleri Birliği Genel Koordinatörü tarafından yürütülmektedir. Daimi Komite "Türkiye'nin Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Müzakereleri ile Türkiye'nin Avrupa Birliği katılım sürecinde 'Çevre' faslı kapsamındaki konularda, TOBB'un iş dünyası adına oluşturacağı pozisyonların hazırlık sürecine katkı sağlamak" amacıyla kurulmuştur. Komite'nin sekretaryası, AB Dairesi Çevre Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. Komite TOBB'un iklim politikaları konusundaki görüşünü belirlemekten resmen sorumlu olmasa da, İDHYKK'da TOBB'u resmen temsil etmesi gereken TOBB başkanı yerine çoğunlukla Komite başkanı temsil ettiği için, Komite'nin bu alandaki ağırlığı açıktır.

TOBB bakanlıklarla ortak çalışmalar yapmakta ve yaptığı çalışmalarla kamu kurumlarına destek olmaktadır. Avrupa Birliği'nin Entegre Kirlilik Önleme ve Kontrolü (IPPC) Direktifi konusunda Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın yaptığı AB destekli projeye TOBB'un katılımı çevreyle ilgili, ancak iklim değişikliği alanı dışı bir örnektir. Ayrıca Sera Gazı Emisyonlarının Takibi Hakkında Yönetmelik gibi yasal düzenlenmelerin uygulaması TOBB üyesi şirketleri yakından ilgilendirdiği için TOBB bu konuları takip etmekte ve mevzuat hazırlama çalışmalarında etkili olmaya çalışmaktadır.

TOBB'un iklim değişikliği konusunda yaptığı çalışmalar, başta İDHYKK toplantılarına ve iklim zirveleri öncesi bakanlıklar arasında toplanan koordinasyon toplantılarına katılmak olmak üzere kamu kurumlarına benzerlik taşır. TOBB ayrıca UNDP tarafından yürütülen İDEP hazırlık sürecine ve İkinci Ulusal Bildirim'in Hazırlanması Projesi'nde

54 Sanayinin en gelişmiş olduğu 12 ilde sanayi ve ticaret odaları ayrı olup, diğer illerde sanayi ve ticaret odası birleşiktir. Bazı ilçelerde ise sadece ticaret odaları vardır. Deniz Ticaret Odaları ise 2 adettir.

55 TOBB'un Gümrük İşletmeleri A.Ş., Sicil Gazetesi gibi kamu kurumu görevleri de vardır.

56 Sektörler enerji, çimento, gıda, otomotiv, orman ürünleri vb. gibi ayrılmaktadır.

57 Çevre ve İklim Değişikliği Daimi Komitesi üyeleri şöyle sayılmaktadır: Çevreden Sorumlu TOBB Yönetim Kurulu Üyesi, bazı Sektör Meclisi temsilcileri (Cam, Çimento, Demir ve Demir Dışı Metaller, Denizcilik, Enerji, İklimlendirme, Kimya, Ulaştırma ve Lojistik) ve bazı Oda temsilcileri (Adana SO, Antalya TSO, Bursa TSO, Ege Bölgesi SO, Gaziantep SO, İstanbul SO, Konya SO ve diğer ilgili Odalar).

yapılan çalışmalara da katılmıştır. Bunun dışında konuyla ilgili katıldığı ya da yürüttüğü projeler arasında şunlar sayılabilir:

- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile birlikte yapılan bir çalışmayla Dünya Bankası Grubu kuruluşu olan Uluslararası Finans Kurumu (IFC) ve Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) tarafından "Türkiye'de İklim Değişikliğine Uyum Sağlama Pilot Çalışması" raporu yayımlanmıştır. Bu çalışma süresince Ankara'da ve bazı sanayi odalarında çalıştaylar düzenlenmiştir.
- REC Türkiye'nin 2009-2011'de Çevre ve Orman Bakanlığı ile işbirliği içinde AB IPA Programı desteğiyle yürüttüğü ve ana konularından biri iklim değişikliği olan Çevre Alanında Kapasite Geliştirme Projesi'nin paydaşlarından biri TOBB olmuştur.
- Ağustos 2013'te AB'den gelen uzmanlar tarafından iki günlük Sera Gazı Emisyonlarının İzlenmesi, Raporlanması ve Doğrulanması Çalıştayı yapılmıştır. Bağlı bazı odalarda da benzeri çalıştaylar düzenlenmiştir.
- REC Türkiye ile birlikte çevre ve iklim değişikliği alanında TOBB ve odaların kapasitesini geliştirecek iki projenin hazırlık çalışmaları devam etmektedir.

TOBB iklim değişikliği konusundaki pozisyonunu AB uyum sürecinin bir parçası olarak tanımlamaktadır. Zaten konunun AB Dairesi altında ele alınması da bunu gösterir. Ancak azaltım politikalarında emisyon azaltımı ya da Türkiye'nin emisyon azaltım hedefi alması konusu pek çok sektör tarafından ciddi ekonomik risk olarak ve şirketlerin çıkarlarına aykırı görüldüğü için, bazı sektörel önlemler, enerji verimliliğinin geliştirilmesi vb. dışında konuya genel anlamda savunmacı bir tarzda yaklaşıldığı söylenebilir. Bu yaklaşım, Kyoto ve benzeri anlaşmaların "Türkiye'nin sanayisinin büyümesini durduracağı" gibi gerekçelerle ortaya konmaktadır. Nitekim 2007 yılındaki tartışmalar sırasında TOBB Türkiye'nin Kyoto'ya taraf olmaması yönünde görüş belirtmiştir.[58]

İDHYKK üyesi olması ve kamu kurumları içinde değerlendirilmesi nedeniyle iklim politikaları açısından son derece önemli ve belirleyici bir aktör olan TOBB'un iklim değişikliğiyle ilgili genel pozisyonunun devletin resmi pozisyonuyla paralel olduğu ve tartışmalı durumlarda büyük ölçüde savunmacı tarafta yer aldığı söylenebilir.

1.2.2. *Çevre Mühendisleri Odası (TMMOB-ÇMO)*

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği'ne (TMMOB) bağlı meslek kuruluşlarından biri olan Çevre Mühendisleri Odası, 1992 yılında kurulmuştur. 1980'lerin başında ortaya çıkan bir mühendislik disiplini olan çevre mühendisliği mensupları o zamana kadar İnşaat Mühendisleri Odası'na üye oluyorlardı. Halen Türkiye çapında yaklaşık 19 bin çevre mühendisi bulunduğu tahmin edilmektedir. Çevre Mühendisleri Odası'nın üye sayısı ise 13 bin civarındadır. Çevre mühendisleri 1990'ların sonuna kadar ağırlıklı olarak kamu sektöründe görev alsalar da, son yıllarda özel sektörde ve yerel yönetimlerde çalışan çevre mühendisi sayısı artmıştır. Başlıca çalışma alanları arasında ÇED raporlarının hazırlanması, içme suyu arıtma tesislerinin, kanalizasyon sistemlerinin projelendirilmesi, katı atık sahaları, geri dönüşüm tesisleri ve çevre danışmanlık işleri vardır. TMMOB'ye bağlı odalardan biri olan ÇMO'nun genel merkezi Ankara'dadır ve 6 ilde şubesi vardır.[59]

ÇMO, kanunla kurulmuş kamu kurumu niteliğinde bir meslek odası olduğu ve bazı koşullarda (çevre danışmanı belgesi almak vb.) üyelik zorunlu olduğu için bir sivil toplum örgütü sayılamaz. Ancak

58 Kaynak: "TOBB, Kyoto Protokolü'nün imzalanmasına karşı" Zaman Gazetesi 11 Nisan 2007 http://www.zaman.com.tr/gundem_tobb-kyoto-protokolunun-imzalanmasina-karsi_526435.html (Erişim: 30 Ekim 2014).

59 Ankara, İstanbul, İzmir, Adana, Antalya, Kocaeli.

TMMOB ve TTB gibi meslek odaları, sertifika vermek, meslek içi eğitim düzenlemek gibi kamusal ve mesleki görevlerinin yanı sıra, mevzuatın kendilerine verdiği toplumsal görevin de bir parçası olarak, belli meslek gruplarının bir araya geldiği sivil toplum örgütleri gibi çalışmaktadırlar.[60] Bu nedenle meslek kuruluşlarının görüşleri kamuoyunda bir kamu kurumu görüşü olmaktan çok, belli bir mesleğe mensup olanları temsil eden ortak görüş olarak kabul edilmekte ve pek çok yerde meslek odaları sivil toplum örgütü olarak sınıflandırılmaktadır.

Çevre mühendisleri, lisans eğitimleri sırasında hava kirliliği dersinde iklim değişikliği konusunda eğitim alırlar. Ancak hava kirliliği çevre mühendislerinin mesleki olarak yoğunlaştığı bir alan olmadığı gibi, iklim değişikliği konusu da hava kirliliğinden oldukça farklılık gösterir. İklim değişikliği çalışma konuları arasına yeni yeni girmeye başlayan çevre mühendisleri son zamanlarda işletmelerin sera gazı emisyonlarının hesaplanması ve envanterin hazırlanması alanında çalışmak için eğitim almaya başlamıştır ve Oda da bu amaçla Sera Gazı Emisyonlarının İzlenmesi ve Raporlanması Eğitimi başlığı altında kurslar düzenlemektedir. Ancak mevzuata göre Oda'nın bu konuda resmi bir görevi yoktur. Ayrıca ÇMO tarafından iki yılda bir düzenlenen Ulusal Çevre Mühendisliği Kongrelerinde iklim değişikliğiyle ilgili oturum ve sunumlar da yapılmakta ve zaman zaman şubelerde konuyla ilgili seminer ve paneller düzenlenmektedir.

Bu tür eğitim çalışmaları ve akademik etkinlikler dışında ÇMO tarafından iklim değişikliğiyle ilgili olarak yayınlanan bir rapor ya da yapılan bir çalışma yoktur. Ancak meslek odaları, politikaları etkileme yöntemi olarak daha çok basın açıklamalarını kullanırlar. ÇMO da, seller, üçüncü köprü, termik santrallar vb. konularda yaptığı basın açıklamalarında önemli sorunlardan biri olarak iklim değişikliğini de dile getirmektedir. Oda, ayrıca termik santrallar, üçüncü havalimanı gibi doğayı tahrip eden yatırımlarla ilgili ÇED iptal davaları açarak çevre alanında hukuk mücadelesi vermektedir. İklim değişikliğini insan merkezli, doğayı yok eden yaklaşımlara, sınırsız büyümeye ve aşırı tüketime bağlayan ÇMO, uluslararası iklim anlaşmalarına ise şüpheyle yaklaşmakta, Türkiye'de çözüm için bir şey yapılmazken uluslararası toplantılara gidip gelmenin bir anlamı olmadığını savunarak, ülkede hukukun işlemesiyle ilgili sorunlar nedeniyle de bir anlaşmaya taraf olmanın sonucu değiştirmeyeceği fikrini dile getirmektedir.

Türkiye'nin Kyoto Protokolü'nü imzalamasına da karşı çıkan Çevre Mühendisleri Odası konuyla ilgili farklı bir yaklaşımın örneği olduğu için burada geniş biçimde yer verdiğimiz *"İklimler çoktan değişti Kyoto Protokolü neyi değiştirir?"* başlıklı açıklamasında, 19 Haziran 2008'de özetle şöyle demekteydi:

> "(...) Medyada ekonomi sayfalarında 'Kyoto Türkiye'ye Söz Hakkı Sağlayacak', 'Kyoto'yla Gelen Fırsat' başlıklarıyla, ülkemize yapılacak 'kirli yatırımlar'la yer bulan 'Kyoto Protokolü', dünyayı ve ülkemizi tehdit eden küresel iklim değişikliği sorununun bilimsellikten ve çözümden uzak, sadece sermayenin çıkarlarını gözeten yaklaşımlarla tartışılmasının önünü açıyor. (...) Dünya nüfusunun yüzde 15'ini oluşturan zengin ülkeler, toplam CO_2 salımının yarısından sorumludur. Dünya atmosferine salınan sera gazlarının çok büyük bir kısmının kaynağını zengin ülkeler oluşturmasına rağmen iklim değişikliğinin en yüksek fa-

60 TMMOB Ana Yönetmeliği'nin 3b maddesine göre birliğin ve odaların amacı "Mühendislik ve mimarlık mesleği mensuplarının ortak gereksinmelerini karşılamak, mesleki etkinlikleri kolaylaştırmak, mesleğin genel yararlara uygun olarak gelişmesini sağlamak, meslek mensuplarının birbirleriyle ve halkla olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hakim kılmak üzere, meslek disiplinini ve ahlakını korumak; *kamunun ve ülkenin çıkarlarının korunmasında, yurdun doğal kaynaklarının bulunmasında, korunmasında ve işletilmesinde, çevre ve tarihi değerlerin ve kültürel mirasın korunmasında, tarımsal ve sınai üretimin artırılmasında, ülkenin sanatsal ve teknik kalkınmasında gerekli gördüğü tüm girişim ve etkinliklerde bulunmak*" olarak tanımlanmaktadır.

turasını yoksul ülkeler ve onların vatandaşları ödeyecek gibi görünmektedir. İklim değişikliğinin öğrettiği en çetin derslerden biri, zengin ülkelerde büyümeyi sağlayan ekonomik model ve bununla birlikte giden savurgan tüketimin ekolojik olarak sürdürülemez olduğudur.

Daha fazla tüketimin bir refah göstergesi olarak sunulduğu ekonomik sistemde, Kyoto Protokolü gibi araçlarla küresel ısınmanın olası etkilerinin en aza indirilemeyeceği açıktır. Daha çok tüketim, sınırsız büyüme anlayışı devam ettiği sürece 'sera gazı emisyonları' azalmayacak sadece yer değiştirecektir. Kyoto Protokolü'nde öngörülen mekanizmalardan biri olan emisyon ticareti, gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkeleri sömürmeye devam etmesi için başka ve yeni bir araçtır. Protokolün 'havayı kirletme hakkı' olarak tanımlanabilecek emisyon ticaretine kapıyı açması, fakir ülkelerin emisyon salımı haklarını gelişmiş ülkelere satmaları anlamına gelmektedir. Bu haliyle Protokol'ün amaçladığı yüzde 5'lik indirimlerle görünüşte bir azalmadan söz edilebilirken, gerçekte atmosfere aynı miktarda gaz salınacaktır. Çevre sorunundan fırsat kollayanlar havamızı da ticari bir metaya dönüştürme, kendine yeni pazarlar yaratma çabası içindedir. (...) Bu yanıyla Kyoto Protokolü'nün ortaya koyduğu hedefler, küresel ısınmaya dayalı küresel iklim değişikliği sorununa çözüm getirmekten uzak, sembolik bir girişim özelliği olmasının yanında, konuya neo-liberal bir iklim de katmaktadır.(...)

TMMOB Çevre Mühendisleri Odası sahip olduğu mesleki birikim, bilime, insana ve doğaya duyduğu saygı, kamusal bir hizmet yürütmenin bilinci ve sorumluluğu içinde; son günlerde tartışılan küresel iklim değişikliği senaryolarının merkezinde yer alan ve birçok çevre tarafından çıkış noktası olarak gösterilen "Kyoto Protokolü"nün küresel iklim değişikliğine çözüm getiremeyeceğini, çevre sorunlarının parçacı ve mekanist yaklaşımlarla ele alınmaması ve dünyanın yaşadığı ekolojik krizin çözümünde bütünleşik yaklaşımların temel alınması gerektiğini bir kez daha hatırlatmaktadır.(...) Siyasileri ve karar vericileri bu noktada bir kez daha uyarıyoruz. "İklim"imizi de tüketim ve kar hırsına teslim etmelerine izin vermeyeceğimizi hatırlatıyoruz ve soruyoruz: *İklimler çoktan değişti Kyoto protokolü neyi değiştirir?* Atmosfere salınan ve salınacak olan sera gazı emisyonlarının yerini mi?"[61]

1.2.3. *Meteoroloji Mühendisleri Odası (TMMOB-MMO)*

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği'ne (TMMOB) bağlı meslek odalarından biri olan Meteoroloji Mühendisliği Odası 1970'te kurulmuştur. Üyeleri ağırlıklı olarak kamuda, Meteoroloji Genel Müdürlüğü ve DSİ gibi kurumlarda, özel sektörde ise ağırlıklı olarak enerji alanında çalışmaktadır. Mesleki olarak iklim değişikliği konusuna yakınlığı nedeniyle iklim politikalarında bir aktör olarak görülebilecek MMO, 13-14 Mart 2008'de Ankara'da düzenlenen "TMMOB İklim Değişimi Sempozyumu"nun sekreteryasını yürütmüştür. Oda yönetimi ayrıca TMMOB Genel Merkezi içinde konuyla ilgili çalışmalara katkı vermektedir. Ek olarak, oda yöneticilerinin zaman zaman basında konuyla yakından ilgili bir meslek dalının temsilcileri olarak iklim değişikliği hakkında demeç ve konuşmaları yayımlanmaktadır.

İklim politikalarında Türkiye'de önceliğin uyuma verilmesi gerektiğini savunan MMO, sera gazı emisyonlarının azaltılmasını önemli bulmaktadır, ancak özellikle 2007-2008'deki Kyoto Protokolü tartışmalarında "Soruna biz ve üçüncü dünya ülkeleri neden olmadık. Ancak çözme sorumluluğunu hep birlikte yüklenmemizi istiyorlar. Aslında burada

61 Kaynak: Çevre Mühendisleri Odası web sitesi Basın Açıklamaları http://www.cmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=84120&tipi=68&sube=0#.VFZ64cmWxPY (Erişim: 30 Ekim 2014).

bile ince bir hesap var. ABD küresel ısınmaya neden olan karbondioksit emisyonunun yüzde 25'inden sorumlu iken Kyoto'yu kabul etmiyor. ABD ekonomik kaygılar nedeniyle bir iyi niyet gösterisinde bulunmaktan dahi kaçınıyor. Sorunun çözülebilmesi için 30-40 Kyoto daha gerekli. Kyoto son derece iyi niyetle hazırlanmış bir protokoldür ancak gelişmiş ülkeler arasında bir güç savaşı arenasına dönüşmüştür" diyen MMO yönetimi, Kyoto Protokolü'nün ve uluslararası politikaların tamamından ve Türkiye'nin taraf olmasından kuşku duyduğunu gösteren açıklamalar yapmıştır.[62]

MMO ayrıca Şubat 2009'da Türkiye'nin Kyoto Protokolü'ne taraf olduğuna dair kanunun kabul edilmesinin ardından yapılan açıklamalarda "Sera gazı emisyonlarının azaltılması yüksek teknoloji kullanımı ile mümkündür. Ancak yine küresel ısınmadan sorumlu gelişmiş ülkelerin Kyoto dayatması ile protokolü imzalayan ülkeler, sera gazı emisyonlarını azaltabilmek için yüksek teknolojiyi yine bu ülkelerden satın almak durumundadırlar. Bir başka deyişle Kyoto, kirletenlerin ortaya koyduğu bir ticaret mekanizmasıdır. Kyoto, küresel ısınmaya bağlı iklim değişimi sürecini durdurmak ya da ötelemek amacını güdüyor gibi görünse de, mekanizmaları ve yaptırımları dikkate alındığında amacının daha çok gelişmemiş ülkeler üzerinden ekonomik çıkar sağlamaya yönelik olduğunu anlamak çok da zor değildir. Bu yönü ile Kyoto çare olmaktan çok uzaktır" demekte ve "Ülkemiz için uygulanmasını sorunlu görerek bugüne kadar imzalamayan hükümetler, nasıl bir olumluluk gördüler de imzalanmasına karar verdiler? Sera gazı emisyonlarının azaltılması için bugüne kadar somut hiç bir adım atmayan yöneticiler, Kyoto ile ne yapmak istemektedirler?" diye sormaktadır.[63]

62 Kaynak: "Dünyaya 30-40 Kyoto daha gerekli!" NTVMSNC, 3 Şubat 2007. http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/398835.asp (Erişim: 30 Ekim 2014).

63 Kaynak: Meteoroloji MO: Kyoto Kabul Edildi (Şark Oyunu mu?) TMMOB web sitesi Oda Haberleri, 9 Şubat 2009 http://www.tmmob.org.tr/icerik/meteoroloji-mo-kyoto-kabul-edildi-sark-oyunu-mu (Erişim: 30 Ekim 2014).

Aynı dönemde TMMOB Genel Başkanı Mehmet Soğancı da "Emperyalizmin sömürü aracı haline getirilmiş bu protokole onay vermek mümkün değildir" açıklanmasını yapmıştır.[64] Öte yandan bazı şubeler (örneğin TMMOB İstanbul İKK, Çevre Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi gibi) Türkiye'nin Kyoto'yu imzalamasını talep eden kampanyalara destek vermiştir. TMMOB ve ilgili odalar genel merkez düzeyinde ise iklim değişikliğini önemli bir sistem sorunu olarak gördüklerini, çözüm bulunması için bütün dünyanın, özellikle de gelişmiş Batı ülkelerinin harekete geçmesi, Türkiye'nin de aktif politikalar izlemesi gerektiğini savunmakta, ancak 2007-2008 tartışmalarında Türkiye'nin Kyoto Protokolü'ne taraf olmasına karşı aldıkları tavırdan da görüldüğü gibi Türkiye'nin uluslararası alandaki rolü konusunda savunmacı bir pozisyon almakta ve temelde uluslararası anlaşmalara kuşkuyla yaklaşmaktadırlar.

1.2.4. *Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı (TTGV)*

TTGV, 1991 yılında kamu-özel sektör işbirliği ve Dünya Bankası aracılığıyla kurulmuş kamu kurumu niteliğinde bir vakıftır. Türkiye'de kanunla kurulmuş dört vakıftan biri olan TTGV, Vakıflar Kanunu'na tabi olsa da, kamu kurumu statüsüne sahiptir. Özerk bir yapısı olan kurum herhangi bir bakanlığa bağlı değildir. Yönetim kurulunda 24 özel sektör, 5 kamu kuruluşu ve 11 şemsiye örgüt yer almaktadır. Öncelikle Ar-Ge projelerine destek vermek amacıyla kurulan TTGV, Dünya Bankası'ndan destek almış, ardından Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın fonlarını ilgili paydaşlara kullandırmak amacıyla çalışmalar yapmış ve 90'larda Dünya Bankası'nın ozon tabakasını incelten maddelerin giderilmesi projesi ile çevre konularında çalışmaya başlamıştır. Kurum, 2006'da kendi özkaynaklarını kullanarak sanayicilerin geri ödemeli desteklerle temiz üretim, çevre teknolojileri ve enerji verimli-

64 Kaynak: "İklim Değişikliği Sempozyumu başladı", Evrensel gazetesi-Arkitera 14 Mart 2008 http://v3.arkitera.com/news.php?action=displayNewsItem&ID=26026 (Erişim: 30 Ekim 2014).

liği alanında yaptığı uygulama projelerini hem mali, hem teknik olarak destekleyen bir program başlatmıştır. Bu çalışmalar emisyonları azaltmaya ve su tasarrufu sağlamaya hizmet etmeleri nedeniyle dolaylı olarak iklim değişikliğiyle ilgilidir.

TTGV'nin iklim değişikliğiyle ilgili yaptığı diğer çalışmalar arasında şunlar sayılabilir: 2002'de Johannesburg Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (Rio +10) Ulusal Raporu kapsamında oluşturulan İklim Değişikliği Çalışma Grubu'nun koordinasyonu ve raporunun yayımlanması. 2000-2004 döneminde GEF-SGP'nin desteğiyle İklim Değişikliği Odak Alanında STK Kapasite Geliştirme, Proje Yönlendirme, Proje İzleme ve Değerlendirme için Ortaklık Projesi. (Proje sonucunda "Küresel İklim Değişikliğine Yerel Çözümler ve SGP Yaklaşımı: Enerji Tasarrufu, Yenilenebilir Enerji, Sürdürülebilir Ulaşım" başlıklı bir kitapçık yayımlanmıştır.) 2008-2012'de yürütülen İklim Değişikliğine Uyum Alanında Kapasitenin Artırılması BM Ortak Programı kapsamında Ulusal Eko-Verimlilik (Temiz Üretim) Merkezi kurulması çalışmaları.

Ayrıca TTGV, UNFCCC'ye özel sektör STK'sı (BINGO) olarak akredite bir kuruluştur, ancak iklim zirvelerine (COP) katılmamaktadır. 2000'lerde iklim değişikliği konusunda daha aktif olan ve Kyoto Protokolü'nün imzalanması tartışmaları sırasında da olumlu görüş bildiren TTGV, İDKK'nın ilk kurulduğu dönemde kurulda yer alması düşünülen kuruluşlar arasında da yer almaktaydı. Ancak son yıllarda sanayi kuruluşlarını destekleyen ve konuyla ilgili çalışmalarını daha çok enerji verimliliği, temiz üretim ve su tasarrufuna yönlendiren bir konum almış ve iklim politikaları aktörü olarak daha geri planda kalmıştır.

1.3. Türkiye Büyük Millet Meclisi

Merkezi düzeyde yasama, yani Türkiye Büyük Millet Meclisi, Sözleşme ve Kyoto Protokolü'nün onaylanması, konuyla ilgili yasa ve yönetmeliklerin çıkarılması açısından önemli ve belirleyici bir role sahiptir. Ayrıca Meclis araştırma komisyonları yoluyla politika üretiminde etkin olmaktadır. TBMM'de iklim değişikliğiyle ilgili olarak 13 Şubat 2007'de, 22. Dönemde "Küresel Isınmanın Neden Olduğu Sorunların ve Oluşturduğu Riskin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu" Adem Baştürk başkanlığında toplantılar yapmış, ancak 22 Temmuz genel seçimleri nedeniyle çalışmalarını tamamlayamamıştır. Bunun üzerine 23 Ekim 2007'de, 23. Dönemde "Küresel Isınmanın Etkileri ve Su Kaynaklarının Sürdürülebilir Yönetimi Meclis Araştırması Komisyonu" adıyla tekrar kurulmuştur. Komisyon Mustafa Öztürk'ün başkanlığında 16 milletvekilinden oluşmuş, ilgili bakanlıklardan bürokratların da katılımıyla 13 Kasım 2007 ile 7 Şubat 2008 arasında 13 toplantı yapmış ve 7 Ekim 2008'de kapsamlı bir rapor yayımlamıştır. Komisyon toplantılarında kamu kurumlarından bürokrat ve uzmanların yanı sıra 8. toplantısından itibaren 11 uzman ve akademisyenle, bazı özel sektör temsilcilerini (Türkiye Çimento Müstahsilleri Birliği, Türkiye Demir-Çelik Üreticileri Derneği, Otomotiv Sanayii Derneği), uluslararası kuruluşları (UNDP, REC Türkiye), TMMOB, TEMA Vakfı ve WWF Türkiye temsilcilerini dinlemiştir. (Raporun içeriği için Bkz. Bölüm 3.2.)

Komisyonun kurulması Türkiye'de iklim politikaları açısından belki de en kritik döneme denk gelir. Kış mevsiminin ılıman geçtiği 2006-2007'de kuraklık ve sıcak dalgaları nedeniyle iklim değişikliği iyice hissedilir hale gelmiş ve Kyoto Protokolü'ne taraf olup olmama tartışmaları hız kazanmıştır. İklim hareketlerinin Türkiye'yi Kyoto Protokolü'ne taraf olmaya ve iklim müzakerelerinde aktif rol almaya çağırdığı bu dönemde, Yeşiller'in düzenlediği Türkiye Kyoto'yu İmzala imza kampanyasında toplanan 168 bin imza, çalışmalarını tamamlayamayan ilk araştırma komisyonu toplantılarından birinde (26 Nisan 2007) komisyon başkanı Adem Baştürk'e elden teslim edilmiş ve komisyonda imza kampanyası ve Türkiye'nin Protokolü imzalaması

talebinin gerekçeleri üzerine bir sunum yapılmıştır. İki komisyonda da en çok tartışılan konulardan biri Kyoto Protokolü meselesidir ve diğer sivil toplum temsilcileri ile bazı kamu kurumu temsilcileri de aynı yönde görüş bildirmiştir. Sonuçta komisyon Protokole taraf olma yönünde ılımlı düzeyde olumlu görüş oluşturmuştur (Konuyla ilgili ayrıntılar için Bkz. Bölüm 3.1.)

TBMM'de kalıcı ihtisas komisyonları da bir kanun teklifi olduğunda iklim değişikliğiyle ilgili konuları görüşmektedir (özellikle Çevre ve Dışişleri komisyonları). Ancak Meclis'i iklim politikalarıyla ilgili bir aktör olarak ele alımak için özellikle Meclis'te grubu bulunan siyasi partilerin ve milletvekillerinin pozisyonlarını ele almak gerekir. Giriş bölümünde de belirtildiği gibi siyasi partilerin, iklim değişikliği aktörü olarak incelenmesi bir başka çalışmaya bırakılmıştır.

1.4. Yerel Yönetimler

İklim poltikaları konusunda aktif olan yerel yönetimler arasında Gaziantep, Çanakkale, Bursa ve İstanbul Büyükşehir Belediyeleri sayılabilir. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi 2011'de Fransız Kalkınma Ajansı'nın desteğiyle Gaziantep İklim Değişikliği Eylem Planı'nı yayımlamıştır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi de, 2013'te İngiltere Büyükelçiliği'nin finansal ve GTE Carbon, ERM ve İTÜ Avrasya Enstitüsü'nün teknik desteğiyle "İstanbul Metropolitan Alanı Karbon Ayakizi Hesaplama Projesi"ni yapmış ve İstanbul'un 2010 yılı için karbon ayak izini yaklaşık 43,8 milyon ton (Türkiye'nin toplam emisyonunun yaklaşık yüzde 11'i) olarak hesaplamıştır.[65]

Yerel yönetimlerin sera gazı azaltım önlemleri almaları, binalardan ulaşıma kadar sera gazı kaynaklarını kontrol etmeleri ve uyum için yapacakları çalışmalar iklim değişikliği ile mücadelede uluslararası alanda da giderek daha önemli hale gelmektedir. Önümüzdeki dönemde yerel yönetimlerin eylem planları ve alacakları azaltım hedefleri daha belirleyici hale gelebilir. Ancak giriş bölümünde de belirtildiği gibi bu araştırmada yerel yönetimlerin bir iklim politikaları aktörü olarak ayrıntılı bir değerlendirilmesi yapılmamış ve bu konu başka bir çalışmaya bırakılmıştır.

2. Uluslararası Kuruluşlar

2.1. Birleşmiş Milletler Kuruluşları

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından 1945'te kurulan ve halen 193 ülkenin üye olduğu[66] Birleşmiş Milletler, Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi'nin da aralarında olduğu 6 ana organ[67] ve bunların alt organ ve komisyonlarıyla ana komite ve yardımcı organların yanı sıra, Birleşmiş Milletler Kuruluşları adı verilen (BM şemsiyesi altındaki Bretton Woods örgütleri, yani Dünya Bankası ve IMF dahil) 15 ajans[68] ve 13 program ve fon[69] ile araştırma enstitüleri, ortak programlar, bağlı organ ve komisyonlar ile diğer

65 Kaynak: "İstanbul'un karbon ayakizi hesaplandı" Yeşil Gazete, 25 Nisan 2013 http://yesilgazete.org/blog/2013/04/25/ozel-haber-istanbulun-karbon-ayakizi-hesaplandi/ (Erişim: 30 Ekim 2014).

66 Ayrıca 2 gözlemci üye olan Vatikan ve Filistin'le birlikte 195 ülke.

67 Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Sekretarya, Uluslararası Adalet Divanı, Vesayet Konseyi.

68 BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO), Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD), Uluslararası İş Örgütü (ILO), Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO), Uluslararası Para Fonu (IMF), Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (ITU), BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), BM Endüstriyel Kalkınma Örgütü (UNIDO), Evrensel Posta Birliği (UPU), Dünya Bankası Grubu (Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası IBRD, Uluslararası Yatırım İhtilafları Çözüm Merkezi ICSID, Uluslararası Kalkınma Derneği IDA, Uluslararası Finans Şirketi IFC, Çoktaraflı Yatırım Garanti Ajansı MIGA), Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO), Dünya Meteoroloji Örgütü (WMO), Dünya Turizm Örgütü (UNWTO).

69 Uluslararası Ticaret Merkezi (ITC), BM Mülteciler Yüksek Komiserliği Ofisi (UNHCR), BM Çocuk Fonu (UNICEF), BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD), BM Kalkınma Programı (UNDP), BM Sermaye Kalkınma Fonu (UNCDF), Birleşmiş Milletler Gönüllüleri (UNV), BM Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC), BM Çevre Programı (UNEP), BM İnsan Yeleşimleri Programı (UN-HABITAT), BM Nüfus Fonu (UNFPA), BM Yakın Doğu'daki Filistinli Mülteciler için Yardım ve Çalışma Ajansı (UNRWA), BM Dünya Gıda Programı).

teşekküllerden oluşur. Ayrıca BM ile bağlantılı örgütler (Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı [IAEA] ve Dünya Ticaret Örgütü [WTO] gibi), ortak finansal araçlar (Küresel Çevre Fonu [GEF] gibi) ve konvansiyon sekreteryaları bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC) de bu sekretaryalardan biridir. Ayrıca Dünya Meteoroloji Örgütü (WMO) ve BM Çevre Programı (UNEP) tarafından, BM Genel Kurul kararıyla kurulan Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) de konuyla ilgili en üst bilimsel oluşum olarak BM çerçevesi içindeki özgün yapılardan biridir. Dolayısıyla iklim değişikliği konusu doğrudan BM örgütsel yapısı altında ele alınan uluslararası sorunlar arasında yer alır. Ayrıca WMO, UNEP, BM Kalkınma Programı (UNDP), Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Dünya Bankası ve GEF başta olmak üzere çok sayıda BM kuruluşu iklim değişikliği konusunda çalışmakta, konuyla ilgili projeler yapmakta, raporlar yayımlamakta ve uluslararası müzakereleri takip etmektedir.

Türkiye'de bağlantılı kuruluşlar ve Bretton Woods örgütleri dahil 15 BM kuruluşunun temsilciliği ve ofisi (Ankara'da) mevcuttur: UNDP, FAO, ILO, UNIDO, UNFPA, UNHCR, UNICEF, IOM, UNIC, UNV, UN WOMEN, WFP, WHO, Dünya Bankası ve IMF. Dünya Meteoroloji Örgütü (WMO) ve BM Çevre Programı'nın (UNEP) Türkiye'de ofisi yoktur. UNFCCC ile ilişkiler ise taraf ülkelerde belirlenen odak noktaları üzerinden sürdürülür ve Türkiye'deki odak noktası Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'dır. Bu nedenle Türkiye'de iklim değişikliğiyle ilgili öncelikli BM kuruluşu, dünyanın her yerindeki bölge ve ülke ofisleriyle en yaygın örgütlenmeye sahip BM kuruluşlarından biri olan **UNDP**'dir. UNFCCC'nin finansal aracı **GEF** de, Türkiye'deki iklim çalışmalarının en önemli finansörlerinden biri olarak önemli bir aktör sayılabilir.

Ayrıca Türkiye'nin İklim Değişikliğine Uyum Kapasitesinin Geliştirilmesi Birleşmiş Milletler Ortak Programı'nın yürütücülerinden olan **FAO** ve **UNIDO** ile şu anda desteklediği Karbon Piyasasına Hazırlık Ortaklığı gibi büyük projelerle **Dünya Bankası** da, Türkiye'de ofisi olan BM kuruluşları arasındaki iklim politikası aktörleri arasında sayılabilir.

2.1.1. *Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)*

BM'nin küresel düzeyde en yaygın örgütlenmiş kuruluşlarından biri olan BM Kalkınma Programı (UNDP) 1965'te kurulmuştur ve halen 177 ülke veya bölgede ofisi vardır. Türkiye'de ofisi bulunan Birleşmiş Milletler kuruluşları arasında iklim politikalarının en önemli aktörü olan UNDP, Türkiye'de üç alanda çalışmaktadır: Demokratik yönetişim, yoksulluğun azaltılması, çevre ve sürdürülebilir kalkınma. Örgüt bu alanlarda kapasite geliştirme ve politika oluşturma süreçlerini güçlendirme çalışmalarına öncelik vermekte ve hükümet, yerel yönetimler, sivil toplum, üniversiteler ve özel sektörle ortaklıklar kurmaktadır. Ancak hükümetler arasında kurulmuş bir uluslararası kuruluş olan UNDP'nin yaptığı çalışmaların önemli bir bölümü doğal olarak kamu kurumlarıyla birlikte yürütülmekte ve hükümetin politika süreçlerini desteklemeyi amaçlamaktadır.

İklim değişikliği, çevre ve sürdürülebilir kalkınma başlığı altında öncelik verilen konulardan biridir. Hatta UNDP'nin bir dönem sadece BM kuruluşları arasında değil, tüm aktörler içinde, Türkiye'nin iklim politikalarını en çok etkileyen kuruluşlardan biri olduğu söylenebilir. UNDP'nin bu ağırlıklı rolü 2004'te başlar ve yaklaşık olarak 2011'de sona erer. Örgüt iklim değişikliği konusuna hâlâ önem verse de, son yıllarda konuyu sürdürülebilir kalkınmanın bir parçası olarak ele almaktadır.

İklim politikalarının UNDP'nin sorumluluğunda olması, BM çerçevesinde çevre ve kalkınmanın yakından ilgili meseleler olarak algılanmasıyla (sürdürülebilir kalkınma çerçevesi) ve kalkınma

politikalarının BM için daha eski ve daha önemli bir konu olarak görülmesiyle ilgilidir. Örgütün hem yapı, hem de yaptırım gücü açısından en zayıf kuruluşlarından biri olan BM Çevre Programı (UNEP) küresel ölçekte çalıştığı için, alanlarından biri çevre ve sürdürülebilir kalkınma olan, yerel ve bölgesel olarak da güçlü ve yaygın bir örgütlenmeye sahip UNDP iklim değişikliğinin gelişmekte olan ülkelerde gündeme getirilmesini de üstlenmiştir.

Türkiye'de UNDP'nin iklim değişikliği çalışmaları 2004'te çevre ve sürdürülebilir kalkınma programının açılmasıyla başlar. Kuruluş, iklim politikalarıyla "Türkiye'nin BM Konvansiyonu ve AB müktesebatı çizgisinde, düşük emisyonlu ve iklim değişikliğinin etkilerine dirençli bir kalkınmaya geçişini desteklemek amacıyla" ilgilenmektedir ve konuyla ilgili yaptığı ilk iş, Çevre ve Orman Bakanlığı'yla birlikte düzenlediği Ankara İklim Değişikliği Konferansı'dır. Türkiye'nin 24 Mayıs 2004'te Sözleşme'ye taraf olmasının hemen ardından, 1-3 Eylül 2004'te Ankara'da yapılan konferansa katkıda bulunan diğer kuruluşlar arasında UNEP, Bölgesel Çevre Merkezi (REC Türkiye), Hadley Center (İngiltere), Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı (TTGV), Türkiye Çevre Koruma Vakfı (TÜÇEV) ve TEMA Vakfı bulunmaktaydı. Bu konferans özellikle kamu kesimindeki pek çok kişinin iklim değişikliğiyle ilk kez tanışması açısından önemlidir ve çok taraflı iklim politikaları sürecinin başlangıç noktası olarak kabul edilebilir.

UNDP, bu konferansın ardından 2005-2012 arasında kamu kurumlarıyla kurulan ortaklıklar yoluyla birkaç büyük ve önemli proje yürütmüştür:

- Türkiye'nin 2004'te Çerçeve Sözleşme'yi imzalamasının ardından 2005-2006'da ilk ulusal bildirim raporu (Türkiye'nin İklim Değişikliği Birinci Ulusal Bildirimi) GEF desteğiyle ve Çevre ve Orman Bakanlığı ortaklığıyla UNDP tarafından yürütülen bir projeyle hazırlanmıştır.
- Bunun ardından 2008'de başlayan ve 2012'ye dek devam eden geniş kapsamlı bir çalışma olan "İklim Değişikliğine Uyum Alanında Kapasitenin Artırılması BM Ortak Programı" BM'nin Binyıl Kalkınma Hedefleri Fonu'ndan (MDG-F) alınan destekle, UNDP ve 3 BM kuruluşu (UNIDO, FAO, UNEP) tarafından ve Çevre ve Orman Bakanlığı'nın ortaklığıyla yapılmış ve Türkiye'nin İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı bu proje sonucunda oluşturulmuştur. (Ayrıntılı bilgi için Bkz. Bölüm 5.1.1.1. ÇŞB Projeleri)
- Aynı dönemde, 2009'da başlayan ve 2011'e kadar süren bir başka kapasite geliştirme projesi DPT'nin sağladığı kaynakla, bu kez TÜSİAD'ın da katılımıyla ve ayrıca İDKK, Çevre ve Orman Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, DPT ve DİE ile birlikte yapılmıştır. "İklim Değişikliği ile Mücadele İçin Kapasitelerin Artırılması" başlıklı bu projede gönüllü karbon piyasalarına ve Kyoto Protokolü'nün esneklik mekanizmalarına yönelik kapasitenin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Uluslararası müzakerelere yönelik eğitimlerin verilmesi ve kılavuz kitapların hazırlanmasını da içeren proje kapsamında 2011 tarihli Karbon Piyasalarında Ulusal Deneyim ve Geleceğe Bakış kitabı ve İklim Değişikliği Karbon Proje ve Piyasası Terimler Sözlüğü yayımlanmıştır.
- UNDP'nin iklim değişikliğiyle ilgili olarak yürüttüğü en önemli projelerden biri de 2009'dan 2011'e dek süren ve Britanya Konsolosluğu'nun desteği ve Çevre ve Orman Bakanlığı'nın ortaklığıyla yapılan Türkiye'nin İklim Değişikliği Eylem Planı'nın hazırlanmasına yönelik projedir. Strateji belgesiyle birlikte Türkiye'nin iklim değişikliği konusundaki en bağlayıcı yol haritası olan eylem planı, UNDP bünyesindeki proje ekibi tarafından, özel sektörün ve bazı STK'ların da dahil edildiği çok aktörlü bir katılım süreci sonucunda hazırlanmıştır.

- 2010'da Küresel Çevre Fonu (GEF) desteğiyle Orman ve Su İşleri Bakanlığı ile birlikte yürütülen "Orman Koruma Alanları Yönetiminin Güçlendirilmesi Projesi" sırasında WWF'in Yaşayan Bir Dünya İçin Korunan Alanlar Programı'nın desteğiyle 15-16 Şubat 2010 tarihlerinde "Korunan Alanlar ve İklim Değişikliği Çalıştayı" düzenlenmiştir. Proje sonucunda, 2011'de önemli öncelikleri İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı içinde de yer alan "Korunan Alanlar ve İklim Değişikliği Türkiye Ulusal Stratejisi" yayımlanmıştır.

- UNDP'nin iklim değişikliğiyle ilgili yaptığı son büyük proje, yine GEF desteğiyle ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile İDKK ortaklığında 2010-2012 arasında yapılan Türkiye'nin İklim Değişikliği İkinci Ulusal Bildiriminin Hazırlanması Projesi'dir ve bu projenin sonucunda Bakanlık tarafından 2013 Mayıs ayında 5. Ulusal Bildirimi yayımlanmıştır. Projenin Bildirim dışında da (İklim Değişikliği Farkındalık Araştırması Raporu, Türkiye'de İklim Değişikliği Risk Yönetimi Raporu gibi) çıktıları olmuştur.

- UNDP ayrıca 2012-2013'te Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı tarafından yapılan "Ulaştırma Sektörü İçin Ulusal Programlara Uygun Azaltım Eylemleri (NAMA) Hazırlanması Projesi"ni desteklemiştir.

- Halen Küresel Çevre Fonu (GEF) desteğiyle Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile birlikte İklim Değişikliği İki Yıllık Raporlarının Hazırlanması Projesi yürütülmektedir.

UNDP 2004'ten bu yana sürdürülebilir kalkınma, biyoçeşitlilik, enerji ve kimyasallar alanlarında da projeler yürütmüştür. Bunlardan biri olan Enerji Projeksiyon Modellemesinde Kapasite Geliştirme Projesi, LEAP'in, yani Uzun Vadeli Enerji Alternatifleri Planlama Sistemi'nin kullanılmasına dair Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nda kapasite geliştirilmesini amaçlamıştır. Bu sistem UNFCCC raporlamasında kullanılan bir enerji planlaması yöntemi olduğundan, bu projeyi de iklim politikalarıyla ilgili kabul edebiliriz. Ayrıca Entegre Orman Yönetimi alanında Orman ve Su İşleri Bakanlığı'yla birlikte 2012-2013'te Britanya Konsolosluğu desteğiyle yapılan bir sürdürülebilir orman yönetimi projesi büyük ölçüde iklim değişikliğinin ormanlara ve suya olan etkilerine ve bu alandaki uyum ve azaltım potansiyeline odaklanmıştır. Ayrıca yine aynı alanda iklim değişikliğine uyum ve azaltım konularını da içerecek şekilde Akdeniz Bölgesi ormanlarının yönetimiyle ilgili olarak 2013'te başlayan Türkiye'de Yüksek Koruma Değerine Sahip Akdeniz Ormanları Entegre Yönetim Projesi, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü, Orman Mühendisleri Odası, Orman Kooperatifleri Merkez Birliği, WWF Türkiye, Doğa Koruma Merkezi, GIZ ve Gold Standard ortaklığıyla 2018'e kadar devam edecektir.

UNDP'nin Coca Cola şirketinin sağladığı fonla yapılan uzun süreli bir su projesi de devam etmektedir. Enerji verimliliği alanında özel sektör ve kamu kuruluşlarıyla birlikte devam eden 3 proje de iklim değişikliğiyle dolaylı olarak ilgilidir. Halen iklim değişikliği alanında uzun vadeli 2 proje hazırlık aşamasındadır. Bunlar GEF desteğiyle ve Sakarya Büyükşehir Belediyesi'yle birlikte hazırlanan yerel düzeyde düşük emisyonlu yatırımlarla azaltım sağlanmasına yönelik bir proje ve yine GEF desteğiyle Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, belediyeler, özel sektör ve STK'ların katılımıyla yapılması planlanan Türkiye'de Enerji Etkin ve Sürdürülebilir Düşük Karbonlu Ulaşım Projesi'dir.

UNDP'nin 2010-2012 arasında yaptığı İkinci Ulusal Bildirim'in hazırlanmasına yönelik projenin ardından kuruluşun Türkiye'nin genel iklim politikalarına dair belirleyiciliğinin azaldığı söylenebilir. Bu sırada 2012'de yapılan Rio+20 Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı'nın hazırlıkları başlamış ve UNDP 2011-2013 arasında Kalkınma Bakanlığı'yla birlikte (ve Bakanlığın sağladığı bütçeyle)

Türkiye'nin Rio+20 Konferansı'na hazırlıklarına yardımcı olacak bir proje yapmıştır. Zaten ana çalışma alanı kalkınma olan örgüt, bugün ağırlıklı olarak sürdürülebilir kalkınma alanına ve iklim değişikliğiyle ilgili olarak daha çok uygulamaya yönelik projelere yönelmiş görünmektedir. Bunda halen BM'nin 2015'te sona erecek olan Binyıl Kalkınma Hedefleri'ni takip edecek 2015 sonrası kalkınma hedefleriyle ilgili yoğun bir çalışma sürdürmesinin ve UNDP'nin de stratejik olarak bu sürece yönelmesinin etkisi olabilir. Öte yandan UNDP'nin kamu kurumları için iklim değişikliğiyle ilgili bir proje yapılacağı zaman hâlâ ilk akla gelen kuruluş olmayı sürdürdüğünü söylemek yanlış olmaz.

İklim değişikliği ile ilgili öncelikli görevini hükümetin A'dan Z'ye ihtiyaçlarına yardımcı olmak olarak tanımlayan UNDP, ayrıca uluslararası iklim müzakerelerine de resmi delegasyon içinde katılmakta ve teknik destek sağlamaktadır. UNDP kendi kaynağını geliştiremediği ve projeler dışında çevre ve sürdürülebilir kalkınma alanında sadece 2 sürekli çalışanı olduğu için, çalışma alanları ve öncelikleri de gerek GEF, gerekse diğer fonların hangi alanlarda ve ne miktarda mevcut olduğuna göre değişmektedir. İklim politikalarıyla ilgili uzmanların UNDP bünyesinde sadece proje bazlı olarak yer almaları da, kuruluştaki uzmanlık birikiminin sürekliliğine engel olmaktadır. Ancak Türkiye ile BM arasında Eylül 2013'te imzalanan bir anlaşmayla UNDP'nin Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğu Bölgesel Ofisi'nin Bratislava'dan İstanbul'a taşınması tamamlandığında bölgesel ofisteki iklim değişikliği uzmanı da Türkiye'ye gelmiş olacaktır, bu da kuruluşun Türkiye'de iklim değişikliğiyle ilgili ağırlığının yeniden artmasına neden olabilir.

2.1.2. *Küresel Çevre Fonu ve Küçük Destek Programı (GEF ve GEF-SGP)*

Küresel Çevre Fonu (GEF) 1991'de Dünya Bankası sistemi içinde bir pilot program olarak başlatılan, 1992 Rio Zirvesi'nin ardından Dünya Bankası dışına çıkarılarak bağımsız bir kuruluş olarak yeniden yapılandırılan bir ortak fondur. BM Çevre Programı (UNEP), BM Kalkınma Programı (UNDP) ve Dünya Bankası tarafından kurulan fonun kaynağı özel sektör ve hükümetlerdir. Dünya Bankası fonun işletilmesini ve idari hizmetlerini sağlamaktadır. GEF, fon kaynaklarını çeşitli Birleşmiş Milletler Kuruluşları (UNEP, UNDP, UNIDO, FAO gibi), bölgesel kalkınma bankaları (Asya Kalkınma Bankası, Afrika Kalkınma Bankası, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası gibi) ve Dünya Bankası aracılığıyla kullandırmaktadır. GEF, ayrıca BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin (UNFCCC), Biyolojik Çeşitlilik Konvansiyonu'nun (CBD), Stockholm Kalıcı Organik Kirleticiler Konvansiyonu'nun (POPs), BM Çölleşmeyle Mücadele Konvansiyonu'nun (UNCCD) ve Minamata Cıva Konvansiyonu'nun finansal mekanizması olarak hizmet etmekte, ayrıca geçiş ekonomilerinde Montreal Protokolü'nün uygulanmasına destek olmaktadır.

Dolayısıyla GEF, UNFCCC'nin mali düzeneklerini işletmekle yükümlü bir uluslarası kuruluş olarak küresel çapta önemli bir iklim politikaları aktörüdür. Çerçeve Sözleşme'deki rolü nedeniyle gelişmekte olan ülkelere hibe ya da kredi biçiminde kaynak aktarmakta ve iklim değişikliği alanındaki çalışmalarını her yıl düzenli olarak COP toplantılarında sunmaktadır (REC, 2006). GEF, tipik bir BM kuruluşu olmamakla birlikte, BM kuruluşları arasında kurulan ve kaynaklarını çoğunlukla BM kuruluşları aracılığıyla kullandıran bir fon olduğu için BM çerçevesi içinde kabul edilebilir.

GEF, 1991'den bu yana, 165 gelişmekte olan ülkede 3.690 projeye 12,5 milyar dolar kaynak sağlamıştır. GEF'e 1994'te katılan Türkiye fondan yararlanan ilk 33 ülkeden biridir. Şu anda GEF'in katılımcı sayısı 183'e çıkmıştır. Fonlar ülkelere 3-5 yıl süren dönemler halinde aktarılmaktadır ve 5. Uygulama dönemi Temmuz 2014'te sona ermiştir. Dönemlere

göre ayrılan fon miktarları şöyledir: Pilot Dönem (1991-1994) 1 Milyar dolar, GEF I (1995-1998) 2,2 Milyar dolar, GEF II (1999-2001) 2,8 Milyar dolar, GEF III (2002-2005) 2,95 Milyar dolar, GEF IV (2006-2010) 3,13 Milyar dolar, GEF V (2010-2014) 4,25 Milyar dolar.[70]

GEF'in her ülkede politik ve operasyonel odak noktaları vardır ve Türkiye'deki politik odak noktası Orman ve Su İşleri Bakanlığı, operasyonel odak noktası ise UNDP'dir. Ancak, GEF Küçük Destek Programı, yasal statü olarak UNDP altında olsa da, uygulamada bağımsız bir kuruluş olan GEF-SGP tarafından yönetilir. Her dönem başında ülkelerin kullanacağı fon Büyük, Orta ve Küçük Destek Programları olarak 3 kategoriye ayrılır. Büyük ölçekli destekler (2 milyon dolardan büyük kaynaklar) bir Bakanlık tarafından yürütülen ve bir BM kuruluşunun ortak olduğu projelere verilir. Orta ölçekli desteklerden (50 bin - 2 milyon dolar arası kaynaklar) STK'lar da yararlanabilir, ancak projeye bir BM kuruluşunun ortak olması gereklidir. Büyük ve orta ölçekli desteklerin yönetimi Orman ve Su İşleri Bakanlığı ve UNDP'dedir. Küçük Destek Programı (50 bin dolara kadar olan projeler) için ayrılan miktar ise yine Orman ve Su İşleri Bakanlığı ve UNDP tarafından tayin edildikten sonra Ankara'da kurulu olan GEF-SGP (Küresel Çevre Fonu Küçük Destek Programı) adlı kuruluş tarafından yönetilir ve doğrudan STK'lara dağıtılır. Dünyada GEF'in 1991'den bu yana kullandırdığı 12,5 milyar dolarlık bağışın 1 milyar doları Küçük Destek Programları tarafından 20 binden fazla projeye dağıtılmıştır.

BM çerçevesinde çevreyle ilgili en önemli fon kaynağı olan GEF'in desteklediği alanlar şunlardır: Biyolojik çeşitliliğin korunması, iklim değişikliğiyle mücadele, uluslararası sular, arazi bozunumuyla mücadele, ozon tabakasının korunması, kalıcı organik kirleticilerle (POPs) mücadele, etkin kimyasalların yönetimi ve sürdürülebilir orman yönetimi. Türkiye için belirlenen stratejik önceliklere göre 5. Uygulama Dönemi'nde Türkiye'ye tahsis edilen fon 4 alanda kullanılmıştır. Bunlar biyolojik çeşitlilik, iklim değişikliğiyle mücadele, arazi bozunumu ve POPs alanlarıdır. GEF fonları hiçbir zaman bir projenin bütün bütçesini karşılamamakta, kullanan ülke tarafından projelere mutlaka eş finansman sağlanmaktadır. Küçük Destek Programı'nda da projelerin yüzde 50'sinin STK tarafından karşılanması ya da başka bir kaynaktan eş finansman bulunması gerekmektedir.

GEF'in kuruluşundan itibaren ağırlıklı olarak fon sağladığı alan biyolojik çeşitlilik olmuştur. Ancak son yıllarda iklim değişikliği alanındaki projeler de ağırlık kazanmaya başlamıştır. Büyük ve orta destek programlarından sağlanan kaynakla yapılan orta ölçekli iklim değişikliği projeleri "Türkiye'nin İklim Değişikliği Birinci Ulusal Bildirimi Projesi" (UNDP ve Çevre ve Orman Bakanlığı, 2005-2006) ve "Türkiye'nin İklim Değişikliği İkinci Ulusal Bildirimi Projesi" (UNDP ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2010-2012)'dir. GEF'in desteğiyle yapılan ve 2013-2018 arasında devam eden büyük ölçekli bir proje olan 7.120.000 dolar bütçeli "Türkiye'de Yüksek Koruma Değerine Sahip Akdeniz Ormanları Entegre Yönetim Projesi" bir iklim projesi olmamakla birlikte, yöneldiği konulardan biri ormanlardan kaynaklanan karbon emisyonlarıdır ve sonucunda bir orman sektörü NAMA'sı yapılması da planlanan bir orman yönetimi projesi olarak kısmen iklim değişikliğiyle ilgili olarak kabul edilebilir.

Küresel Çevre Fonu (GEF) 2010'da ise Orman ve Su İşleri Bakanlığı ve UNDP Türkiye ile birlikte yürüttüğü Orman Koruma Alanları Yönetiminin Güçlendirilmesi Projesi'ni desteklemiştir. Bu proje sırasında WWF'in Yaşayan Bir Dünya İçin Korunan Alanlar Programı'nın desteğiyle 15-16 Şubat 2010

70 Kaynak: Çevre ve Orman Bakanlığı Dış İlişkiler ve AB Dairesi Başkanlığı Dış Kaynaklı Projeler Şube Müdürlüğü 10 Kasım 2010 İstanbul sunumu: Küresel Çevre Fonu http://ieahia.org/pdfs/Istanbul/BSEC%20Presentations/GEF%20Ingilizce-%20Istanbul%2010%20Kasim%202010Turkish.pdf (Erişim: 30 Ekim 2014).

tarihlerinde Korunan Alanlar ve İklim Değişikliği Çalıştayı düzenlenmiştir. Proje sonucunda, 2011'de önemli öncelikleri İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı içinde de yer alan Korunan Alanlar ve İklim Değişikliği Türkiye Ulusal Stratejisi yayımlanmıştır.

Ayrıca UNDP, GEF'in 2014'te başlayacak 6. Uygulama Dönemi için iki proje hazırlığını sürdürmektedir. Bunlardan biri 12 milyon dolarlık ve 5 yıllık büyük ölçekli bir proje olup Sakarya Büyükşehir Belediyesi ve Gold Standard ile birlikte yapılacak olan Sakarya Büyükşehir Belediyesi'nde Düşük Emisyonlu Projelerin Kalkınmayı Hareklete Geçirmesi Projesi, diğeri ise yine 5 yıllık büyük bir proje olup Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, belediyeler, özel sektör ve STK'ların katılımıyla yapılması planlanan Türkiye'de Enerji Etkin ve Sürdürülebilir Düşük Karbonlu Ulaşım Projesi'dir.

Sivil toplum örgütlerine fon sağlayan GEF Küçük Destek Programı (GEF-SGP) ise başlangıcından itibaren ağrılıklı olarak biyolojik çeşitlilik alanındaki projelere, dolayısıyla daha çok doğa koruma örgütlerine fon sağlamıştır. Diğer odak alanları olan iklim değişikliği ve arazi korumaya verilen destekler son dönemlerde artmıştır. Ancak GEF yerelde yapılan, küçük ölçekli ve uygulamaya dönük projeleri desteklediğinden, desteklenen projeler arasında doğrudan iklim politikalarına veya iklim değişikliğine dair farkındalık geliştirmeye yönelik olanlar az sayıdadır. İklim değişikliğiyle ilgili olarak STK'lar tarafından yapılan uygulama projeleri ağırlıklı olarak yenilenebilir enerji, bisiklet kullanımı, arazi kullanımından kaynaklanan emisyonların azaltılması gibi alanlardadır.

GEF-SGP'nin kurulduğu 1994'ten bu yana desteklediği projeler arasında doğrudan iklim politikaları, iklim değişikliği eğitimi ya da iklim değişikliğinin etkileriyle ilgili 6 proje vardır. İlk proje 2. uygulama dönemi olan 2000-2004 döneminde Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı (TTGV) tarafından yapılan İklim Değişikliği Odak Alanında STK Kapasite Geliştirme, Proje Yönlendirme, Proje İzleme ve Değerlendirme için Ortaklık Projesi'dir. Proje sonucunda "Küresel İklim Değişikliğine Yerel Çözümler ve SGP Yaklaşımı: Enerji Tasarrufu, Yenilenebilir Enerji, Sürdürülebilir Ulaşım" başlıklı bir kitapçık yayımlanmıştır. Bu alanda desteklenen diğer iki proje 4. uygulama dönemi olan 2007-2011'de Bursa Rotary Kulübü Derneği tarafından yapılan İklim-Su-Gıda İlişkisi Yayını Projesi ve Başka Derneği tarafından yapılan Karbon Dostu Şehir Bursa Projesi'dir. 5. uygulama dönemi olan 2011-2014 yıllarında ise bu türden 3 proje desteklenmiştir: Küresel Denge Derneği tarafından yapılan Sivil İklim Zirvesi Projesi, Doğa Koruma Merkezi tarafından yapılan STK'lar İklim Değişikliğini Tartışıyor Projesi ve Türkiye Ormancılar Derneği tarafından yapılan Yenice Ormanlarında İklim Değişikliği Etkilerinin Azaltılması Projesi.

GEF-SGP'nin iklim değişikliğiyle ilgili olarak desteklediği, yenilenebilir/temiz enerji ve enerji verimliliği/tasarrufu gibi konularda yapılan uygulama projelerinin sayıları ve yapan STK'lar ise şöyledir: Pilot evrede (1994-1996) 0; 1. uygulama döneminde (1996-1999) 3 (Temiz Enerji Vakfı, Hocamköy Ekolojik Yaşam Kooperatifi, Habitat ve Yerel Gündem 21 Gençlik Derneği), 2. uygulama döneminde (2000-2004) 2 (Ankara Güneşi Kooperatifi ve Tüketici Hakları Derneği), 3. uygulama döneminde (2005-2007) 9 (Yeniköy Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, Gökçeada Turizm Tanıtma Koruma ve Geliştirme Derneği, Şahmuratlı Köyü ve Kerkenes'i Tanıtma Güzelleştirme Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği [2 proje], Camili Çevre Koruma ve Geliştirme Derneği, Kuzucu Sulama Kooperatifi, Kastamonu Köy Kooperatifler Birliği, Kahramanmaraş Ticaret ve Sanayi Odası, Nesin Vakfı), 4. uygulama döneminde (2007-2011) 9 (JCI Türkiye, Oto Doğalgaz İstasyonları Derneği, Toplum Gönüllüleri Vakfı, Balıkesir Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Derneği, Şahmuratlı Köyü Derneği, Temiz

Dünya Ekoloji Derneği, Kirazlı Ekolojik Yaşam Derneği, Alternatif Enerji ve Biyodizel Üreticileri Derneği, Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği). 4. uygulama döneminde ayrıca bisikletli yaşamla ilgili 4 proje desteklenmiştir (Pedal Sesi Bisiklet Topluluğu ve Burdur Su Sporları Spor Kulübü Derneği, Bisikletliler Derneği, Başka Derneği, Doğa Gözcüleri Derneği).

GEF-SGP'nin 5. uygulama dönemi olan 2011-2014'te iklim değişikliği bir öncelikli alan olarak tanımlanmıştır ve bu alanda 14 proje desteklenmiştir. Bu dönemde iklim politikalarına ve iklim değişikliğinin etkilerine ilişkin yukarıda belirttiğimiz 3 proje (Sivil İklim Zirvesi, STK'lar İklim Değişikliğini Tartışıyor, Yenice Ormanlarında İklim Değişikliği Etkilerinin Azaltılması) dışında, enerjiyle ilgili 4 (Temiz Enerji Vakfı, Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi Derneği, Sakarya Ticaret ve Sanayi Odası, Çağdaş Kadın ve Gençlik Vakfı), bisikletle ilgili 2 (Temiz Enerji Vakfı, Bisikletli Yaşam Derneği) iklim değişikliğiyle bağlantılı ekolojik yaşam ve kırsal kalkınma konularında 5 projeye (Orhanlı Köyü Derneği, Türkiye Ormancılar Derneği, Denge Ekolojik Yaşam Derneği, Peyzaj Araştırmaları Derneği, Yeryüzü Derneği) destek verilmiştir. Bunlar dışında ağırlık yine biyolojik çeşitlilik ve arazi kullanımı alanlarındadır.

GEF-SGP Türkiye ofisi, çalışma biçimiyle, bir fon sağlayıcı olmanın ötesinde, proje fikirlerini tartışan ve geliştiren, gerektiğinde STK'lara proje önerileri götüren, GEF'in stratejik öncelikleriyle başvuran projeler arasındaki bağlantının kalitesini ölçen ve GEF-SGP desteğiyle yapılan projelerin etkinliklerine birebir katılan bir aktör olarak konumlanmaktadır. UNEP, UNDP ve Dünya Bankası'nın ortak programı olan GEF'in bir parçası olan GEF-SGP, Türkiye'de UNDP altında konumlanmış olmakla ve mali tablosunu UNDP'nin onayına sunmakla birlikte, aslen bağımsız olarak çalışmakta ve mali denetimi başka bir BM kuruluşu olan BM Proje Hizmetleri Ofisi (UNOPS) tarafından yapılmaktadır. Proje önerileri, GEF-SGP ekibinin de katkısıyla geliştirildikten sonra, içinde uzman ve akademisyenlerle STK ve kamu kurumu temsilcilerinin olduğu 14 kişilik bir komite tarafından seçilmektedir. GEF-SGP'nin verdiği fon miktarı düşük ve proje izleme süreci sade olduğu için, AB projelerini yürütmekte zorlanan küçük sivil toplum örgütleri tarafından da daha kolay uygulanmaktadır.

Türkiye'de GEF-SGP fon desteklerinin önemli bir bölümünün biyoçeşitlilik alanında verilmesinin en önemli nedeni, pilot dönem dahil ilk 3 uygulama döneminin Türkiye'de ancak 2004'te başlayan iklim politikaları süreci öncesi döneme rastlaması, yani iklim değişikliği konusunun Türkiye'de oldukça geç gündeme girmiş olması, oysa yine 1992'de imzaya açılan Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'ne Türkiye'nin çok daha erken (1996'da) taraf olmasıdır. 1994-2004 arasındaki bu 3 dönemde desteklenen 115 projeden sadece biri iklim değişikliğiyle ilgilidir ve TTGV tarafından yapılan bu proje sonunda çıkarılan "Küresel İklim Değişikliğine Yerel Çözümler ve SGP Yaklaşımı" başlıklı kitabın amacı zaten SGP'nin iklim değişikliği odak alanını tanıtmak ve başka ülkelerde bu konuda yapılan projelerden örnekler vererek olası proje başvurularının önünü açmaktır. Bu projenin ardından gelen iki dönemde (2005-2011 arasında), gerçekten de söz konusu kitapçıkta verilen örnekler çizgisinde, ağırlıklı olarak da enerjiyle ilgili projeler ve birkaç bisiklet projesi yapılmıştır. Dolayısıyla iklim değişikliği alanı GEF-SGP kapsamına asıl olarak 2005'ten itibaren girmiştir. İklim değişikliği projelerinin sayısı ise ancak 2011'de başlayan 5. uygulama döneminde artmaya başlamıştır.

Desteklenen odak alanlar içinde biyolojik çeşitliliğin ağırlıklı olmasının ve iklim politikalarının geri planda kalmasının bir nedeni de, Türkiye'nin iklim politikalarındaki gecikmişliğiyle bağlantılı olarak 2004 öncesinde iklim alanında çalışan sivil toplum örgütü olmaması, daha sonraki yıllarda da sayılarının azlığı ve kapasitelerinin yetersizliğidir.

Biyolojik çeşitlilik, toprak bozunumu (kuraklık vb.) gibi alanlardaki çalışmaları desteklemek doğa korumacı sivil toplumun ve çevreci yerel derneklerin daha fazla sayıda ve daha eskiden beri mevcut olduğu Türkiye'de beklenen bir durum olduğu gibi, bizzat GEF-SGP fonlarının doğa korumacı örgütleri desteklediği ve varlıklarını sürdürmelerinde etkin olduğu söylenebilir. Hem son dönemde yapılan Sivil İklim Zirvesi ve Yenice Ormanlarında İklim Değişikliği Etkilerinin Azaltılması gibi projeler, hem de iklim politikalarıyla ilgilenen STK sayısının artması, GEF-SGP'nin bir sonraki dönemde iklim değişikliği ile ilgili olarak sivil topluma vereceği desteğin artacağını, bu anlamda da daha belirleyici bir aktör haline geleceğini göstermektedir. İklim projelerinin sayısının hâlâ az olmasının bir nedeni de bu alandaki projelerin biyolojik çeşitlilik alanındaki projelerden daha yüksek bütçelere gerek duymasıdır. Bu nedenle toplam fon havuzundan ayrılan miktar az olmasa da, iklim alanında desteklenen proje sayısı daha az olmaktadır. Ayrıca GEF-SGP araştırma ve eğitim gibi projelere değil, uygulamaya dönük, özellikle de yerel projelere öncelik vermektedir. Türkiye'de iklim alanında çalışan sivil toplum örgütlerinin çoğunun uluslararası veya ulusal düzeyde çalışan büyük STK'lar olduğu düşünülürse, GEF-SGP'nin stratejik önceliklerine uygun proje bulmasının çok kolay olmadığı görülebilir. Zira bugüne dek konuyla ilgili proje yürüten STK'ların çoğu da iklim politikaları aktörleri arasında daha sınırlı bir etkisi olan yerel kuruluşlardır.

2.2. Diğer Uluslararası Kuruluşlar

2.2.1. *Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu*

Avrupa Birliği'ni Türkiye'de diplomatik düzeyde temsil eden Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu'nun (Delegasyon) görevleri Türkiye'nin dış politikasına ilişkin rapor hazırlamak; Türkiye'deki ekonomik, mali ve ticari gelişmeleri ve Gümrük Birliği hükümlerinin uygulanmasını izlemek; AB'ye katılım sürecinde Türkiye'nin kaydettiği ilerlemeyi izlemek ve gelişmeleri günlük bazda Merkez'e rapor etmek ve Katılım Öncesi Yardım Programları'na ilişkin olarak Türkiye'deki kurumlara destek vermek ve projeleri takip etmektir. Delegasyon, ayrıca Avrupa Birliği'nin görünürlüğünü artırmakla ve bilgilendirme ve iletişim faaliyetleri yapmakla görevlidir. Avrupa Birliği Delegasyonu, büyükelçi unvanıyla Cumhurbaşkanı tarafından akredite edilen bir Delegasyon Başkanı tarafından yönetilir ve Delegasyon'da yaklaşık 130 kişi çalışır. 1974'te, Ankara'da bir Basın ve Enformasyon Bürosu olarak kurulan Delegasyon, Türkiye'nin tam üyelik başvurusu yaptığı 1987'de Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği'ne dönüştürülmüş, Türkiye'nin AB katılım sürecinin başladığı dönemde ise 2004'te Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, 2009'da Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu adını almıştır.

Delegasyon bu görevlerinden kaynaklanan iki nedenle Türkiye'nin iklim politikalarında önemli bir aktördür: 1- Türkiye'nin AB'ye katılım sürecindeki ilerlemesini izlerken ve Avrupa Komisyonu'nun İlerleme Raporları için gelişmeleri Brüksel'e aktarırken, iklim değişikliği konusunda hükümetin yürüttüğü politikalar, çevre alanındaki önemli konulardan biridir. Bu nedenle İlerleme Raporları'nda konunun nasıl ele alındığı, Delegasyon'un rolüyle ilişkili kabul edilebilir. 2- Katılım Öncesi Yardım Programları kapsamında iklim değişikliği ile ilgili projelere verilen finansman desteğiyle ilgili olarak Delegasyon'un takip ve destek rolü vardır.

Türkiye'nin AB katılım sürecinde müzakere ettiği fasıllardan biri olan ve 21 Aralık 2009'da müzakereye açılan çevre faslının (27 nolu fasıl) önemli kalemlerinden biri iklim değişikliğidir. Uluslararası müzakerelerde başlangıçtan bu yana aktif ve önde gelen bir aktör olan Avrupa Birliği Kyoto sonrası dönemle ilgili olarak 2009'da, 2020'ye yönelik olarak 20/20/20 stratejisini benimsemiştir. Buna göre AB 2020'ye kadar enerji verimliliğinin yüzde 20 artırılmasını; enerji arzında yenilenebilir enerji kaynaklarının payının yüzde 20'ye, ulaşım sektö-

ründe kullanılan biyoyakıtın oranının en az yüzde 10'a çıkarılmasını ve sera gazı emisyonlarının yüzde 20 düşürülmesini hedeflemektedir. Bu hedeflere AB üye ülkeleri arasında yük paylaşımı prensibine göre, ülkelerin gelişmişlik düzeyine uygun olarak verdikleri katkılarla ulaşılır. Türkiye de AB üyesi olduğunda gelişmişlik düzeyi göz önünde tutularak ortak hedefin bir parçası olacak ve AB'nin iklim politikalarını paylaşacaktır.

Dolayısıyla Çevre faslının bir parçası olarak müzakerelerde Türkiye'nin üyelik öncesinde sadece mevzuat düzeyinde değil, iklim politikalarında da AB standartlarını ve yaklaşımını yakalaması gerekir. Bu anlamda AB katılım müzakerelerinin, Türkiye'nin iklim politikaları sürecinin 2004'te başlamasında bir etken olması gibi, AB politikaları da Türkiye'nin iklim politikalarında bir etken olarak yer alır. (İlerleme Raporları'nda iklim değişikliğiyle ilgili atıflar için Bkz. Bölüm 3.2.) Aynı şekilde AB kurumları ve AB'nin Türkiye'deki resmi temsilcisi olan AB Delegasyonu da Türkiye'nin iklim politikalarında önemli bir aktördür.

Ne var ki AB'nin bu alandaki rolü bugüne kadar sınırlı kalmıştır. Mali açıdan Türkiye'de iklim politikaları alanında yapılan projelere AB desteğinin oldukça sınırlı olduğu görülür. Katılım Öncesi Mali Yardım Programı (IPA) kapsamında 2014 öncesi dönemde herhangi bir büyük iklim projesi finanse edilmemiştir. Sivil toplum örgütlerine verilen küçük boyutlu desteklerde de iklim değişikliği konusunda bir proje yoktur. Sadece 2007 öncesinde, Türkiye'nin katılmadığı ama üçüncü ülke olarak faydalanabildiği LIFE Programı kapsamında REC Türkiye 2006-2007 arasında "Türkiye'de İklim Değişikliği Politikalarının Tanıtımı" başlıklı büyük bir proje yürütmüştür. Bu proje de Türkiye'de özellikle kamu kesiminin ve kısmen de sivil toplumun iklim değişikliği konusundaki kapasitesinin geliştirilmesi için önemlidir. Ancak bu proje dışında IPA kapsamında gerek kamuya, gerekse Sivil Toplum Diyaloğu ve diğer programlar çerçevesinde sivil toplum örgütlerine iklim değişikliği konusunda verilen bir fon desteği bulunmamaktadır.

Sivil Toplum Diyaloğu I Programı kapsamında 2008-2009'da belediyelere, meslek örgütlerine, üniversitelere ve gençlik örgütlerine yönelik 119 projeye destek verilirken, çevreyle ilgili desteklenen projeler genellikle atık yönetimi, ekoturizm, organik tarım ve çevre konusunda farkındalık projeleridir ve iklim değişikliğiyle ilgili bir proje yoktur. (Boğaziçi Üniversitesi'nin yenilenebilir enerjiyle ilgili Türkiye ve Avrupa üniversiteleri arasında ağ oluşturmayı amaçlayan bir projesine destek verilmiştir, ancak projenin amaç ve faaliyetleri arasında iklim değişikliği yer almamaktadır.)

IPA çerçevesine 2010'da başlayan Sivil Toplum Diyaloğu 2 Programı'nda ise Tarım-Balıkçılık ve Kültür- Sanat alanlarında 41 proje ile aynı kapsamdaki Mikro Hibe Programında 56 proje desteklenmiştir. Bu projeler arasında da iklim değişikliğiyle ilgili bir proje yoktur. İklim politikalarıyla dolaylı olarak ilgili sayılabilecek tek proje, Mikro Hibe Programı kapsamında Muğla Enerji Verimliliği ve Çevre Koruma Derneği tarafından yürütülen Şehir İçi Ulaşımda Bisiklet Kullanımı Projesi'dir.

Topluluk Programları arasında yer alan 6. ve 7. Çerçeve Programları kapsamında yapılan araştırma geliştirme projeleri arasında ise, Türkiye odaklı olmayan, ancak Türkiye'nin de katılımcısı olduğu iklim değişikliğiyle ilgili 2 proje bulunmaktadır: 2011-2013'te Atina Üniversitesi (KAPA) tarafından koordine edilen, Gelişmekte Olan Ülkelerde İklim Politikaları Senaryoları Alt Programı kapsamında yapılan Azaltım/Uyum Portföylerinin Hazırlanmasında Bilgi Aktarımı ve Araştırma İhtiyaçları Projesi, kısa adı PROMITHEAS-4 (Katılan Kurum: TÜBİTAK); 2010-2013'te Fransa'nın Jeolojik Araştırmalar ve Madencilik Bürosu tarafından koordine edilen, CO_2'nin Jeolojik Depolanması Alanında Ülkelerarası İşbirliği ve Ağ Oluşturma Alt Programı kapsamında CO_2 Jeolojik

Depolanmasında Avrupa Çapında Koordinasyon ve Eylem Projesi, kısa adı CGS Europe (Katılan Kurum: ODTÜ).

Ayrıca IPA'nın Birinci Bileşeni olan kurumsal yapılanma kapsamında Orman ve Su İşleri Bakanlığı tarafından yürütülen projelerden biri olan Türkiye'de Taşkın Direktifinin Uygulanması İçin Kapasitenin Geliştirilmesi Projesi, iklim felaketleri arasında sayılan sel ve taşkınlar konusundaki AB direktifinin Türkiye'de uygulanmasıyla ilgili olduğu için dolaylı da olsa iklim değişikliği uyum politikaları alanında verilen bir destek sayılabilir.

AB Delegasyonu'nun örgütsel yapılanması sektöreldir. Çevre ve iklim değişikliği konusu Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Birimi içinde bir sektör olarak ele alınır. Birimin çalışma alanları içinde insan kaynaklarının geliştirilmesi, ulaştırma ve bölgesel kalkınma da yer almaktadır. Birimin 6 kişinin çalıştığı çevre alanında iki alt alan vardır: İçme suyu, kanalizasyon, katı atık gibi altyapı yatırımlarının finansmanı ile mevzuat uyumu ve teknik destek.

Bugüne dek iklim değişikliği finansal destek açısından sesi duyulan bir konu olmasa da, bu yıl başlayan Katılım Öncesi Mali Yardım'ın ikinci dönemi, yani IPA 2 (2014-2020) kapsamında iklim değişikliği konusu öncelikli alanlardan biri haline gelecektir. AB, 2009'da belirlediği iklim değişikliğiyle ilgili 20/20/20 stratejisinin bir uzantısı olarak yıllık bütçesinin yaklaşık yüzde 20'sini iklim değişikliğiye ilgili işlere (*climate relevant expenditure*) harcamaya karar vermiştir ve bu da IPA 2'ye yansıyacaktır. Bu yaklaşım nedeniyle Delegasyon içinde enerji ve tarımla ilgili çalışan birimler de, kendi alanlarında iklim değişikliğini ilgili bir konu haline getirmeye ve projelerin iklim ayağını güçlendirmeye çalışmaktadırlar.

IPA 2 kapsamında 2014 sonunda başlaması beklenen 2 proje iklim değişikliğiyle ilgilidir: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın yürüteceği Sera Gazı Emisyonlarının İzlenmesi Mekanizmasına Destek Projesi ve Türkiye'de İklim Değişikliği Alanında Kapasite Geliştirme Projesi. Bütçesi 2.300.000 TL olan Sera Gazı Emisyonlarının İzlenmesi Mekanizmasına Destek Projesi kapsamında hem İklim Değişikliği Altıncı Ulusal Bildirimi, hem de Sera Gazı Emisyon Projeksiyonları ve Sektörel Analizler hazırlanacaktır. 2015 içinde başlaması beklenen ve yaklaşık 15 milyon euroluk büyük bir paket olan Türkiye'de İklim Değişikliği Alanında Kapasite Geliştirme Projesi kapsamında yerel yönetimlere ve STK'lara yönelik hibe programı da yer alacaktır.

Delegasyon bu mali destek mekanizmalarıyla ilgili olarak projeler hakkında tavsiyelerde bulunmakta, belli konuların teşvik edilmesi için müzakere yürütmektedir, ancak projelerin yürütülmesinde, örneğin UNDP'de olduğu gibi aktif bir rolü yoktur. Delegasyonun asıl fonksiyonu projeler oluşturulduktan sonra onay vermektir. AB mevzuatıyla ilgili çelişkiler veya projenin kötü sonuçlanmasına sebep olacak belirgin sorunlar olmadığı sürece delegasyon, yapılan projenin tekniğine karışmamakta, ancak delegasyon uzmanları yönlendirme komitelerine katılıp projeleri izlemektedir.

AB, ayrıca Türkiye ve diğer AB aday ülkelerine, Avrupa Birliği'nin iklim ve çevre politikaları ile mevzuatın uyumlaştırılması hususlarında destek sağlayan bir kuruluş olan Katılım Öncesi Bölgesel Çevre Ağı (RENA) çerçevesinde yaptığı çalışmalara önem vermektedir. RENA, son dönemde iklim değişikliğini ön plana çıkaran bir yeniden yapılanmayla Çevre ve İklim Bölgesel Katılım Ağı (ECRAN - *Environment and Climate Regional Accession Network*) adını almıştır. Türkiye RENA'ya katılarak 13 Nisan 2012'de Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Avrupa Birliği Delegasyonu birlikte İstanbul'da "Türkiye-AB İklim İşbirliği: Fırsatlar, Faydalar ve Zorluklar" başlıklı Ulusal RENA İklim Eylemi Politika Semineri düzenlemiştir. Ancak daha sonra, Avrupa Komisyonu'nun 2012 ve 2013 İlerleme Raporları'nda Türkiye'nin, RENA kapsamındaki

iklim ile ilgili çalışmalara düzenli katılım sağlamadığı eleştirisi yapılmıştır. Son dönemde ECRAN kapsamında çalışmalar yeniden başlamıştır ve kurulan STK Çevre ve İklim Forumu'na Türkiye'den de iki sivil toplum örgütü (TEMA Vakfı ve KADOS) katılmıştır.

2.2.2. *Bölgesel Çevre Merkezi (REC) Türkiye*

Bölgesel Çevre Merkezi (REC) 1990 yılında ABD, Avrupa Komisyonu ve Macaristan hükümeti tarafından kurulan uluslararası bir kuruluştur. Merkezi Macaristan'da olan kuruluşa halen AB dahil 30 ülke üyedir ve Orta ve Doğu Avrupa'da, Türkiye ve eski Yugoslav cumhuriyetleri dışında tamamı eski Doğu Bloku ülkeleri olan 17 ülkede ofisi bulunmaktadır.[71] Finansmanı ilk yıllarda ağırlıklı olarak ABD ve Japonya tarafından sağlanan kuruluşun fon kaynakları günümüzde başta Avrupa Komisyonu olmak üzere özel sektör kuruluşları, uluslararası kuruluşlar ve 25 ülkenin hükümetleridir.[72] Amacını "sürdürülebilir kalkınmanın çeşitli alanlarında çalışarak, paydaşlara çevre politikaları, biyoçeşitlilik, iklim değişikliği, yenilenebilir enerji, çevresel bilgi ve atık yönetimi gibi konularda etkin çözümler üretmeleri için destek vermek" olarak tanımlayan REC, Orta ve Doğu Avrupa ile Türkiye'de çevre ve iklim politikalarıyla ilgili önemli bir aktördür.

REC'in Türkiye ülke ofisi, Türkiye hükümetiyle REC genel merkezi arasında 19 Ocak 2004'te imzalanan ikili bir anlaşmayla kurulmuştur. Anlaşmanın 30 Haziran 2004 tarihli ve 5214 sayılı Kanunla onaylanmasının ardından resmen kurulan REC Türkiye, ilk yıllarda Ankara'da, Çevre ve Orman Bakanlığı ile aynı binadaki bir ofiste çalışmalarını sürdürmüştür.

71 Arnavutluk, Bosna Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Makedonya, Karadağ, Polonya, Romanya, Sırbistan, Slovakya, Slovenya, Turkiye.

72 Arnavutluk, Avusturya, Belçika, Bosna Hersek, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Finlandiya, Fransa, Almanya, Macaristan, İtalya, Japonya, Makedonya, Malta, Hollanda, Norveç, Polonya, Sırbistan, Slovakya, Slovenya, İspanya, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık ve ABD.

Eski Çevre ve Orman Bakanlığı müsteşarı Hasan Sarıkaya, REC'in 9 kişilik uluslararası yönetim kurulunun üyeleri arasındadır. Bütün ofislerinde 200'ün üzerinde çalışanı olan REC'in Türkiye'de yaklaşık 10 çalışanı bulunmaktadır.

REC Türkiye'nin ağırlıklı finansman kaynağı ilk kuruluşundan itibaren Avrupa Birliği'dir. Ayrıca bazı Avrupa hükümetlerinin, özellikle de çevre bakanlıklarının iklim ve çevreyle ilgili fonlarından yararlanmış ve bazı projelerde özel sektörden kaynak sağlamıştır. İlk yıllarda, kuruluşundan Ağustos 2006'ya kadar devam eden ve Avrupa Komisyonu'nun finansmanını sağladığı REC'in Türkiye'de Kurulması Projesi ile çevreci sivil toplum örgütlerine yönelik eğitim çalışmaları yapan ve küçük projelere hibe dağıtan REC, böylece o yıllarda yaygın bir çalışma alanı olan sivil toplum örgütlerinin kapasitelerinin geliştirilmesi konusundaki aktif kuruluşlardan biri olmuştur. Aynı konuda 2006-2008 döneminde "Katılım Öncesi Süreçte Sivil Toplumun Güçlendirilmesi" başlığıyla ve yine Avrupa Komisyonu desteğiyle bir proje daha yapılmış, verilen hibelerin yanısıra, çok sayıda eğitim semineri ve atölye çalışması düzenlenmiştir.

REC Türkiye'nin çalışmaları en genel anlamıyla çevre alanında Türkiye'nin AB katılım sürecini güçlendirmeyi amaçlar. Benzer şekilde, 1990 yılında, Berlin Duvarı'nın yıkılmasının hemen ardından kurulması, eski Doğu Bloku ülkelerinin çevresel performansının Batı seviyesine çıkartılması, sivil toplumun güçlendirilmesi ve AB katılım sürecine çevre politikaları açısından destek verilmesi içindir. Bu ülkelerin çoğunun AB üyesi olmalarının ardından ağırlık çevre performansının güçlendirilmesine verilmiştir. Türkiye'de de REC aynı şekilde 2004'te Türkiye'nin AB katılım süreci başlayacağı sıralarda kurulmuştur. Bu nedenle kuruluşun faaliyet alanı çevre ve sürdürülebilir kalkınmayla AB katılım sürecinin kesişiminden oluşur.

REC Türkiye, iklim değişikliğiyle ilgili ilk olarak 1-3 Eylül 2004'te UNDP ve Çevre ve Orman Bakanlığı'nın ortak organizasyonunda gerçekleşen Ankara İklim Değişikliği Konferansı'nın düzenlenmesine katkıda bulunmuştur. Bu arada Ocak 2005'ten itibaren Nafiz Güder'in editörlüğünde üç ayda bir yayımladığı ve 4 yıl boyunca 15 sayı yayımlanan Yeşil Ufuklar dergisinde iklim değişikliğiyle ilgili yazılar yayımlanmaya başlamıştır. Derginin Nisan 2005'te çıkan ilk sayısının dosya konusu 16 Şubat 2005'te yürürlüğe giren Kyoto Protokolü, Temmuz 2008'de yayımlanan 13. sayısının kapak konusu ise Türkiye'nin Kyoto Protokolü'ne katılım sürecidir. (Yeşil Ufuklar daha sonra 2009-2012 arasında bir dönem de internet üzerinden yayımlanmıştır.) REC Türkiye aynı dönemde, 9 Mayıs 2005'te, Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından Sözleşme'nin 6 maddesinde yer alan "eğitim, öğretim ve kamuoyunun bilinçlendirilmesi" alanının ulusal odak noktası olarak görevlendirilmiştir. Kuruluş, bu süreçte Murat Türkeş ve Yunus Arıkan'ın editörlüğünde Cemre adında bir iklim değişikliği bülteni yayımlamaya başlamıştır. Ekim 2005 ile Ocak 2007 arasında 4 sayı yayımlanan Cemre, iklim değişikliği özelinde Türkiye'de çıkartılan ilk ve bugüne dek tek dergidir. REC Türkiye ayrıca projeler kapsamında iklim değişikliğiyle ilgili çok sayıda kitap yayımlamıştır.

REC Türkiye'nin iklim değişikliği alanında yaptığı projeler üç dönem halinde ele alınabilir. İlk dönem olan 2006 ile 2008 yılları arasındaki 3 yıl, REC Türkiye'nin iklim politikaları alanında en yoğun şekilde çalıştığı ve önde gelen aktörlerden biri olduğu dönemdir. Bu dönem Türkiye'nin Kyoto Protokolü'ne taraf olmaya karar verdiği, bu anlamda konunun hem kamuda, hem de sivil toplumda ve medyada yoğun şekilde tartışıldığı yıllara tekabül eder. İkinci dönem 2008-2009 yıllarında, Kopenhag iklim zirvesi öncesine denk gelen süreçte yapılan çalışmalardır. REC Türkiye bu dönemde kamu kesimiyle birlikte, yerel yönetimlere ve özel sektöre yönelmiştir. Örneğin Avrupa Birliği'nin iş çevrelerine yönelik çevre ödüllerinin Türkiye'deki odak noktası olmuştur. Son dönemde ise ağırlıklı olarak özel sektöre yönelik çalışmalar yapılmaktadır, ancak REC Türkiye'nin 2009'dan sonra artık önde gelen iklim politikaları aktörlerinden biri olduğu söylenemez.

REC Türkiye 2006-2008 döneminde iklim değişikliğiyle ilgili 4 Türkiye projesi yürütmüş, 2 de bölgesel işbirliği projesine katılmıştır. Türkiye projelerinin en büyüğü 2006-2007 yıllarında Avrupa Komisyonu LIFE Programından alınan finansmanla yürütülen, Çevre ve Orman Bakanlığı'nın ve Yunanistan'dan bir enerji ve çevre danışmanlık şirketi olan Exergia'nın proje ortağı olduğu Türkiye'de İklim Değişikliği Politikalarının Tanıtımı Projesi'dir. Bu proje Türkiye'de iklim değişikliğiyle ilgili yapılan ilk büyük proje olmanın yanı sıra, Avrupa Komisyonu'nun çevre ve iklimle ilgili finans mekanizması olan LIFE programı kapsamında Türkiye'de iklim değişikliğiyle ilgili yapılan tek projedir. Kamu kurumlarının ve sivil toplumun kapasitesini geliştirmeyi amaçlayan proje kapsamında çok sayıda eğitim çalışması düzenlenmiştir. Projenin ilk yılında, 2006'da Ankara'da kamu ve özel sektör temsilcilerine yönelik olarak "İklim Değişikliğinde Öncülerin Eğitimi" başlıklı 3 eğitim ve İstanbul, İzmir ve Adana'da sivil topluma yönelik olarak "İklim Değişikliği için Sivil Toplum Kuruluşları Buluşması" başlıklı üç toplantı düzenlenmiştir. Projenin ikinci yılında "İklim Değişikliği Rejimi ve Türkiye", "İklim Değişikliği ile Savaşım" ve "İklim Değişikliğine Uyum" başlıklı üç çalışma grubu kurulmuş ve bu grupların çalıştayları yapılmıştır. 2007'de ayrıca Ankara'da kamu, özel sektör ve STK temsilcilerine yönelik olarak "Üst Düzey Yöneticiler için Kyoto Protokolü'ne Yönelik Bilgilenme ve Tartışma Dizisi" başlıklı üç toplantı düzenlenmiştir. Projenin kapanışı da 9 Ocak 2008'de yapılan bir eğitim toplantısıyla yapılmıştır. Projenin bitiminde iklim politikalarıyla ilgili oldukça kapsamlı bir kitap olan "A'dan Z'ye İklim Değişikliği Başucu Rehberi" yayımlanmıştır.

Aynı dönemde REC Türkiye tarafından Türkiye ölçeğinde yapılan daha küçük boyutlu diğer 3 proje şunlardır:

- 2006'da Avrupa Komisyonu ve Birleşik Krallık Çevre Bakanlığı (DEFRA) finansmanıyla kamu kurumlarına ve diğer aktörlere yönelik olarak yapılan İklim Değişikliği Alanında Devlet Kurumları ve Paydaşlar için Kapasite Geliştirme Projesi. Bu proje kapsamında iklim değişikliğiyle ilgili temel bazı kitaplar (Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü: Metinler ve Temel Bilgiler, İklim Değişikliği Görüşmelerinde Müzakerecinin El Kitabı, İklim Değişikliği Görüşmelerinde Sivil Toplum Kuruluşları) yayımlanmıştır.
- 2006-2007'de Avrupa Komisyonu ve Finlandiya hükümeti'nin sağladığı finansmanla kamuoyuna yönelik olarak yapılan Türkiye'de İklim Değişikliği Tanıtım Kampanyası. Bu projeyle Bursa, Çanakkale, Trabzon ve Diyarbakır'da paneller düzenlenmiştir.
- 2007-2008'de Hollanda Çevre Bakanlığı'ndan sağlanan finansmanla yapılan Avrupa Konu Merkezi Bağlantılı Faaliyetlere Destek ve BMİDÇS 6. Madde Bölgesel Odak Noktası Faaliyet Planı Taslağı Hazırlanması Projesi.

REC Türkiye bu dönemde REC tarafından yapılan iki de bölgesel işbirliği projesine katılmıştır:

- 2008'de AECID (İspanyol Kalkınma için Uluslararası İşbirliği Ajansı) finansmanıyla Arnavutluk, Bosna Hersek, Karadağ, Sırbistan ve Türkiye'de, Doğa Koruma Avrupa Merkezi (ECNC) ortaklığıyla yürütülen Güneydoğu Avrupa'da Biyoçeşitlilik Üzerinde İklim Değişikliği Etkileri Projesi.
- 2007-2008'de Hollanda Çevre Bakanlığı finansmanıyla Arnavutluk, Bosna Hersek, Makedonya Cumhuriyeti, Sırbistan ve Türkiye'de yürütülen İklim Politikaları Alanında Bölgesel İşbirliğinin Geliştirilmesi Projesi.

2008 yılı başına kadar devam eden bu süreç, Türkiye'nin Kyoto Protokolü'nü imzalamasına yönelik olarak kamuoyunda yoğun tartışmaların yürütüldüğü, sivil toplum hareketlerinin ve eylem ve kampanyaların hızlandığı, TBMM'de Küresel Isınma Araştırma Komisyonu'nun kurulduğu bir dönemdir. REC Türkiye, kamu kesimi ve sivil toplumda kapasite geliştirmenin ötesinde, politika analizi yapan bir aktör haline gelmiştir. Kamu kurumlarının ve bakanlıkların Kyoto Protokolü'nün imzalanması konusunda ikiye bölündüğü bu dönemde REC Türkiye protokolün imzalanması için yoğun bir şekilde lobi yapmıştır. Yapılan eğitim çalışmaları, yayımlanan dergiler ve kitaplar ve özellikle de yürütülen lobi çalışmaları sonucunda politik aktörlerin Türkiye'nin hiçbir yükümlülük almadan ve önemli bir politika değişikliğine gitmeden Kyoto Protokolü'nü imzalayabileceği, böylece Kyoto sonrası müzakerelerde taraf olarak masada olmasının kendi yararına olacağı yolunda ikna edilmesinde ve böylece Protokolün imzalanmasına yönelik direncin kırılmasında REC Türkiye'nin büyük rolü vardır. Bu çalışmalar Türkiye'nin nihayet 17 Şubat 2009'da çıkarılan kanunla Kyoto Protokolü'ne taraf olmasında etkili olmuştur. Bir hükümetlerarası kuruluş olan, dolayısıyla taraf belirlemekte sivil toplum kuruluşları kadar rahat olmayan ve aynı nedenle etki gücü sivil toplum kuruluşlarından daha fazla olan REC Türkiye'nin bu süreçte Kyoto Protokolü'nün imzalanmasından yana açıkça taraf olması önemli ve fark yaratan bir durum olarak not edilmelidir.

Taraflar Konferansı toplantılarına 2004'ten itibaren düzenli olarak katılan REC Türkiye'nin, aynı dönemde Türkiye delegasyonunun uluslararası iklim müzakerelerine hazırlanmasında da katkıları olmuştur. REC Türkiye, 2008'e kadarki dönemde olduğu gibi sonra da, Türkiye'nin düşük karbon ekonomisine geçmesini sağlayacak politikalar geliştirmiştir. Bu konuda düzenlediği çok sayıda toplantı ve yaptığı yayın vardır. REC Türkiye'nin 2008 sonrası dönemde bir iklim politikaları aktörü

olarak özel sektör ve kamu kesimine yönelik olarak düşük karbon ekonomisi politikalarını savunmaya ve AB uyum sürecine dair çalışmalara ağırlık verdiği söylenebilir.

Çevre eğitimine yönelik de çalışan kuruluşun 2005'ten bu yana ilköğretim okulu öğretmenlerine ve öğrencilerine yönelik olarak devam ettiği bir çevre eğitimi seti olan Yeşil Kutu projesinde iklim değişikliği de ele alınan konulardan biridir. Ayrıca 2010'da Aygaz A.Ş.'nin sağladığı finansmanla yapılan Gökyüzü Tırı Projesi'nde gençlerin iklim değişikliği konusundaki farkındalığının artırılması hedeflenmiştir.

REC Türkiye'nin iklim alanındaki çalışmalarının ikinci dönemi 2009'un Aralık ayında Kopenhag'da yapılan 15. Taraflar Konferansı öncesine denk gelir. Kuruluş bu dönemde yerel yönetimleri iklim politikalarında duyarlı bir hale getirmeyi hedefleyen bir proje yürütmüştür. Hollanda Çevre Bakanlığı'nın sağladığı finansmanla yapılan ve 2009 yerel seçimleri öncesinde başlatılan İklim Dostu Kentler Projesi kapsamında 21 Haziran 2009'da 5. Uluslararası Geri Dönüşüm, Çevre Teknolojileri ve Atık Yönetimi Fuarı kapsamında 14 Belediye'den başkan ve başkan yardımcılarının ve TBMM Çevre Komisyonu Başkanı Haluk Özdalga'nın katılımıyla düzenlenen bir törenle, yerel yönetimlerin iklim değişikliğine karşı mücadelede kararlı oldukları ilan edilmiştir. Kadıköy Belediyesi, 2011'de REC Türkiye ile işbirliği yaparak kurumsal düzeyde sera gazı emisyon envanter hesaplaması yapmıştır. (Aynı hesaplama şu anda Ataşehir için de yapılmaktadır.) REC Türkiye ayrıca 2006 yılında British Council tarafından yürütülen Sıfır Karbon Kenti Kampanyası'nın Türkiye'de tanıtımını üstlenmiştir.

REC Türkiye'nin 2009-2011'de AB IPA Programı desteğiyle yürüttüğü büyük bir proje olan Çevre Alanında Kapasite Geliştirme Projesi kapsamında AB uyum sürecinin yanı sıra iklim değişikliği de ele alınan konulardan biridir. Proje kapsamında 19 Kasım 2009'da Ankara'da İklim Değişikliğine Uyum İçin İyi Uygulamalar Semineri, 20 Kasım 2009'da İstanbul'da Kopenhag Öncesi İklim Değişikliği ve Medyanın Rolü Semineri, 17 Eylül 2010'da Ankara'da (kamu kesimine yönelik olarak) İklim Değişikliği ile Mücadelede Sektörel Yaklaşımlar Semineri, 26 Şubat 2010'da İstanbul'da İklim Değişikliği İle Mücadelede Özel Sektör İçin Yaklaşımlar Semineri, 8 Mart 2010'da Düşük Karbonlu Geleceğin Kurgulanması Konferansı, 4 Mayıs 2010'da İstanbul'da İklim Değişikliği İle Mücadelede Özel Sektör İçin Düşük Karbon Stratejileri Yuvarlak Masa Toplantısı ve sera gazı hesaplama, raporlama ve envanter hazırlamayla ilgili kamu kesimine ve özel sektöre yönelik birkaç eğitim çalışması yapılmıştır.

Kopenhag Zirvesi öncesinde REC tarafından başlatılan İklim Platformu girişimi ise kuruluşun iklim politikaları alanında artık büyük ölçüde özel sektöre yönelmesinin göstergelerinden biri olarak kabul edilebilir. Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı'nın finansman desteğiyle başlatılan Türk İş Dünyasında İklim Değişikliği İnsiyatifinin Geliştirilmesi Projesi sonucunda kurulan İklim Platformu, özel sektörde iklim değişikliği konusunda işbirliklerinin ve yeni politikaların oluşturulması yönünde olumlu tavır alan bir iş dünyası grubu kurmayı hedeflemiştir. Proje kapsamında 13 Temmuz 2009'da "Kopenhag'a Doğru Türk İş Dünyası Sohbetleri" ve 3 Kasım 2009'da "İklim Değişikliği: Bilim, Siyaset, İş ve Medya Dünyası'na Yansımaları" başlıklı iki toplantıyla, 23 Kasım 2009'da Türkiye'de Düşük Karbon Ekonomisine Geçiş için Arayışlar Konferansı düzenlenmiştir.

REC Türkiye bu projenin sona ermesinin ardından da İklim Platformu'nun sekreteryasını yürütmeye ve özel sektöre yönelik girişimlere devam etmiştir. Son dönemde, 2013 yılında İngiltere Büyükelçiliği'nden sağlanan finansmanla yapılan "Türkiye'nin Düşük Karbonlu Ekonomiye Geçişinin Desteklenmesi için Akıllı Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin (BİT) Teşvik Edilmesi" başlıklı 3 aylık bir proje

özel sektörün yanı sıra Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) gibi kamu kurumlarının da katılımıyla yürütülmüş ve Türkiye'de akıllı bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaştırılmasıyla (akıllı şebekeler, akıllı ulaşım, akıllı bina vb.) düşük karbon ekonomisine geçiş sürecinin desteklenmesi amaçlanmıştır. Aynı konuda daha sonra Vodafone'un desteğiyle ikinci bir proje daha yürütülmüştür. REC Türkiye'nin iklim politikalarıyla ilgili yürüttüğü son çalışma İklim Platformu bünyesinde TÜSİAD ve Price Waterhouse Coopers ile birlikte yapılan İklim Değişikliği CEO Algı Araştırması'dır. Araştırma sonuçları Temmuz 2014'te yayımlanmıştır.

REC Türkiye'nin çoğunluğu etkin bir aktör olduğu 2005-2008 yılları arasında yaptığı projeler kapsamında olmak üzere iklim değişikliğiyle ilgili yayımladığı kitaplar ise şunlardır:

- Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü: Metinler ve Temel Bilgiler, Yayına Hazırlayan: Yunus Arıkan, REC Türkiye, 2006 (İki baskı).
- İklim Değişikliği Görüşmelerinde Müzakerecinin El Kitabı, Hazırlayan: Yunus Arıkan. REC Türkiye, 2006.
- İklim Değişikliği Görüşmelerinde Sivil Toplum Kuruluşları, Hazırlayan: Yunus Arıkan. REC Türkiye, 2006.
- İklim Değişikliğinin Etkileri, Etkilenebilirlik ve Uyum Üzerine Nairobi Çalışma Programı ve Sözleşme Kapsamındaki Çalışmalar, BMİDÇS (UNFCCC). REC Türkiye, 2007.
- A'dan Z'ye İklim Değişikliği Başucu Rehberi, Hazırlayanlar: Yunus Arıkan, Gülçin Özsoy. REC Türkiye, 2008.
- Yerel Yönetimler Sera Gazı Salımları Analizi Uluslararası Protokolü (IEAP) Versiyon 1.0, ICLEI (Sürdürülebilir Kentler Birliği), 2009.
- Düşük Karbon Teknolojileri (Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim Yayınları VIII), Hazırlayanlar: Gülçin Özsoy, Duygu Toprak. REC Türkiye, 2011.

3. Sivil Toplum Kuruluşları

3.1. Ağlar, Platformlar, Sosyal Hareketler

3.1.1. *İklim Ağı*

Türkiye'de iklim değişikliği konusunda çalışan sivil toplum örgütleri arasındaki iletişim, koordinasyon ve işbirliğini geliştirmeyi amaçlayan İklim Değişikliği Sivil Toplum Platformu, ya da İklim Ağı, Eylül 2012'de kuruldu. İklim Ağı, amacını üyesi olan STK'ların birlikte hareket etmesi, böylece lobi gücünün ve etkilerinin artırılması ve STK'ların birbirinden öğrenmesi olarak tanımlamaktadır. Şu anda ağın katılımcısı olarak, 12 sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır: TEMA Vakfı, WWF Türkiye, Greenpeace Akdeniz, Doğa Koruma Merkezi, Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği, Doğa Derneği, Eurosolar Türkiye, Kadıköyü Bilim Kültür ve Sanat Dostları Derneği (KADOS), Yeryüzü Derneği, Yeşil Düşünce Derneği, Yeşilist ve 350 Ankara.[73] İklim Ağı'nın kurulması, TEMA Vakfı'nın 2012'de, iklim değişikliği alanında çalışan sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla geliştirdiği bir projenin sonucu olarak gerçekleşmiştir. Halen İklim Ağı'nın sekreteryası TEMA Vakfı, WWF Türkiye ve Greenpeace Akdeniz tarafından yürütülmektedir.

İklim Ağı temel ilkelerini bilimsellik, eşitlik, küresellik, yerellik, katılımcılık, şeffaflık ve örgütsel süreklilik olarak belirlemiştir. Farklı alanlara öncelik veren STK'ların çalışmaları arasında koordinasyon sağlamak amacıyla düzenlenen ortak kampanyalar, kapasite artırma çalışmaları, eğitimler, basın açıklamaları ve toplantılarla, birbir-

73 İklim Ağı'nın kurucuları Buğday, Doğa Derneği, Doğa Koruma Merkezi, Eurosolar Türkiye, Greenpeace Akdeniz, KADOS, TEMA Vakfı, WWF Türkiye ve 350 Ankara'dır. Yeryüzü Derneği, Yeşil Düşünce Derneği ve Yeşilist daha sonra katılmıştır.

lerinden habersiz yapılan etkinlikleri ve tekrarları önlemek ve böylece etki alanını genişletmek gibi pratik bir amacı da gerçekleştirmeye çalışan İklim Ağı'nın bugüne dek gerçekleştirdiği etkinlikler şunlardır:

- IPCC 5. Değerlendirme Raporu 1. Çalışma Grubu Raporu'na ilişkin ortak basın toplantısı 27 Eylül 2013'te İstanbul'da yapılmıştır.
- IPCC 5. Değerlendirme Raporu 2. Çalışma Grubu Raporu'nun yayımlanmasının ardından Boğaziçi Üniversitesi'nin desteğiyle düzenlenen "İklim Değişikliğinin Etkileri ve Uyum Raporunu Değerlendirilmesi" başlıklı panel, 11 Nisan 2014'te İstanbul'da yapılmıştır.
- IPCC 5. Değerlendirme Raporu Toplantısı 15 Mayıs 2014'te Ankara'da yapılmıştır.

İklim Ağı 26 Kasım 2012'de Doha Zirvesi'nden (COP 18) hemen önce Türkiye'nin İklim Karnesi raporunu yayımlamıştır. Ayrıca HEAL (Health and Environment Alliance) tarafından yazılan "Ödenmemiş Sağlık Faturası: Kömür Tesisleri Bizi Nasıl Hastalandırıyor" başlıklı raporun özeti İklim Ağı tarafından çevrilerek yayımlanmıştır.

İklim Ağı, yaptığı toplantı ve yayınların dışında iklim değişikliğinin durduğu haberleri (22 Ekim 2012), Varşova Zirvesi'nde (COP 19) Türkiye'nin günün fosili seçilmesi (13 Kasım 2013), atmosferdeki CO_2 konsantrasyonunun 400 ppm'i geçmesi (14 Mayıs 2013) ve Türkiye'nin Sera Gazı Envanteri'nin yayımlanması (16 Nisan 2013) üzerine basın açıklamaları yapmıştır.

Ayrıca Yaşama Dair Vakıf ile birlikte iklim değişikliğine ilişkin iletişim stratejisi geliştirilmesi konusunda bir proje yürütülmektedir.

İklim Ağı, üyesi olan STK'ların delegeleri yoluyla uluslararası iklim zirvelerinde de etkili olmaya çalışmaktadır. Kamu kurumlarıyla görüşmeler yapan ve lobi çalışmaları da yürüten İklim Ağı, önümüzdeki dönemde yerel STK'ları da çalışmalara dahil etmeyi amaçlayan, farklı illerden katılımcıların yaşadıkları yerlerde iklim değişikliğiyle ilgili olarak yaşadıkları sorunları anlatabilecekleri bir adaptasyon stratejisi çalışması yapmayı planlamaktadır. İklim Ağı daha önceki yıllarda TEMA Vakfı tarafından kurulan ve şu anda ağın web sitesi olan iklimdegisikligi.org'da iklim haberlerini günlük olarak takip etmekte ve konuyla ilgili yapılan yayınları derlemektedir.

Üyeleri arasında eylemden çok araştırma ve eğitime ağırlık veren STK'ların ağırlıkta olduğu İklim Ağı, kendi adına eylem örgütlememektedir, ancak üyelerinin çoğunluğu, 26 Haziran 2013'te 350.org'un Küresel Eksen Değişimi Projesi kapsamında Kadıköy'de yapılan iklim yürüyüşünün organizasyonunda yer almıştır. Üyelerinden bazıları Uluslararası İklim Eylem Ağı (CAN) üyesi olan İklim Ağı, CAN'le de yakın ilişki içinde çalışmaktadır.

Daha çok azaltım politikaları üzerine çalışmalar yapan İklim Ağı, enerji politikalarının değiştirilmesi, fosil yakıt bağımlılığından vazgeçilmesi ve yenilenebilir enerjilere yatırım yapılması, böylece iklim değişikliğinin geri dönülemez noktaya gelmeden önce durdurulması, uluslararası düzeyde bağlayıcı bir anlaşmanın imzalanması ve Türkiye'nin sera gazı emisyonları için mutlak azaltım hedefi konulması için çalışmakta, adaptasyon konusundaki eksiklerini de yapacakları yeni projeyle gidermeyi amaçlamaktadır.

İklim Ağı nükleer enerjiyi iklim değişikliği için çözüm olarak görmemektedir ve bileşenlerin tamamı kendini nükleere karşı olarak tanımlamaktadır.

3.1.2. *Küresel Eylem Grubu (KEG)*

İklim değişikliği konusunda Türkiye'de kurulan ilk eylem birliği olan Küresel Eylem Grubu, 2005'te "Küresel Isınmaya Karşı Çalışma Grubu" adıyla kuruldu. Dünya Sosyal Forumu'nda alınan karar üzerine *Global Climate Campaign* (Küresel İklim Kampanyası) adıyla bir araya gelen uluslararası bir grup aktivistin, ilk olarak 2005'te, Montreal Zirvesi[74] öncesinde başlattığı ve her yıl Aralık ayında yapılan iklim zirveleri sırasında düzenlediği küresel eylem günlerinin ilkinin Türkiye ayağı, bu çalışma grubu tarafından 3 Aralık 2005'te İstanbul'da, Kadıköy meydanında düzenlenen bir mitingle yapıldı.

Grup Türkiye'de Dünya Sosyal Forumu çalışmalarına katılan, farklı siyasi gruplardan ve sivil toplum örgütlerinden bir grup aktivist tarafından, ancak kurum temsilcilerinden oluşan bir platform değil, bireylerden oluşan bir girişim olarak kurulmuştu. Bu mitingin ardından çalışma grubu "Küresel Eylem Grubu" (KEG) adını aldı. Tüzel kişiliği olmayan, bir sivil toplum kuruluşu gibi kurumsal bir yapı oluşturmayan KEG, küresel eylem günlerine, ya da Türkiye'ye özel olarak saptadığı eylem tarihlerine yönelik olarak düzenlediği kampanyalar sırasında çeşitli etkinlikler yürüttü. KEG halen üç alanda kampanyalar düzenlemektedir: İklim değişikliği, nükleer enerji ve su hakkı.

Küresel Eylem Grubu, kampanyalar düzenleyen bir eylem birliği olarak kurulduğu için, özellikle ilk yıllarda aktivist yetiştirmek ve düzenlediği eylemlere halkın katılımını sağlamak için hem kendi içinde, hem de çeşitli STK'larda, üniversitelerde, liselerde ve ilköğretim okullarında eğitim çalışmaları yaptı. Kampanyalar sırasında İstanbul, İzmir, Ankara ve Bursa'da çok sayıda panel, film gösterimleri ve basın açıklamaları düzenlendi. Bu çalışmalar için uzun süredir konuyla ilgili yayınlar yapan Açık Radyo'yla işbirliği yapıldı. Herhangi bir rapor çalışması, kitap yayını ya da proje yapmayan KEG, kampanyalar sırasında çok sayıda broşür ve el ilanı bastırarak dağıtmayı ve afişleme yapmayı tercih etti.

KEG'in küresel eylem günleri sırasında dünyanın çeşitli ülkeleriyle eş zamanlı olarak Türkiye'de yaptığı eylemler şunlardır:

- 3 Aralık 2005'te, Montreal Zirvesi (COP 11) sırasında Kadıköy'de miting, İzmir'de yürüyüş ("Küresel Isınmayı Durdurun, ABD Kyoto'yu İmzala, Yenilenebilir Enerji İstiyoruz" sloganıyla).
- 4 Kasım 2006'da Nairobi Zirvesi (COP 12) öncesinde Kadıköy'de miting ("Küresel Isınmayı Durdurun, Türkiye Kyoto'yu İmzalasın" sloganıyla).
- 8 Aralık 2007'de Bali Zirvesi (COP 13) sırasında Kadıköy'de miting ("Küresel İklim Değişikliğini Durdurun, Başka Bir Enerji Mümkün, Türkiye Kyoto'yu İmzala" sloganıyla).
- 6 Aralık 2008'de Poznan Zirvesi (COP 14) sırasında Beşiktaş meydanında basın açıklaması, forum ve konser ("Küresel Isınmayı Durdur, Dünyayı Değiştir" sloganıyla).
- 12 Aralık 2009'da Kopenhag Zirvesi (COP 15) sırasında Beşiktaş meydanında basın açıklaması ("Gezegenimiz Alarm Veriyor, Küresel Isınmayı Durdurun" sloganıyla).
- 4 Aralık 2010'da Cancun Zirvesi (COP 16) sırasında İstiklal caddesinde yürüyüş ("Uyumayın İklim Değişikliği İçin Harekete Geçin" sloganıyla).
- 22 Kasım 2013'te Varşova Zirvesi (COP 19) sırasında Üsküdar'da basın açıklaması ("Gezegen ölüyor, devletler izliyor" sloganıyla).

74 28 Kasım-9 Aralık 2005'te Montreal'de düzenlenen 11. Taraflar Konferansı (COP 11), aynı zamanda Kyoto Protokolü'nün yürürlüğe girmesinin ardından toplanan ilk iklim zirvesidir. Aynı zirvede Kyoto Tarafları'nın 1. Toplantısı da (CMP 1) yapılmıştır. 1997'de imzalanan Kyoto Protokolü, yeterince ülkenin onaylamaması nedeniyle uzun süre askıda kalmış, nihayet Rusya Parlamentosu'nun kabul etmesinin ardından 16 Şubat 2005'te yürürlüğe girebilmiştir. Küresel eylem günlerinin 2005'te başlaması hem Kyoto Protokolü'nün uygulanmasını sağlamak ve hem de iklim değişikliğinin bir numaralı sorumlusu ABD'nin Protokole taraf olması için baskı oluşturmak amacıyla iklim hareketinin taleplerinin yükselmeye başladığını gösterir.

KEG'in iklim değişikliğiyle ilgili taleplerini dile getirdiği diğer eylemlerin başlıcaları şunlardır:

- 28 Nisan 2007'de Kadıköy'de Başka Bir Enerji Mümkün Mitingi ("Ne Kömür, Ne Petrol, Ne de Nükleer, Güneş, Rüzgar Bize Yeter" sloganıyla).
- 2 Haziran 2007'de Haydarpaşa Garı önünde, gündemleri arasında iklim değişikliği de olan G8 Zirvesi'ne karşı eylem ("Kar Değil İnsan" sloganıyla).
- 26 Nisan 2008'de Kadıköy'de Nükleere Hayır Mitingi.
- 25 Nisan 2009'da Kadıköy'de "Nükleer İstemiyoruz, Başka Bir Enerji Mümkün" Mitingi.

Küresel Eylem Grubu ayrıca 350.org tarafından düzenlenen küresel eylemleri Türkiye'de örgütleyen gruplardan biridir. 350.org tarafından 24 Ekim 2009'da yapılan ilk eylemin İstanbul ayağını "Güneş, Rüzgar, 350 Hemen Şimdi" sloganıyla İstiklal caddesinde yapılan bir yürüyüş şeklinde organize eden KEG, 10 Ekim 2010'da 350.org'un ikinci küresel eylem gününde İstiklal caddesinde, bir konferans nedeniyle İstanbul'da bulunan Noam Chomsky ve Richard Falk'un da katıldığı bir yürüyüş düzenlemiştir. 24 Eylül 2011'de yapılan üçüncü 350.org eylem gününde Kadıköy'de İklimi Değil, Sistemi Değiştir Mitingi yapılmıştır. KEG, 29 Haziran 2013'te 350.org'un Küresel Eksen Değişimi projesinin İstanbul buluşması sırasında Kadıköy'de düzenlenen yürüyüşe de katılmıştır.

Yerel örgütlenmesi olmayan KEG, iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında kabul ettiği yerel çevre ve ekoloji hareketlerini (HES'lere, termik santrallara, barajlara karşı hareketler) miting ve eylemlerinde söz hakkı vererek desteklemiştir. Ayrıca 2 Ekim 2010'da İstanbul'da üçüncü köprüye karşı düzenlenen 2 Milyon İstanbullu eylemine katılmıştır.

Küresel Eylem Grubu bir platform olarak örgütlenmese de, her kampanya ve eylem için sivil toplum kuruluşları, siyasi parti ve hareketlerden destek alarak kampanya bazında ağ oluşturma yöntemini benimsemiştir. Bu kuruluşların çalışmalara katılması ise kampanyalar sırasında düzenlenen kurumlar toplantısı yoluyla sağlanmaya çalışılmıştır. KEG'in 2005'ten bu yana düzenlediği eylem ve kampanyalara destek veren başlıca STK'lar ve siyasi hareketler şunlardır: Greenpeace Akdeniz, Türkiye Yeşilleri (2008'den sonra Yeşiller Partisi olarak), Küresel BAK, Çevre Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi, Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi, TMMOB İstanbul İl Koordinasyon Kurulu, İstanbul Tabip Odası, Çevre İçin Hekimler Derneği, Petrol-İş Sendikası, DİSK, Eğitim-Sen 2 No'lu Şube, Munzuru Koruma Kurulu, Hasankeyfi Yaşatma Girişimi, TEMA Vakfı (2009'dan itibaren), Suyuma Dokunma Kampanyası, Devrimci Sosyalist İşçi Partisi, DEHAP (daha sonra DTP ve BDP olarak), 78'liler Vakfı Girişimi.

Türkiye'nin Kyoto Protokolü'ne taraf olması için en aktif biçimde kampanya yapan platformlardan biri olan KEG'in talepleri daha çok azaltım politikalarına yöneliktir. 2009'da Kopenhag Zirvesi öncesinde "Küresel Isınmayı Durdurun" başlıklı taleplerini 2012 için Hükümetten 12 Talep (12i) başlığıyla yayımlayan KEG'in iklim değişikliğine yaklaşımı bu taleplerden yola çıkarak şöyle özetlenebilir: Atmosferdeki karbondioksit oranını 350 ppm'e indirmeyi hedefleyen uluslararası sözleşmenin oluşturulmasında Türkiye hükümetinin aktif rol alması; yenilenebilir enerji kullanımı, enerji verimliliği ve enerji tasarrufu sağlayıcı radikal bir program oluşturulması için politik irade gösterilmesi; yeni kömürlü termik santralların yapımından vazgeçilmesi ve varolanların kapatılması; motorlu ulaşımın kısıtlanması; iklim değişikliğine çözüm adı altında büyük barajların ve nükleer santralların kurulmaması. Küresel Eylem Grubu bu dönüşümün kitlesel sokak hareketleriyle mümkün olduğunu

savunmaktadır ve bu konuda 2009'da bir manifesto yayımlamıştır.

Kamu kurumlarıyla herhangi bir işbirliği ve diyaloğu olmayan KEG, İDEP sürecine de davet edilmemiştir. Uluslararası konferansları (COP'lar) katılan üyeleri aracılığıyla izleyen ve daha çok eş zamanlı etkinlikler düzenlemeye öncelik veren KEG, son olarak 21 Eylül'de New York'ta yapılan Halkların İklim Yürüyüşüne paralel olarak Küresel Eksen Değişimi desteğiyle İstanbul'da yapılan etkinliklerin organizasyonunda yer almış ve 20 Eylül 2014'te 350.org ile birlikte İstiklal caddesinde İklim Adaleti Yürüyüşü ile Tophane'de bulunan Tütün Deposu'nda 20-21 Eylül 2014'te "Laf Değil Eylem" başlıklı, iki gün süren toplantı ve atölye çalışmaları düzenlemiştir.

3.1.3. *350.org*

350.org, 2008'de ABD'de yazar Bill McKibben ve Middlebury College'daki bir grup arkadaşı tarafından küresel bir iklim hareketi oluşturmak amacıyla kuruldu. İklim bilimci James Hansen'in iklim değişikliğini 2 derece sıcaklık artışında sınırlayabilmek için atmosferdeki karbon dioksit konsantrasyonunun 350 ppm'e indirilmesi çağrısından yola çıkan ve ismini buradan alan örgüt, büyük bir hızla örgütlenmeyi başarmış ve bugün 188 ülkede eylemler düzenleyen bir yapı haline gelmiştir. Kurumsallaşma konusunda kararsız bir hareket olan 350.org, son 2 yıldır ABD'de kurumsal statü kazansa da hareket biçiminde örgütlenmeye devam etmektedir. Aktivist ve çalışan profili gençlerden oluşan 350.org, teknolojiye ve sosyal medyaya önem veren bir örgütlenme biçimi izlemektedir.

Etkinliklerini küresel çapta eylem günleri düzenleyerek başlatan 350.org, üç hedefi olduğunu söylemektedir: Fosil yakıtlarla mücadele ve fosil yakıt kullanımının azaltılması; iklim değişikliğinin etkileri hakkında bilinçlendirme ve uyum çalışmaları yapılması; çözüm için yenilenebilir enerji hedeflerinin tutturulması. Hareket bu amaçla yerel mücadeleleri küresel mücadele odağına çekerek küresel düzeyde iklim değişikliği konusunda adım atılmasını sağlamak üzere bir siyasi irade oluşturmaya çalışmaktadır.

350.org, ABD dışındaki ülkelerde bir veya daha fazla kişiden ya da grup veya gruplardan oluşan odak noktaları şeklinde örgütlenmektedir. Bugüne dek küresel çapta yapılan eylemler Türkiye'de de Küresel Eylem Grubu, 350 Ankara, 350 Antalya gibi çeşitli gruplar tarafından üstlenilmiş ve bu eylemlerin Türkiye ayağı oluşturulmuştur. Bu gruplar 350.org'un sürmekte olan kurumsallaşma çalışmalarına dahil olmamakta, ancak küresel eylem çağrılarına katılmaktadırlar.

350.org, 2009'la 2012 arasında küresel düzeyde iklim eylem günleri düzenlemiştir. Bu eylemlerin ilki, bütün dünyada iklim değişikliği hareketleri tarihinin en yoğun dönemini oluşturan Kopenhag Zirvesi öncesinde, 24 Ekim 2009'da "Uluslararası İklim Eylem Günü" adıyla yapılmış ve 181 ülkede 5245 eylemden oluşmuştur. 10 Ekim 2010'da (10:10:10) 350.org ve karbon emisyonlarında hemen yüzde 10 indirim talep eden 10:10 kampanyası, Küresel Çalışma Günü Partisi adıyla 180 ülkedeki grupların katıldığı ikinci küresel eylem gününü organize etmişlerdir. 5 Mayıs 2012'de "Noktaları Birleştirin" sloganıyla ve "Küresel Etkiler Günü" adıyla aynı gün binlerce noktada benzer bir küresel eylem günü düzenlenmiştir. Bu üç küresel eylem gününe Türkiye'de Küresel Eylem Grubu, 350 Ankara ve diğer bazı yerel gruplar katılmıştır. 350.org ayrıca ağırlıklı olarak ABD'de süren, üniversiteleri ve benzeri kuruluşların fosil yakıt şirketlerine yaptıkları yatırımları durdurmaya çağıran *Divestment* (Yatırımını Geri Çek) kampanyasını yürütmektedir ve Kanada'dan ABD'ye katran petrolü taşımak üzere inşa edilen Keystone XL boru hattına karşı düzenlenen kampanyalara öncülük etmiştir. Son olarak 23 Eylül 2014'te BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon tarafından New York'ta düzenlenen BM

İklim Zirvesi'nden (liderler zirvesi) hemen önceki 21 Eylül tarihi 350.org'un da öncüleri arasında olduğu sivil toplum örgütleri tarafından küresel eylem günü olarak ilan edilmiş ve New York'ta yaklaşık 400 bin kişinin, Türkiye dahil 161 ülkedeki 2700 paralel etkinlikle birlikte bütün dünyada toplam 650 bine yakın kişinin katıldığı açıklanan Halkların İklim Yürüyüşü düzenlenmiştir. (Bkz. Bölüm 5.3.1.2) 350.org, halen Küresel Eksen Değişimi (*Global Power Shift*) Projesi'ni yürütmektedir.

2015'te Paris'te yapılacak İklim Zirvesi'ne hazırlanırken hükümetler üzerinde uluslararası siyasi baskı kurmayı amaçlayan Küresel Eksen Değişimi Hareketi'nin, 24-30 Haziran 2013'te İstanbul'da, İstanbul Teknik Üniversitesi kampüsünde yapılarak tüm dünyadan seçilmiş 600 genç aktiviste iklim değişikliği ve aktivizm eğitimi verilen ve Kadıköy'de yapılan bir yürüyüşle sona erdirilen uluslararası bir buluşmayla başlatılması ve projenin sekreteryasının yürütüldüğü yerlerden birinin İstanbul olması, hareketi (Türkiye'ye özgü ayrı bir örgütlenmesi olmasa da), Türkiye'nin iklim politikalarında bir aktör olarak kabul etmemize neden olmaktadır. Bunun bir nedeni de, 350.org'un 2008'de kurulmasından bu yana yapılan tüm eylemlerin gerek çeşitli gruplar tarafından yapılan eylemlerle, gerekse Açık Radyo'da yapılan sürekli yayınlarla (Açık Radyo, sadece Türkiye'de de yapılan küresel eylem günlerini değil, 350.org'un "Yatırımını Geri Çek" ve "Keystone XL'i Durdurun" gibi ABD'de yürüyen kampanyalarını da yakından takip etmektedir), Türkiye çapında görünür hale getirilmesi, Türkiye'ye birkaç kez gelen hareketin öncüsü Bill McKibben'ın da bu çalışmalar sayesinde, en azından aktivistler arasında, oldukça iyi tanınmasıdır. Uluslararası Greenpeace ve Friends of the Earth örgütlerinin de ortaklığıyla yürütülen Küresel Eksen Değişimi Projesi, 2015'e kadar dünyanın çeşitli yerlerindeki aktivistler ve gruplar tarafından yürütülen yerel eylemlere mikro fonlar yoluyla destek olmaktadır.

3.1.4. *350 Ankara*

"İklim için aktivizm imecesi" olarak tanımlanan 350 Ankara, 350.org eylemlerinin başladığı 2009'da kurulmuş bir taban hareketidir. Tüketici Dernekleri Federasyonu (TÜDEF), Tüketiciyi ve İklimi Koruma Derneği (TÜVİKDER), Ankara Fotoğraf Sanatçıları Derneği (AFSAD), ODTÜ Mezunlar Derneği, Perşembe Akşamı Bisikletçileri (PAB) Ankara ve bireysel aktivistler tarafından desteklenen hareket, 350.org'un küresel eylem günleri başta olmak üzere Ankara'da iklim değişikliği eylemleri organize etmektedir.

İlk eylemini 24 Ekim 2009'daki ilk 350.org küresel eylem gününde yapan 350 Ankara, 10 Ekim 2010'daki ikinci 350.org küresel eylem gününde 9 kentte (Ankara, İzmir, Antalya, Yalova, Eskişehir, Bursa, Trabzon, Adana, Edirne) "İklim İçin Yolu Aç" sloganıyla bisiklet eylemleri yapmıştır. Üçüncü eylem ise 24 Eylül 2011'de "İklim için Harekete Geç" sloganıyla yapılmıştır.

350 Ankara, 2011'de yapılan Durban Zirvesi'ne (COP 17) katılarak gelişmeleri "Durban Postası" adlı bültenle kamuoyuna aktarmış ve zirve sonrası "Durban İklim Zirvesinden Sonra Nereye" başlıklı bir panel düzenlemiştir. İklim politikaları alanında aktif olarak çalışan hareket, hem uluslararası iklim zirveleri nedeniyle, hem de İklim Değişikliği Eylem Planı'nın açıklanması, Türkiye'nin Sera Gazı Envanteri'nin açıklanması gibi nedenlerle Türkiye'nin iklim politikalarını eleştiren ve politika önerilerinde bulunan basın açıklamaları ve raporlar yayımlamaktadır. Örneğin İDEP taslağının yayımlanması üzerine "Nükleere, Duble Yola Para Var da, İklime Yok mu?" başlığıyla yapılan açıklamada "İDEP ulusal ve detaylı hiçbir hedef vermemektedir; Varolan hedefler tamamen iklimi öldüren hedeflerdir; Önerilen eylemler tamamen asıl işlerin engellenmesi içindir; Eylemler, iklim değişikliğinden etkilenecek tüketicilere fatura ödetmeyi hedeflemektedir" görüşleri dile getirilmiştir. 350

Ankara Sivil İklim Zirvesi'nin hazırlık sürecinde de yer almıştır (Bkz. Bölüm 5.3.3.5).

Nükleer enerjiye karşı olan ve Türkiye'nin mutlak azaltım hedefi almasını savunan 350 Ankara'nın iklim değişikliğiyle ilgili düzenlediği diğer bazı etkinlikler şöyle özetlenebilir:

2012'de İmrahor Vadisi'nde 350 Ankara İklim Ormanı kurmak için fidan dikimi kampanyası; 2011 genel seçimleri öncesinde 5 Mart 2011'de ODTÜ Mezunlar Derneği ile birlikte "Biz Haziran'da İklimi Seçiyoruz! Peki Ya Siz?" başlıklı toplantı; 11 Kasım 2012'de "İklimi Değil, Belediyeleri Değiştir" çağrısı ile başlatılan, 2013 yerel seçimlerine yönelik olarak "iklim dostu bir ulaşım, iklim dostu bir kent ve iklim dostu bir belediyecilik" çağrısıyla yapılan Seçimin İklimse Seçimim Sensin Kampanyası; çeşitli bisiklet eylemleri (2011'de "İklim İçin Pedal Şıklığı", 2012'de "Cemre Pedala Düştü"), "İklim Enstitüsü" adıyla düzenlenen iklim değişikliği bilgilendirme çalışmaları; 2013'te Ankara Sürdürülebilir Yaşam Film Festivali.

3.1.5. *İklim İçin Gençlik*

Türkiye'de İklim Değişikliği Politikalarına Gençlik Katılımı Girişimi, kısaca İklim İçin Gençlik, farklı gençlik gruplarını ve bireyleri bir araya getirerek kritik öneme sahip UNFCCC zirvelerinde (COP) Türkiye'nin adil, gerçekçi ve sürdürülebilir bir iklim politikası yürütmesi için bağımsız, kolektif bir baskı/lobi grubu olmayı amaçlamıştır.

Kopenhag Zirvesi öncesinde, 2009'un Haziran ayında iklim politikalarıyla ilgilenen üniversite öğrencisi ve yeni mezun gençlerden oluşan bir grup tarafından kurulan İklim İçin Gençlik Kopenhag Zirvesi'ne katılmış ve günlük bir bülten yayımlamıştır. 350 Ankara'nın kuruluşunda ve Ankara'daki ilk 350.org eyleminin organizasyonunda aktif olarak yer alan grup, Kopenhag Zirvesi'ne yönelik kampanyayı da birlikte yürütmüştür. Grup, Kasım 2009'da Kuğulu Park'ta "İklimi Değil Çorbayı Isıt" başlıklı bir etkinlik düzenlemiştir. Kopenhag Zirvesi sırasında ODTÜ Çevre Mühdensiliği Bölümü'nde düzenlenen bir etkinliğe canlı yayın bağlantısı yoluyla katılan grup üyeleri zirveyle ilgili bilgilendirme yapmıştır.

Ayrıca 2010'da iklim adaleti hakkında "Alt Tarafı Dünyanın Sonu" başlıklı bir kitapçık hazırlayarak İstanbul'da düzenlenen Avrupa Sosyal Forumu'nda dağıtan İklim için Gençlik şu anda aktif değildir.

3.1.6. *Diğer Platformlar ve Hareketler*

Türkiye'de ekoloji ve çevre hareketleri içinde birlik, platform ya da benzeri ortak hareket zeminlerinin tarihi oldukça eskilere uzanır. 1990'ların başlarında kurulan Nükleer Karşıtı Platform, 2000'lerde kurulan GDO'ya Hayır Platformu, yerel çevre derneklerinin oluşturduğu bölgesel platformların (DAÇE, BAÇEP vb.) Türkiye ağı olan Türkiye Çevre Platformu (TURÇEP) ve TURÇEP çevresinde kurulan Temiz Enerji Platformu, ya da Derelerin Kardeşliği Platformu, Ergene Platformu, Bartın Platformu, Çanakkale Çevre Platformu gibi bölgesel ya da Tabiat Kanunu İzleme Girişimi gibi kampanya bazlı platformlar yaygın, kalıcı ve gevşek ortak hareket modelleri yaratarak Türkiye'de ekoloji hareketlerinin fazla kurumsal olmayan, ancak oldukça dinamik yüzünü oluşturmuştur. Önceliği iklim değişikliğine veren Küresel Eylem Grubu da, bu tür gevşek, kurumsal olmayan eylem birliklerinin, yüzü küresel hareketlere daha fazla dönük ve yerel hareketlerle bağlantısı daha kısıtlı olan bir örneği olarak anlaşılabilir. Son yıllarda kurulan İklim Ağı ise, daha kurumsal yapılara dayanan, belli bir ofisi ve sekreteryası olan, hatta bir proje çerçevesinde kurulmuş bir ağ olarak bu tür platformlardan farklı bir yapılanma olarak görülebilir.

Adını andığımız NKP, TURÇEP gibi çevre-ekoloji platformları, iklim değişikliği ile ilgili özel bir gündem yaratmasalar da, bu platformların üyesi olan örgütlerin bazıları, 2006-2011 arasında KEG öncülüğünde yapılan iklim değişikliği mitinglerine,

Kyoto Protokolü'yle ilgili imza kampanyasına ve 350.org eylemlerine katılmışlardır. Ayrıca iklim değişikliği, nükleer santralların yapımı için bir gerekçe olarak kullanıldığı için Nükleer Karşıtı Platform açısından özel bir önem taşımış, iklim değişikliğinin nükleer rönesansı meşrulaştıramayacağı açıklamaları yapılmıştır. 21 Eylül 2014'teki küresel Halkların İklim Yürüyüşü'nde NKP Antalya'nın "İklime Sahip Çıkıyoruz" sloganıyla yürümesi bunun örnekleri arasında sayılabilir. Derelerin Kardeşliği Platformu ve TURÇEP gibi platformların yerel üyeleri de, iklim hareketlerine yine kendi bölgelerindeki termik santral ve HES mücadeleleriyle bağlantılı olarak katılmışlar, bu anlamda yerelle küresel arasında bir bağ oluşturmuşlardır. Ancak Türkiye'de İklim Ağı, KEG ve küresel bir hareketin Türkiye bağlantısı olan 350.org dışında, iklim değişikliğini öncelikli mücadele alanı olarak gören başka bir eylem birliği ya da platform olduğu söylenemez. Yerel çevre STK'ları arasında da, termik santrala karşı mücadele eden hareketler de dahil olmak üzere, sürekli iklim değişikliği hakkında çalışan bir örnek yoktur. Ancak kimi yerel çevre dernekleri ve hareketler, yukarıda adlarını andığımız iklim değişikliğiyle mücadele için kurulmuş eylem birliklerine destek vermektedir.

3.2. Türkiye'de Örgütlü Uluslararası Çevre STK'ları

3.2.1. *Greenpeace Akdeniz*

Dünyanın en büyük çevre örgütlerinden biri olan Greenpeace, 1971 yılında, ABD'nin Alaska'nın Batı kıyısında bulunan Amchitka'da yapacağı nükleer denemeyi protesto etmek için Kanada'nın Vancouver kentinden denize açılan bir grup aktivist tarafından kuruldu. Çevre ve barış için yaptığı şiddetsiz eylemlerle sesini duyuran Greenpeace'in bugün dünyanın 41 ülkesinde örgütleri ve 2,8 milyon destekçisi bulunmaktadır. 1985'te Fransa'nın Pasifik'teki Moruroa adasında yaptığı nükleer denemelere karşı eylem yapan bir gemisi (*Rainbow Warrior*) Fransız gizli servisi tarafından batırılan ve bu sabotajda bir aktivistini kaybeden örgütün halen dünyanın çeşitli yerlerinde araştırma ve eylemler yapan 3 gemisi vardır. Küresel olarak gezegeni tehdit eden çevre sorunlarını ortadan kaldırmayı amaçlayan Greenpeace'in 6 çalışma alanı bulunur: Toksik kimyasallar, denizler, iklim ve enerji, iklim ve ormanlar, gıda ve tarım, nükleer sizlahsızlanma. Uluslararası Greenpeace'in ofisi Amsterdam'da olup, ülke ve bölge örgütleri yarı özerk bir şekilde çalışmaktadır.

Türkiye'de ilk kez 1990'da, Antarktika'nın dünya parkı ilan edilmesi için yaptığı küresel kampanya için başlatılan destek imza kampanyasıyla tanınan Greenpeace'in bir gemisi ilk kez 1992'de Türkiye'yi ziyaret etti ve 1993'te Akkuyu'da nükleer santral projesine karşı eylem yaptı. Bu ziyaretin ardından gönüllülerin başlattığı çalışmalar sonucunda Aralık 1995'te Türkiye'nin de parçası olduğu Greenpeace Akdeniz kuruldu. Başlangıçta Malta'da olan merkezi daha sonra İstanbul'a taşınan Greenpeace Akdeniz halen Türkiye dışında Lübnan, Mısır, Ürdün, İsrail ve Filistin'de faaliyet göstermektedir. Greenpeace Akdeniz amaçlarını şöyle tanımlamaktadır: "Fosil yakıtların ve nükleer enerjinin kullanımına karşı çıkarak, temiz, yenilenebilir enerjileri desteklemek; İklim değişikliğiyle mücadelede yenilenebilir enerji kaynaklarının benimsenmesini ve enerji verimliliğini sağlamak; Denizler Kampanyası ile Akdeniz'de bir deniz rezervleri ağı oluşturarak türü tehlike altında olan mavi yüzgeçli orkinos gibi canlıları korumak ve sürdürülebilir balıkçılık politikalarının benimsenmesini sağlamak." Finans kaynakları yüzde 99 oranında bireysel destekçilerin bağışlarından oluşan Greenpeace Akdeniz, bu amaçla Yüz Yüze kampanyasını yürütmektedir. Bütçesinin yaklaşık yüzde 1'i bazı vakıflardan alınan bağışlardan oluşan örgüt, şirketlerin, hükümetlerin, ya da BM, AB ve diğer kuruluşların fonlarından yararlanmamaktadır. İlk kurulduğu yıllarda uluslararası ofisten destek alan Greenpeace Akdeniz ise, şu anda kendi kaynağını yaratmaktadır.

Uluslararası Greenpeace 2001'den sonra iklim değişikliğinin öncelikli kampanya olmasına karar vermiştir. Türkiye'de de ilk yıllarda nükleer enerji ve toksik kimyasallar kampanyaları ağırlıklı olmakla birlikte 2005'ten sonra iklim değişikliğine de öncelik verilmeye başlanmış ve iklim değişikliğine karşı mücadeleyi engelleyici bir konu olarak görülen nükleer enerji de iklim ve enerji kampanyası kapsamına alınmıştır. Türkiye'de özellikle son yıllarda kömürlü termik santral projelerinin artmasının ardından iklim değişikliğinin en önemli nedeni olan kömüre karşı yaptığı kampanyalar Greenpeace'in baskın çalışma alanı haline gelmiştir. Türkiye örgütü Greenpeace'in ağırlıklı olarak Endonezya ve Kongo'daki yağmur ormanlarıyla ilgili yürüttüğü iklim ve ormanlar kampanyasına da zaman zaman destek vermekte, ancak bu kampanya Türkiye'de aktif olarak yürütülmemektedir.

Kampanyalar şeklinde örgütlenen Greenpeace Akdeniz'de şu anda İklim Değişikliği ve Enerji, Tarım ve GDO ve Akdeniz Kampanyaları bulunmakta, İklim ve Enerji Kampanyası'nda 5 kişi çalışmaktadır. Greenpeace, eylem ve kamuoyunu bilgilendirme çalışmaları dışında hükümete ve şirketlere yönelik lobi çalışmaları yapmaktadır. Şirketlere yönelik lobi çalışmalarına örnek olarak Gerze'de termik santral yapmak isteyen Anadolu Grubu'nun tanınan markalarına (Efes Pilsen, Coca Cola) karşı yapılan boykot kampanyaları sırasında şirket içinde yapılan girişimler verilebilir. Greenpeace ayrıca iklim değişikliği ve enerji konusunda bilimsel çalışmalar yaptırarak raporlar yayımlamakta, uluslararası iklim müzakerelerine katılarak eylem ve etkinlikler yapmaktadır. Çeşitli platformlara da katılan Greenpeace, kuruluşundan itibaren İklim Ağı'nın üyesi ve 2014'ten itibaren sekreteryasını oluşturan kurumlardan biridir. Örgüt ayrıca yerel termik santral karşıtı mücadeleler arasında ağ kurma çalışmaları yapmaktadır. Greenpeace, iklim değişikliğiyle ilgili olarak uluslararası alanda da Global Climate Change Action (GCCA) ve Climate Action Network (CAN) platformlarının üyesidir ve "Tck Tck Tck" başlıklı kampanyada yer almıştır.

Greenpeace iklim ve enerji kapsamında halen ağırlıklı olarak termik santralların yapımına karşı mücadele etmekte ve kömür karşıtı kampanyalar yürütmektedir. Greenpeace Akdeniz'in bugüne dek iklim değişikliğiyle ilgili olarak Türkiye'de yaptığı başlıca çalışmaları şöyle özetleyebiliriz:

- 2005'te Çan, 2008'de Sugözü, 2014'te Çatalağzı termik santrallarına karşı eylemler,
- 2007'de G8 toplantısında iklim değişikliğine yönelik kararlar alınması için yapılan uluslararası kampanyanın bir parçası olarak Ağrı Dağı'nda yapılan ve Türkiye'nin Kyoto Protokolü'nü imzalaması için baskı oluşturmayı da amaçlayan Nuh'un Gemisi Kampanyası,
- 2009 Kopenhag Zirvesi öncesinde, Greenpeace'in gençlik ekibinin Başbakan Erdoğan'ın Kopenhag'a gitmesi çağrısı yaptığı İklim İçin One Minute Kampanyası,
- Son yıllarda Gerze termik santralına karşı yürütülen kampanya ve kömür kampanyası kapsamında yapılmak istenen yeni termik santrallarla (Amasra, Aliağa gibi) ilgili çalışmalar,
- Kömür ve termik santrallarla ilgili hazırlanan Kara Atlas web sitesi.

Greenpeace ayrıca 2006'dan 2011'e kadar Küresel Eylem Grubu tarafından düzenlenen iklim değişikliği mitinglerinin de örgütleyicilerinden biri olmuştur.

Greenpeace'in Türkiye'de iklim değişikliği ve enerji alanında yayımladığı raporlar ise şunlardır:

- Uluslararası Greenpeace'in Avrupa Yenilenebilir Enerji Konseyi (EREC) ile birlikte hazırladığı ve iklim değişikliğini durdurmak için önerilen

küresel enerji senaryosunun ele alındığı Enerji (D)evrimi Raporu'nun Türkçe çevirisi, 2007.

- Uluslararası Greenpeace'in hazırladığı, kömürün neden olduğu iklim değişikliği, madencilik ve sağlık sorunlarını ele alan Kömürün Gerçek Maliyeti raporunun Türkçe çevirisi, 2009.
- Uluslararası Greenpeace ve Greenpeace Akdeniz'in Avrupa Yenilenebilir Enerji Konseyi (EREC) ile birlikte hazırladığı ve Türkiye'nin sürdürülebilir bir enerji için yol haritasını konu eden Türkiye Enerji (D)evrimi Raporu, 2009.[75]
- 2009 yerel seçimlerinde belediye başkanlarına yönelik hazırlanan İklimi Kurtarma Kılavuzu, 2009.
- Greenpeace Akdeniz'in hazırladığı, kömürün Türkiye'de neden olduğu çevre ve sağlık sorunlarını ele alan "Sessiz Katil" başlıklı raporu, 2014.

3.2.2. *WWF Türkiye*

Dünyanın en büyük doğa koruma örgütü olan WWF,[76] 29 Nisan 1961'de uluslararası bir grup doğa korumacının doğal hayatın korunması çağrısı yaptıkları Morges Manifestosu'nun yayımlanmasıyla kuruldu. Dünya çapında 100'den fazla ülkede örgütü ve yaklaşık 5 milyon destekçisi olan WWF'in finansman kaynağı bireysel bağışların yanı sıra uluslararası kuruluşlar (Dünya Bankası, BM fonları, USAID gibi), vakıflar ve şirketlerdir. WWF'in küresel olarak odaklandığı konular şöyle sıralanmaktadır: Amazonlar (yağmur ormanları), Afrika'nın Yeşil Kalbi (Kongo'nun yağmur ormanları), Borneo Kalbi (Borneo'nun yağmur ormanları), Kuzey Kutbu, İklim ve Enerji, Ormanlar ve İklim, Çin, Doğu Afrika Sahili, Mercan Üçgeni, Yaşayan Himalayalar, Piyasanın Dönüşümü, Akıllı Balıkçılık ve Kaplanlar.

Asıl çalışma alanı doğa koruma olan örgüt, son yıllarda iklim değişikliği konusuna, sadece biyoçeşitlilikle bağlantılı olarak değil, genel anlamda iklim politikalarına da eğilecek şekilde öncelik vermeye başlamıştır ve iklim değişikliği, Greenpeace'de olduğu gibi enerji ve ormanlar olmak üzere iki alanda ele alınan odak konular arasındadır.

WWF Türkiye, 1975 yılında kelaynakların korunması için çalışan bir grup doğa korumacı tarafından Doğal Hayatı Koruma Derneği (DHKD) olarak kuruldu. İlk kez 1986'da WWF yönetimiyle bir toplantı yapan DHKD, o yıllarda Köyceğiz Dalyan'da Caretta Caretta'ların ürediği kumsala otel yapımının engellenmesi için verdiği mücadele de dahil olmak üzere deniz kaplumbağalarının korunması ile kuşlar ve sulak alanlarla ilgili yaptığı çalışmalarla tanındı. 1990'da WWF ile ortak projeler yapmaya başlayan DHKD, çalışmalarını 1992'den itibaren Garanti Bankası'nın desteğiyle sürdürdü; ardından 1994'te Uluslararası WWF'in üyesi ve Birdlife International'ın Türkiye Temsilcisi oldu. 1996'da DHKD'nin de kurucu üyesi olduğu Doğal Hayatı Koruma Vakfı kuruldu. 1997-1998'de deniz kaplumbağaları, kuşlar ve sulak alanların yanı sıra ormanlar ve Akdeniz foklarıyla ilgili projelere de başlayan Vakıf, 2001'de WWF International'ın Türkiye Temsilcisi olarak WWF Türkiye adını kullanmaya başladı. 2010'da o güne kadar varlığını ayrı olarak sürdüren, ancak çok aktif olmayan DHKD, Doğal Hayatı Koruma Vakfı ile birleşti.[77] Bugün yasal olarak vakıf statüsünde olan kuruluş, çalışmalarını WWF Türkiye olarak sürdürmektedir

75 Raporun künyesi şöyledir: Yazarlar Sven Teske ve Hilal Atıcı; Editör Crispin Aubrey; Araştırma Dr. Wolfram Krewitt, Dr. Sonja Simon, Dr. Thomas Pregger [DLR (Stuttgart, Almanya) Institute of Technical Thermodynamics, Department of Systems Analysis and Technology Assessment], Wina Graus ve Eliane Blomen [Ecofys (Utrecht, Hollanda)].

76 Başlangıçta World Wildlife Fund – Dünya Yaban Hayatı Fonu, daha sonra World Wide Fund for Nature – Doğa İçin Dünya Çapında Fon adını alan örgüt son yıllarda yalnızca WWF adını kullanmaktadır.

77 Daha önce DHKD'nin yürüttüğü BirdLife International'ın temsilciliğini ise 2004'ten itibaren DHKD'nin WWF Türkiye'ye dönüşmesinden sonra ayrılan bir grubun da aralarından bulunduğu doğa korumacılar tarafından kurulan Doğa Derneği üstlenmiştir.

ve vakıf senedinde yapılan bir değişiklikle 2009'dan bu yana üye kabul etmeye başlamıştır. Ayrıca aynı yıl Bakanlar Kurulu kararıyla vakfa yapılan bağışlara vergi muafiyeti getirilmiştir. Merkezi İstanbul'da olan vakfın, Ankara'da temsilciliği, Aydın ve Kaş'ta proje ofisleri vardır.

Uluslararası WWF, iklim değişikliği konusundaki çalışmalarını sadece doğa koruma, ormanlar ve biyoçeşitlilik kapsamında değil iklim politikaları, temiz enerji, iklim finansmanı ve şirketlerin iklim değişikliğine karşı aktif mücadele etmesi alanlarında yapmakta; düşük karbonlu kalkınma, temiz teknolojiler, yenilenebilir enerji, uyum ve kayıp zarar mekanizması hakkında raporlar hazırlatmakta ve yayımlamaktadır. Örgütün iklimle ilgili çalışmaları 2000'lerin ilk yıllarında başlamış, özellikle 2009 Kopenhag Zirvesi ile birlikte ağırlık kazanmıştır.

WWF Türkiye'nin iklim değişikliği konusundaki çalışmaları da yine Kopenhag Zirvesi hazırlık süreciyle birlikte başlamıştır. 2005-2008 arasında su kaynaklarının korunması, akılcı su kullanımı ve tasarrufu gibi kampanyalarla tarımda damla sulama projeleri yapan WWF Türkiye, 2007'de aynı yıl IPCC ile birlikte iklim değişikliğiyle ilgili çalışmaları nedeniyle Nobel Barış Ödülü'nü alan eski ABD Başkan Yardımcısı Al Gore'u İstanbul'a getirerek bir konuşma yapmasını sağladı. Son yıllarda çalışmalarını doğa koruma (tür koruma ve korunan alanlar) ve ekolojik ayak izi-su ayak izi kapsamında sürdüren WWF Türkiye, iklim değişikliği konusunu, sıcaklık artışı 2 derecede durdurulmazsa bunun türlerin üçte ikisinin yok olmasına neden olacağı, bu nedenle iklim değişikliğine karşı mücadele etmeden koruma alanlarıyla ya da tek tek türlerin korunmasıyla ilgilenmenin bir anlamı olmadığı gerekçesiyle hem biyoçeşitliliğe yönelik oluşturduğu tehdit, hem de ekolojik ayak izi ve su krizi bağlamında öncelikli konularından birisi haline getirmiştir. 2009'da Kopenhag Zirvesi öncesinde yaptığı çalışma sonucunda iklim değişikliği ile mücadeleyi stratejik öncelikleri arasına alan WWF Türkiye'nin iklim değişikliğiyle ilgili yaptığı başlıca çalışmalar şunlardır:

- 2007'de Avustralya'da WWF tarafından başlatılan Earth Hour (Yeryüzü Saati) eylemi 2008'den itibaren WWF Türkiye tarafından Türkiye'de de yapılmaya başlanmıştır. İklim değişikliğine ve iklim değişikliğiyle mücadele için enerji tasarrufunun önemine dikkat çekmek için yapılan eylemde her yıl Mart ayının son Cumartesi günü bir saat boyunca insanların ışıklarını kapatması istenmekte ve sembolik mekanların karartılmasıyla medya ilgisi toplanmaktadır. Her yıl dünya çapında milyonlarca kişinin katıldığı eylemde Türkiye'de ilk kez 2010 yılında Boğaziçi Köprüsü de ışıklarını kapatarak eyleme destek vermiştir. 2012'de buna Fatih Sultan Mehmet Köprüsü, Dolmabahçe Sarayı ve Saat Kulesi, Beylerbeyi Sarayı, Küçüksu Kasrı, Galata Kulesi, ve Aya Sofya Müzesi'yle, 2013'te Kız Kulesi de eklenmiştir.

- 2009'da Dünya Bankası ile birlikte, Kopenhag Yolunda Türkiye Projesi yapılmış ve İklim Çözümleri: 2050 Türkiye Vizyonu Raporu yayımlanmıştır. Proje kapsamında Konya, Antalya, Bursa, Aydın ve Gaziantep'te iklim konusunda yuvarlak masa toplantıları düzenlenmiştir.

- 2009'da Eti Burçak ile birlikte "Türkiye'nin Yarınları" başlıklı bir proje yapılmış ve proje kapsamında İTÜ'den Nüzhet Dalfes ve ekibi tarafından Konya Kapalı Havzası'nda İklim Modellemesi yapılarak Konya Havzası'nda iklime uyum için yol haritası çıkarılmıştır. Bu projenin ardından 2010'da Türkiye'nin Yarınları için İklime Uyum Seferberliği Projesi yapılarak bölgedeki çiftçilere eğitim verilmiştir.

- 2010'da Orman ve Su İşleri Bakanlığı ve UNDP Türkiye ile birlikte Küresel Çevre Fonu (GEF) desteğiyle Orman Koruma Alanları Yönetiminin Güçlendirilmesi Projesi yürütülmüştür. Bu proje sırasında WWF'in Yaşayan Bir Dünya için

Korunan Alanlar Programı'nın desteğiyle 15-16 Şubat 2010 tarihlerinde "Korunan Alanlar ve İklim Değişikliği Çalıştayı" düzenlenmiştir. Proje sonucunda, 2011'de önemli öncelikleri İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı içinde de yer alan Korunan Alanlar ve İklim Değişikliği Türkiye Ulusal Stratejisi yayımlanmıştır.

- 2012'de Filli Boya Yalıtım Grubu ile birlikte, iklim değişikliği ve enerji verimliliği konusunda farkındalık yaratmayı ve Karbon Ayak İzi'ni azaltmak için ısı yalıtımı başta olmak üzere alınabilecek önlemler hakkında kamuoyunu bilgilendirmeyi amaçlayan Daha İyi Bir Dünya Projesi yapılmıştır. Proje kapsamında düzenlenen ve Makina Mühendisleri Odası, Çevre Mühendisleri Odası ve İl Çevre Müdürlükleri'nden uzmanların da yer aldığı seminerlerde iklim değişikliği anlatılmıştır.

- Orman Genel Müdürlüğü ve Doğa Koruma Merkezi ile birlikte yaptığı Akdeniz Ormanlarının İklim Değişikliğine Uyumu Projesi devam etmektedir.

- 2014'te İstanbul Politikalar Merkezi-Stiftung Mercator Girişimi ve WWF Almanya ile birlikte yaptığı Türkiye için Düşük Karbonlu Kalkınma Projesi devam etmektedir.

WWF Türkiye tarafından iklim değişikliğiyle ilgili yapılan yayınlar şunlardır:

- İklim Çözümleri: 2050 Türkiye Vizyonu, 2009 - Dünya Bankası ile birlikte yapılan Kopenhag Yolunda Türkiye Projesi kapsamında yayımlanmıştır.

- Yine Yeni Yeniden Yenilenebilir Enerji başlıklı kitapçık, 2010 - Air Pollution & Climate Secretariat'ın katkılarıyla hazırlanmıştır.

- Korunan alanlar iklim değişikliğiyle mücadelede insanlara yardım ediyor: Doğal Çözümler, 2011 – Uluslararası WWF'in Yaşayan bir Dünya için Korunan Alanlar Programı kapsamında 2010'da yayımlanan kitabın Türkçe çevirisi, Orman ve Su İşleri Bakanlığı ve UNDP Türkiye ile birlikte Küresel Çevre Fonu (GEF) desteğiyle Orman Koruma Alanları Yönetiminin Güçlendirilmesi Projesi kapsamında yayımlanmıştır.

- Korunan Alanlar ve İklim Değişikliği Türkiye Ulusal Stratejisi, 2011 - Orman ve Su İşleri Bakanlığı ve UNDP Türkiye ile birlikte Küresel Çevre Fonu (GEF) desteğiyle Orman Koruma Alanları Yönetiminin Güçlendirilmesi Projesi kapsamında yayımlanmıştır.

- 2050 yılında yüzde 100 Yenilenebilir Enerji: Enerji Raporu Özeti, 2011 (Uluslararası WWF'in 2011'de yayımladığı raporun Türkçe özeti) yayımlanmıştır.

- Yenilenebilir Enerji Geleceği ve Türkiye Raporu, 2011 - Air Pollution & Climate Secretariat'ın katkılarıyla hazırlanmıştır.

- Türkiye'nin Ekolojik Ayak İzi Raporu, 2012 – Global Footprint Network ile birlikte hazırlanan rapora karbon ayak izi de ele alınmaktadır.

- Türkiye'nin Su Ayak İzi Raporu 2013 – Orman ve Su İşleri Bakanlığı ile işbirliği içinde, Unilever'in desteğiyle yapılan proje ile hazırlanmıştır.

Nükleer enerjiye karşı olan WWF Türkiye, iklim değişikliği, su ve enerji çalışmalarını proje odaklı olarak sürdürmekte, ancak iklim değişikliğiyle ilgili projelere fon bulmanın doğa korumayla ilgili projelere kıyasla daha zor olduğu söylenmektedir. WWF Türkiye uluslararası iklim müzakerelerine düzenli olarak katılmamaktadır, ancak 2009 Kopenhag Zirvesi'ne bir temsilci göndermiştir.

Uluslararası WWF'in yüksek emisyon yapan şirketlere yönelik olarak bu şirketlerin iklim değişikliği konusunda eyleme geçmesi, düşük karbonlu kalkınma ve yenilenebilir enerjinin yaygınlaştı-

rılması ve iklim finansmanı sağlanması amacıyla sürdürdüğü *Climate Savers* Projesi'nin, kaynak bulunabilirse Türkiye'de de yapılması amaçlanmaktadır.

WWF Türkiye İklim Ağı'nın kurucuları arasındadır ve kuruluşundan itibaren TEMA Vakfı ile birlikte, 2014'ten itibaren TEMA Vakfı ve Greenpeace Akdeniz ile birlikte sekreteryasını yürütmektedir. WWF Türkiye ayrıca Uluslararası WWF üzerinden *Climate Action Network* (CAN) üyesidir.

3.2.3. *Avrupa İklim Vakfı (ECF)*

Avrupa'nın iklim ve enerji politikalarını etkileyerek sera gazı emisyonlarının azaltılmasını ve uluslararası iklim değişikliğiyle mücadele konusunda Avrupa'nın güçlü bir rol oynamasını sağlamak amacıyla 2008'de kurulan Avrupa İklim Vakfı'nın (*European Climate Foundation* - ECF) merkez ofisleri Belçika'da olup öncelikli olarak çalıştığı ülkeler Fransa, Almanya, Birleşik Krallık, Belçika ve Polonya'dır. Bütün AB ülkelerinde, AB üyesi olmayan Balkan ülkelerinde ve Türkiye'de temsilcilikleri bulunan ECF, iklim değişikliğiyle mücadele için enerji, enerji verimliliği, ulaşım, düşük karbon ekonomisi, AB iklim politikaları ve uluslararası politikalar alanlarında çalışan kuruluşları desteklemektedir. Finans kaynaklarının büyük kısmı 6 vakıftan[78] sağlanan fonlardan oluşan ECF, sağladığı fonları kendi hedefleri doğrultusunda çalışan STK'lara ve düşünce kuruluşlarına dağıtmakta, yani iklim değişikliği alanında donör kuruluş olarak çalışmaktadır.

ECF'in Türkiye temsilciliği Haziran 2013'te kurulmuştur. Türkiye'de iklim değişikliğiyle mücadele konusunda kısa ve orta vadede öncelikli müdahale alanını yeni kömür santralları olarak gördüğü için düşük karbonlu ekonomiye geçişte yeni kömür santrallarıyla mücadeleyi çalışma alan olarak saptayan ECF'in Türkiye'deki temsilciliği yoluyla desteklediği ve birlikte çalıştığı STK'lar şunlardır: Greenpeace Akdeniz, WWF Türkiye, TEMA Vakfı, Ekoloji Kolektifi, TEPAV, EDAM, Yeşil Düşünce Derneği ve 350 Ankara. İklim Ağı'nın gözlemci üyesi olan ECF, ayrıca Kemerburgaz Üniversitesi tarafından yürütülen kömür teşvikleri araştırmasına destek olmuştur.

3.3. Türkiye Çevre STK'ları

3.3.1. *TEMA Vakfı*

Türkiye'nin en yaygın örgütlenmeye sahip çevre örgütü olan TEMA Vakfı 11 Eylül 1992'de iş insanları Hayrettin Karaca ve Nihat Gökyiğit'in öncülüğünde, Vehbi Koç'un desteğiyle ve çoğunluğu sanayicilerden ve şirketlerden oluşan bir kurucular kurulu tarafından kuruldu. Öncelikli kuruluş amacı erozyonla mücadele ve ağaçlandırma olan örgüt, geçen sürede 500 bin gönüllü kaydetti, Türkiye'nin 81 ilinde ve bazı ilçelerde temsilcilikler açtı, ilköğretim okullarında yavru TEMA, üniversitelerde genç TEMA örgütlenmeleri oluşturdu ve başta mera ıslahı, kırsal kalkınma ve fidan dikimi olmak üzere çok sayıda proje geliştirdi ve uyguladı. Kişi ve şirketlerin yaptığı bağışların yanısıra, proje bazlı olarak şirketlerden, AB, BM ve diğer kuruluşlardan elde edilen finansmanla çalışmalarını sürdüren, ayrıca bütün gelirini vakıf bütçesine aktaran bir iktisadi işletmeye sahip olan Vakıf, zamanla toprağın korunması ve ağaçlandırma dışındaki çevre sorunlarıyla ilgili olarak da çalışmaya başladı. TEMA Vakfı, en üst yönetim organı olan Mütevelli Heyeti tarafından belirlenen 11 kişilik Yönetim Kurulu ve Genel Müdür tarafından yönetilmektedir.

Odak noktasını "toprak" olarak belirleyen örgüt, amacını toprakla bağlantılı bütün doğal varlıkların, akarsuların, ormanların ve meraların korunması olarak belirtmektedir. Yöntem olarak eğitim ve kamuoyunda farkındalık artırıcı çalışmalara öncelik veren TEMA Vakfı, ayrıca savunuculuk ve hukuk çalışmaları da yapmaktadır. Örneğin Mera

78 Children's Investment Fund Foundation, Climate Works Foundation, McCall MacBain Foundation, National Postcodde Loterij, Oak Foundation, The Velux Foundations

Kanunu'nun ve Toprak Kanunu'nun hazırlanmasında aktif olarak rol almıştır ve halen Su Kanunu üzerinde çalışmaktadır. TEMA Vakfı ayrıca doğaya zarar veren projelere karşı davalar da açmaktadır.

TEMA Vakfı ilk yıllarda küresel ısınmayı, temel ilgi alanları olan toprak kaybı ve Türkiye'nin çölleşmesiyle bağlantılı olarak ele almış ve konuyla ilgili özel bir çalışma yapmamıştır. Örneğin, 8 Şubat 2007'de, iklim değişikliğinin ve Kyoto tartışmalarının en fazla gündemde olduğu dönemde yapılan bir basın açıklamasında vurgu fosil yakıtlardan çok toprak kullanımına verilmekte, "Eğer topraklarımızı doğru yöntemlerle işler ve akılcı kullanırsak hem sera etkisi yaratan bu gazın azalmasını hem de organik karbon tutulmasını sağlayarak toprağın verimini artırırız" denmektedir. Ancak aynı sıralarda (2007'de) uluslararası iklim müzakerelerine akredite olan Türkiye'nin ilk STK'sı olan TEMA Vakfı, bu tarihten sonra iklim değişikliğiyle daha yakından ilgilenmeye ve COP toplantılarını düzenli takip etmeye başlamıştır. Aynı zamanda iklim hareketleriyle bağlantı kuran TEMA gönüllüleri 2007'de yapılan Türkiye Kyoto'yu İmzala! Kampanyası'na destek vermiştir. Aynı dönemde nükleer enerjiye karşı olduğunu da açıklayan TEMA Vakfı, 2007'de ayrıca İklim Eylem Ağı (CAN) ve CAN Avrupa'ya üye olmuş ve Avrupa çapındaki iklim değişikliği politikalarını ve kampanyalarını takip etmeye başlamıştır.[79] TEMA Vakfı ayrıca Avrupa Birliği'nin Çevre ve İklim Bölgesel Katılım Ağı (ECRAN)'ın düzenlediği STK Çevre ve İklim Forumu'na Türkiye'den de katılan iki sivil toplum örgütünden biridir (diğeri KADOS).

Vakıf, iklim değişikliği konusundaki ilk kampanyasını 2009 Kopenhag Zirvesi'nden hemen önce Deniz Temiz-TURMEPA ile birlikte "Geleceğimiz Erimesin" başlığıyla yapmıştır. Kampanyada bir tır ve TURMEPA'ya ait, rüzgar enerjisi de kullanan TURMEPA III adlı tekne ile Kaş-Kalkan'dan İzmir'e kadar kıyı kasabalarında gezici iklim değişikliği eğitimi verilmiştir.

UNDP tarafından yapılan İklim Değişikliği Eylem Planı hazırlık sürecine davet edilen ve katılarak görüşlerini aktaran STK'lardan biri olan TEMA Vakfı, 2010 yılında yaptığı bir değişiklikle Vakfın resmi senedinde kuruluşun amaçları arasında iklim değişikliğine yer vermiştir: "İklim değişikliği ve değişkenliği konusunda kamuoyunun eğitimi, bilgilendirilmesi, kırsal kalkınmaya öncülük edilip yardımcı olunması, bu alanda milli politikaların oluşturulmasına yardımcı olmak ve bu esaslardan ödün verilmemesi için gerektiğinde hukuksal alanda da mücadele etmek."

TEMA Vakfı 2010 yılında, şu anda İklim Ağı tarafından kullanılan iklimdegisikligi.org web sitesini kurdu. Bu dönemde kendi kapasitesini geliştirmeye ve iklim değişikliği konusunda benzer yaklaşımda olan sivil toplum örgütleri arasında işbirliği geliştirmek üzerine çalışmaya karar veren ve bu amaçla İsveç'ten bir çevre kuruluşu olan AirClim'in desteğiyle bir proje yürütmeye başlayan TEMA Vakfı, böylece İklim Ağı'nın kuruluşuna öncülük etti. 2012'de kurulan İklim Ağı'nın sekreteryası halen TEMA Vakfı, WWF Türkiye ve Greenpeace Akdeniz tarafından yürütülmektedir. İklim değişikliği vakfın kurumsal yapısı içinde daha önce uluslararası ilişkiler bölümünün altında yer alırken, İklim Ağı'nın kurulmasıyla birlikte Kurumsal İletişim ve Çevre Politikaları bölümüne alınmıştır.

TEMA Vakfı'nın bilim insanlarından oluşan Bilim Kurulu'nda iklim bilimci Prof. Dr. Murat Türkeş, çevre politikaları alanından Prof. Dr. Sevim Budak ve yenilenebilir enerjiler alanında çalışan Prof. Dr. Tanay Sıdkı Uyar bulunmaktadır. İklim değişikliği eğitim çalışmalarını öncelikle kendi örgütlerinde, Genç TEMA'larda ve temsilciliklerinde yapan TEMA Vakfı, ayrıca Açık Radyo'da her hafta hazırladığı Yeşil Dalga programında diğer konuların yanısıra iklim değişikliğini de gündeme getirmektedir.

79 TEMA Vakfı ayrıca Drynet üyesidir ve UNCCD'ye aktreditedir.

TEMA Vakfı iklim değişikliği konusunda 6 bölümden oluşan bir broşür seti yayımlamıştır: Bilimsel Verilerle İklim Değişikliğini Anlamak; İklim Değişikliği Konusundaki Uluslararası Süreçler ve Türkiye'nin Konumu; İklim Değişikliği ve Arazi Kullanımı, Arazi Kullanım Değişikliği ve Ormancılık, İklim Değişikliği ve Erozyon; İklim Değişikliği ve Etkileri; İklim Değişikliği ve Ormanlar.

TEMA Vakfı şu anda iklim değişikliğiyle ilgili pozisyonunu öncelikle devletin hedef belirleyip uluslararası anlamda bağlayıcı taahhüt vermesi, ikinci olarak da uyum stratejilerini oluşturup hayata geçirmeye başlaması olarak açıklamaktadır. Sanayiciler ve şirketler tarafından kurulan ve geçmişten bugüne kurucusu olan şirketlerin veya Mütevelli Heyeti üyelerinin yaptıkları işler, ortaklıkları ve çevresel performansları nedeniyle yoğun bir şekilde eleştirilen TEMA Vakfı'nın, son yıllarda bu konuda oldukça dikkatli davrandığı ve güvenilir bir çevre örgütü olarak yerini sağlamlaştırmak için özel bir çaba gösterdiği izlenmektedir. İklim değişikliği konusunda çalışmaya başladığı 2007'den sonra nükleer enerjiye karşı olduğunu da açıklayan kuruluş, 2007 sonrasında KEG tarafından düzenlenen mitinglere katılmış, özellikle de öncülük ettiği İklim Ağı'yla birlikte, TURMEPA gibi yine sanayiciler tarafından kurulan çevre örgütleriyle birlikte davranmak yerine, küçük, tabana dayalı ve daha aktivist çevre örgütleriyle işbirliğine ağırlık vermiştir. TEMA Vakfı'nın ayrıca son yıllarda şirketlerin desteğiyle yaptığı projeler ve sosyal sorumluluk projelerinde seçici olduğu görülmektedir. İklim değişikliği alanında çalışan en önemli özel sektör örgütleri olan TÜSİAD ve İklim Platformu'yla da sınırlı bir ilişkisi olan ve karbon ticaretine mesafeli olduğunu açıklayan TEMA Vakfı, sanayicilerin çevre kuruluşu imajından ve erozyon ve ağaçlandırma ile yetinen çevrecilik görüntüsünden uzaklaşmaya çalışmaktadır.

Yine de TEMA Vakfı'nın kuruluşundan ve vakıf senedinden kaynaklanan nedenlerle özel sektör ve kamuyla bağları olan bir kuruluş olduğu algısının süreceğini not etmek gerekir. Vakıf senedine göre Maliye Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Orman ve Su İşleri Bakanlığı ve Kalkınma Bakanlığı müsteşarlarının, Diyanet İşleri Başkanı'nın ve TRT Genel Müdürü'nün Mütevelli Heyeti'nin doğal üyeleri olduğu göz önüne alınırsa, vakfın tabanda kurulmuş bir örgüt kadar bağımsız ve sivil bir duruşu sürekli kılmasının kolay olmayabileceği söylenebilir. Buna fosil yakıt alanında da yatırımları olan Türkiye'nin en büyük bazı şirketlerinin temsilcilerinin Mütevelli Heyeti'nde olduğunu da eklemek gerekir. Yine de yürüttüğü projeler ve iklim politikalarındaki pozisyonu nedeniyle son yıllarda TEMA Vakfı'nın sivil toplum örgütleri içinde önemli bir "sivil" aktör haline gelmeye başladığı söylenebilir.

3.3.2. *Doğa Koruma Merkezi (DKM)*

Biyolojik çeşitliliğin korunmasını ve doğal kaynakların sürdürülebilir şekilde yönetilmesini amaçlayan bir doğa koruma kuruluşu olan Doğa Koruma Merkezi, alanda uzman kişiler tarafından yasal statü anlamında bir kooperatif olarak 2004 yılında kuruldu. Yönetim kurulu gönüllü olan ve üye kaydetmeyen kuruluşta çalışmalar doğa koruma alanında uzman 8-10 profesyonel eleman, danışmanlar ve gönüllüler tarafından sürdürülmektedir. İklim değişikliği, sürdürdüğü 4 program (Sistematik Koruma Planlaması, Orman ve Biyoçeşitlilik Programı, Tür Koruma Programı, İklim Değişikliği Programı) arasında olan Doğa Koruma Merkezi'nin danışmanları arasında İTÜ Avrasya Enstitüsü Müdürü iklim bilimci Prof. Dr. Nüzhet Dalfes de bulunmaktadır. Kuruluş iklim değişikliği alanında uyum yaklaşımına öncelik vermekte, ağırlıklı olarak ormanların ve ekosistemlerin iklim değişikliğine uyumu ile ilgili çalışmalar yapmaktadır.

Finans kaynakları proje bazlı olarak Avrupa Birliği, büyükelçilikler, şirketler ve kamu kurumları tarafından sağlanan Doğa Koruma Merkezi, iklim politikaları aktörleri arasında, kamu kurumlarıyla

ve özel sektörle düzenli bir şekilde ortak çalışmalar yürüten az sayıdaki STK arasındadır. DKM, Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı kapsamındaki doğa koruma projelerini de yürütmüştür.

DKM'nin iklim değişikliği konusundaki çalışmaları 2009 yılında başlamış olup, konuyla ilgili yürütülen projeler şunlardır:

- Çevre ve Orman Bakanlığı'nın koordinasyonunda yürütülen Türkiye'nin İklim Değişikliğine Uyum Kapasitesinin Geliştirilmesi Birleşmiş Milletler Ortak Programı desteğiyle 2009-2010'da yapılan Seyhan Havzası'nda Orman Ekosistemlerinin ve Ormancılığın İklim Değişikliğine Uyum Sağlaması Projesi. Uygulamaya dönük projelere öncelik veren DKM, örneğin bu projeyle bölgedeki ağaç türlerinin geleceğini araştırmayı ve Orman İşletme Müdürlüğü'ndeki ormancılık faaliyetlerinin uzun dönemde iklim değişikliğine uyumlu olarak nasıl yapılması gerektiğini ortaya çıkarmayı hedeflemiş ve proje sonucunda 2011'de "İklim Değişikliği ve Ormancılık: Modellerden Uygulamaya, Adana Orman Bölge Müdürlüğü için Uyum Önerileri" başlıklı bir kitap yayımlanmıştır.
- GEF Küçük Destek Programı (SGP) tarafından desteklenen "STK'lar İklim Değişikliğini Tartışıyor" başlıklı toplantı 2 Kasım 2012'de Ankara'da yapılmıştır. Konuyla ilgili çalışan STK'larla birlikte yerel çevre derneklerinin ve BM kuruluşlarının da katıldığı toplantıda kuruluşların bu alanda yaptıkları çalışmaları paylaşmaları ve kurumlar arası işbirliği ve bilgi değişimi olanakları yaratılması amaçlanmıştır.
- 2012-2013'te İngiliz Büyükelçiliği Refah Fonu'ndan sağlanan finansmanla ve Orman Genel Müdürlüğü, UNDP, Clear Sky Climate Solutions ve Baku-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Şirketi desteğiyle Türkiye'nin Orman Karbon Piyasasına Girişi İçin Altyapı Hazırlanması Projesi yapılmıştır.
- Orman ve Su İşleri Bakanlığı, OGM, UNDP Clear Sky Climate Solutions ve BTC Boru Hattı Sirketi-Türkiye ortaklığında yapılan Türkiye'de Bir Ağaçlandırma Alanı İçin Karbon Sertifikasyonu Sistemi Oluşturulması Projesi sürmekedir.
- 2013'te başlayan ve Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü, Orman Mühendisleri Odası, Orman Kooperatifleri Merkez Birliği, WWF Türkiye, Doğa Koruma Merkezi, GIZ ve Gold Standard ortaklığıyla 2018'e kadar devam edecek olan Türkiye'de Yüksek Koruma Değerine Sahip Akdeniz Ormanları Entegre Yönetim Projesi sürmektedir.

3.3.3. *Ekoloji Kolektifi Derneği (EKD)*

Türkiye'de çevre ve ekoloji hareketleri içinde ekososyalist akımın en eski ve bilinen temsilcisi olan Ekoloji Kolektifi 2003'te kurulmuş ve 2007'de dernekleşmiştir. Ağırlıklı olarak hukukçu, sosyal bilimci, şehir planlamacı ve benzeri disiplinlerden genç bir ekibin oluşturduğu Ekoloji Kolektifi'nin bugüne kadar yüze yakın üyesi olmuştur. Ekoloji meselelerine sorun odaklı değil bütünsel ve politik yaklaşılması gerektiğini savunan grup, iklim değişikliği konusunda da radikal ve sistemik bir eleştiri getirilmesi gerektiğini düşünmekte, uluslararası iklim müzakerelerini hem bir sonuç alınamadığı için, hem de Kyoto Protokolü içindeki piyasa mekanizmaları (esneklik, karbon ticareti vb.) nedeniyle eleştirmektedir. Ekoloji Kolektifi aynı nedenle Türkiye'nin Kyoto Protokolü'ne taraf olmasına da karşı çıkmıştır. Türkiye Kyoto'yu İmzala! Kampanyası'nın başlamasının hemen ardından 17 Şubat 2007'de bir açıklama yapan Ekoloji Kolektifi "İklim değişikliği gündelik yaşamda, kıyamet tezleri ve hazcılık arasında salınırken, politik arenada da Kyoto'nun imzalanması meselesine indirgeniyor" dedikten sonra özetle şu görüşleri savunmuştur:

> "Bugüne kadar kapitalizmle ve onun uygarlık projesiyle retorik düzeyinde bile hesaplaşmasını tamamlayamamış çevreci önder(lik)ler, iklim değişikliği sorununun herkesi etkileyeceği tespiti üzerinden sorunun çözümünde

siyasal özneyi de 'herkes' olarak belirleyiveriyorlar. Böylece iklim değişikliği sorunu, ahlaki bir zeminde, sermayenin, devletin ve toplumun ortak iyisini belirlemek için gerekli uzlaşma zemininin sağlanması gerekliliğine dönüşüyor. (...) Kapitalizm içi çözüm arayışları bir kez devreye girince, sermaye de yıllardır mesafeli baktığı çevreciliği içerip aşacak bir toplumsal projeyle, gündemi yeniden ve yeniden üretiyor. Devlet de, bu toplumsal projeye, parlamentarizmin sınırlarına taşıyabildiği ölçüde sürece destek veriyor. Sorun, Parlamento'nun imzalayacağı bir 'sözleşme' olarak toplumsallaştığı sürece, devlet çevreciliği yıllardır kazanamadığı bir itibarla donatılacak. Bu nedenle onlar için de, sözleşme hukukunun, uluslararası sözleşme düzeninin gereklilikleri yerine getirilmeli, Kyoto imzalanmalı... Ama asıl soru(n) hiç gündeme getirilmiyor: Türkiye Kyoto Protokolünü imzaladığı zaman, sera gazı emisyonlarını aşağıya çekecek mi, çekebilecek mi? Yoksa Protokolün pazar mekanizmaları, karbon borsası sermayenin kirletme hakkına hukuki bir kılıf mı geçirecek? (...) Temel olarak kapitalist büyüme ve kalkınmacılığın hüküm sürdüğü bir dünyada, uluslararası hukukla ve sözleşme rejimiyle devleti ve sermayeyi 'sıkıştırmak', olsa olsa trajik bir stratejiden başka bir şey olamaz. (...) Kapitalizmi ve kalkınmacılığı toplumsal mücadelenin içinde karşısına almayan, her türlü piyasacı hareket, eninde sonunda toplumsal bir alternatif olarak değil; yeni sermaye için alternatif bir maliyet olarak görünecektir. Küresel iklim değişikliğine dur demenin yolu, Kyoto'yu onaylamaktan değil, sermaye çağıyla hesaplaşmaktan geçer. Elbette 'hepimiz öleceğiz' ama kapitalizme ve piyasa(laştırma) ya sonuna kadar direneceğiz."[80]

80 Kaynak: Devlet Çevreciliği Kyoto'yu Selamlıyor (Ekoloji Kolektifi), http://evrimseldusunce.blogcu.com/devlet-cevreciligi-kyoto-yu-selamliyor-ekoloji-kolektifi/1090134 (Erişim: 30.10.2014).

Yerel mücadelelere öncelik verse de uluslararası müzakereleri ve iklim politikalarını tamamen reddetmeyen Ekoloji Kolektifi bu konudaki görüşünü "Güncel kazanımlar elde etmek için elbette reformist politikalar izlenebilir, ancak asıl sistem değişikiği talebini geri planda bırakmamak gerekir" şeklinde açıklamaktadır.

İklim değişikliği konusundaki çalışmalarını politika oluşturma, mevcut politikaları etkileme ve ağ oluşturma çalışmaları olarak tanımlayan Ekoloji Kolektifi'nin 2008 yılından bu yana yayımladığı Kolektif Ekososyalist Dergi, iklim değişikliğiyle ilgili çeşitli yazılara yer vermiş ve 2010'da konuyla ilgili bir özel sayı yapmıştır. İklim adaleti kavramına özel bir vurgu yapan ve yerel ekoloji hareketleriyle dayanışmayı ve yerel hareketler arasında bir ağ oluşturmayı öncelikli hareket alanı olarak gören Ekoloji Kolektifi, 27-28 Kasım 2010'da, bölgede yapılmak istenen termik santrala karşı uzun soluklu bir mücadelenin yürütüldüğü Sinop'un Gerze ilçesinde yerel çevre platformlarının katılımıyla "İklim Adaleti Buluşması" adında bir konferans düzenlemiş ve ağırlıklı olarak yerel ekoloji hareketlerinin iletişimini sağlamayı amaçlayan İklim Adaleti Koordinasyonu'nu kurmuştur. Bu girişim, termik santral karşıtı haraketler gibi iklim değişikliğiyle mücadelenin yereldeki somut ayaklarını iklim adaleti yaklaşımıyla ele alması açısından Türkiye'deki ilk çalışmadır. Bu girişim çerçevesinde "İklim Adaleti İçin Gerze Bildirgesi" yayımlanmıştır.

Ekoloji Kolektifi, çalışmalarını "piyasa çevreciliği" olarak tanımladığı bazı STK'lara yönelik eleştirileri ve üyesi olan kuruluşların yaptıkları projeler ve kullandıkları fonlar nedeniyle İklim Ağı'nın dışında kalmıştır. 2011 yılında 6. Karaburun Bilim Kongresi'nde "Ekolojik Krize Karşı İklim Adaleti Mücadelesi" isimli oturumu da düzenleyen Ekoloji Kolektifi, Avrupa İklim Vakfı (ECF) finansmanıyla 2014 yılında "Aliağa, Karabiga ve Yalova'da İklim Adaleti" isimli termik santral karşıtı mücadelenin yaşandığı üç sahada araştırma/savunuculuk projesini başlatmıştır.

3.3.4. *Yeşiller ve Yeşil Düşünce Derneği*

Yeşiller, ya da Türkiye Yeşilleri, 2002'de bir araya gelen bir siyasi harekettir.[81] 2002-2008 arasında Türkiye Yeşilleri veya Yeşiller Türkiye Koordinasyonu adı altında hem siyasi ve toplumsal bir hareket, hem de siyasi parti girişimi olarak çalışmalarını sürdüren grup, bir STK olarak da Yeşil Kültür Sanat ve Düşünce Derneği'ni kurmuştur. Girişimin çalışmaları sonucunda 2008'de Türkiye'nin ikinci Yeşiller Partisi kurulmuş, bu parti de 2012 yılı sonlarında Eşitlik ve Demokrasi Partisi ile birleşerek yeni kurulan Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi içinde yer almıştır. Ayrıca 2008'de aynı harekete yakın yeni bir sivil toplum örgütü olarak Yeşil Düşünce Derneği kurulmuştur. 2004'te Avrupa Genç Yeşiller Ağı'nın üyesi olarak kurulan Genç Yeşiller adlı gençlik örgütü de, Yeşiller hareketinin bir parçasıdır.

Yeşiller iklim değişikliğiyle ilgili olarak, oldukça erken bir dönemden itibaren çalışmalar yürütmüştür. Bu nedenle, siyasi partiler bu raporun kapsamı dışında olmakla birlikte, sivil toplum örgütleriyle yakın bir temas içinde çalışan siyasi ve toplumsal bir hareket olan Yeşiller'i (ve 2008 sonrasındaki sivil toplum örgütleri olan Yeşil Düşünce Derneği'ni), aktörler arasına dahil ediyoruz.[82] Yeşiller Partisi'nin siyasi programı ve mevcut Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi, siyasi partilerin değerlendirileceği bir başka çalışmada ele alınacaktır.

Yeşiller tarafından iklim değişikliği konusunda yapılan ilk yayın, o dönemde hareketin düşünce dergisi olarak yayımlanmakta olan Üç Ekoloji'nin Temmuz 2004 tarihli 3. sayısını oluşturan "Küresel İklim Değişikliği: Politikalarından Psikolojisine" başlıklı dosyasıdır. Daha sonra bu dosya kapsamında dergiye bir röportaj da vermiş olan Wuppertal Enstitüsü'nden (Almanya) Dr. Wofgang Sachs Türkiye'ye davet edilmiş, Yeşiller ve Üç Ekoloji Dergisi, Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği'yle işbirliği yaparak 15 Ekim 2005'te İstanbul'da Wolfgang Sachs'ın iklim adaleti üzerine bir konferans verdiği "İklim Değişikliği ve Küresel Adalet" başlıklı toplantıyı düzenlemiştir. Konferansta Ömer Madra ve Ümit Şahin de konuşmacı olarak yer almıştır. İklim değişikliğinin medya tarafından çokça anılmasına neden olan Katrina kasırgasından kısa bir süre sonra düzenlenen konferans sürecinde Wolfgang Sachs çok sayıda röportajla medyada yer almıştır. Ayrıca "Kaynama Noktası" adında bir bülten yayımlanmıştır. Yeşiller'in 21 Ağustos 2005'te İstanbul'da düzenlenen ilk Formula 1 yarışını protesto için yaptığı "Bostancı-Kurtköy Bisiklet Grand-Prix'si" adındaki eylem de otomobillerin iklim değişikliğindeki payına vurgu yapması açısından grubun iklim değişikliği temasıyla yaptığı ilk eylemlerden biri olarak kabul edilebilir.

Aynı dönemde Türkiye Yeşilleri'nin de gözlemci üyesi olduğu Avrupa Yeşil Partisi, Avrupa çapında bir iklim değişikliği kampanyası için çalışmalara başlamış ve Kyoto Protokolü'nün yürürlüğe girmesinin birinci yıldönümü olan 16 Şubat 2006'da "İklim Değişikliğini Durdur, Yaşamı Sürdür" sloganıyla bir kampanya başlatmıştır. Kyoto Protokolü'nün uygulanması ve daha radikal hedefler belirlenmesi talebiyle yapılan kampanyanın Türkiye ayağı da Yeşiller tarafından organize edilmiş, kampanya kapsamında basın açıklamaları ve toplantılar (ör. Barışarock kapsamında bir panel) yapılmış, grup Küresel Eylem Grubu'nun iklim değişikliği mitinglerine kampanya pankartıyla katılmıştır.

81 2002'de Yeniden Yeşiller Girişimi çağrısıyla bir araya gelen Yeşiller grubu, 1988-1994 arasında siyasi hayatta olan ilk Yeşiller Partisi'nin ve bu partinin kapatılmasının ardından çalışmalarına devam eden çeşitli sosyal hareketlerin ve siyasi grupların (İstanbul Yeşilleri, Bodrum Yeşilleri gibi) devamıdır.

82 Yeşiller Partisi, partinin kurulmasından önceki dönemden itibaren iklim değişikliğini öncelikli konularından biri olarak ele alan Türkiye'nin tek siyasi partisidir. Bu nedenle Yeşiller'in ve Yeşiller Partisi'nin, dahil edilmediği bir aktör haritası ve tarihsel değerlendirme eksik kalacaktır.

2007'de yaşanan kuraklık sırasında hükümetin bir iklim değişikliği eylem planı hazırlaması üzerine[83], bu planı eleştiren açıklamalar yapan Yeşiller, 13 Şubat 2007'de kendi hazırladığı İklim Değişikliği Acil Eylem Planı'nı yayımlamıştır. Bunun hemen ardından Kyoto Protokolü'nün yürürlüğe girmesinin ikinci yıldönümü olan 16 Şubat 2007'de Yeşiller tarafından "Türkiye Kyoto'yu İmzala!" başlıklı bir imza kampanyası başlatılmıştır. Kamuoyunda tanınmış sanatçı, yazar, akademisyen ve aktivistlerden oluşan 100 ilk imzacıyla başlatılan kampanya kapsamında standlar açılmış, sokak ve medya çalışmaları yapılmıştır.[84] Özellikle Açık Radyo tarafından desteklenen ve çeşitli televizyon programlarında yaygın bir şekilde tanıtılan kampanya sonucunda internet ve kağıt üzerinden 168 bin imza toplanmıştır. Toplanan imzalar 26 Nisan 2007'de Yeşil Kültür Sanat ve Düşünce Derneği adına o sırada çalışmalarını sürdüren TBMM Küresel Isınma Araştırma Komisyonu'na yapılan bir sunumla Komisyon Başkanı Adem Baştürk'e teslim edilmiştir. Aynı sunum, 2007 seçimlerinin ardından komisyonun yeniden oluşturulması nedeniyle 26 Aralık 2007'de yeni komisyonda da tekrarlanmıştır.

Yeşiller bu dönemde 3 Aralık 2005 ve 4 Kasım 2006'daki iklim değişikliği küresel eylem günlerinde Küresel Eylem Grubu tarafından yapılan miting ve yürüyüşlerin, yine KEG'in 28 Nisan 2007'de yaptığı Başka Bir Enerji Mümkün ve 26 Nisan 2008 ve 25 Nisan 2009'da yaptığı "Nükleer İstemiyoruz, Başka Bir Enerji Mümkün" mitinglerinin organizasyonunda aktif olarak yer almıştır. Yeşiller, 2005-2011 arasında KEG tarafından yapılan diğer yürüyüş ve mitinglere de katılarak destek vermiştir. (Bkz. Bölüm 5.3.1.2)

Türkiye Yeşilleri ayrıca 27-28 Ekim 2007'de Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği'yle birlikte Kuraklık Sempozyumu'nu düzenlemiştir.

Aralık 2009'da yapılan Kopenhag Zirvesi öncesinde "Kopenhag İçin Harekete Geçin" sloganıyla yeni bir kampanya başlatan Yeşiller ve Genç Yeşiller, Kopenhag Zirvesi'ne Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği ve Avrupa Genç Yeşiller Ağı'nın da desteğiyle 9 kişilik bir grupla katılmış ve Türkiye delegasyonunun İklim Değişikliği Ulusal Strateji Belgesi'ni açıklamak için düzenlediği yan etkinlik sırasında "*Turkey Stop Coal!*" (Türkiye Kömürü Durdur!) pankartı açarak bir eylem yapmıştır. Yeşiller ayrıca zirveye Türkiye'den katılan sivil toplum örgütlerinin (350 Ankara, Greenpeace Akdeniz, Genç Yeşiller, İklim İçin Gençlik, Sürdürülebilir Ulaşım Merkezi, TEMA Vakfı, Yeşiller Partisi ve WWF Türkiye) "Tuvalu Burada Türkiye Nerede?" başlığıyla yayımladığı açıklamaya katılmıştır.

83 2011'de yayımlanan Ulusal Eylem Planı'ndan önce, dönemin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı, Tarım ve Köyişleri Bakanı ve Çevre ve Orman Bakanı tarafından açıklanan dar kapsamlı bir eylem planı kastedilmektedir. İDEP ile karıştırılmamalıdır.

84 Türkiye Kyoto'yu İmzala! imza kampanyası metni şöyledir: Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na, Biz aşağıda imzası olanlar, Türkiye'nin iklim değişikliğine neden olan gazları hızla artan oranda üreten bir ülke olarak, dünya üzerindeki yaşamı tehdit eden küresel ısınmayı durdurmak için üzerine düşenleri yapmasını, ilk adım olarak da sera gazlarında indirim hedeflerini belirlemek için gerekli çalışmaları yaparak, Kyoto Protokolü'nü en kısa zamanda imzalamasını istiyoruz." Kampanyayı başlatan ilk 100 imzacı şöyledir: "Abdullah Aysu, Ahmet Atalık, Ahmet Hakan, Ali Osman Karababa, Alper Akyüz, Arca Atay, Arif Ali Çangı, Aslı Erdoğan, Avi Haligua, Ayça Atikoğlu, Aydın Engin, Ayşe Düzkan, Ayşegül Devecioğlu, Aytaç Timur, Bahadır Baruter, Beril Dedeoğlu, Bilge Contepe, Büşra Ersanlı, Coşkun Aral, Derya Sazak, Ender Eren, Erol Kızılelma, Ferhat Kentel, Foti Benlisoy, Fuat Keyman, Gökçen Özdemir, Gökhan Abur, Gökhan Günaydın, Gökşen Şahin, Gülser Kayır, Gültekin Tetik, Haluk Gerçek, Haluk Levent, Hasan Bülent Kahraman, Hilal Atıcı, Hürriyet Öğdül, Hürriyet Şener, Hüseyin Güngör, Işıl Özgentürk, İbrahim Günel, İnci Gökmen, Kemal Çöçelli, Korhan Gümüş, Laden Yurttagüler, Levent Şensever, Mehmet Ali Alabora, Mehmet Demir, Melda Keskin, Meltem Ahıska, Metin Kahraman, Metin Üstündağ, Metin Yeğin, Mikdat Kadıoğlu, Mine Söğüt, Mustafa Düğencioğlu, Mustafa Erdoğan, Nazan Üstündağ, Nilgün Yurdalan, Noyan Özkan, Nurhan Yentürk, Nükhet Sirman, Okan Bayülgen, Oktay Konyar, Oral Çalışlar, Osman Akınhay, Oya Baydar, Ömer Madra, Özcan Yurdalan, Özcan Yüksek, Özgür Gürbüz, Pınar Selek, Rahmi Öğdül, Roni Margulies, Rüstem Batum, Savaş Çömlek, Selahattin İncecik, Semra Cerit Mazlum, Sevim Budak, Sevin Okyay, Sezen Aksu, Süleyman Yılmaz, Şanar Yurdatapan, Şenol Karakaş, Taha Parla, Tan Morgül, Taner Öngür, Teoman, Timur Danış, Tuna Türkmen, Turgut Tarhanlı, Uğur Yücel, Ümit Kıvanç, Ümit Şahin, Yeşim Koçak, Yıldıray Oğur, Yıldıray Şahinler, Yıldız Kenter, Yıldız Önen, Yiğit Aksakoğlu, Zeki Demirkubuz."

Yeşiller, iklim değişikliği konusunda her yıl tekrarlanan bir eğitim programı da düzenlemiştir. "İklim Değişikliği Aktivist Okulu" adıyla ilk kez 7-8 Ekim 2006'da İstanbul'da yapılan eğitim, 20-30 kişilik gruplara yönelik olarak düzenlenen 2-4 günlük eğitim programları şeklinde 2006-2012 arasında her yıl yapılarak devam etmiştir.

Yeşiller'in partileşmesinin ardından 2008'de kurulan Yeşil Düşünce Derneği, çevre politikaları ve yeşil politika üzerine daha çok gönüllü bir kadroyla, proje bazlı çalışan bir sivil toplum örgütüdür. 2012-2014 arasında Avrupa Komisyonu desteğiyle İnteraktivist adlı bir internet aktivizmi kapasite geliştirme projesi yürüten Yeşil Düşünce Derneği, ayrıca Yeşil Avrupa Vakfı desteğiyle 2012'den itibaren 3 kez "Yeşil Politika Okulu" adıyla uzaktan eğitim programları düzenlemiştir.

İklim değişikliğiyle ilgili olarak halen Boğaziçi Ünivesitesi'yle birlikte UNDP'nin GEF desteğiyle yürüttüğü Türkiye'de Piyasanın Enerji Etkin Aletlere Dönüşümü Projesi kapsamında, ev aletlerinde enerji verimliliği konusunda bir eğitim programı yürüten Yeşil Düşünce Derneği İklim Ağı'nın üyesidir.

İDEP tartışmalarına davet edilmeyen, kamu kurumları ve özel sektörle bir işbirliği ve diyaloğu olmayan Yeşiller, Türkiye'nin uluslararası iklim politikalarında aktif bir şekilde yer almasını, emisyon azaltım hedefi belirleyerek uluslararası politikalarda yükümlülük altına girmesini, başta termik santrallar olmak üzere bütün fosil yakıta dayalı enerji, ulaşım ve sanayi politikalarını değiştirerek, enerji verimliliğine ve az enerji tüketimine dayalı, yenilenebilir enerjinin kullanıldığı bir sisteme geçmesini savunmaktadır. Kyoto Protokolü'nün imzalanması tartışmaları sırasında en aktif sivil toplum kampanyasını yapan Yeşiller, Protokolün imzalanmasını savunan diğer bazı aktörlerden (REC Türkiye, EED, TÜSİAD gibi) farklı olarak Türkiye'nin Protokol'e, gönüllü olarak da olsa emisyon indirim hedefi alarak taraf olmasını ve Protokol ilkelerine uygun davranarak termik santrallar, otoyollar gibi emisyon artışına neden olan yatırımlardan vazgeçmesi gerektiğini savunmuştur. Ekonomik büyüme ve kalkınmayı sadece uygulanan yöntemleri açısından değil, düşünsel ve politik olarak da eleştiren Yeşiller, Türkiye'nin kalkınma hakkı yerine, ekolojik sıçrama adını verdiği farklı bir ekonomik modeli savunmuştur. İklim değişikliğininin politik bir sorun olduğu vurgusunu yapan Yeşiller, çözümün hızlı ve radikal önlemlerle, bunun da hem alternatif politikalar geliştirilerek, hem de kitlesel sokak hareketleriyle mümkün olduğu görüşünü savunmaktadır.

3.3.5. *Diğer Çevre STK'ları*

Türkiye'de ulusal ya da yerel düzeyde kurulmuş çevre, ekoloji, doğa koruma alanında çalışan çok sayıda sivil toplum kuruluşu arasında, iklim değişikliği öncelikli çalışma alanları arasında olmayan, konuyla son zamanlarda ilgilenmeye başlayan, ya da İklim Ağı üyesi olan ve/veya UNFCCC toplantılarını takip eden diğer STK'lar bu bölümde kısaca ele alınmıştır.

Çevre yönetimi alanında çalışan bir sivil toplum kuruluşu olarak 1995'te kurulan **Küresel Denge Derneği,** son dönemde Nuran Talu'nun başkanlığındaki çalışmalarıyla iklim değişikliğine ağırlık vermeye başlamıştır. Küresel Denge Derneği'nin GEF Küçük Destek Programı (SGP) desteğiyle yürüttüğü bir proje olarak Tüketiciyi ve İklimi Koruma Derneği (TÜVİKDER) ile birlikte ev sahipliğini yaptığı Sivil İklim Zirvesi, Varşova'da yapılan COP 19 ile eş zamanlı olarak 22-23 Kasım 2013'te düzenlenmiştir. İklim değişikliğiyle ilgili çalışan STK'lardan çok, yerel oluşumların ve 2013 Haziran'ında yaşanan Gezi olaylarından sonra kurulan platform ve forumların davet edildiği zirvede, ağırlıklı olarak Türkiye'nin iklim politikaları tartışılmıştır. Zirve sonunda yayımlanan bildiride Türkiye'nin sera gazı emisyonlarını, 2020'ye

kadar 2011 yılına göre en az yüzde 15 oranında azaltması; bu hedefe yeni hidroelektrik, termik ve nükleer santrallar kurulmadan erişilebileceği ve enerji verimliliği ve tasarrufun tüm sektörlerde sera gazı emisyonlarının azaltılmasında en uygulanabilir araçlar olduğu; bu ulusal hedefe ulaşmak için, yerel yönetimlerin de eyleme geçmesi ve 2014 yerel seçimlerinin öncelikli gündeminin "iklim dostu belediyecilik" olması çağrısı yapılmıştır.

Tüketici haklarının korunması ve fosil yakıt merkezli politikalara karşı tüketiciyi, iklimi ve doğayı korumak konusunda çalışmalar yapmak amacıyla kurulan yeni bir sivil toplum kuruluşu olan **Tüketiciyi ve İklimi Koruma Derneği (TÜVİKDER)** 2013'te Küresel Denge Derneği ile birlikte Sivil İklim Zirvesi'ni düzenlemiştir. Dernek ayrıca 2013'te Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği'nin desteğiyle Önder Algedik tarafından yazılan İklim Değişikliği Eylem Planı Değerlendirme Raporu'nu yayımlamıştır.

1994 yılında Rahmi M. Koç'un kurucu başkanlığında, Deniz Ticaret Odası'nın da katkısıyla kurulan **Deniz Temiz Derneği (TURMEPA)**, çok sayıda şirket ve kişinin üye olduğu, deniz kirliliği konusunda çalışan bir kuruluştur. İklim değişikliği konusunda 2009 yılında TEMA Vakfı ile birlikte "Geleceğimiz Erimesin" başlıklı bir eğitim projesi yürütmüştür (Bkz. Bölüm 5.3.3.1).

İklim değişikliği, Türkiye'nin en eski çevre derneklerinden biri olan, 1972'de kurulan, **Türkiye Çevre Koruma ve Yeşillendirme Kurumu'nun (TÜRÇEK)** da ilgi alanlarından biridir. Dernek, 2010'da İklim Değişikliği, Sonuçları ve Mücadele Yöntemleri TÜRÇEK Görüşleri başlığıyla bir rapor yayımlamıştır. TÜRÇEK iklim değişikliği alanında bilimsel çalışmalara, eğitime, doğrudan karbon azaltma projelerine (hizmet ve sanayi kuruluşlarının sera gazı emisyonlarını azaltıcı projeleri) ve ormanlaştırmaya ağırlık verilmesi gerektiğini savunmaktadır.

1978'de kurulan ve özellikle 1982 Anayasası'na çevreyle ilgili 56. maddenin girmesiyle ve 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun hazırlanmasıyla ilgili yaptığı çalışmalar ve yaptığı çok sayıda yayınla tanınan **Türkiye Çevre Vakfı**, halen iklim değişikliğiyle ilgili bir çalışması olmamakla birlikte Türkiye'de iklim değişikliğiyle ilgili yayımlanan ilk kitap olan John Gribbin'in İklim ve İnsan (*Climate and Mankind*) adlı kitabının çevirisini 1985'te yayımlamıştır (Baykan, 2012).

Deniz bilimleri konusunda araştırmalar yapmayı ve deniz yaşamını korumayı amaçlayan **Türkiye Deniz Araştırmaları Vakfı (TÜDAV)** 1997'de kurulmuştur. Çalışma alanları arasında iklim değişikliği ve denizler üzerindeki etkileri de olan TÜDAV, 6 Ekim 2012'de Urla'da Türkiye'de İklim Değişikliği ve Kültürel Mirasın Korunması Çalıştayı'nı düzenlemiştir. Çalıştayda denizlerdeki iklim değişikliği ve deniz suyu seviyesi yükselmelerinin etkileri ve iklim değişikliğine uyum gibi konular ele alınmıştır. TÜDAV ayrıca Akdeniz Bilim Komisyonu Tropikal Sinyal Programı'nın Akdeniz'de iklim değişikliğinin etkilerinin izlenmesi araştırmasının Türkiye sorumlusudur. Vakıf Başkanı Prof. Dr. Bayram Öztürk başkanlığındaki ekip tarafından 2011 yılı içinde Hatay, Bodrum ve Gökçeada'ya veri toplama üniteleri yerleştirmiştir. Çalışmada Marmara Denizi ve Karadeniz'e de veri toplayıcılar yerleştirilmesi planlanmaktadır.

Doğa koruma alanında çalışan örgütlerden biri olan **Doğa Derneği** ise 2002'de kurulmuştur ve İklim Ağı'nın üyesidir. Tüm canlıların yaşam hakkı ve nesli tehlikede olan türlerin korunması alanında çalışan Dernek, şu anda iklim değişikliği konusunda özel bir çalışma yapmamakta ve İklim Ağı'na destek vermektedir. Ancak Doğa Derneği 2007'de yapılan Bali İklim Zirvesi'ne (COP 13) katılmış ve zirve boyunca bilgi notları yayımlamıştır. Türkiye'de doğa üzerindeki en büyük tehdidin barajlar ve HES'ler olduğunu savunan ve çalışmalarını bu yönde yoğunlaştıran Doğa Derneği Uluslararası

Doğa Koruma Birliği (IUCN) ve *BirdLife International* üyesidir.

İklim Ağı üyelerinden biri olan **Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği**, 2002'de kurulmuştur. Çevre ve insan sağlığına zarar vermeyen sürdürülebilir tarım yöntemlerinin yaygınlaştırılması ve bu alanda yeni örnekler oluşturulması amacıyla çalışan Dernek, iklim değişikliğiyle ilgili haberlere bültenlerinde yer vermekte, İklim Ağı çalışmalarını desteklemekte, ancak iklim politikaları alanında özel bir çalışma yürütmemektedir.

Gençlerin kırsala dönmesini ve kolektif kendine yeterliliği teşvik etmek amacıyla kurulan Ormanevi Kolektifi 2007'de, **Ormanevi Derneği** 2012'de kurulmuştur. Dernek, AB Yaşam Boyu Öğrenme Programı desteğiyle Kırsala Dönüş Projesi'ni yürütmekte, aynı çevre tarafından 2014'te kurulan Anadolu Meraları ise derneğin ve bireysel bağışçıların katkısıyla meraların bütüncül yönetimiyle yapılan hayvancılık yoluyla toprağın karbon tutma kapasitesini artırmayı amaçlayan, dolayısıyla iklim değişikliğinin azaltım politikaları kapsamına giren yeni bir alanda eğitim ve uygulama çalışmaları yapmaktadır. Anadolu Meraları'nın "Bütüncül Yönetim" uygulaması halen Çanakkale-Biga ve Edirne-Havsa'daki iki arazide yapılmaktadır. Bu çalışmaları Buğday Derneği de desteklemektedir. Anadolu Meraları Ekim 2014'te Bütüncül Yönetim yaklaşımının kurucusu Allan Savory'yi Türkiye'ye getirerek bir atölye çalışması düzenlemiştir.

Yerel bir dernek olan ve Avrupa Birliği'nin Çevre ve İklim Bölgesel Katılım Ağı'nın (ECRAN) düzenlediği STK Çevre ve İklim Forumu'na Türkiye'den de katılan iki sivil toplum örgütünden biri olan (diğeri TEMA Vakfı) **Kadıköyü Bilim Kültür** ve **Sanat Dostları Derneği (KADOS)**, ekolojik yaşam, permakültür, ekoköyler ve topluluk destekli tarım alanlarında çalışan **Yeryüzü Derneği** ve internet üzerinde yeşil rehber ve sürdürülebilir yaşam platformu olarak hizmet veren **Yeşilist,** iklim değişikliğine yönelik çalışmalarını amaçları arasında yer veren ve İklim Ağı'nın üyesi olan diğer çevre sivil toplum örgütleridir. (İklim Ağı üyelerinden **350 Ankara** için Bkz. 5.3.1.4.)

3.4. Düşünce Kuruluşları

3.4.1. *İstanbul Politikalar Merkezi (İPM)*

Sabancı Üniversitesi bünyesinde politika üretim merkezi ve düşünce kuruluşu olarak Prof. Dr. Üstün Ergüder ve Sabancı Üniversitesi öğretim üyeleri Korel Göymen ve Ersin Kalaycıoğlu tarafından 2001'de kurulan İstanbul Politikalar Merkezi, sivil toplum kuruluşlarıyla akademi arasında köprü kurmayı hedeflemiş ve uygulamalı akademik araştırmalara ağırlık vermiştir. Başlangıçta öncelikli çalışma alanları Türkiye'de eğitim reformu, iyi yönetişim, uyuşmazlık çözümü, Türkiye-AB ilişkileri ve küreselleşme olarak belirlenen İPM, 2010 yılında Prof. Dr. Fuat Keyman'ın Direktör olmasının ardından çalışma alanlarına Demokratikleşme ve Kurumsal Reform ile Çatışma Çözümü ve Arabuluculuk başlıklarını eklemiştir. Ek olarak, 2012'de Almanya merkezli Stiftung Mercator ile bir işbirliği geliştirilmiş ve kurulan İstanbul Politikalar Merkezi-Sabancı Üniversitesi-Stiftung Mercator adlı girişimle iklim değişikliği, AB-Almanya-Türkiye ilişkileri ve eğitim alanlarındaki çalışmalara da ağırlık verilmiştir.

Çalışma alanlarından biri iklim değişikliği olan İPM'de politika raporları hazırlanmakta, araştırmalar, eğitim çalışmaları, seminer, panel ve benzeri etkinlikler yapılmaktadır. Girişim, Mercator-İPM Araştırma Programı kapsamında her yıl 3 alanda, genellikle doktora sonrası araştırmacılara bir yıllık araştırma bursu vermektedir. İklim değişikliği alanında bugüne dek kıdemli araştırmacı olarak Açık Radyo Yayın Yönetmeni Dr. Ömer Madra ve Alman Yeşiller Partisi Eş Başkanı Cem Özdemir, araştırmacı olarak Prof. Dr. Ömer Lütfi Şen, Prof. Dr. Levent Kurnaz, Dr. Kerstin Kellenberg, Dr. Jörn Richert, Dr. Ethemcan Turhan ve Dr. Cenk Demiroğlu çeşitli araştırma projeleri yürütmüşlerdir.

İPM tarafından bugüne dek iklim değişikliği alanında yapılan etkinlikler şunlardır:

- 29 Ocak 2013'te Ömer Madra tarafından düzenlenen "Dünya Alarm Veriyor: Neden Kimse Duymuyor? Türkiye'de İklim Değişikliğinin Risklerini Duyurmanın Yolları" başlıklı çalıştayın ardından başlayan çalışmalarla 23 Mart 2013'te kamuoyunda etkili 22 yazar, sanatçı, sivil toplum lideri ve akademisyenin imzasıyla yayımlanan "Gezegen Elden Gidiyor: Buna Razı Gelemeyiz" başlıklı İstanbul Manifestosu elliden fazla sivil toplum örgütünün desteğiyle ilan edilmiş ve change.org'da imzaya açılmıştır. Kampanyada internet üzerinden yaklaşık 10 bin imza toplanmıştır.
- 1 Temmuz 2013'te Kerstin Kellenberg tarafından yerel kamu kurumu temsilcileri ile akademisyenler, uzmanlar ve özel sektör temsilcilerini bir araya getiren "İklim Değişikliği İle Mücadele İçin Yerel Düzeyde Ortak Girişim – Müdahale Kapasitelerini Güçlendirme" başlıklı çalıştay düzenlenmiştir.
- 7 Ekim 2013'te IPCC 5. Değerlendirme Raporu'nun birinci bölümünün yayımlanması nedeniyle İklim Değişikliğinde Son Gelişmeler Paneli düzenlenmiştir.
- Temmuz 2014'te İPM-Stiftung Mercator Girişimi'nin WWF Türkiye ve WWF Almanya ortaklığında başlatılan Türkiye için Düşük Karbonlu Kalkınma Projesi devam etmektedir.

Mercator-İPM Araştırma Programı kapsamında iklim değişikliğiyle ilgili yayımlanan rapor/politika notları şunlardır:

- *Media Coverage of Climate Change: The World versus Turkey* - Ömer Lütfi Şen, 2013.
- *A Holistic View of Climate Change and Its Impacts in Turkey* - Ömer Lütfi Şen, 2013.
- İklim Değişikliğinde Son Gelişmeler: IPCC 2013 Raporu - Ümit Şahin, Murat Türkeş, Levent Kurnaz, Ömer Lütfi Şen, Ömer Madra, 2014.
- Kuraklık ve Türkiye - Levent Kurnaz, 2014.
- İklim Değişikliği ve Kuraklık - Ümit Şahin, Levent Kurnaz, 2014

3.4.2. *Enerji ve İklim Değişikliği Vakfı (ENİVA)*

Kadir Has Üniversitesi öğretim üyesi ve 1998-2010 dönemi Cumhurbaşkanlığı Enerji Danışmanı Prof. Dr. Volkan Ediger'in öncülüğünde bir grup uzman, akademisyen ve iş insanı tarafından 2010 yılında Ankara'da kurulan Enerji ve İklim Değişikliği Vakfı (ENİVA), çalışma alanını "enerjinin aranmasından başlayıp üretimi, nakliyatı, ikincil enerji üretimi, taşımacılığı, tüketiciye varıncaya kadar var olan bütün zincirler boyunca verimliliği artırmak, daha modern yöntemlerin kullanılmasıyla daha etkin bir çalışma sistemi kurmak ve bütün bu faaliyetleri çevre dostu bir şekilde yürütmek için gerekli olan faaliyetlerde bulunmak", çalışma yönetimlerini ise Ar-Ge ve farkındalık yaratıcı çalışmalar yapmak olarak tanımlamaktadır.

İklim değişikliğini ağırlıklı olarak enerji özelinde ele alsa da, konuya özel bir vurgu yapan az sayıda düşünce kuruluşundan biri olan ENİVA, 2013'te Volkan Ediger'in editörlüğünü yaptığı "Türkiye'de İklim Değişikliği ve Sürdürülebilir Enerji" başlıklı bir kitap yayımlamıştır. Kamu kurumlarıyla ilişkileri olan, ancak herhangi bir ortak projede yer almayan Vakıf, konuyla ilgili olarak Global Enerji Derneği tarafından 21-22 Ekim 2010'da Ankara'da düzenlenen Uluslararası Enerji Kongresi'nde Enerji ve İklim Değişikliği Çalıştayı'nı, 2011'de Ankara'da yapılan 18. Uluslararası Petrol ve Doğalgaz Kongre ve Sergisi kapsamında Enerji, İklim Değişikliği ve Çevre Paneli'ni düzenlenmiştir. ENİVA'nın desteklediği konferanslar arasında 3-5 Nisan 2014'te Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim Derneği tarafından İstanbul'da düzenlenen İstanbul Karbon Zirvesi de bulunmaktadır.

Türkiye'de iklim değişikliğiyle ilgili daha fazla çalışma yapılması, özellikle de iklim değişikliğinin

Türkiye'de meydana getireceği etkilerin detaylı bir şekilde araştırılması gerektiğini vurgulayan ENİVA, devletin koordinasyon görevi görmesi gerektiğini, ancak İDKK gibi bürokratlar seviyesindeki kurulların işlevsiz kaldığını, bunun yerine kamuda iklim değişikliğiyle ilgili olarak bilim insanları ve emekli politikacılar gibi saygın isimlerin kurul üyesi olarak atanacağı, ilgili bakanlıkların, TÜBİTAK'ın vb. temsilcilerinin yer alacağı bakanlıklar üstü, özerk bir kurum kurulması gerektiğini savunmaktadır.

Türkiye'nin iklim değişikliğindeki payının çok az olduğunu, azaltım yerine önceliğin enerji verimliliğine verilmesi gerektiğini, iklim değişikliğinin Türkiye'de enerjide verimliliğin, çevre dostu üretimin ve insanların duyarlılığının artmasına neden olan bir araç olarak görülmesi gerektiğini savunan Vakıf, devletin bütün uluslararası süreçlere ve müzakerelere aktif katılmasını, 2015'teki olası anlaşmaya taraf olmasını, Türkiye'nin iklim değişikliğinin getirdiği düşük karbon emisyonlu sisteme geçiş ve yeşil ekonominin avantajlarını kaçırmaması gerektiğini savunmaktadır. ENİVA, nükleer enerji kullanımını da savunmakta, ancak deneyimli firmalarca, batı normlarına uygun, uluslararası kuruluşların tam denetiminde ve şeffaf bir şekilde yapılması gerektiğini söyleyerek hükümetin mevcut nükleer enerji planlarını eleştirmektedir.

3.4.3. *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV)*

Aralık 2004'te Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin (TOBB) desteğiyle bir grup iş insanı, bürokrat ve akademisyen tarafından kurulan bir düşünce kuruluşu olan Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), ekonomi, yönetişim ve dış politika alanlarında çalışmalar yapmaktadır. Politika geliştirme çalışmaları, çalıştay ve eğitimlerin yanı sıra araştırma projeleri de yapan kuruluş, TOBB'a yakın olmakla ve kuruluş finansmanı TOBB tarafından sağlanmakla birlikte kendi gündemini belirleyen bağımsız bir sivil toplum kuruluşudur; TOBB da TEPAV'ın çalışmalarında bir paydaş olarak yer almaktadır. Öte yandan TOBB bağlantısının, TEPAV'ın yaptığı çalışmaların özel sektör kuruluşları tarafından benimsenmesine yardımcı olduğu söylenebilir. TEPAV, yaptığı çalışmalarda Dünya Bankası, Avrupa Birliği ve bölgesel kalkınma ajansları da dahil olmak üzere çeşitli finansman kaynaklarını kullanmaktadır.

Sanayi politikasıyla ilgili çalışan TEPAV, 9. Kalkınma Planı'nın (2007-2013) Sanayi Politikaları Özel İhtisas Komisyonu'nun raportörlüğünü yapmıştır. Kuruluş bu alandaki görüşleri oluştururken yeşil büyüme, enerji verimliliği, kentsel dönüşüm gibi konularda iklim değişikliği ve kaynakların etkin kullanılması yaklaşımına önem verdiğini belirtmektedir. 2007'den sonra bölgelere ve sektörlere yönelik çalışmalara ağırlık veren kuruluş, iklim değişikliğiyle doğrudan ilgili bir proje yürütmemiştir, ancak İklim Değişikliği İkinci Ulusal Bildirimi'nin hazırlanması için UNDP tarafından yürütülen projede ulusal uzman olarak yer almış ve "Sera Gazlarının Azaltılmasına Yönelik Politika ve Önlemler" ile "Teknoloji Transferi ve Mali Kaynaklar" başlıklı bölümlerin hazırlanması konusunda destek vermiştir. Ancak bu çalışma tamamlanamamıştır.

TEPAV 13 Ocak 2010'da Kopenhag Zirvesi'nin değerlendirildiği bir panel düzenlemiştir. Vakıf ayrıca beş termik santral üzerinde bir değerlendirme yaparak Büyük Yakma Tesisleri Direktifi'nin Etki Analizi'ni yapmıştır. Şu anda sanayide Emisyon Azaltımına Yönelik Direktif'in uyumlaştırılmasına yönelik bir projenin hazırlıklarını sürdüren TEPAV, ayrıca en kirletici sektörler arasında yer alan çimento, demir-çelik ve kağıt sektörlerinde emisyon azaltımına yönelik uygulamaların fayda maliyet analizini yapmaya yönelik bir çalışma planlamaktadır.

Bugüne dek yaptığı çalışmalarla henüz önemli bir iklim politikaları aktörü olmasa da, TOBB'a, dolayısıyla bütün sanayi sektörlerine yakınlığı, kamu kurumlarıyla yakın ilişkileri ve yaptığı çalışmaların sonuçlarını karar vericilere yansıtma şansının yüksek olması nedeniyle TEPAV'ın önümüzdeki dönemde iklim politikalarındaki etkisinin artacağı öngörülebilir.

3.4.4. *Ekonomi ve Dış Politika Araştırma Merkezi (EDAM)*

Kemal Derviş'in öncülüğünde 2005 yılı sonunda kurulan Ekonomi ve Dış Politika Araştırma Merkezi (EDAM), yaptığı araştırma projeleriyle dış politika, güvenlik politikası, uluslararası ekonomi ve enerji-iklim değişikliği alanlarında çalışan bir düşünce kuruluşudur. Finans kaynakları proje bazlı olarak Avrupa Birliği, uluslararası kuruluş ve vakıflar, şirketler ve kamu fonlarından oluşmaktadır. Araştırma projeleri ise dernek içinden veya dışından akademisyenler tarafından yürütülmektedir. Kuruluşun politikaları etkileme çalışmaları arasında proje raporları dışında dernek yöneticilerinin gazetelerde yayımladığı yazılar da sayılabilir.

Derneğin enerji ve iklim değişikliği programında nükleer enerjiye özel bir önem verilmekte ve nükleer enerji iklim değişikliğinin önlenmesinde bir araç olarak görülmektedir. Dernek, Türkiye'nin nükleer enerji programıyla ilgili olarak Akkuyu Projesi'nin içerdiği riskleri de kapsamlı bir şekilde ele alan "Nükleer Enerjiye Geçişte Türkiye Modeli" başlıklı iki ciltlik bir araştırma yayımlamıştır.

EDAM'ın iklim değişikliği konusunda yaptığı en önemli çalışma 2009-2011 arasında Türkiye'nin Kyoto Protokolü'ne uyumunun ekonomik etki analizinin yapıldığı İklim Değişikliği Ekonomik Etki Analizi Projesi'dir. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) için yapılan projede Boğaziçi Üniversitesi ve İstanbul Ekonomi Danışmanlık proje ortaklarıdır. "Türkiye'nin 2012 sonrası için çeşitli sera gazı emisyon indirim yükümlülüklerinin Türk ekonomisine ve sektörlere etkisini incelenmek ve bu nitelikteki sorgulamaların yapılabilmesini teminen ekonomik simülasyon modelleri oluşturmak" amacıyla yapılan araştırmada enerji, ulaştırma, sanayi, kentleşme, tarım ve ormancılık sektörlerinde sektörel emisyon azaltım seçenekleri ve maliyet raporları hazırlanmıştır. Bunun yanı sıra emisyon azaltımı sağlamak için alınacak sektörel tedbirler ve makro araçların ekonomiye etkisine ve azaltım politika seçenekleri ve senaryolarına dair raporların hazırlandığı araştırmada Markal ve Genel Denge modelleri kullanılmıştır.

Kamu kuruluşlarına ve ilgili sektörlere gönderilen anket formlarıyla veri tabanları oluşturulan ve Markal modelinin Türkiye'ye özgü veri seti çıkarılan çalışmada, sera gazı azaltımı için yürürlüğe konacak kamu politikalarının maliyeti ve maliyet etkinliği, Türkiye için en uygun sera gazı azaltım politika demetinin oluşturması için karbon vergisi, Türkiye'nin karbon ticaretine katılması gibi farklı seçeneklerin uygulanabilirliği değerlendirilmiştir. Türkiye'nin Kyoto Protokolü'nü imzalamasının hemen ardından azaltım yükümlülüğü almasına yönelik değerlendirmeler yaptığı bir dönemde yürütülen çalışmanın ilk çıktıları 2010'da İDKK ve Ekonomi Koordinasyon Kurulu'na sunulmuştur.

EDAM, bu çalışmanın ardından bu kez Çevre ve Orman Bakanlığı'nın talebiyle Ulusal İklim Değişikliği Strateji Belgesi'nin modellenmesi amacıyla bir çalışma daha yapmıştır. İklim Değişikliği Eylem Planı'nın hazırlık çalışmalarıyla paralel bir şekilde yürütülen araştırmada strateji belgesindeki temel eylemler birer poltika demeti haline getirilerek ve yine Markal modeli kullanılarak hangi eylemin ne kadar emisyon azaltımına neden olacağı ve bunun maliyetinin ne olacağı modellenmiş, bu çalışmanın sonuçları da Çevre ve Orman Bakanlığı ve DPT'nin yanı sıra Dışişleri Bakanlığı ile de paylaşılmıştır.

Ancak EDAM tarafından yapılan ve sonuçları ilgili kamu kurumlarına sunulan bu çalışma kamuo-

yuna açıklanmamıştır. DPT ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından EDAM'ın konuyla ilgili bir basın açıklaması yapmasına, makale hazırlamasına, ya da araştırmayı yürüten akademisyenlerin bu çalışmadan yola çıkan bilimsel bir makale yayımlamasına izin verilmemiştir. Bu nedenle Kyoto Protokolü'nün imzalanmasının ardından Türkiye'nin olası bir emisyon azaltımı potansiyelini belirleyen bu çalışmanın sonuçlarından ilgili kamu kuruluşlarının yöneticileri dışında kimsenin haberi olamamıştır. Bu gizlilik, EDAM ile çalışmayı ısmarlayan kamu kuruluşları arasında imzalanan anlaşmanın bir sonucudur ve Bakanlıkların verilerin açıklanmasının hedef belirleme yönünde uluslararası bir baskıya neden olacağı yolundaki endişesinden kaynaklanmıştır.

Bu çalışmaların ardından Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı da iklim değişikliğinin Türkiye'nin sanayi stratejisi üzerindeki etkilerini araştırması için EDAM'dan talepte bulunmuş, ancak finansman bulunamadığı için bu çalışma yapılamamıştır.

EDAM, iklim politikalarına kazan-kazan stratejisiyle bakılabileceğini, teknolojik dönüşümü hızlandıracak politikaların, hem ekonomik verimliliğe hem de sera gazı azaltımına hizmet ederek Türkiye'nin yeşil büyüme yoluna girmesini ve kısa vadede mesafe alabileceği düşük maliyetli iklim politikaları uygulamasını mümkün kılacağını savunmaktadır. Uluslararası iklim konferanslarına katılmayan EDAM, İDEP sürecine dahil olmuş ve çalıştaylara katılmıştır.

3.4.5. *Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim Derneği (SÜT-D)*

Yeni bir sivil toplum örgütü olan Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim Derneği, Adnan Menderes Üniversitesi İktisat Bölümü'nden Prof. Dr. Etem Karakaya, Kadir Has Üniversitesi Öğretim Üyesi ve ENİVA Başkanı Prof. Dr. Volkan Ediger, İstanbul Teknik Üniversitesi Kimya Mühendisliği Bölümü'nden Prof. Dr. Filiz Karaosmanoğlu, Hacettepe Üniversitesi Nükleer Enerji Mühendisliği Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Şule Ergün, Enerji Verimliliği Derneği (ENVER) genel sekreteri Yeşim Beyla, Gold Standard'dan Bahar Ubay gibi ağırlıklı olarak enerji ve iklim değişikliği alanında çalışan akademisyen ve uzmanlar tarafından 2013'te kuruldu.

Çevre, iklim değişikliği ve enerji alanında bir düşünce kuruluşu olarak çalışmayı planlayan Dernek, ilk olarak konferanslar düzenlemeyi hedeflemiş ve 2014'te İstanbul Karbon Zirvesi'ni organize etmiştir. Kamu kurumları ve özel sektörle yakın ilişki içinde çalışmayı ve politikaları etkilemeyi hedefleyen derneğin bu ilk etkinliği Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ve Ekonomi Bakanlığı tarafından desteklenmiştir. Diğer destekçiler arasında zirveye ev sahipliği yapan İstanbul Teknik Üniversitesi'nin yanı sıra İstanbul Sanayi Odası ve İstanbul Ticaret Odası gibi TOBB bileşenleri, EPDK, SPK ve EÜAŞ gibi kamu kurumları ve Marmara Belediyeler Birliği bulunmaktadır. Zirvenin sponsorluklarını ise Denizli Çimento, Akçansa, Zorlu Enerji, Coca Cola, Polisan gibi şirketler yapmıştır. Zirvenin ikincisi 2015'te düzenlenecektir.

İklim değişikliği, enerji ve sürdürülebilir tarım alt grupları olan ve kapasite geliştirme çalışmalarına öncelik vermeyi planlayan derneğin henüz bir proje veya yayını bulunmamaktadır. Dernek iklim değişikliği konusunda önceliği özel sektörün öncülüğüne ve çözüme yönelik rolünü artırmasına, bu anlamda da piyasa mekanizmalarına ve özellikle Türkiye'nin karbon piyasalarına katılmasına vermektedir.

3.4.6. *Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği*

Almanya'da 1980'lerde eyalet düzeyindeki vakıf oluşumlarının birleşmesiyle Yeşiller Partisi'ne yakın bir sivil toplum kuruluşu olarak kurulan Heinrich Böll Vakfı'nın Türkiye bürosu 1994'ten bu

yana faaliyetlerini sürdürmektedir ve son yıllarda dernek statüsü kazanarak Heinrich Böll Stiftung Türkiye Temsilciliği adını almıştır. Demokratikleşme, dış politika ve güvenlik ve ekoloji alanlarında çalışan Vakıf, iklim değişikliğiyle ilgili olarak daha çok enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji alanlarında toplantılar düzenlemekte ve raporlar yayımlamaktadır.

Türkiye Yeşilleri ile birlikte iklim değişikliğiyle ilgili iki konferans (2005'te İklim Değişikliği ve Küresel Adalet Konferansı ve 2007'de Kuraklık Sempozyumu) düzenleyen Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, 2009'da iklim değişikliğini 2 derecede sınırlamak için ortaya atılan küresel bir yaklaşım olan ve *EcoEquity*'den Paul Baer ve Tom Athanasiou ile Stokholm Çevre Enstitüsünden Sivan Kartha ve Eric Kemp-Benedict tarafından hazırlanmış olan Sera Kalkınma Hakları Çerçevesi'nin Türkçe çevirisini yayımladı. Derneğin enerji verimliliğiyle ilgili yayınları ise şunlardır: ERENE – Yenilenebilir Enerjiler İçin Bir Avrupa Ortaklığı (çeviri, 2008), Enerji Verimliliği Farkındalık Broşürü (2008), Enerji Verimliliği Teknik Kitapçık (2008).

Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, 2013 yılında da Tüketiciyi ve İklimi Koruma Derneği (TÜVİKDER) adına Önder Algedik tarafından hazırlanan İklim Değişikliği Eylem Planı Değerlendirme Raporu'nu desteklemiştir.

Dernek, uluslararası iklim zirvelerini de uluslararası Heinrich Böll Vakfı delegasyonuna katılarak takip etmekte, Türkiye'den sivil toplum kuruluşlarının katılımını desteklemekte ve zirveler sırasında günlük bültenler yayımlamaktadır.

3.4.7. *İstanbul Uluslararası Enerji ve İklim Merkezi (IICEC)*

Sabancı Üniversitesi bünyesinde 2010'da kurulan bir araştırma ve politika üretim merkezi olan İstanbul Uluslararası Enerji ve İklim Merkezi (IICEC), iklim politikalarını özellikle enerji boyutuyla, enerji politikalarını ise öncelikle enerji güvenliği, dış politika ve ulusal güvenliğin kesişim noktasında ele alan bir kuruluş olarak tanımlanmaktadır. IICEC'in yönetiminde kurumun Onursal Başkanı olan Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) Baş Ekonomisti Fatih Birol ve Yönetim Kurulu Başkanı olan Sabancı Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanı Güler Sabancı dışında Sabancı Üniversitesi Rektörü Nihat Berker ve enerji alanında faaliyet gösteren şirketler olan EnerjiSA, Alstom Türkiye, Shell Türkiye, Eren Holding, Zorlu Grubu, Akenerji, General Electric Türkiye, Siemens Türkiye, Genel Enerji ve Ciner Grubu'nun Yönetim Kurulu Başkanları ya da CEO'ları bulunmaktadır.[85]

IICEC, 2011'den bu yana her yıl Uluslararası Enerji Forumu'nu düzenlemektedir. Genellikle Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı, müsteşarlar ve uluslararası hükümet temsilcilerinin de katıldığı forumlarda, şirket yetkilileri, uzman ve akademisyenler tarafından uluslararası enerji piyasaları, küresel enerji politikaları gibi konuların ele alındığı oturumlar yapılmaktadır. Akademi ve özel sektör arasında bilgi alışverişi ortamı yaratarak kamu politikalarını etkileme amacı Forum dışında her yıl IICEC tarafından TÜSİAD'la işbirliği içinde Fatih Birol tarafından IEA'nın yıllık enerji raporunun (*World Energy Outlook*) sunumunun yapıldığı bir etkinlik düzenlenmekte ve raporun bir özeti Türkçe olarak yayımlanmaktadır.

Araştırma konuları arasında küresel doğal gaz piyasalarındaki gelişmeler (ve kaya gazı), petrol, doğal gaz, kömür ve yenilenebilir enerjinin jeopolitik, ekonomik ve uluslararası ilişkiler açısından değerlendirilmesi, enerji tedarik zincirinde risk yönetimi, iklim değişikliği, su ve risk yönetimi gibi konular olan kuruluş, önümüzdeki dönemde politika raporları yayımlamayı hedeflemektedir.

85 IICEC hepsi yönetim kurulunda temsil edilen 10 şirketin üye olduğu IICEC Topluluğu adında bir yapılanma oluşturmuştur. Bu yapıda EnerjiSA ve Alstom eş başkanlar, diğer 8 şirket ise üyelerdir.

3.4.8. *Hidropolitik Akademi*

Daha önce Toprak Su Enerji Çalışma Grubu adıyla ağırlıklı olarak su ve enerji politikalarına yönelik makale ve haberlerin yayımlandığı bir web sitesi kuran bir grup uzman ve akademisyenin 2013 yılında kurduğu Hidropolitik Akademi, iklim değişikliğinin su politikaları üzerindeki etkisiyle ilgilenmektedir. DSİ'de Araştırma ve Plan Daire Başkanlıkları'nda çalıştıktan ve yöneticilik yaptıktan sonra 2007'de emekli olan inşaat mühendisi Dursun Yıldız'ın öncülüğünde kurulan grupta, uzun yıllar Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nde iklim politikaları konusunda çalışmış olan Prof. Dr. Murat Türkeş ve daha çok su alanında uzmanlaşmış akademisyen ve eski DSİ yöneticileri yer almaktadır.

İklim değişikliği ve su yönetimini çok disiplinli bir anlayışla ele almayı amaçlayan grup, Türkiye'de iklim değişikliğiyle ilgili sektörlerin tümünün bir şekilde suyla bağlantılı olduğunu, bu nedenle Türkiye'de su yönetimi iyi çalışan işlevsel bir yapıya kavuşturulmadığı, etkin bir Su Yasası çıkarılmadığı, tarımda kullanılan su iyi yönetilmediği ve konu sınır aşan sular sorununu da içerecek bir kapsamda ele alınmadığı sürece iklim politikalarının etkili olamayacağını ve Türkiye için uyumun en önemli konu olduğunu savunmaktadır. Metinlerinde iklim değişikliği için genellikle "iklim düzensizlikleri" kavramını kullanan grup, "iklim düzensizliğinin ortaya çıkaracağı tehditlerin sonuçlarının azaltılmasının politik bir öncelik olması gerektiğini" vurgulamaktadır.

Henüz herhangi bir rapor yayımlamayan grup, Hidropolitik Akademi web sitesinde üyelerinin makalelerini yayımlamakta, ayrıca basına demeç ve röportajlar vererek ve kamu kesiminde suyla ilgili toplantılara katılarak görüşlerini kamuoyuna iletmektedir.

3.5. Meslek ve Uzmanlık STK'ları

3.5.1. *Su Vakfı*

Suyun önemine, verimli ve tasarruflu kullanılmasına ilişkin farkındalık yaratmak ve su sorunlarının çözümüne katkıda bulunmak amacıyla 1994'te kurulan Su Vakfı, daha sonra çalışma alanları arasına yenilenebilir enerji konusunu da eklemiştir. İstanbul Teknik Üniversitesi Meteoroloji Mühendisliği Bölümü'nün eski başkanı ve halen İTÜ İnşaat Mühendisliği Bölümü öğretim üyesi olan Prof. Dr. Zekai Şen öncülüğünde kurulan Vakıf, genelde meteoroloji ve hidroloji alanında çalışan akademisyen ve mühendislerden oluşmaktadır. Kamu kurumlarına ve üniversitelere yönelik teknik eğitimler, ilk-orta öğretim öğrencilerine ve halka yönelik iklim değişikliği ve su kaynaklarının korunmasına yönelik eğitimler, araştırma projeleri ve yayın çalışmaları yapan Vakıf, ayrıca iki yılda bir konuyla ilgili bilimsel bir kongre olan ve üçüncüsü 2013'te yapılan Türkiye İklim Değişikliği Kongresi'ni (TİKDEK) düzenlemektedir. Vakıf ayrıca 1994'te bu yıl dokuzuncusu yapılan Ulusal Temiz Enerji Sempozyumu'nu (UTES) başlatmıştır.

Su Vakfı'nın iklim değişikliği alanında yaptığı öncelikli işlerden biri, IPCC'nin 2007'de yayımlanan 4. Araştırma Raporu'nun 2. Bölümü'nün (iklim değişikliğinin etkileri) yazarlarından biri olan Vakıf Başkanı Zekai Şen ve arkadaşlarının yazılımını yaptığı bir iklim modeli kullanılarak yapılan iklim değişikliği projeksiyonu çalışmalarıdır. Hazır programlarla yapılan iklim modellerinin Türkiye coğrafyasına yeterince uygun olmadığını düşünen ve bu nedenle kendi hazırladıkları modeli kullanan Su Vakfı, bu yöntemle iklim değişikliğinin su kaynaklarına etkisi üzerine bir rapor hazırlamıştır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve İSKİ'nin talebi üzerine yapılan araştırma sonucunda yazılan İstanbul ve Türkiye'nin Su Kaynakları Üzerinde İklim Değişikliğinin Etkileri Sonuç Raporu'nda, küresel Genel Dolaşım Modeli (*General Circulation Model*) Türkiye verilerine indirgenerek 2000-2050 yılları arasında İstanbul'un

su kaynaklarına ilişkin yağış ve akış paternleriyle kuraklık dönemleri tahmin edilmeye çalışılmıştır.

Su Vakfı'nın iklim değişikliği alanında yaptığı yayınlar ise şunlardır: İklim Değişikliğinin Su ve Enerji Kaynaklarımıza Etkisi, Bildiriler Kitabı (2005); İklim Değişikliği, Yerel Yönetimler ve Sektörler – Zekai Şen (2009); İklim Değişikliği, Tatlı Su Kaynakları ve Türkiye - Zekai Şen, (2009); Kuraklık Afet ve Modern Hesaplama Yöntemleri - Zekai Şen (2009); Türkiye İklim Değişikliği Kongresi (TİKDEK) bildiri kitapları (2009, 2011, 2013).

İklim değişikliğinin su kaynaklarına etkisi konusunda kamu kuruluşlarına destek olan Vakıf daha çok Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Enerji Bakanlığı tarafından komisyon toplantılarına davet edilmekte ve görüşlerini aktarmaktadır. 2010'da Türkiye'de düzenlenen Dünya Su Forumu için İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından danışman olarak görevlendirilen Vakıf, İSKİ ve AKOM ile diğer bazı kurumlara zaman zaman danışmanlık desteği vermektedir.

3.5.2. *Enerji Ekonomisi Derneği*

Uluslararası Enerji Ekonomisi Birliği'nin Türkiye kolu olarak 2005'te kurulan Enerji Ekonomisi Derneği (EED), amacını enerjinin temiz, ucuz, verimli ve güvenilir bir şekilde üretimi, iletimi, dağıtımı ve tüketimi ile ilgili her türlü araştırma, teknoloji ve politika konularının tartışılabileceği platformlar oluşturmak, farklı aktörler arasında sinerji yaratmak ve karar vericilere yardımcı olmak şeklinde tanımlamaktadır. Üye profili mühendislik ve ekonomi bölümleri ağırlıklı olmak üzere enerji alanında çalışan akademisyenlerden ve özel sektör yöneticilerinden oluşan Dernek, seminer, söyleşi, panel ve konferanslar düzenlemektedir. Uluslararası Enerji Ekonomisi Birliği'nin Dünya Konferansı'nı 2008'de Türkiye'de düzenleyen Dernek, aynı etkinliği 2015'te ikinci kez yapmaya hazırlanmaktadır. Dernek Başkanı Gürkan Kumbaroğlu 2014'te Uluslararası Enerji Ekonomisi Birliği'nin de başkanlığına seçilmiştir.

Dernek üyelerinin ve yöneticilerinin iklim değişikliği alanında proje ve araştırma çalışmaları olmakla birlikte,[86] bunlar dernek adına yapılmamaktadır. Yine de bir uzmanlık derneği olarak, üye ve yöneticilerinin yaptığı araştırmalarla dernek arasında, en azından kamuoyunun algılaması açısından bir ilişki kurulduğu söylenebilir. İklim değişikliği alanında, uluslararası müzakereleri takip eden Dernek, UNFCCC'ye araştırma sivil toplum örgütü (RINGO) olarak Türkiye'den akredite olan kuruluşlardan biridir.

İklim değişikliği konusunda kamuoyunda en çok Kyoto Protokolü tartışmaları sırasında görünür olan EED, Türkiye'nin Kyoto Protokolü'ne taraf olması yönünde görüş açıklamış, bu konuda aktif bir çalışma yürütmüştür. Özellikle tartışmanın ekonomi yönüne ağırlık veren Dernek, Kyoto'ya taraf olmanın Türkiye'ye ekonomik olarak ağır yük getireceği görüşüne karşı çıkmıştır. Kyoto tartışmalarının sürdüğü 2007-2008'de gazetelere çok sayıda demeç veren Dernek Başkanı Prof. Dr. Gürkan Kumbaroğlu "Türkiye'nin bir sayısal emisyon indirim yükümlülüğü üstlenmeden Kyoto Protokolü'ne bir an önce taraf olmasının, ulusal ekonomiye zarar vermeden sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmaya katkı sağlayacağına inanmaktayız. Türkiye'nin taraf olması çok önemli. İkinci yükümlülük dönemi için yapılacak müzakere katılımını sağlayacak. Türkiye, şu anda dışarıdan ancak izleyici olarak katılıyor. Oysa o zaman kendi ulusal çıkarlarını savunabilecek bir durumda olacak. Daha avantajlı olacak" şeklinde görüşlerini belirtmiştir.

Nükleer enerjinin Türkiye'nin enerji politikaları için gerekli olduğunu savunan Enerji Ekonomisi Derneği, Akkuyu Projesi'yle ilgili eleştirilerini de basın açıklamasıyla duyurmuştur.

86 Bunların en iyi bilineni, Gürkan Kumbaroğlu'nun 2009-2011'de EDAM adına yürütücülerinden olduğu DPT ve Çevre ve Orman Bakanlığı için yapılan ancak Bakanlığın engellemesi nedeniyle sonuçları kamuoyuna açıklanmayan İklim Değişikliği Ekonomik Etki Analizi araştırmasıdır.

3.5.3. *Eurosolar Türkiye*

Merkezi Almanya'da bulunan Avrupa Yenilenebilir Enerji Birliği (*Eurosolar*) 1988'de kurulmuştur. Yenilenebilir enerjinin yaygınlaştırılması için politik ve ekonomik eylem planları geliştirmeyi amaçlayan ve yüzde 100 yenilenebilir enerji fikrini savunan, ayrıca yenilenebilir enerjinin depolanması, kentlerde enerji dönüşümü, elektrikli taşıtlar gibi konularda çalışan Eurosolar ağının Avusturya, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Fransa, Almanya, Macaristan, İtalya, Lüksemburg, Rusya, İspanya, Ukrayna ve Türkiye'de örgütleri vardır.

Eurosolar Türkiye, 1996 yılında başlayan Sarıgerme Yenilenebilir Enerji Atölyelerini hayata geçiren bir grup akademisyen ve uzman tarafından 2002'de kurulmuştur ve yaklaşık 50 üyesi bulunmaktadır. Halen Eurosolar ağının en aktif bileşenlerinden biri olan Eurosolar Türkiye, 5 yıldan bu yana her sene %100 Yenilenebilir Enerji sloganıyla Uluslararası Yenilenebilir Enerji Konferansları'nı (IRENEC) düzenlemektedir. Sektörel bir enerji örgütü değil bağımsız bir sivil toplum kuruluşu olan Eurosolar Türkiye, özellikle Kurucusu, Başkanı ve Uluslararası Eurosolar'ın Mütevelli Heyeti Üyesi Prof. Dr. Tanay Sıdkı Uyar'ın çalışmalarıyla; Uyar'ın TÜRÇEP, Temiz Enerji Platformu, yerel çevre dernekleri gibi kuruluşların düzenlediği toplantılarda sivil topluma yönelik olarak verdiği çok sayıda seminer ve medyadaki yazı ve konuşmalarıyla kamuoyuna dönük olarak yenilenebilir enerjiyi anlatan, yüzde 100 yenilenebilir enerji fikrinin mümkün olduğunu savunan, bu alanda politika geliştirilmesine öncülük eden bir sivil toplum aktörü olarak ön plana çıkmaktadır. Kuruluşun iklim değişikliği çalışmaları, uygulanabilir yenilenebilir enerji politikalarının geliştirilmesi üzerinden azaltım politikalarına hizmet edecek şekilde kurgulanmıştır. İklim Ağı'na üye olan Eurosolar Türkiye, UNFCCC'ye akredite olmamakla birlikte uluslararası iklim konferanslarını da düzenli olarak takip etmektedir.

Eurosolar Türkiye küçük çaplı ya da fosil yakıta dayalı enerji üretimiyle birlikte yenilenebilir enerji üretimini değil, sadece yenilenebilir enerji üretimini savunmaktadır. Bunun mevcut ve geliştirilmekte olan teknolojiler sayesinde ve enerjinin etkin kullanımıyla birlikte mümkün ve hemen uygulanabilir olduğunu, Avrupa'da bazı ülkelerin yaptığı gibi yüzde 100 yenilenebilir enerji hedefinin konmasının iklim değişikliğine karşı mücadelede geliştirilebilecek en anlamlı politika olduğunu savunan Dernek, bunu da "%100 Yenilenebilir Enerji "sloganıyla dile getirmektedir. Kamu kuruluşlarıyla yenilenebilir enerji konusunda görüş verme düzeyinde ilişkisi olan Eurosolar Türkiye, İDEP sürecine davet edilmemiştir.

3.5.4. *Temiz Enerji Vakfı (TEMEV)*

Hacettepe Üniversitesi'nde yürütülen Tükenmez Enerji Adası Projesi çalışmaları sırasında TÜBİTAK'a yakın bir vakıf olarak 1994'te kurulan Temiz Enerji Vakfı "temiz ve tükenmez enerjilerin yaygın, etkin ve verimli kullanımını sağlayacak", Ar-Ge ve uygulama, eğitim ve yayın çalışmaları yapmak ve desteklemek üzere yenilenebilir enerjiler alanında uzman mühendis ve akademisyenler tarafından kurulmuş bir kuruluştur. İklim değişikliğine özel bir çalışma yapmamakla birlikte, yaptığı uygulama projelerini iklim politikaları alanında çözüm örnekleri olarak ortaya koymakta ve iklim politikalarıyla ilgili toplantılara katılmaktadır. 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) hazırlık çalışmaları kapsamında oluşturulan İklim Değişikliği Özel İhtisas Komisyonu bunlar arasında sayılabilir.

AB ve UNDP desteğiyle de projeler yürüten Vakıf, iklim değişikliğine yönelik projeler olarak GEF Küçük Destek Programı desteğiyle 1999'da Kocaeli BM Çadır Kentinde Temiz ve Tükenmez Enerji Birimleri ve Bilim Parkı Yapımı Projesi, 2011-2014'te ise Güneş Enerjili Göl Tipi Bot Tasarlanması ve Yapımı ile Kayseri Bisiklet Projesi'ni yürütmüştür.

3.5.5. *Ekonomi Gazetecileri Derneği*

Bir gazetecilik meslek örgütü olan Ekonomi Gazetecileri Derneği 2007'de, merkezi Ankara'da olan Ekonomi Muhabirleri Derneği'nden ayrılan bir grup gazeteci tarafından İstanbul'da kurulmuştur. Her yıl Küresel Isınma Kurultayları'nı düzenleyen Dernek, iklim değişikliği konusunda kamuoyunda farkındalık yaratmak için istikrarlı biçimde çalışmalar yürüten sivil toplum kuruluşlarından biridir. İlki 7 Mayıs 2008'de, ikincisi 7 Mayıs 2009'da Türkiye Gazeteciler Cemiyeti tarafından düzenlenen Kurultay, toplantıların düzenlenmesine öncülük eden Celal Toprak'ın TGC yönetiminden ayrılması ve EGD Yönetim Kurulu başkanı olmasının ardından, etkinliğin üçüncü kez yapıldığı 2010 yılından itibaren Ekonomi Gazetecileri Derneği tarafından organize edilmektedir.

Ekonomi muhabirlerinin basında uzmanlaşan en geniş kesimlerden biri olduğu belirtilmektedir ve derneğin ekonomi muhabirleri ve konuyla ilgili diğer gazetecilerden oluşan 800'e yakın üyesi bulunmaktadır. Bugüne dek 6 kez düzenlenen Küresel Isınma Kurultayları'nda yüzden fazla medya mensubu konuşmacı olarak yer almıştır. Dernek, kurultayın amacını iklim değişikliği konusunda farkındalığı artırmak, bunu da medyadan başlatmak olarak açıklamaktadır. Konunun medyada yeterince yer almamasının en önemli nedeninin bilgi eksikliği olduğu düşüncesinden yola çıkan Dernek, çevre haberleriyle ilgilenen kesimlerden biri olan ekonomi muhabirlerinden başlayarak tüm gazetecilerin iklim değişikliği konusunda bilgi sahibi olmasını ve daha fazla ve daha doğru haber yapılmasını hedeflemektedir. Kurultay fikrinin 2006-2007 kuraklığı nedeniyle konuyla ilgili duyarlığın artması olduğu, kurultayın isminin iklim değişikliği değil, küresel ısınma olmasının da, kamuoyu ve gazeteler tarafından daha kolay algılanması amacıyla tercih edildiği belirtilmektedir.

Bilimsel danışmanlığını İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi'nden Prof. Dr. Doğanay Tolunay'ın yaptığı kurultaylarda bilim insanları, özel sektör temsilcileri, sivil toplum örgütü üyeleri ve gazeteciler konuşmakta, her yıl konuyla ilgili haber yapan gazeteciler Dernek tarafından verilen teşekkür plaketleriyle teşvik edilmektedir. Ayrıca kurultay haberinin basında yer alması, kurultay hazırlık sürecine gazetecilerin katılması, hazırlık sürecinde bilim insanları ve gazetecilerin bir araya gelmesi gibi faydalar sağlandığı belirtilmektedir. Her Kurultay sonunda bir sonuç bildirgesi ve konuşmaların yer aldığı bir kitap yayımlanmaktadır. Konuyla ilgili yaptıkları çalışmaları ve projeleri aktarmalarına ortam sağlanarak teşvik edilmeleri amaçlanan şirketler de kurultayın hedef kitleleri arasında bulunmakta, yaklaşık 150 şirket düzenleme kurulunda yer almaktadır. Ayrıca Boğaziçi Üniversitesi, İTÜ, İstanbul Ticaret Üniversitesi gibi üniversiteler ve İstanbul Sanayi Odası ile de işbirliği yapılmaktadır.

3.5.6. *Türkiye Ormancılar Derneği*

Türkiye'nin en eski ikinci sivil toplum örgütü olan Türkiye Ormancılar Derneği, "Orman Mekteb-i Alisi Mezunları Cemiyeti" adıyla 1924'te kurulmuştur. Derneğe orman mühendisleri ve ormancılık alanında çalışan teknik elemanlar üye olmaktadır. Ormancılıkla ilgili kongre ve seminerler düzenleyen ve yayınlar yapan derneğin iklim değişikliği konusunda yaptığı en önemli çalışma 13-14 Aralık 2007'de İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi ile birlikte düzenlediği Küresel İklim Değişimi ve Su Sorunlarının Çözümünde Ormanlar Sempozyumu'dur. Sempozyumda sunulan bildiriler bir kitap olarak da yayımlanmıştır.

Türkiye Ormancılar Derneği GEF Küçük Destek Programı OP5 projeleri (2011-2014) kapsamında iklim değişikliğiyle ilgili iki de proje yürütmüştür: Yenice Ormanlarında İklim Değişikliğinin Etkilerinin Azaltılması ve Doğal Öyküler. Ayrıca Ankara Kalkınma Ajansı desteğiyle Ankara Ormanları için İklim Değişikliğine Uyum ve Azaltım Önerileri: Orman Ekosistemleri Projesi yapılmıştır.

4. Özel Sektör

4.1. *İklim Platformu*

İklim Platformu TÜSİAD ve REC Türkiye tarafından kurulan ve yaklaşık 20 büyük şirketin üyesi olduğu bir özel sektör ağıdır. Platform, şirketlerin üst düzey yöneticileri arasında kurulmuştur ve böylece sadece şirketlerin kurumsal yapısında ve yönetim düzeyinde konuyla ilgili bölümlerin bulunması ya da ilgili konularda raporlamaların yapılmasıyla değil, iş dünyasının iklim değişikliğine ilişkin farkındalığının artırılmasıyla ilgilenmektedir. "Türkiye'nin düşük karbon ekonomisine geçişini desteklemeyi ve rekabet güçlerini artırmayı" hedefleyen İklim Platformu, özellikle 2013'e kadar çeşitli toplantılar ve uluslararası zirvelere yönelik etkinlikler düzenlemiştir, ancak son zamanlarda aktivitesi azalmış gibi görünmektedir.

Sekreteryası REC Türkiye tarafınan yürütülen İklim Platformu'nun sözcüsü Koç Holding Dayanıklı Tüketim Grubu Başkanı ve Arçelik Genel Müdürü Levent Çakıroğlu'dur. İklim Platformu'nun kamuoyuna yönelik yaptığı en önemli çalışma 2012-2013'te CNN Türk televizyonunda yayımlanan "İklim Ekranı" başlıklı kısa programlardır. Genelde iklim platformu üyesi şirketlerin CEO'larının ve üst düzey yöneticilerinin konuk olduğu program dizisinde şirketlerin iklim değişikliği hakkındaki görüş ve çalışmalarına yer verilmiştir.

İklim Platformu'nun yaptığı etkinlikler arasında üye şirketlerin üst düzey yöneticilerinden oluşan iklim liderleri grubunun, Türkiye'den ve yurtdışından bakanlar ve önde gelen kişilerle bir araya gelerek iklim politikalarını tartıştıkları yuvarlak masa toplantıları sayılabilir. Bunlara örnek olarak 22 Kasım 2013 tarihinde İstanbul'da ABD Enerji Bakanı Ernest Moniz'in katılımıyla yapılan yuvarlak masa toplantısı verilebilir.

İklim Platformu'nun düzenlediği toplantılar arasında, hepsi İstanbul'da yapılmak üzere, 13 Temmuz 2009'da Kopenhag'a Doğru Türk İş Dünyası Sohbetleri, 13 Kasım 2009'da İklim Değişikliği: Bilim, Siyaset, İş ve Medya Dünyası'na Yansımaları Konferansı, 23 Kasım 2009'da Türkiye'de Düşük Karbon Ekonomisine Geçiş İçin Arayışlar Konferansı, 24 Nisan 2013'te İklim Değişikliğinin İş Dünyası Üzerindeki Etkileri ve Gelişmekte olan Piyasalardaki Algısı: Fırsatlar ve Gelecek Senaryoları Toplantısı sayılabilir.

İklim Platformu Eylül 2010'da Önder Algedik tarafından hazırlanan "21. yy Uygarlığını Yakalamak Düşük Karbon Ekonomisine Geçişte Teknoloji - Finans - Tedarik Zinciri" başlıklı bir rapor yayımlamıştır. "Düşük karbon ekonomisi olarak tanımlanan yeni ekonomik modelin geliştirilmesiyle, sera gazlarına olan bağımlılığı azaltan yeni bir ekonomik dönüşüm başlamıştır" tespiti yapılan raporda, iklim dostu teknolojilerin yaygınlaştırılmasının düşük karbon ekonomisine geçişin ön şartı olduğu belirtilmekte ve "Kullanımda olan teknolojilerin yaygınlaştırılması için pazarın oluşturulması, ürün ve hizmete dönüşmemiş teknolojiler için Ar-Ge ve inovasyon desteğinin sağlanması ve yeni teknolojilerin geliştirilmesi için de uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi gerekmektedir. Kamunun mevzuat alanında desteği, yine kamunun kendi ihtiyaçlarını düşük karbonlu ürünler ile sağlaması ve diğer destekler gerekli en temel politikalar olarak tanımlanabilir" denmektedir. Raporda Türkiye'nin iklim politikalarıyla ilgili olarak "(...) Türkiye'nin iklim değişikliği süreçlerine geç katılımı aynı zamanda ekonomik kayıp anlamına gelmektedir. (...) Türk İş Dünyası, teknoloji konusundaki birikimini artırarak (...) düşük karbon ekonomisine geçiş sürecinde öncülüğünü göstermelidir. Türkiye ekonomisi küresel tedarik zincirinde önemli bir role sahiptir. Yeni küresel iklim dostu girişimlerin ve ilgili mevzuat alanlarının uluslararası ticarette uygulamaya girmesi ile birlikte hem sektörün sürdürülebilirliğinin sağlanması hem de küresel rekabet gücünün geliştirilmesi için gelişmeler yakından takip edilmelidir" denmektedir. Özetle

İklim Platformu'nun iklim politikalarına yaklaşımının girişimin kurucularından TÜSİAD'la paralellik gösterdiği söylenebilir.

Son olarak 2014'te İklim Platformu ve REC Türkiye ortak imzasıyla ve Price Waterhouse Coopers ile birlikte İklim Değişikliği CEO Algı Araştırması yapılmış ve sonuçlar "Türk İş Dünyası Liderlerinin İklim Değişikliğine Yanıtı" başlığıyla açıklanmıştır. Araştırmada farklı sektörlerden 50 kurumsal şirket ile temasa geçilerek soru formları gönderilmiş, 25 şirketin CEO'ları yanıt vermiştir. Sonuçlara göre ankete katılan şirketlerin yüzde 96'sının iklim değişikliği konusunda strateji geliştirdiği, yüzde 84'ünün de iklim değişikliğinden kurumsal olarak etkilendiklerini (yüzde 56 doğrudan, yüzde 40 yasal düzenlenmelerden etkilenme) düşündükleri sonucu alınmıştır. Şirketlerin yüzde 36'sının CEO'ları iklim değişikliği ile ilgili yapılacakları bir fırsat, yüzde 20'si itibar sağlayıcı bir etken olarak görmektedir.

4.2. *Türk Sanayici ve İşadamları Derneği (TÜSİAD)*

Özel sektörün ve sanayicilerin en önemli sivil toplum örgütlerinden biri olan TÜSİAD, "iş dünyasını temsil etmek amacıyla" 1971'de kuruldu. Halen yaklaşık 600 üyesi olan TÜSİAD, kuşkusuz, üyesi olan özel sektör kuruluşlarının görüşlerini temsil etmektedir. Ancak üyeleri ve yöneticileri Türkiye'nin önde gelenleri arasında olduğu için (TÜSİAD'da üyelik şirket bazında değil, şirket yapısına göre değişen bir temsiliyet biçimi ile kişiseldir) temsil ve etki gücü yüksektir.

TÜSİAD'da her Yönetim Kurulu üyesi bir komisyonun başkanıdır ve "...sürdürülebilir çevre dengesinin benimsendiği bir toplumsal düzenin oluşmasına ve gelişmesine katkı sağlama"yı amaçları arasında sayan Dernek'te Sanayi ve Tarım Komisyonu altında faaliyet gösteren bir Çevre Çalışma Grubu bulunmaktadır. İklim değişikliği de bu çalışma grubunun öncelikli konuları arasında yer alır. Çevre Çalışma Grubu içinde bir İklim Değişikliği Alt Çalışma Grubu da bulunmaktadır. Her çalışma grubunda yaklaşık 20 TÜSİAD üyesi ve uzmanlar yer alır. Ancak Enerji gibi bazı çalışma gruplarında üye sayısı yüze kadar çıkabilmektedir. Çalışma gruplarındaki şirketler, yönetim kurulu üyeleri, CEO'lar ya da üst düzey yöneticiler tarafından temsil edilir.

İklim değişikliği TÜSİAD üyeleri tarafından "sosyal olduğu kadar ekonomik de olan stratejik bir risk unsuru" olarak görülmektedir ve bir şirketin kurumsal yapısı ne kadar güçlüyse bu risklerle ilgili algısının o kadar yüksek olduğu, TÜSİAD'ın da kurumsallık düzeyi yüksek şirketlerin temsilcilerinden oluşan bir kuruluş olarak iklim değişikliği konusundaki farkındalık düzeyinin yüksek olduğu belirtilmektedir. TÜSİAD bu farkındalığı artırmak amacıyla REC Türkiye ile birlikte İklim Platformu'nun kurulmasına öncülük etmiştir.

TÜSİAD, İş Dünyası STK'sı (BINGO) olarak UNFCCC'ye akredite bir kurumdur ve 2008 yılındaki Poznan Zirvesi'nden (COP 15) bu yana her yıl iklim zirvelerine katılarak, her zirvenin ardından değerlendirme toplantıları düzenlemektedir. 2012 Doha Zirvesi'nde (COP 18) "Türkiye'de Düşük Karbon Ekonomisine Geçiş ve Özel Sektörü Rolü" başlıklı bir yan etkinlik düzenleyen ve 2013 Varşova Zirvesi'nin (COP 19) ardından bir bilgi notu yayımlayan TÜSİAD, iklim zirvelerine katılan şirket derneklerinin bir araya geldiği, ABD Ticaret Odası tarafından yönetilen ve 20 ülkeden benzeri örgütlerden oluşan Enerji Güvenliği ve İklim Değişikliği Üzerine Büyük Ekonomiler Forumu'nun (*Major Economies Business Forum on Energy Security and Climate Change)* da üyesidir.

2010'dan bu yana İDKK (İDHYKK) üyesi olan TÜSİAD, toplantılara aktif olarak katılmaktadır. Hem İD(HY)KK içinde, hem de Bakanlıklar'ın düzenlediği toplantılara katılarak, mevzuat ve politika hazırlıklarında görüş bildirerek iklim

politikalarında etkili olan TÜSİAD tartışılan konu hakkındaki görüşünü belirlemeden önce üyeleriyle toplantılar düzenlemekte ve konsensus sağlamaktadır. Çevre Çalışma Grubu'nda, alınacak kararlardan en çok etkilenecek olan karbon emisyonları yüksek sektörlerin (çimento, enerji gibi) temsilcileri özellikle aktiftir. Türkiye'nin gelişmiş ülkelerden daha az sorumluluğu olan gelişmekte olan bir ülke olduğu konusunda resmi görüşle aynı çizgide olan Dernek, hedef alma konusunda da, tüm ülkelerin parçası olduğu bir anlaşmayı zorunlu görmektedir. Ancak TÜSİAD'ın iki noktada açık bir pozisyon takip ettiği söylenebilir.

Birinci olarak Kyoto Protokolü'nün onaylanması tartışmalarının sürdüğü dönemde (sürecin sonuçlanması sırasında da olsa) Protokol'e taraf olma konusunda açık görüş belirtmiştir. Bu anlamda özellikle TOBB'dan farklı bir tutum aldığını not etmek gerekir. İlk olarak 8 Nisan 2005'te Boğaziçi Üniversitesi'nde Türkiye'nin Kyoto Protokolü'ne taraf olması konusunda olumlu görüşte olduğu bilinen Etem Karakaya ve Semra Cerit Mazlum gibi akademisyenlerin katıldığı "Kyoto Protokolü, Avrupa Birliği ve Türk İş Dünyası" başlıklı bir panel düzenleyen Dernek, Türkiye'nin Kyoto'ya taraf olmasına dair kanunun TBMM Dışişleri Komisyonu'na sevk edilmesinin ardından, 16 Haziran 2008'de AB sürecine de atıfta bulunan bir basın açıklaması yaparak, görüşünü şu şekilde açıklamıştır:

> "Kyoto Protokolüne taraf olan ülkeler 2009'da başlayacak yeni sürecin şekillendirilmesine ilişkin çalışmalara başlamıştır. Bu sürece dahil olmak isteyen ülkeler 2008 sonuna kadar, Kyoto Protokolü'nü imzalamak zorundadır. İmzalamayan ülkeler ise bundan sonraki dönemde şartları olduğu gibi kabullenmek zorunda kalacaktır. Dolaysıyla, Türkiye'nin sera gazlarının azaltılmasına yönelik yeni dönemle ilgili hazırlıklarda çekinceleri ve şartlarını müzakere edebilmesi için Kyoto Protokolünü onaylaması gerekmektedir. Türkiye, Protokolü imzalasa dahi süreç halihazırda başladığı için teknik olarak 2008-2012 aralığında herhangi bir yükümlülük altında olmayacaktır. Ancak, Kyoto Protokolü'nün imzalanması 2012 sonrası süreçte yeni düzenin şekillendirilmesinde Türkiye'yi söz sahibi kılacaktır. Halihazırda, AB ile müzakere sürecinde olan Türkiye'nin AB'nin taraf ve lokomotifi olduğu Kyoto Protokolü'nü er ya da geç imzalaması gerekecektir. Ancak, Kyoto Protokolü'ne taraf olmak AB üyeliği için zorunlu bir adım olarak algılanmamalıdır. Sera gazı emisyonlarının uluslararası bir çaba ile azaltılması için sorumluluk ve vizyon sahibi bir ülke olarak Türkiye de kendine en uygun koşullarda ivedilikle taraf olmalıdır."

TÜSİAD'ın konuyla ilgili aldığı ikinci pozisyon, sanayi için yenilikçi bir dil olan düşük karbon ekonomisini telaffuz etmesidir. Aynı basın açıklamasında "Sanayi, ulaşım ve enerji sektörlerinde çevreyle dost teknikler ve temiz teknoloji üretim birimleri kullanılarak çevresel ve ekonomik sürdürülebilirlik sağlanabilir. Bu yolla, rekabetçi avantaj ve hammadde verimliliği yaratılacaktır. Bu sayede üretim kalitesini yükselten Türkiye, düşük teknolojili üretim yapan ülkelere karşı da ciddi bir rekabet avantajı elde edebilecektir" denmektedir. TÜSİAD, Kopenhag Zirvesi öncesinde 20 Şubat 2009'da "Türkiye'de İklim Değişikliği Politikası ve Yönetimine İlişkin Tüsiad Görüşü" başlıklı bir belge yayımlamıştır. Bu belgede "2006 yılı sonu yapılan son değerlendirmeler Türkiye'de CO_2 artışının ciddi bir seviyeye geldiğini göstermektedir" denmekte ve Türkiye'nin Kyoto Protokolü'ne taraf olmasının son derece önemli bir adım olduğu tekrarlanarak, "İklim Değişikliği İle Mücadelede Türkiye'nin Yapması Gerekenler" başlığı altında şu görüşler belirtilmektedir: "(...) sanayi-çevre dengesini koruyacak etkin bir iklim değişikliği stratejisine

ihtiyaç duymaktadır. (...) 2012 sonrası uluslararası iklim değişikliği müzakereleri çerçevesinde (..) ülkemizin sanayi ve gelişmişlik düzeyi göz önünde bulundurularak sürdürülebilir kalkınmamızı ve refahımızı tehlikeye atacak taahhütlerden kaçınılmalıdır. (...) İklim değişimi ile mücadele programı altında özellikle mühendislik, rüzgar ve güneş enerjisi, yalıtım malzemeleri ve benzeri konularda yapılacak yatırımların yanı sıra enerji sektöründe önemli azalmalar beklenmelidir, (...) gönüllü karbon mekanizmalarına ilişkin kurumsal ve yasal altyapı çalışmaları yapılmalı, emisyon hesaplanması ve kaydına ilişkin işlemler yasal mevzuat çerçevesinde uyumlaştırılmalıdır (...)."

Görüş belgesinde "Gelişmekte olan Türk Sanayisi için enerji ihtiyacı ve bu artış ile beraberinde karbon dioksit emisyonlarının azaltılması(nın) bugün için mümkün" olmadığını belirten TÜSİAD, "ancak Türkiye, Kyoto Protokolüne taraf ülke olarak, iklim değişiminin adaptasyon stratejilerini başarı ile uygulayan ve sürdürülebilir kalkınma için hedeflerini yeniden belirleyen, yenilenebilir enerji kaynaklarını geliştiren, enerji sektöründe teknik verimliliği artıran, mevcut kömüre dayalı enerji santrallarını rehabilite eden, orman alanlarını artıran, enerji verimliliği ve karbon yoğunluğunun etkisini göz önüne alan ve en önemlisi de eski anlayışları geride bırakacak bir Emisyon Azaltım programını başarı ile uygulayan bir ülke olmak durumundadır" demektedir.

TÜSİAD bu kapsamda Aralık 2012'de İklim Platformu'nun katkılarıyla "Düşük Karbon Ekonomisine Geçiş: İklim Değişikliği Müzakereleri ve Özel Sektörün Rolü" başlıklı bir rapor yayımlamış ve Doha Zirvesi'ne (COP 18) aktif bir şekilde katılarak bir de yan etkinlik düzenlemiştir. Raporda özellikle şu görüşlerin altı çizilebilir:

> "Türkiye, uluslararası toplumun sorumlu bir üyesi olarak, sera gazı emisyonlarının azaltılması için kendi ulusal şartlarına uygun bir şekilde sorumluluk alarak, yeni düzende üzerine düşen rolü etkili şekilde yerine getirmelidir. Ancak, iklim değişikliğine uyum ve emisyon azaltımı için alınacak önlemlerin toplam maliyetinin büyük bir kısmının özel sektör tarafından karşılanması gerekeceği unutulmalıdır. Yeni iklim rejiminde rekabetçi bir ülke olabilmek adına özel sektör yatırımlarının yenilikçiliğe, düşük salım teknoloji ve uygulamalarına yönlendirilmesi için kısa, orta ve uzun vadede kamu ve özel sektörün güçlü bir işbirliği ve iletişim içerisinde olması gerekmektedir. Bu doğrultuda ilgili politika ve stratejilerin bu hedefle tutarlı bir şekilde geliştirilmesi önem arz etmektedir.
>
> İklim değişikliği ile mücadele, küresel ekonominin bir dönüşüm geçirerek düşük karbon salımı prensibini benimseyen üretim ve hizmet yöntemlerine geçişini gerekli kılmaktadır. Düşük karbon ekonomisini oluşturacak olan bu yeni yöntem ve teknolojilerin 3,5-4 trilyon dolarlık bir piyasa yaratacağı öngörülmektedir. Küresel olarak düşük karbon ekonomisine doğru bir yönelim, Türkiye gibi rekabet gücünü artırmayı hedefleyen bir ülke için büyük fırsatları beraberinde getirmektedir. Yeni piyasa koşullarına adapte olacak şekilde ekonominin yapılandırılması, rekabet gücünün korunarak bu piyasadan pay alınmasında önemli bir rol oynayacaktır. Genel stratejilerin yanı sıra, son yıllarda hazırlanan sektörel stratejilerin de bu yeni eğilimi göz önünde bulundurarak planlanmaları rekabetçi bir ekonominin sektörel olarak düzenlenmesine yardımcı olacaktır."

Bu açıklama ve görüşlerin ışığında, 2008 öncesinde nasıl bir pozisyon aldığına ilişkin bir belge ve bilgiye ulaşmak ve İDKK toplantılarındaki tutumuna yönelik bir şey söylemek zor olmakla birlikte, TÜSİAD'ın iklim değişikliği konusunda

resmi politikalarla uyumlu, ancak özel sektör içinde görece açık ve yenilikçi bir pozisyon aldığını söyleyebiliriz. Bu pozisyonun sınırları kârlılığını ve rekabet gücünü korumaya öncelik vermek ve kısa vadeli, hızlı bir pozisyondan dolayı uyum sağlama zorluğu çekme endişesi olarak görünmektedir. TÜSİAD bu nedenle erken görüş belirtilmesi ya da Türkiye'nin emisyon azaltım kapasitesinin açıklanması gibi öncülük gerektiren durumlarda yavaş ve tutucu davranmakta, daha çok yeni durumlara hızlı uyum sağlama anlamında bir açıklık sergilenmektedir. Dolayısıyla TÜSİAD'ın her ne kadar özel sektörün çıkarlarını gözeterek zorlu bir hedefe karşı savunmacı bir pozisyon alacağı açık olsa da, en azından uzun vadede, düşük karbonlu teknlojilerin yaratacağı yeni iş imkanlarını bir fırsat olarak gören, uluslararası rekabet koşullarında bir avantaj yaratan çevre dostu yaklaşıma uyum sağlamayı önemseyen bir örgüt olarak, bu koşullar açısından daha az esnek olan KOBİ'lerin ağırlıkta olduğu TOBB gibi başka özel sektör kuruluşlarına nazaran daha ılımlı bir pozisyon benimsediği söylenebilir.

4.3. *İş Dünyası Sürdürülebilir Kalkınma Derneği (SKD)*

Dünya Sürdürülebilir Kalkınma İş Konseyi'nin (WBCSD) Türkiye örgütü olarak 2004'te kurulan İş Dünyası Sürdürülebilir Kalkınma Derneği, sürdürülebilir kalkınma kavramını yaygınlaştırmak ve "Sürdürülebilir Kalkınma yaklaşımı ile, Türkiye'de politika gelişimine katkıda bulunmak ve Türk iş dünyasının rekabetçiliğini sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı rehberliğinde artırmak" amacını gütmektedir. Kurumsal üyelik yöntemini benimseyen Derneğin üyesi olan 47 şirket arasında büyük holdingler ve inşaat, telekomünikasyon, enerji, gıda, turizm, finans vb. alanlarda çalışan büyük şirketler vardır.

Çalışma grupları şeklinde örgütlenen Dernek'te iklim değişikliği alanında ayrı bir çalışma grubu yoktur. Konu su, enerji ve tarım gibi çalışma gruplarının ilgi alanına girmekte, özellikle de enerji çalışma grubu altında ele alınmaktadır. Şirketlerde son yıllarda yaygınlaşan sürdürülebilirlik endeksi, entegre raporlama gibi uygulamalar üzerinde çalışan ve bu konularda eğitimler düzenleyen SKD, iklim değişikliği alanıyla ilgili olarak daha çok binalarda enerji verimliliği konusuna odaklanmıştır. Operasyonel şirket binalarındaki enerji tüketimini azaltmanın hem ülkenin enerji faturasını hem de sera gazı emisyonunu azaltacağı düşünülmektedir. SKD bu alanda WBCSD'nin yayımladığı ve Türkiye'de de imzaya açılan Binalarda Enerji Tüketimi Uyarı Çağrısı'nı da içeren Binalarda Enerji Verimliliği Raporu'nu, Binalarda Enerji Verimliliği İş Dünyasının Gerçekleri ve Fırsatlar Raporu'nu ve Binalarda Enerji Verimliligi Yol Haritası'nı çevirerek yayımlamıştır.

WBCSD'nin SKD tarafından Türkçe'ye çevrilerek yayımlanan "Vizyon 2050: İş Dünyası için Yeni Gündem" başlıklı strateji belgesi, iklim değişikliğine özel bir vurgu yaparak, "gezegenin sınırları içinde yaşamak" için çizilen yol haritasında "Karbon, su ve ekosistemlerden başlayarak dışsallıkların maliyetlerini dahil etmek; Ormansızlaştırmayı durdurmak ve dikili ormanların getirisini artırmak; Düşük karbonlu enerji sistemlerini ve talep yönlü enerji verimliliğini azami ölçüde iyileştirmek, böylece dünya çapında 2020'li yıllarda (2005 seviyesine göre) zirveye ulaşacak sera gazları salımını 2050'de yarıya indirmek; Düşük karbonlu mobiliteye evrensel erişim sağlamak" gibi doğrudan iklim değişikliğiyle mücadeleyle ilgili hedefler sıralanmakta, bu yol haritasını gerçekleştirmek için "iş dünyası, politika ve inovasyonların geliştirilmesinde kilit rol oynamaktadır" denmektedir.

SKD'nin iklim değişikliğiyle dolaylı olarak ilgili olan bir çalışması da, 2013'te Doğa Koruma Merkezi ve Yaşama Dair Vakıf'a hazırlatarak yayımladığı Türkiye'de Suyun Durumu ve Su Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar: Çevresel Perspektif Raporu'dur.

Uluslararası iklim politikalarıyla özellikle 2009 Kopenhag Zirvesi döneminde ilgilenen Dernek Mart 2009-Mart 2010 arasında dört sayı olarak yayımladığı Sonra adındaki derginin son sayısında Kopenhag zirvesi sonrası iklim politikalarındaki gelişmeleri kapak konusu olarak işlemiştir.

Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ve Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile iletişim ve işbirliği içinde olan Dernek, TÜSİAD'la; çevre derneklerinden DKM, WWF Türkiye ve TEMA Vakfı ile; binalarda enerji verimliliği konusunda ise sektör derneklerinden Çevre Dostu Yeşil Binalar Derneği (ÇEDBİK) ve Türkiye İnşaat Malzemesi Sanayicileri Derneği (İMSAD) ile işbirliği yapmaktadır.

4.4. *CDP*

Şirket yönetişiminin iyileştirilmesine yönelik projeler yürütmek üzere kurulan *Corporate Governance* (Şirket Yönetişimi) Forumu'nun altında sürdürülebilirlik temelli bir proje olarak 2000'de *Carbon Disclosure Project* (Karbon Saydamlık Projesi) adıyla kurulan CDP, 2010'dan itibaren sadece karbon verilerini değil, diğer doğal kaynakların kullanımını da takip ettiği gerekçesiyle uzun ismini bırakmış ve sadece CDP adını kullanmaya başlamıştır.

Türkiye'de 2010 yılından itibaren Sabancı Üniversitesi Kurumsal Yönetim Forumu tarafından yürütülen projenin ana sponsorluğunu Akbank, rapor sponsorluğunu da bağımsız danışmanlık şirketi Ernst & Young yapmaktadır. CDP her yıl yayımladığı raporlarla şirketlerin doğal kaynak kullanımı ve karbon ayak izi gibi bilgilerini şeffaflaştırmalarını sağlayarak çevresel risk yönetiminin geliştirilmesini amaçlamakta ve bu raporlar yoluyla uluslararası yatırımcıların yatırım kararlarını verirken sürdürülebilirlik verilerini göz önüne almalarına yardımcı olmaktadır. CDP piyasanın baskı gücünü kullanarak binlerce şirketi çevresel bilgilerin ölçülmesi ve açıklanması konusunda teşvik ettiğini belirtmektedir. Çevresel verilerini açıklama konusunda bir rekabet ve yarışma ortamı yaratan rapor süreci, yatırımcıların gözünde şirketlerin güvenirlik, şeffaflık, çevresel değerlere önem verme yönündeki imajlarını güçlendirmelerini sağlamaktadır. Bu verileri talep edenler de iklim değişikliği ve diğer çevresel riskleri önemseyen uluslararası yatırımcılardır. Yayımlanan raporlar arasında iklim değişikliği dışında, su, ormanlar, tedarik zinciri gibi konular da yer almaktadır.

CDP Türkiye bir aracı kurum olarak her yıl sisteme dahil olan uluslararası kurumsal yatırımcılar adına Borsa BIST-100 endeksindeki şirketlere verilerini hazırlayarak bildirme daveti yollamakta ve online bir soru formu ile iklim değişikliğiyle ilgili sorular sormaktadır. CDP verilen yanıtları analiz ederek raporu yayımlamaktadır. Verilerini bildiren şirket sayısı yıllar içinde artmaktadır. İlk yıl olan 2010'da İMKB-50 şirketlerine davet gönderilmiş ve 11 şirket yanıt vermişken, 2013'te 11'i BIST-100 dışı olan 39 şirket rapora dahil olmuştur. Raporlarda davet edilen bütün şirketlerin, yani yanıt vermeyenlerin isimleri de yer almaktadır.

İklim değişikliği hakkındaki ankette şirketlerin risk yönetimi stratejileri, iklim değişikliğinin iş stratejilerini nasıl etkilediği, şirketin iklim politikalarını belirlemeye yönelik çalışmalara katılıp katılmadığı, iklimle ilgili çalışan bir araştırma kuruluşunun desteklenip desteklenmediği, şirketin bir sera gazı emisyon azaltım hedefi olup olmadığı, varsa azaltım için neler yapıldığı, şirketin iklim değişikliği risklerini nasıl algıladığı gibi sorularla birlikte, emisyon verileri de sorulmaktadır. Verilen yanıtlara göre en yüksek puanı alan şirketler ise saydamlık ve performans olmak üzere iki kategoride İklim Değişikliği Liderleri adıyla ödüllendirilmektedir. Saydamlık skorları şirketlerin verdikleri yanıtların tam ve derinlikli olmasına göre, performans skorları ise azaltım, uyum ve saydamlık konusunda uyguladıkları eylemlere göre belirlenmektedir.

2013 yılında İklim Saydamlık Liderleri Coca-Cola, Duran Doğan Basım ve Ambalaj, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası ve Türk Telekomünikasyon; İklim Performans Liderleri ise Arçelik, Akbank, Coca-Cola, TAV Havalimanları Holding, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, Vestel Beyaz Eşya Sanayi ve Ticaret ve Zorlu Doğal Elektrik Üretimi olmuştur. Görüldüğü gibi ön sıralarda daha çok finans, beyaz eşya, telekomünikasyon gibi sektörler gelmektedir. Öte yandan yanıt veren şirketlerin tamamına bakıldığında listede çimento, petrokimya ve enerji alanında çalışan bazı yüksek karbon emisyonlu şirketlerin de yer aldığı, emisyon azaltım hedefi olanlar yüzde 50'nin altında olmakla birlikte bazılarının mutlak azaltım hedefi belirlediği, yanıt veren şirketlerin iklim değişikliğinin işleri üzerinde yarattığı riskler konusunda oldukça yüksek farkındalığa sahip olduğu görülmektedir. Projenin hem farkındalığın artmasında, hem de Türkiye'de tüm kesimlerde en önemli sorunlardan biri olan şeffaflık konusunda bir ilerleme yarattığı söylenebilir.

4.5. *Karbon Yönetimi Şirketleri*

Karbon piyasaları konusunda özel sektöre danışmanlık vermek amacıyla kurulan karbon yönetimi şirketleri, iklim politikalarının finansman boyutu açısından önemli aktörlerdir. Şirketlere karbon ayak izinin hesaplanması, emisyon azaltımı yolları ve özellikle de karbon piyasalarına giriş konusunda danışmanlık vermek amacıyla, Türkiye'de gönüllü karbon ticaretinin başladığı 2006'dan sonra kurulan ve sayıları son yıllarda artan bu danışmanlık firmalarından bazıları ÇED yapımı gibi diğer işlerle birlikte bu alanda da çalışırken, bazıları ağırlıklı olarak karbon yönetimine yoğunlaşmıştır.

Türkiye Kyoto Protokolü'nde herhangi bir azaltım yükümlülüğü, yani emisyon tavanı (*cap*) olmadığı için emisyon ticaret sistemine dahil değildir, ancak gönüllü karbon piyasası kurulmuştur. Karbon yönetimi şirketleri Türkiye'de yapılan projelerde oluşan emisyon azaltım kredilerini uluslararası standartlarda sertifikalandırarak satmak ve Türkiye'deki projelere finansman desteği sağlamak için şirketlere aracılık yapmaktadırlar. Türkiye'de emisyon azaltım kredisi kazanan uygulamalar arasında yenilenebilir enerji (rüzgar santralleri, küçük HES, biyogaz), katı atık ve enerji verimliliği projeleri yer alır. Düşük karbonlu bir yatırım, bir fosil yakıt yatırımına kıyasla kaç ton karbon emisyonunu engellediği hesaplanarak belli bir karbon kredisi kazanır ve bu kredi piyasada oluşan fiyatlara göre satılır. Böylece düşük karbonlu yatırımın, bu krediyi piyasada satabilmesi halinde, banka kredisi almak için teminat olarak da kullanabileceği yeni bir gelir yarattığı varsayılır. Karbon finansmanıyla ilgili danışmanlık şirketleri bu kredileri sertifikalandırarak, şirketlere yol göstererek ve eğitim vererek bir hizmet vermiş olurlar.

Avrupa Birliği'ndeki Emisyon Ticareti Sistemi'nin 2008 krizinden sonra sarsılması ve karbon fiyatlarının çok düşmesinde olduğu gibi, proje bazlı farklı bir piyasa olsa da, son yıllarda Türkiye'deki fiyatların ve talebin de düşmesi sistemin işleyişi önünde engel oluşturmaktadır. Ancak sistem ETS'de olduğu gibi karbon tavanına ulaşmayı kolaylaştırmak gibi pratik bir fayda sağlamasa da, şirketlerin sosyal sorumluluk gibi amaçlarla dahil olduğu bir gönüllü piyasa olarak devam etmektedir. Ayrıca Türkiye'de veri eksikliğinin de sistemin ekonomik faydasını ölçmeyi zorlaştırdığı ve daha büyük bir piyasanın oluşmasına engel olduğu belirtilmektedir.

Karbon yönetimi şirketleri, henüz gerçek bir emisyon ticaret sistemi olmayan Türkiye'de, bu talebin oluşmasını sağlamak, bu yönde farkındalık yaratmak ve konuyla ilgili olarak politika yapıcılara destek olmak gibi çalışmalarla bir politika aktörü olarak da kabul edilebilirler. İlgili bakanlıklar ve kamu kurumları karbon ticareti konusundaki çalışmalarda zaman zaman bu şirketleri de çalışmalara davet etmekte, 2014'te yapılan İstanbul Karbon Zirvesi'nde olduğu gibi konuyla ilgili konferanslarda danışmanlık şirketlerinin aktif rol aldığı görülmektedir. Ayrıca

karbon yönetimine özelleşmiş bu tür danışmanlık şirketlerinin kurduğu İklim Değişikliği ve Karbon Yönetimi Derneği adlı bir de özel sektör sivil toplum kuruluşu mevcuttur. Uluslararası konferanslarda 2009 Kopenhag Zirvesi'nden beri dernek yönetimi de resmi delegasyonda yer almaktadır.

Türkiye'de iklim politikalarında aktör olan çevreci STK'lar genellikle emisyon ticaretine kuşkuyla yaklaştıkları ya da karşı oldukları, ayrıca ekoloji hareketlerinin en aktif mücadele yürüttüğü yatırımlar arasında bulunan küçük HES'ler emisyon azaltım kredisi kazanan temiz enerji sınıfında kabul edilerek teşvik edildiği için karbon yönetimi şirketleri ile çevre örgütleri ve iklim hareketi arasında kayda değer bir iletişim ve diyalog bulunmamaktadır.

4.6. *Sektör Birlikleri*

İklim politikaları alanında iki grup sektör önem taşır: Fosil yakıta dayalı, karbon emisyonu yoğun sektörler ve düşük karbonlu sektörler. Savunmacı olan birinci grup, mevcut iş biçimi azaltım politikalarından en çok etkilenecek sektörlerden oluşurken, açık olan ikinci grup sektörler azaltım politikalarının mümkün olmasını sağlayan ve ekonomik durgunluğa yol açmasını önleyen alternatif işleri yaratırlar.

Fosil yakıta dayalı, karbon emisyonu yoğun sektörler arasında enerji kullanımına bağlı emisyonlar açısından başta kömür olmak üzere fosil yakıt kullanarak elektrik üretimi, çimento, demir çelik, ulaştırma, tarım, demir-çelik, petrokimya ve kömür madenciliği başta gelmektedir (Voyvoda ve Yeldan, 2010). Sera gazı envanterlerinde imalat sektörü olarak anılan sanayi işlemlerinden kaynaklanan karbon dioksitin yarısından fazlası çimento fabrikalarından, üçte biri ise demir-çelik üretiminden kaynaklanmaktadır. Çimento sektörünün sera gazı emisyonu 1990-2012 arasında yüzde 188, yani sera gazı artış hızından (yüzde 133) daha hızlı artmıştır (TÜİK, 2014). Dolayısıyla fosil yakıta dayalı elektrik üretimi (termik santrallar), çimento ve demir-çelik sektörleri azaltım politikalarından en çok etkilenecek sektörler arasındadır. Bazı tarımsal üretimler de fazla su ihtiyacı gibi nedenlerle uyum politikalarından etkilenirler. Dolayısıyla iklim değişikliği belli sektörler için özellikle risk yarattığı için, bu sektörlerin ortak çıkarlarını koruyan sektör birlikleri özel sektörün önde gelen iklim politikaları aktörleri arasına girmiştir.

İklim politikaları aktörü olarak ön plana çıkan Türkiye Çimento Müstahsilleri Birliği (TÇMB) 45'i entegre çimento fabrikası olmak üzere 61 özel sektör kuruluşunu temsil eder. Yüksek emisyonlu bir sektör olduğu için azaltım politikaları uygulayan AB ülkelerinde zorluk yaşayan çimento fabrikalarının en çok artış gösterdiği ülkelerden biri de, 2008'den sonra Avrupa'nın bir numaralı çimento üreticisi haline gelen Türkiye olmuştur. Elbette çimento sektörü sadece artan ihracat nedeniyle değil, inşaat sektörünün ekonomi politikalarındaki ağırlığı nedeniyle de hızlı gelişmektedir. Yeni dönemde Türkiye'nin de azaltım hedefi alma olasılığı, çimento sektörü için bir risk oluşturmakta, sektörü temsil eden TÇMB, iklim politikalarının ilk yıllarından itibaren aktif bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin 2001'deki kuruluşundan beri İDKK üyesi olan TOBB içinde de TÇMB üyeleri ve yöneticileri etkindir. TÇMB, ayrıca ilk kez 2006'da resmi delegasyon içinde katıldığı uluslararası konferansları 2009 Kopenhag Zirvesi'nden bu yana düzenli izlemektedir. Sektörde düşük emisyonlu teknolojiler konusunda yayınlar yapan, İstanbul Karbon Zirvesi gibi etkinlikleri destekleyen TÇMB, web sitesinde iklim değişikliğine özel bir sayfa ayırmıştır. İklim değişikliğini "zaman içerisinde gözlenen doğal iklim değişikliğine ek olarak, insan faaliyetleri sonucunda atmosferin bileşiminin bozulması nedeniyle iklimde oluşan değişiklik" olarak tanımlayan, yani "doğal iklim değişikliği" kavramını kullanarak insan kaynaklı iklim değişikliğini inkar eden yaklaşımlara yakınlık duyduğunu gösteren birlik, "iklim değişikliğine sebep olan sera gazı emisyon kaynaklarında 'Azaltım' yapılsa veya hatta hemen şimdi kesilse bile, atmosferde kalan

sera gazları, iklim olaylarını değistirmeye devam edecektir. Bu nedenle, ekonomik, sosyal ve çevresel etkileri ve riskleri en aza indirmek için 'İklim Değisikliğine Uyum' çalışmaları önem taşımaktadır" diyerek son yıllarda Türkiye'nin resmi tezlerinde de ön plan çıkan "azaltım yerine uyum" yaklaşımını sektörel bir tercih olarak koymaktadır.

Yüksek emisyonlu sektörlerin birlikleri arasında ayrıca İstanbul Karbon Zirvesi'ne de sponsor olan Türkiye Çelik Üreticileri Derneği ve Türkiye Kimya Sanayicileri Derneği sayılabilir. Ayrıca uyum politikalarının risk yarattığı tarımsal sektörlerin başında gelen şeker pancarı üreticilerinin birliği olan Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği (Pankobirlik) de, kuraklıktan etkilenen bölgelerde sulamaya ihtiyaç duyan şeker pancarı üretiminin yerine daha az su tüketen başka ürünlerin geçirilmesi önerilerine karşı sektörü korumak için aktif olarak iklim politikalarıyla ilgilenen, basına konuyla ilgili demeçler veren sektör birliklerinden biri olarak göze çarpmaktadır. Pankobirlik, İDEP proje toplantılarına da katılmıştır.

Düşük karbonlu ve emisyon azaltımı sağlayan sektörler arasında ise yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği işleri ön sıralarda gelir. Rüzgar ve güneş gibi yenilenebilir enerji yatırımları yapan şirketlerin kurduğu sektör birlikleri çoğunlukla doğrudan iklim politikaları alanında çalışmamakla birlikte, alternatiflerin geliştirilmesi anlamında çalışma alanları dolaylı olarak azaltım politikalarına hizmet eder. Yenilenebilir enerji alanında çalışan, ancak sektör birliği olmayan sivil toplum örgütleri arasında yer alan Eurosolar Türkiye ve Temiz Enerji Vakfı'ndan STK'lar bölümünde söz etmiştik. Bazılarının yönetiminde bürokratların da yer aldığı yenilenebilir enerji sektör dernekleri arasında ise şunları sayabiliriz: Güneş Enerjisi Sanayicileri ve Endüstrisi Derneği (GENSED), Uluslararası Güneş Enerjisi Topluluğu Türkiye Bölümü (GÜNDER), Türkiye Rüzgar Enerjisi Birliği (TÜREB), Rüzgar Enerjisi ve Su Santralları İşadamları Derneği (RESSİAD). Ayrıca sektör içi bir girişim olmakla birlikte daha çok web üzerinden farkındalık yaratmayı amaçlayan bir platform olarak çalışan Solar Baba ve çoğunluğu güneş ve rüzgar olmak üzere küçük boyutlu yenilenebilir enerji üretimi üzerine çalışan Lisanssız Elektrik Üretimi Derneği de bu grupta sayılabilir. Enerji Verimliliği Derneği (ENVER) ise, bir sektör derneği olmamakla birlikte hem devlete, hem de özel sektöre yakın bir sivil toplum örgütü olarak dolaylı iklim politikaları aktörleri arasında sayılabilir. Azaltım politikaları açısından önem taşıyan binalarda enerji verimliliği konusunda çalışan Çevre Dostu Yeşil Binalar Derneği (ÇEDBİK) de bu grupta yer alan ve iklim politikalarıyla aktif olarak ilgilenen bir diğer sektör birliği olarak anılabilir.

Sektör birlikleri dışında tek tek şirketler arasında da iklim değişikliğini önemseyen, sürdürülebilirlik yönetimini kurumsal olarak benimseyen, iklim değişikliğiyle mücadele araçları arasında yer alan enerji verimliliğini aynı zamanda girdi tasarrufu nedeniyle ekonomik bir katkı olarak değerlendiren, düşük karbonlu işlerin yarattığı yeni pazarlara girme avantajını kullanmak isteyen, iklim konusunda duyarlı olmayı bir marka avantajı haline getirerek olumlu bir rekabet unsuru olarak kullanan şirketlerin sayısı giderek artmaktadır. Üretim aşamasında yüksek emisyonlu bir sektör olmayan beyaz eşya sektörü de enerji etiketinin öneminin artmasıyla iklim konusuna önem vermeye başlamıştır. Tek tek şirketler, sektör birlikleri, sanayi ve ticaret odaları, ya da özel sektör dernekleri gibi birer aktör sayılamazlar, ancak şirketler gerek üst düzey yöneticiler düzeyinde bir parçası oldukları İklim Platformu ve IICEC gibi girişimler yoluyla, gerekse dernek ve birlikler üzerinden iklim politikalarında etkili olmaktadırlar. Hangi şirketlerin iklim değişikliği konusunda daha duyarlı olduğu da, gerek CDP sıralamalarından, gerekse Küresel Isınma Kurultayı, İstanbul Karbon Zirvesi ve özel sektörün de aktif bir parçası olduğu benzeri etkinliklere katılan kuruluşlara bakılarak anlaşılabilir.

Ancak tek tek şirketler bu rapor kapsamında birer aktör olarak incelenmemiştir.

5. Akademi

5.1. *İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ)*

Türkiye'de iklim bilimi konusunda öncü bilimsel kuruluş olan İstanbul Teknik Üniversitesi'nde çalışmalar iki bölümde sürdürülmektedir: Meteoroloji Bölümü ve Avrasya Enstitüsü.

İTÜ Uçak ve Uzay Bilimleri Fakültesi'ne bağlı Meteoroloji Mühendisliği Bölümü 1953'te kurulmuştur ve Türkiye'nin atmosfer bilimleri ve meteoroloji mühendisliği alanındaki tek bölümü olmayı sürdürmektedir.[87] Lisans düzeyinden itibaren iklim değişikliği ve iklim dinamiği dersleri verilen bölümde iklim değişikliğinin Türkiye'deki etkileri, iklim modellemeleri, kuraklık gibi konularda bilimsel araştırma ve yayınlar yapılır. Öğretim üyeleri arasında Mikdat Kadıoğlu, Yurdanur Ünal, Barış Önol, Levent Şaylan gibi ağırlıklı olarak iklim bilimi alanında çalışan meteoroloji mühendisleri olan bölüm, ayrıca basında ve kamuoyunda konu hakkında en fazla görüşüne başvurulan bilim kuruluşları arasında yer alır. Özellikle iklim değişikliği, kuraklık ve risk yönetimi gibi konuları medyada dile getiren ilk isimlerden biri olan Mikdat Kadıoğlu, yaptığı radyo ve televizyon programları, yayımladığı popüler kitaplar ve gazetelerdeki köşe yazılarıyla konunun en tanınan savunucuları arasında yer almaktadır.

İTÜ Avrasya Yer Bilimleri Enstitüsü ise özellikle iklim modellemeleri konusunda öncü bir kurumdur. İklim ve Deniz Bilimleri, lisans üstü eğitim veren ve bilimsel araştırmalar yürüten enstitünün üç bölümünden birini oluşturur (diğerleri Katı Yer Bilimleri ve Ekoloji ve Evrim). 1995'te kurulan Enstitü'nün kurucuları arasında yer alan Nüzhet Dalfes ve Mehmet Karaca (şu anda İTÜ rektörü) ile birlikte Ömer Lütfi Şen, Tayfun Kındap, Alper Ünal ve İTÜ Bilişim Enstitüsü'nden Ufuk Utku Turunçoğlu Avrasya ekibinde iklim değişikliği üzerine çalışan bilim insanlarıdır. Enstitü'de paleoiklim, iklim ve arkeoloji, iklim ve ekoloji, sosyoekonomik sistemin iklime bağlı kırılganlığı, hava kirliliği gibi konularda da çalışmalar yapılmaktadır.

Avrasya Enstitüsü'nde UNDP tarafından yapılan Türkiye'nin Birinci İklim Değişikliği Ulusal Bildirimi ve İklim Değişikliğine Uyum Projeleri çerçevesinde Türkiye'de iklim değişikliğiyle ilgili senaryo ve projeksiyon çalışmaları yapılmıştır. İTÜ Meteoroloji Bölümü'nden Mikdat Kadıoğlu da UNDP'nin İkinci Ulusal Bildirim Projesi kapsamında Türkiye'de İklim Değişikliği Risk Yönetimi Raporu'nu hazırlamıştır. Ancak bu tür çalışmalar süreklilik taşımamaktadır. İTÜ'den iklim bilimcilerin zaman zaman kamu kesimi tarafından düzenlenen toplantı ve konferanslara da davet edilerek görüşlerinin alındığı, ancak iklim politikalarının oluşturulmasında kamuyla iklim bilimciler arasında herhangi bir düzenli, yapılandırılmış ilişkinin olmadığı belirtilmektedir. İTÜ'nün öğrenci yetiştirmenin ve konuyu bilimsel açıdan kamuoyu gündemine getirmenin yanı sıra, iklim bilimi alanında en fazla özgün araştırma yapan ve bilimsel makale yayımlayan akademik aktör olduğu söylenebilir.

5.2. *Marmara Üniversitesi*

İklim politikaları Türkiye'deki üniversitelerde iklim biliminden çok daha az çalışılan bir konudur. Bu alanda ön plana çıkan bölümlerden biri Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'dür. Bölümde görevli öğretim üyelerinden biri olan ve uzun süredir uluslararası iklim politikaları, müzakereler ve Türkiye'nin dış politikalarında iklim değişikliği konularında çalışan Semra Cerit Mazlum'un müdürü olduğu Marmara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Araştırma ve Uygulama Merkezi (MURCIR), çalışma alanları

87 Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde kurulan Meteoroloji Mühendisliği Bölümü henüz mezun vermemiştir.

arasında iklim politikaları da bulunan ve bünyesinde iklim değişikliği konusunda bir çalışma grubu olan az sayıda akademik kuruluş arasında yer alır. MURCIR son olarak 30-31 Ekim 2014'te UNDP, REC Türkiye gibi kuruluşlarla işbirliği yaparak İstanbul'da Yerel Düzeyde İklim Değişikliği İle Mücadele Çalıştayı'nı düzenlenmiştir. Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından yapılan İklim Değişikliği İle Mücadele İçin Kapasitelerin Artırılması Projesi kapsamında 2009'da İklim Değişikliği Müzakereleri Kılavuzu'nu da yazan Mazlum, radyo programları ve yazılarıyla sivil toplumda ve kamuoyunda iklim politikalarını gündeme getiren isimler arasındadır. Marmara Üniversitesi'nde iklim politikaları üzerine çalışan diğer isimler arasında Avrupa Birliği Enstitüsü'nden Rana İzci, Mühendislik Fakültesi'nden (yenilenebilir enerji üzerine çalışan) Tanay Sıdkı Uyar ve Çevre Mühendisliği Bölümü'nden Mete Tayanç sayılabilir.

5.3. *Boğaziçi Üniversitesi*

Farklı bölümlerde iklim değişikliği konusunda çalışmalar yürüten öğretim üyeleri olan Boğaziçi Üniversitesi'nde 2014'te disiplinlerarası bir kuruluş olarak İklim Değişikliği ve Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi kurulmuştur. Ekonomi Bölümü'nde iklim değişikliğinin ekolojik iktisat, tarım ekonomisi, sürdürülebilir kalkınma gibi konularla ilişkili boyutlarıyla ilgilenilmektedir. IPCC'nin 5. Değerlendirme Raporu'nda uyumla ilgili bölümün yazarlarından biri olan Barış Karapınar da bölümde misafir öğretim üyesi olarak bulunmaktadır. Üniversite'nin Endüstri Mühendisliği Bölümü öğretim üyesi olan Gürkan Kumbaroğlu emisyon azaltım projeksiyonları konusunda çalışmaktadır. Enerji Ekonomi Derneği'nin ve Uluslararası Enerji Ekonomisi Birliği'nin başkanı olan Kumbaroğlu, EDAM'ın hazırladığı İklim Değişikliği Ekonomik Etki Analizi'ni de yapmıştır[88] ve görüşlerine kamuoyunda yer verilen akademisyenlerden biridir. İklim değişikliğinin önde gelen çalışma alanları arasında yer almadığı Çevre Bilimleri Enstitüsü'nden ise, emisyon azaltımıyla ilgili sistem modellemeleri konusunda çalışan Ali Kerem Saysel'in adı anılabilir. Enstitü'de ayrıca yenilenebilir enerji üzerine çalışan ve bu kapsamda iklim politikalarıyla da ilgilenen öğretim üyeleri bulunmaktadır. Fizik Bölümü'nde ise Bölüm'ün öğretim üyelerinden Levent Kurnaz'ın kurduğu bir İklim Değişikliği Araştırma Grubu bulunmaktadır. Bölgesel iklim modellemesi ve iklim analizi konularında çalışan, öğrencileriyle birlikte Boğaziçi Üniversitesi İklim Değişikliği Çalışma Grubu (İklim BU) adında bir girişim oluşturan ve İklim Değişikliği ve Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin de kurucuları arasında yer alan Kurnaz, yaptığı radyo programları, gazete ve dergilerde yazdığı yazılar, yaptığı açıklamalar ve halka yönelik verdiği eğitimlerle son yıllarda iklim değişikliğini kamuoyu gündemine getiren bilim insanlarından biri olmuştur.

5.4. *İstanbul Üniversitesi*

İstanbul Üniversitesi bünyesinde iklim değişikliği ile ilgili çalışmalar ağırlıklı olarak iki disiplinde yürütülmektedir: Coğrafya ve Orman. İstanbul Üniversitesi Coğrafya Bölümü'nde, Barbaros Gönençgil'in başkanı olduğu Fiziki Coğrafya Bölümü'nde bu yıl Üniversite'nin değişik bölümlerinden öğretim üyelerinin ders verdiği "İklim Değişikliği Tezli Yüksek Lisans Programı" açılmıştır. İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi'nde de iklim değişikliğinin orman ekosistemlerine etkisi, ormanların emisyonlara etkisi, iklim değişikliği göstergesi olarak ağaç halkalarının incelenmesi gibi konularda çalışmalar yapılmaktadır. Doğanay Tolunay, Ünal Akkemik, Yusuf Serengil gibi öğretim üyelerinin iklim çalışmaları yaptığı İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi 13-14 Aralık 2007'de Türkiye Ormancılar Derneği ile birlikte Küresel İklim Değişimi ve Su Sorunlarının Çözümünde Ormanlar Sempozyumu'nu düzenlemiştir. Tolunay, ayrıca Ekonomi Gazetecileri Derneği tarafından düzen-

88 Bu raporun ayrıntıları için Bkz Bölüm 5.3.4.4.

lenen Küresel Isınma Kurultayı'nın bilimsel danışmanlığını yürüterek konunun medya gündemine getirilmesi için de çalışmaktadır.

5.5. *Diğer Üniversiteler*

Bu raporda iklim bilimi ve iklim politikaları konularında çalışan tüm bilim insanlarının ve araştırmacıların listelenmesi ya da bir bibliyografya çalışması yapılması hedeflenmemiştir. Herkesin ve her çalışmanın adının anıldığı bir bölüm ayrı bir araştırmanın, çok daha ayrıntılı ve sistematik bir incelemenin konusu olabilir. Bu çalışmada sadece akademinin bir aktör olarak mevcut durumuyla ilgili bazı değerlendirmeler yapmayı, iklim değişikliğiyle ilgili özel bölümler ve/veya araştırma merkezleri kuran ya da iklim çalışmalarına öncülük yapmış olan üniversiteleri belirtmeyi, bazı önemli akademisyenleri de ismen anmayı hedefliyoruz. Kamuoyunda konuyu gündeme getiren, sivil toplumda ve basında sıklıkla görüşlerine yer verilen ve kamu politikalarına yönelik çalışmalar yapmış isimleri de, aktörler arasındaki ilişkileri ve akademinin politikalar üzerindeki rolünü ve etki gücünü örneklemesi açısından özellikle vurgulamaya çalışıyoruz. Türkiye'de, bu bölümde isimlerine yer verilemeyen, ancak iklim alanında çalışan çok sayıda başka bölümler, bilim insanları ve akademisyenler de olduğu kuşkusuzdur.

Ancak iklim değişikliğinin Türkiye'de çok yaygın bir akademik çalışma alanı olmadığı da ortadadır. ULAKBİM Ulusal Veri Tabanları'nda Türkçe hakemli dergilerde (konferans sunumları katılmadan) "iklim değişikliği" "küresel ısınma" ve "iklim politikaları" anahtar sözcükleriyle yapılan basit bir tarama ile yaklaşık 100 makaleye ulaşılmaktadır ve yapılan yayınların önemli bir kısmı derlemelerden oluşmaktadır. SCI ve SSCI endeksli dergilerde konularından biri *"climate change"* olan ve en az bir yazarı Türkiye'deki bir üniversite veya araştırma kurumunda görevli olan makaleler tarandığında, 1995-2014 arasında yapılmış 525 yayına ulaşılmaktadır. Aramaya *"policy* veya *politics"* konuları eklendiğinde ulaşılan makale sayısı 82'ye düşmektedir. Zaten makale başlıklarının kabaca incelenmesiyle yayınların önemli bölümünün fiziksel bilimler alanında yapıldığını (Türkiye'de sıcaklık ve yağış değişiklikleri, iklim değişikliğinin su kaynaklarına ve ekosistemlere etkileri vb.) görmek mümkündür. İklim bilimleri alanındaki yayın sayısının daha fazla olması normal olsa da, iklim politikaları, ekonomisi vb. alanlarda çok az isim tarafından çok az sayıda yayın ve çalışma yapıldığı da ortadadır. İklim değişikliğiyle ilgili toplam yayın sayısının azlığını göstermek amacıyla basit bir karşılaştırma yapmak için, aynı tarama Türkiye'yle aynı iklim kuşağında ve yakın emisyon düzeylerine sahip ülkelerden İspanya için yapıldığında 3751, İtalya için 3298, (nüfusu ve emisyon düzeyi çok daha düşük olan) Yunanistan için ise 655 sonuca ulaşıldığı belirtilebilir. Türkiye'den bugüne dek IPCC değerlendirme raporlarında yazar olan bilim insanları da çok az sayıdadır. Akademide uluslararası müzakerelere düzenli katılım da oldukça sınırlıdır. UNFCCC'de araştırma kuruluşu olarak akredite olan tek üniversite Marmara Üniversitesi, MURCIR'dır. (Başvurusu tamamlanan Sabancı Üniversitesi'nin akreditasyon süreci ise henüz devam etmektedir.)[89]

İklim bilimi konusunda yapılan akademik çalışmalar arasından not edilmesi gereken iki örnek, Su Vakfı tarafından 2009'dan bu yana iki yılda bir düzenlenen ve bildirilerin kitap olarak da yayımlandığı Türkiye İklim Değişikliği Kongresi (TİKDEK) ve Türkiye Bilimler Akademisi'nin 2011'de yayımladığı Türkiye Açısından Dünyada İklim Değişikliği Raporu'dur.

89 Marmara Üniversitesi dışında uluslararası konferanslara katılmak için Türkiye'den UNFCCC'de akredite olan diğer kuruluşlar şunlardır: Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı (TTGV), İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV), TÜSİAD, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK), Enerji Ekonomisi Derneği (EED), TEMA Vakfı ve Tüketici Dernekleri Federasyonu (TÜDEF).

Yukarıda saydığımız üniversite ve bölümler dışında iklim değişikliği alanında çalışan akademisyenler daha çok çeşitli üniversitelere dağılmış durumdadır. Örneğin Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nde görev yaptığı yıllarda Türkiye'de iklim değişikliği konusunda çalışan ilk isimlerden biri olan ve IPCC'nin 3. Değerlendirme Raporu'nun yazarları arasında yer alan iklim bilimci Murat Türkeş halen ODTÜ İstatistik Bölümü bağlantılı öğretim üyesidir. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğretim üyesi olan Etem Karakaya 2005'te Avrupa Çevre Ajansı'nda çalışırken ilgilenmeye başladığı iklim değişikliği ekonomisi alanında çalışmaktadır. Sivil toplum alanında da çalışan Karakaya SÜT-D'nin Başkanı'dır. Bilkent Üniversitesi Ekonomi Bölümü'nden Erinç Yeldan ve ODTÜ Ekonomi Bölümü'nden Ebru Voyvoda, genel denge modeliyle emisyon azaltımının ekonomiye etkileri konusunda çalışmalar yapmaktadır. Yeldan ve Voyvoda 2006'da UNDP'nin Birinci Ulusal Bildirim için yaptığı proje kapsamında iklim politikalarının ekonomik değerlendirmesi ve 2010'da DPT için Alternatif Politika Seçeneklerinin Makro Ekonomik Analizi çalışmalarını yapmıştır. ODTÜ'de ayrıca İstatistik Bölümü'nde ve Mersin Erdemli'de bulunan Deniz Bilimleri Enstitüsü'nde iklim bilimi çalışmaları yürütülmekte ve Deniz Bilimleri Enstirüsü ile İTÜ Avrasya Enstitüsü arasında işbirliği yapılmaktadır. İstanbul Beykent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesi olan Pınar Bal, küresel iklim değişikliği rejimi ve sera gazı yönetimi konusunda çalışmaktadır. İklim değişikliğinin halk sağlığı üzerine etkileri konusunda Hacettepe Üniversitesi Halk Bölümü'nden Çağatay Güler ve Songül Vaizoğlu'nun, GATA Çevre Sağlığı Bölümü'nden Ömer Faruk Tekbaş'ın ve Koç Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden Önder Ergönül'ün çalışmaları bulunmaktadır. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden Nesrin Algan 1992 Rio Yeryüzü Zirvesi'nden bu yana uluslararası çevre politikaları kapsamında iklim değişikliğiyle ilgilenen ilk isimler arasında yer almaktadır. Bölümde ayrıca Aykut Çoban, Bülent Duru gibi çevre politikaları konusunda çalışan öğretim üyeleri iklim politikalarıyla da ilgilenmektedir. Ankara Üniversitesi'nde ayrıca Ziraat Fakültesi'nden İlkay Dellal'in gıda ve iklim değişikliği ekonomisi konusunda çalışmaları vardır.

İklim değişikliği konusunda çalışmalar yapan, ders veren ve makale yazan bütün akademisyenleri anmamız mümkün olmasa da, yeni yapılan tez çalışmalarının sayısındaki artışa[90] ve yurtdışında doktora veya doktora sonrası çalışmalarına devam eden genç akademisyenlere bakıldığında, hem iklim bilimleri, hem de çevre politikaları, politik ekoloji ve ekolojik iktisat-yeşil ekonomi kapsamında çalışmalar yapan bilim insanlarının sayısının önümüzdeki yıllarda artacağı öngörülebilir. Mevcut durumda iklim değişikliği konusunda neden fazla çalışılmadığı üzerinde de özellikle mülakatlardan edindiğimiz bilgi ve gözlemler ışığında bazı çıkarımlarda bulunabiliriz. Ancak bu konunun da daha ayrıntılı ve sistematik olarak araştırılması gerektiğini, bu gözlemlerin bazı sorular ortaya atmaktan ibaret olduğunu vurgulamalıyız.

Akademi alanında iklim değişikliğine fazla ilgi olmamasının önde gelen nedeninin Türkiye'nin iklim politikaları alanındaki geç kalmışlığı olduğu söylenebilir. 1992'de hazırlanan Sözleşme'ye daha 10 yıl önce taraf olan Türkiye'de, devletin iklim değişikliği konusunda daha önce ayrıntılarıyla değindiğimiz çekingen tutumu ve bekle-gör politikaları özellikle siyaset bilimi ve ekonomi alanlarında konunun gündeme gelmesini engellemiştir. Hatta üniversitelerin iklim değişikliğinin geleceği olan bir araştırma alanı olduğunun çok geç farkına vardığı söylenebilir. Bu durum muhtemelen konunun medya ve kamuoyunda da görünür olmamasıyla

90 YÖK Ulusal Tez Veri Merkezi'nde "iklim değişikliği" başlıkta tarandığında 1997-2013 arasında 37, dizinde tarandığında 1999-2014 arasında 88 tez bulunmaktadır. Özet dahil tüm alanlarda "iklim değişikliği" geçen tez sayısı ise 284'dür. Bu konuda yapılan tezlerin son yıllarda arttığı görülmektedir.

koşutluk gösterir. Ayrıca Sözleşme'nin onaylanmasının ardından yapılan hazırlık çalışmalarında (bildirimler, kapasite geliştirme vb.) daha çok UNDP gibi uluslararası kuruluşlara görev verilmiş, üniversiteler bu sürece çok az dahil edilmiştir. TÜBİTAK'ın desteklediği çalışma sayısı da azdır. Pek çok öğretim üyesi devletin kendilerinden bir şey istemediğinden, görüşlerine başvursa da fazla dikkate almadığından, çalışmalara davet edilen akademisyenlerin çoğunlukla farklı kriterlerle seçildiğinden yakınmaktadır. Üniversitelerle kamu kesimi arasında herhangi bir yapılandırılmış ilişki yoktur. Son yıllarda devletin yaptırdığı araştırma projeleri ihale yoluyla özel şirketlere verilmektedir ve kamunun üniversitelerle kurduğu ilişkiler daha da azalmaya başlamıştır. Akademi içinde de iklim değişikliğinin, özellikle de sosyal bilimler alanında fazla popüler olmadığı, çevre gibi alanların "hafif konular" arasında sayıldığı, örneğin uluslararası ilişkiler alanında güvenlik, dış politika, jeopolitik gibi "yüksek siyaset" alanları olarak kabul edilen konular arasında ciddiye alınmadığı, bu nedenle de akademik prestij getirisinin az olduğu ve üniversite yöneticileri tarafından pek fazla kabul görmediği yorumu yapılmaktadır. Ayrıca iklim değişikliği alanında çalışan akademisyenlerin kendi aralarındaki işbirliğinin ve diyaloğun yeterli olmadığı da yine kendileri tarafından dile getirilmektedir.

6. Medya

6.1. *Açık Radyo*

Türkiye'de iklim değişikliği konusunu kamuoyu gündemine getiren medya kuruluşlarının başında Açık Radyo gelmektedir. İstanbul ve çevresine (ve internetten) yayın yapan bölgesel bir radyo istasyonu olarak 13 Kasım 1995'te yayına başlayan Açık Radyo 92 ortaklı kâr amacı gütmeyen bir Anonim Şirket yapısına sahiptir. Bağımsız bir topluluk radyosu olarak tanımlanan ve finans kaynakları arasında doğrudan dinleyici destekleri de önemli bir pay sahibi olan Açık Radyo'da programların çok büyük bölümü gönüllü programcılar tarafından yapılmaktadır. Son yıllarda çevre, doğanın korunması ve iklim değişikliği radyonun öncelik verdiği konular arasında ilk sıralarda yer almaya başlamıştır. İlk olarak 1997-98'de Endonezya'da yaşanan mega orman yangınları[91] radyonun sabah haber-yorum kuşağı olan Açık Gazete'de iklim değişikliğiyle bağlantılı olarak takip edilmeye başlanmıştır. Endonezya orman yangınlarıyla iklim değişikliğinin bağının kurulmasında radyoyu bir dinleyici olarak arayan ve daha sonra Açık Gazete'ye konuk olarak davet edilen İTÜ'den Mikdat Kadıoğlu'nun verdiği bilgilerin de rolü olmuştur. Mikdat Kadıoğlu daha sonra 1999'da Açık Gazete içinde ağırlıklı olarak iklim değişikliğinin konuşulduğu "Havadan Sudan" isimli haftalık bir yorum programı yapmaya başlamış ve 2010'a kadar sürdürmüştür.

Açık Radyo'da yapılan, sadece iklim değişikliği ile ilgili diğer iki haftalık program Marmara Üniversitesi'nden Semra Cerit Mazlum'un 2005-2010 arasında yaptığı "İklim Değişikliği ve Sürdürülebilirlik" ve Boğaziçi Üniversitesi'nden Levent Kurnaz'ın 2009'da başlayan ve bir süre ara verdikten sonra halen devam eden haftalık programı "Son Buzul Erimeden"dir. Ayrıca Ümit Şahin ve Ömer Madra'nın 2008'den bu yana devam eden haftalık "Açık Yeşil" programı da ağırlıklı olarak iklim değişikliğini konu etmektedir. Açık Gazete de her sabah iklim değişikliğiyle ilgili bilimsel gelişmeleri, yaşanan iklim felaketlerini ve politikalara, aktivizme ve iklim hareketlerine dair haberleri düzenli olarak aktarmaya devam etmektedir.

Açık Radyo'da iklim değişikliğini de ele alan, ancak genel olarak "Gezegenin Geleceği" konu başlığı altında yer verilen çevre-ekoloji ve doğayla

91 Tüm zamanların en kuvvetli El Niño olayının tetiklediği kuraklıkların etkisiyle 1997 sonlarında başlayan ve 1998 boyunca devam eden Endonezya orman yangınlarında 8 milyon hektara yakın orman alanı yanmıştır. El Niño, küresel ısınma tarafından şiddeti ve sıklığı artan Pasifik Okyanusu'ndaki bir sıcak su akıntısıdır ve ortaya çıktığı yıllarda sıcaklık artışı rekor kırmakta ve dünyanın bazı bölgelerinde kuraklıklarda artış görülmektedir. Bu nedenle hem küresel ısınmanın şiddetlendirdiği, hem de küresel ısınmanın etkisini artıran bir meteorolojik olaydır.

ilgili diğer programlar arasında şunlar sayılabilir: Gezegenin Geleceği (Ekoloji Günlüğü), Ekoloji Hareketleri Gündemi, Ekonomi ve Ekoloji, Yeşil Dalga, Metropolitika, Kentin Tozu, Su Hakkı, Tohumdan Hasada Ekolojik Yaşam, Propolis (Arıların Dünyası), Nereye Doğru, Büyümenin Ekonomi Politiği.

Açık Radyo'da, iklim değişikliği konusunda çoğunluğu Açık Gazete'de olmak üzere önemli isimlerle de özgün röportajlar yapılmış ve yayımlanmıştır. Bunlar arasında dikkati çeken isimler şunlardır: James Hansen, Bill McKibben, Naomi Klein, Wolfgang Sachs, Maude Barlow, Noam Chomsky, Richard Falk, Amy Goodman, George Monbiot, Michael Albert, Vandana Shiva, Kumi Naidoo, José Bové, Lester Brown, Franny Armstrong, Annie Leonard, Joel Kovel, Amitav Ghosh, Nadarev 'Yeb' Saño, Harvey Weiss, Chris Hedges, Michael Hardt.

Açık Radyo 2009 Kopenhag Zirvesi'nden (COP 15) bu yana her yıl Taraflar Konferansları'nı konferanslara katılan programcıları kanalıyla canlı telefon bağlantılarıyla takip etmektedir. Açık Radyo'nun iklim zirvelerini düzenli olarak doğrudan kendi muhabiri ve programcısıyla izleyen tek medya kuruluşu olduğu söylenebilir. İklim zirvelerini izleyen programcılar arasında radyonun yayın yönetmeni olan ve Açık Gazete programını yapan Ömer Madra da (2009 Kopenhag ve 2011 Durban Zirveleri) bulunmaktadır. Ayrıca yurtdışındaki bazı önemli iklim eylemleri de programcılar ve/veya gönüllü muhabirler tarafından izlenmektedir. Bunlar arasında 2 Mart 2009'da Washington DC'de yapılan *Capitol Climate Action* eylemi, 17 Şubat 2013'te Washington DC'de yapılan iklim eylemi ve 21 Eylül 2014'te New York'ta yapılan Halkın İklim Yürüyüşü sayılabilir.

Açık Radyo aynı zamanda bir sivil toplum örgütü gibi de çalışmaktadır. 2005'ten bu yana Küresel Eylem Grubu ve 350.org tarafından düzenlenen bütün iklim eylemlerinin organizasyonunda da yer alan, 2007'deki Türkiye Kyoto'yu İmzala! ve 2013'teki Küresel Eksen Değişimi Kampanyalarına katılan Açık Radyo, ayrıca İstanbul Politikalar Merkezi-Sabancı Üniversitesi-Stiftung Mercator Girişimi ile birlikte yapılan "Gezegen Elden Gidiyor Buna Seyirci Kalamayız" başlıklı İstanbul Manifestosu'nun hazırlanmasını sağlamıştır. Açık Radyo yayın yönetmeni ve 2012/2013 Mercator-İPM Kıdemli Uzmanı Ömer Madra öncülüğünde yapılan projede, kamuoyu tarafından tanınan 22 sanatçı, yazar, iş insanı, akademisyen ve aktivistin ilk imzacıları olduğu ve çoğu iklim politikaları aktörü olmayan değişik alanlardan (insan hakları, engelli hakları, kimlik, sanat, ekoloji, sosyal politikalar, iletişim, hayvan hakları gibi) çok sayıda sivil toplum örgütünün desteklediği manifesto change.org internet platformunda imzaya açılmış ve yaklaşık 10 bin imza toplanmıştır.[92] Girişim bu özelliğiyle iklim hareketine yeni aktörlerin ve çevre örgütleri dışındaki STK'ların da katılmasını amaçlayan bir nitelik taşımaktadır.

92 Manifestonun ilk 22 imzacısı Adalet Ağaoğlu, Ali Nesin, Ara Güler, Barbaros Çetin, Güven Güzeldere, Haluk Bilginer, Harun Tekin, İbrahim Betil, İbrahim Özdemir, Murat Türkeş, Nebahat Akkoç, Ömer Madra, Pelin Batu, Rakel Dink, Sevil Turan, Sezen Aksu, Şafak Pavey, Tarhan Erdem, Tarkan, Ümit Boyner, Ümit Şahin ve Yaşar Kemal'dir. Manifestoyu destekleyen STK'lar arasında bu raporda iklim aktörleri arasında yer verilen sivil toplum örgütlerinin büyük kısmının yanı sıra şu kuruluşlar yer almaktadır: AIDS Savaşım Derneği, Alevi Dernekleri Federasyonu, Anadolu Kültür, Barınak Gönüllüleri ve Hayvanlara Yaşam Hakkı Derneği, Ceza İnfaz Sisteminde Toplum Derneği, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği (ÇYDD), Çevre Hukuku Derneği, Çevre İçin Hekimler Derneği, Çocuklar İçin Adalet Takipçileri (ÇİAT), Düşünce Suçu(!?)na Karşı Girişim, Eşit Haklar İçin İzleme Derneği, Fikir Sahibi Damaklar Konviviyumu / Slow Food Türkiye, GEA-Arama Kurtarma Grubu, Genç Hayat Vakfı, GOLA Kültür Sanat ve Ekoloji Derneği, Hak-İş, Helsinki Yurttaşlar Derneği, İnsan Hakları Derneği İstanbul Şubesi, İnternet Medya ve Bilişim Federasyonu, İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı (İKSV), Kafkas Dernekleri Federasyonu, Kaos GL Derneği, LGBTT Aileleri İstanbul Grubu (LİSTAG), Mahalle Afet Gönüllüleri Vakfı (MAG), Sıfır Ayrımcılık Derneği, Sosyal Kalkınma ve Cinsiyet Eşitliği Politikaları Merkezi (SOGEP), Sosyal Politikalar Derneği (SPoD), Su Hakkı Kampanyası, Şahkulu Sultan Vakfı, Şeffaflık Derneği, Şemikan Çalışma ve Dayanışma Birliği, Taksim Gezi Parkı Derneği, Tarlabaşı Toplumunu Destekleme Merkezi, Telsiz ve Radyo Amatörleri Cemiyeti (TRAC), Toplum Gönüllüleri Vakfı (TOG), Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği, Türkiye Sakatlar Derneği, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasi Araştırmalar Vakfı (TÜSES), Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi, Umut Vakfı.

6.2. *Basılı Yayınlar*

Son dönemde Türkiye'de çevre alanındaki en istikrarlı basılı yayın olan **EkoIQ**, 2010'dan bu yana çoğunlukla aylık olarak yayımlanmıştır. Bugüne dek 45 sayı çıkan "yeşil iş, yeşil yaşam" alt başlıklı derginin ayırt edici özelliğinin özel sektörün bu alandaki çalışmalarını ön plana çıkarması ve sayfalarını özel sektörle ilgili uzman, kişi ve görüşlere açması olduğu söylenebilir. Buna rağmen bir sektör dergisi olmayan, bilimsel konulara, uzmanlardan, sivil toplumdan ve aktivistlerden gelen yazılara ve gazeteciler ve araştırmacılar tarafından hazırlanan derinlikli araştırma ve raporlara da yer veren EkoIQ, iklim değişikliği konusuyla ilgili haber ve yazılara da sürekli olarak yer vermektedir. Ayrıca Kopenhag, Cancun ve Doha zirveleri gibi dönemlerde özel dosyalar ve ekler yayımlamıştır. Boğaziçi Üniversitesi'nden Levent Kurnaz dergide 2013'ten bu yana "Son Buzul Erimeden" başlıklı bir köşe hazırlamaktadır.

Çevre, ekoloji ve yeşil düşünce alanında yayın yapan ve sayfalarında iklim değişikliğine de yer veren diğer basılı yayınlar arasında **Atlas, Yeşil Atlas, National Geographic Türkiye, Üç Ekoloji** ve **Kolektif** sayılabilir. (Bir dönem Bölgesel Çevre Merkezi tarafından yayımlanan iklim değişikliği bülteni **Cemre** ve **Yeşil Ufuklar** için Bkz. Bölüm 5.2.2.2.)

Gazete ve dergilerin iklim değişikliğiyle ilgili yayınları özellikle tayfunlar ve seller gibi iklim felaketlerinin haberleri uluslararası gündeme geldiğinde, uzayan kuraklık dönemlerinde ve uluslararası zirveler sırasında artmaktadır (Şen, 2013). Ancak yazılı basında ve televizyonlarda konunun istikrarlı bir şekilde ele alındığı, ya da iklim değişikliğiyle etkileri arasında kurulan bağlantının sorunsuz olduğu söylenemez. Hatta iklim değişikliğinin durduğu, buzul çağının yaklaşmakta olduğu gibi, fosil yakıt şirketleriyle bağlantılı lobiler tarafından üretilerek ağırlıklı olarak ABD ve İngiltere'deki belli medya organları tarafından yayılan yanıltıcı haberlerin dış basından çevrilerek manşet yapıldığına da sıklıkla rastlanmaktadır. Konuya verilen ağırlığın, özel ilgisi olan bazı yazarlarla, ya da gazete yönetimlerine konuyu bilen gazetecilerin gelip gitmesiyle bağlantılı olarak değiştiği gözlemi de yapılabilir. Ancak bu konunun detaylı olarak incelenmesi, nedenlerinin ve arka planının araştırılması başka bir çalışmaya bırakılmıştır.

Ana akım gazetelerde konuyla ilgili yayımlanan tek sürekli köşe sırasıyla **Hürriyet** ve **Milliyet** gazetelerinde haftalık olarak yazan İTÜ'den Mikdat Kadıoğlu'nun "Havadan Sudan" başlıklı köşesidir. **Birgün** gazetesinin de iklim değişikliğiyle ilgili haberlere (Yeşil Birgün sayfasıyla) en düzenli şekilde yer veren gazete olduğu söylenebilir.

6.3. *İnternet Gazeteleri, Bloglar*

Son yıllarda çevre ve ekoloji alanındaki haber ve yazılar bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de ağırlıklı olarak internet üzerinde yayımlanmaktadır. İnternet üzerinden yayın yapan gazete ve dergiler, kişisel ya da kolektif bloglar ve sosyal medya daha fazla sayıda kişi ve çevrenin konuyu gündeme getirmesini sağlamıştır. İklim değişikliği de ağırlıklı olarak bloglar ve internet gazeteleri yoluyla takip edilmektedir. Türkiye'de iklim değişikliği haberlerini düzenli olarak yapan siteler arasında 2008'den bu yana günlük internet gazetesi olarak yayın yapan, iklim haberleriyle ilgili ayrı bir sayfası olan ve 2009'dan bu yana iklim zirvelerini çoğunlukla toplantılara katılan kendi yazarlarının yaptığı haberlerle izleyen **Yeşil Gazete**, İklim Ağı'nın da üyesi olan yeşil rehber ve sürdürülebilir yaşam platformu **Yeşilist**, yenilenebilir enerji ve ekonomide sürdürülebilirliğin yanı sıra iklim politikaları üzerinde de yazılar yayımlayan **Yeşil Ekonomi** ve bazı radyo programlarının kayıt ve bant çözümlerinin yanı sıra iklim değişikliğiyle ilgili özgün yazı ve çevirilere de yer veren **Açık Radyo** web sitesi sayılabilir. Ayrıca başta İklim Ağı'nın web sitesi **iklimdegisikligi.org** olmak üzere bu raporda aktörler arasında saydığımız kamu kurumlarının ve sivil toplum örgütlerinin çoğu internet siteleri ve medya yoluyla konuyla ilgili bilgi ve haber paylaşımı yapmaktadırlar.

6- SONUÇ: İKLİM POLİTİKALARI SÜRECİNDE MÜZAKERE OLANAKLARI

Bu raporun hazırlanması Türkiye'de çok taraflı iklim politikalarının onuncu yılını doldurması nedeniyle mümkün olmuştur. Bundan birkaç yıl önce bu kadar çok sayıda aktöre ve değişkene ulaşmak mümkün olmazdı. Zira bu süre içinde Türkiye'nin iklim politikaları gelişmiş, değişikliklere uğramış, etki eden aktörlerin sayısı artmış, en önemli aktör grubu olan kamu kesiminde ciddi bir kapasite artışı gerçekleşmiş, özel sektör ve sivil toplumdaki aktörler çeşitlenmiş, çatışma noktaları ve müzakere olanakları belirginleşmeye başlamıştır. Bu süre içinde çok sayıda rapor, makale, deklarasyon, manifesto, strateji ve eylem planı, pozisyon belgesi vb. yayımlanmış, analiz edilecek çok sayıda veri birikmiştir. Bu araştırma her ne kadar bütün bu çalışmaların ve oluşturulan politikaların içeriğinden çok, nasıl yapıldığına ve yapılmasında rolü olan aktörlere odaklandıysa da, anlatılanlar, politika sürecinin nasıl ilerlediği ve hangi noktaya ulaştığı konusunda fikir vermektedir.

Aktör haritası, politikaların büyük ölçüde hükümet ve ilgili bürokrasi tarafından belirlendiğini göstermektedir. Özel sektör, sivil toplum ve akademi alanlarından aktörlerin kamu kesimiyle ve birbirleriyle olan ilişkilerindeki kısıtlar, diyaloğun büyük ölçüde medya aracılığıyla veya kapalı kapılar arkasında yapılması, doğrudan ilişkilerin kişilere bağlı olması ve yapılandırılmış mekanizmaların eksikliği, iklim politikalarının oluşturulmasında gerçek anlamda bir demokratik müzakere sürecinin olmadığını göstermektedir.

Bunun nedenlerinden biri iklim politikalarının niteliğiyle ilgilidir. Farklı alanlardan çok sayıda paydaşı ilgilendiren, özel çıkarların devreye girdiği, karmaşık bir politika alanında asıl belirleyici olan demokratik yapılar değil, güç ilişkileri olmaktadır. Uluslararası iklim rejiminde de parçalanmış yönetişim yapısı, kapalı kapılar arkasında yürütülen pazarlıklar, ülkelerin diğer dış politika önceliklerinin iklim politikalarının önüne geçmesi gibi sorunlar sürecin yeterince açık, şeffaf, demokratik ve katılımcı olmasını engellemektedir. Literatürde uluslararası iklim rejimindeki parçalanmışlık üzerinde sıklıkla durulmaktadır. Bu durum, zorluk ve çatışmaların yanı sıra çeşitliliğin getirdiği avantajlar da yaratmakta işbirliği olanakları sağlamaktadır (Biermann vd, 2009). Benzer bir parçalı rejim ülke düzeyinde de mevcuttur. Türkiye'deki yapının da bunun bir örneği olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye'de iklim politikalarının belirlenmesinde İDHYKK gibi bürokrasi düzeyinde bir koordinasyon kurulu bulunmasına rağmen, parçalı yapı sadece politikaların oluşturulmasına değil uygulanmasına da etki etmektedir. Türkiye'de iklim değişikliğiyle mücadelede henüz anlamlı bir hedef belirlenmiş değildir. Ancak merkezi hükümet düzeyinde hedefler belirlense bile, bu politikaların özel sektör, yerel yönetimler ve kamu yönetiminde, dolayısıyla uygulamadan sorumlu kesimlerde kabul görmediği, mevzuatın yetersiz olduğu ve sağlıklı bir denetim mekanizmasının olmadığı yerlerde güçlü politikalar yürütülemez (Marks, 2010). Dolayısıyla bütün aktörlerin ve paydaşların katılmadığı bir politika süreci, uygulamanın da başarısız olmasına neden olur.

Sağlıklı bir müzakere sürecinin yaratılamamasının nedenlerinden biri de Türkiye'de demokratik ve katılımcı yapıların eksikliğidir. Katılımcı demokrasiyle ilgili sorunlar son yıllarda özellikle çevreyle ilgili ihtilaflarda belirgin hale gelmeye başlamıştır. Hızlı büyüme amacıyla sayıları artan enerji, madencilik, turizm ve kentsel dönüşüm gibi çevresel kaygılarla çelişen kalkınma projelerine yönelik tepki sadece çevrenin korunması için değil, aynı zamanda katılım talebiyle de ortaya çıkmaktadır.[93] Ancak bir yandan çevre mücadelelerinde yaşananlar, diğer

93 Türkiye'de süren onlarca çevre ihtilafı Politik Ekoloji Çalışma Grubu tarafından hazırlanan Türkiye Çevre Direnişi Atlası'nda bir araya getirilmiştir. http://www.direncevre.org.

yandan yerinden yönetim anlayışının güçlendirilememesi, Türkiye'nin çevreyle ilgili konularda bilgi alma, katılım ve adalete erişim hakkını garanti altına alan Aarhus Konvansiyonu'nu imzalamaktan kaçınması gibi olgular, çevre alanında katılımın önünün açılmadığını göstermektedir.

Yine de bu sorunlar iklim politikaları için katılımcı ve demokratik müzakere olanaklarının mevcut olmadığı anlamına gelmez. Her şeyden önce konuyla ilgili tarafların her zaman çatışmak zorunda olmadıkları; değişik dünya görüşlerine sahip aktörlerin farklı gerekçelerle birbirine çok benzer politikaları savundukları söylem koalisyonlarının, iklim alanında da sıklıkla oluştuğu unutulmamalıdır (Turnpenny, 2005). Türkiye'de bunun bir örneği Kyoto Protokolü tartışmaları sırasında çok farklı değer sistemlerini temsil eden REC Türkiye'nin, TÜSİAD'ın, pek çok çevre örgütünün, yeşil hareketin ve bazı kamu yöneticilerinin farklı argümanlarla da olsa aynı paydada buluşmuş olmalarıdır. Bu durum Kyoto tartışmalarını bu çalışmada sıklıkla hatırlamamızın nedenlerinden biridir. İklim politikaları sürecinin belki de en canlı günlerinin yaşandığı bu dönemde olduğu gibi, somut bir mesele çevresinde, görece yapıcı ve açık bir biçimde tartışmaya, 2015 Paris Zirvesi öncesinde ve sonrasında yeniden ihtiyaç duyulacağı ortadadır. Ancak bu kez, belli mekanizmalar ve daha yapılandırılmış süreçler kurgulamak mümkündür. Bu aşamada bu tür müzakerelere diğer aktörlerle aynı mesafede durabilecek düşünce kuruluşlarının öncülük etmesi faydalı olablir. Örneğin ilki 2014'de yapılan İstanbul Karbon Zirvesi gibi buluşmalar, ya da çeşitli sivil toplum kuruluşları ve üniversitelerin öncülük ettiği çalıştaylar, sadece belli kesimleri değil, bütün aktörleri kapsayacak şekilde ve farklı çevrelerden aktörlerin birbirini dinlemesini ve etkileşim kurmasını sağlayacak yöntemlerle yapılabilirse, bu türden yapılandırılmış bir katılım ve müzakere süreci için fırsat yaratabilir. Stevenson ve Dryzek (2012) "söylemsel kapalı alan" olarak tarif ettikleri karşıtları bir araya getirmekten uzak buluşmaların kutuplaşmayı artırdığını, homojenliğin çeşitliliği ortadan kaldırdığını, bunun da fikir üretimini azaltan kısıtlar yarattığını belirtmektedir. Gerçekten de, özellikle iklim politikalarında süreklilik kazanan bir demokratik müzakere, bütün paydaşların uzlaştığı bir ortak noktaya ulaşılmasını sağlayamasa da, en azından fikir üretimini artıracak ve tarafların birbirlerinin görüşlerinden etkilenmesine yardımcı olacaktır.

Germanwatch ve Avrupa İklim Eylem Ağı'nın (*CAN Europe*) 2005'ten bu yana her yıl yayımladığı İklim Değişikliği Performans Endeksi'nde Türkiye hızla artan emisyonları ve herhangi bir azaltım hedefi belirlememesi nedeniyle özellikle son yıllarda sürekli son sıralarda yer almaktadır (Burck vd, 2013). Özel şartlar söylemine sıkışmış bir iklim politikası Türkiye'yi olumlu bir noktaya taşıyamamıştır. Paris Konferansı'nın yeni iklim rejimini kurmak için toplanacağı 2015 yılında Türkiye ilk kez G20 toplantısına ev sahipliği yapacaktır. Bu da Türkiye'nin Paris sürecindeki rolünü artırmaktadır. Türkiye'nin iklim politikalarındaki profilini ve performansını güçlendirerek, dünyayı hızla üzerinde yaşanamayacak bir gezegen haline getiren ve Türkiye'yi de ağır bir şekilde etkileyen iklim değişikliği krizinin çözümünde olumlu bir rol oynaması her zamankinden daha olasıdır. Bunun için önce iklim politikalarındaki şeffaflık ve katılımcılık sorununu çözmek gerekmektedir. Türkiye, iklim politikalarını hazırlamaya yönelik altyapıyı oluşturmak için önemli adımlar atmıştır. Ancak henüz iklim değişikliğiyle mücadele için ön koşul olan siyasi kararlılık, resmi konuşmalarda sorunun önemini vurgulayan güzel sözlerin ötesine geçebilmiş değildir. Hem politika yapma kapasitesi, hem de siyasi kararlılık, ancak tüm aktörlerin demokratik bir müzakere zemininde bir araya geldiği bir tartışma süreci sonucunda yaratılabilir. Böylece çözüm odaklı ve uygulanabilir politikaların üretilmesi ve bu politikaların daha geniş kesimler tarafından sahiplenilmesi mümkün olacaktır.

EK 1 - MÜLAKAT LİSTESİ

Türkiye'nin İklim Politikalarında Aktör Haritası araştırması için 29 Mayıs 2013 ile 24 Nisan 2014 tarihleri arasında 71 görüşme ve 6 Temmuz 2013'te 9 kişinin katıldığı bir bir danışma toplantısı[94] yapılmıştır. Bazı görüşmelerde aynı kurumdan birden fazla kişi bulunduğu için toplam 100 kişiyle görüşülmüştür. Mülakat yapılan kişilerin isimleri ile görüşme sırasında görevli oldukları kurum, birim ve (yönetici düzeyinde olan kişilerin) görevleri ve konuyla ilgiliyse eski görevleri aşağıda belirtilmiştir.

Bakanlıklar ve bağlı kuruluşlar

Adnan Altay Altınörs *(Dışişleri Bakanlığı Enerji, Su, Çevre İşleri Genel Müdür Yardımcılığı)*

Alper Akçakaya *(Meteoroloji Genel Müdürlüğü Klimatoloji Şube Müdürü)*

Ayşe Yıldırım Coşgun *(Orman ve Su İşleri Bakanlığı İklim Değişikliği Uyum Şubesi)*

Ayşenur Onur *(Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı)*

Bekir Engürülü *(Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarım Sigortaları ve Doğal Afetler Daire Başkanı)*

Burak Çiftçi *(Ulaştırma, Denizcilik Haberleşme Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü)*

Çağlar Başsüllü *(Orman Genel Müdürlüğü Uluslararası Kuruluşlarla İlişkiler Şube Müdürlüğü)*

Damla Sağlam Şatır *(Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Sanayi Genel Müdürlüğü)*

Deniz Özdemir *(Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Etüd ve Plan Daire Başkanlığı)*

Devrim Bağla *(AFAD Planlama ve Zarar Azaltma Daire Başkanlığı)*

Dilek Demirel Yazıcı *(Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Etüd ve Plan Daire Başkanlığı)*

Erhan Ünal *(Türkiye İstatistik Kurumu Çevre İstatistikleri Grubu)*

Ezgi Koşan *(Ekonomi Bakanlığı İhracat Genel Müdürlüğü)*

Gürcan Seçgel *(Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Politika ve Strateji Geliştirme Şube Müdürü)*

Hakkı Atay *(Meteoroloji Genel Müdürlüğü Klimatoloji Şube Müdürlüğü)*

İnci Tekeli *(Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı İklim Değişikliği ve Havza Araştırmaları Çalışma Grubu Koordinatörü)*

İpek Bezirhan *(Ekonomi Bakanlığı İhracat Genel Müdürlüğü)*

İzzet Arı *(Kalkınma Bakanlığı Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Daire Başkanlığı)*

Mehrali Ecer *(Çevre ve Şehircilik Bakanlığı İklim Değişikliği Daire Başkanı)*

Mesut Demircan *(Meteoroloji Genel Müdürlüğü Klimatoloji Şube Müdürlüğü)*

Murat Çitilgülü *(Ekonomi Bakanlığı Anlaşmalar Genel Müdürlüğü)*

94 Katılanlar: Barış Gencer Baykan, Barış Doğru, Deniz Gümüşel, Gökşen Şahin, Levent Kurnaz, Ömer Lütfi Şen, Semra Cerit Mazlum, Sibel Sezer ve Uygar Özesmi. Bu isimlerden bazılarıyla ayrıca mülakat da yapılmıştır.

Murat Hardalaç *(Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Enerji ve Çevre Yönetimi Daire Başkanı)*

Ömer Demir *(Meteoroloji Genel Müdürlüğü Klimatoloji Şube Müdürlüğü)*

Pınar Aşan *(Avrupa Birliği Bakanlığı Sektörel Politikalar Başkanlığı)*

Rabia Betül Karadeniz *(Ulaştırma, Denizcilik Haberleşme Bakanlığı Çevre ve İklim Değişikliği Daire Başkanlığı)*

Sabahattin Sarı *(Türkiye İstatistik Kurumu Çevre, Enerji ve Ulaştırma İstatistikleri Daire Başkanı)*

Sait Tahmiscioğlu *(Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Etüd ve Plan Dairesi Başkan Yardımcısı)*

Sedat Kadıoğlu *(Orman ve Su İşleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı)*

Sema Bayazıt *(Kalkınma Bakanlığı Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Daire Başkanı)*

Serhat Şensoy *(Meteoroloji Genel Müdürlüğü Klimatoloji Şube Müdürlüğü)*

Şule Erdal *(Çevre ve Şehircilik Bakanlığı İklim Değişikliği Daire Başkanlığı)*

Utku Sümer *(Meteoroloji Genel Müdürlüğü Klimatoloji Şube Müdürlüğü)*

Yusuf Çağrı Veyisoğlu *(Kalkınma Bakanlığı Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Daire Başkanlığı)*

Zafer Ateş *(Dışişleri Bakanlığı Enerji, Su, Çevre İşleri Genel Müdür Yardımcılığı Daire Başkanı)*

Hükümet Dışı Kuruluşlar

Ali Kerem Saysel *(Boğaziçi Üniversitesi Çevre Bilimleri Enstütüsü)*

Alper Acar *(Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu)*

Aykut Çoban *(Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi)*

Ayşe Kaya Dündar *(Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı - TTGV)*

Baran Bozoğlu *(Çevre Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı)*

Barış Doğru *(EkoIQ Dergisi Yayın Yönetmeni)*

Barış Gencer Baykan *(Yeditepe Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü)*

Barış Karapınar *(Boğaziçi Üniversitesi İktisat Bölümü)*

Bengisu Özenç *(Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı - TEPAV)*

Cavit Işık Yavuz *(Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı)*

Celal Toprak *(Ekonomi Gazetecileri Derneği Yönetim Kurulu Başkanı)*

Ceren Ayas *(Avrupa İklim Vakfı Türkiye Temsilcisi)*

Çağatay Güler *(Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı)*

Deniz Gümüşel *(Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı - UNDP tarafından yürütülen İklim Değişikliği Eylem Planı'nın Hazırlanması Projesi [2009-2011] Koordinatörü)*

Didem Uygun *(İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği)*

Mehmet Doğan Üçok *(Sabancı Üniversitesi İstanbul Enerji ve İklim Merkezi - IICEC)*

Doğanay Tolunay *(İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi)*

Dursun Yıldız *(Hidropolitik Akademi)*

Durukan Dudu *(Ormanevi Kolektifi ve Anadolu Meraları)*

Erdoğan Bölük *(Meteoroloji Mühendisleri Odası)*

Etem Karakaya *(Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi – SÜT-D Başkanı)*

Ethemcan Turhan *(Ekoloji Kolektifi)*

Faruk Telemcioğlu *(Uluslararası Güneş Enerjisi Topluluğu Türkiye Bölümü Genel Sekreteri)*

Fatih Özkadı *(Arçelik A.Ş., Enerji ve Çevre Yöneticisi)*

Gediz Kaya *(Gaia Karbon Finans)*

Gökçe Yörükoğlu *(Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı - UNDP)*

Gökmen Argun *(GEF Küçük Destek Programı Türkiye - GEF-SGP Ulusal Koordinatörü)*

Gökşen Şahin *(İklim Ağı)*

Gürkan Bayraktar *(Gaia Karbon Finans)*

Gürkan Kumbaroğlu *(Boğaziçi Üniversitesi Endüstri Mühendisliği Bölümü – Enerji Ekonomisi Derneği Başkanı)*

Hilal Atıcı *(Greenpeace Akdeniz Kampanyalar Koordinatörü)*

Kadri Taştan *(Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Avrupa Birliği Daire Başkanlığı)*

Katalin Zaim *(Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı – UNDP Program Yöneticisi)*

Konca Çalkıvik *(İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği Genel Sekreteri)*

Levent Kurnaz *(Boğaziçi Üniversitesi Fizik Bölümü)*

Mahir Ilgaz *(350.org)*

Mehmet Evren Eynehan *(TÜSİAD Sanayi Stratejileri ve Sektör Politikaları Bölümü)*

Melike Kuş *(Doğa Koruma Merkezi)*

Mikdat Kadıoğlu *(İTÜ Meteoroloji Bölümü)*

Mirhan Köroğlu Göğüş *(Sabancı Üniversitesi CDP)*

Murat Türkeş *(ODTÜ İstatistik Bölümü)*

Mustafa Özgür Berke *(WWF Türkiye Doğa Koruma Yönetmeni)*

Nuran Talu *(Küresel Denge Derneği Yönetim Kurulu Başkanı)*

Nuran Yüce *(Küresel Eylem Grubu)*

Nüzhet Dalfes *(İTÜ Avrasya Yer Bilimleri Enstitüsü)*

Ozan Acar *(Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı – TEPAV)*

Ömer Lütfi Şen *(İTÜ Avrasya Yer Bilimleri Enstitüsü)*

Ömer Madra *(Açık Radyo Genel Yayın Yönetmeni)*

Özge Balkız *(Doğa Koruma Merkezi Tür Koruma Programı Koordinatörü)*

Pınar Bal *(Beykent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü)*

Rana İzci *(Marmara Üniversitesi Avrupa Birliği Enstitüsü)*

Semra Cerit Mazlum *(Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü)*

Serdar Sarıgül *(TEMA Vakfı Genel Müdürü ve İcra Kurulu Üyesi)*

Sevgi Mutlu *(Yeşil Düşünce Derneği Yönetim Kurulu Başkanı)*

Sıtkı Erduran *(Meteoroloji Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı)*

Sibel Sezer *(Eski Bölgesel Çevre Merkezi REC Türkiye Direktörü)*

Sinan Ülgen *(Ekonomi ve Dış Politika Araştırma Merkezi - EDAM Yönetim Kurulu Başkanı)*

Songül Vaizoğlu *(Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı)*

Süreyya İsfendiyaroğlu *(Doğa Derneği Bilim Direktörü)*

Şenol Karakaş *(Küresel Eylem Grubu)*

Tanay Sıdkı Uyar *(Marmara Üniversitesi Mühendislik Fakültesi - Eurosolar Türkiye Yönetim Kurulu Başkanı - TURÇEP)*

Tanyeli Behiç Sabuncu *(TÜSİAD Sanayi Stratejileri ve Sektör Politikaları Bölümü)*

Uygar Özesmi *(Change.org – Eski TEMA Vakfı Genel Müdürü – Eski Greenpeace Genel Direktörü)*

Ünal Sayman *(Bölgesel Çevre Merkezi REC Türkiye Direktörü – İklim Platformu Sekreteryası)*

Volkan Ediger *(Kadir Has Üniversitesi Strateji Geliştirme ve Araştırma Koordinatörü – Enerji ve İklim Değişikliği Vakfı ENİVA Yönetim Kurulu Başkanı)*

Zekai Şen *(İTÜ İnşaat Fakültesi - Su Vakfı Başkanı)*

EK 2 - KISALTMALAR

ADP: *Ad Hoc Working Group on the Durban Platform for Enhanced Action* – kısaca Durban Platformu

AECID: *Agencia Española de Cooperación Internacional para el Desarrollo* – İspanyol Kalkınma İçin Uluslararası İşbirliği Ajansı

AFAD: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı

AFSAD: Ankara Fotoğraf Sanatçıları Derneği

AGGG: *Advisory Group on Greenhouse Gases (ICSU/UNEP/WMO)* – Sera Gazları Danışma Grubu

AKAKDO: Arazi Kullanımı, Arazi Kullanım Değişikliği ve Ormancılık *(LULUCF)*

ASAM: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi

BAÇEP: Batı Akdeniz Çevre Platformu

BAU: *Business as Usual* – Her Şey Şimdiki Gibi

BDDK: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu

BDP: Barış ve Demokrasi Partisi

BINGO: *Business and Industry NGOs* – İş ve Sanayi Sivil Toplum Kuruşları

BMİDÇS: Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (*UNFCCC*)

BTK: Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu

BTSB: Bilim, Teknoloji ve Sanayi Bakanlığı

BTYK: Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu

CAN: *Climate Action Network* – İklim Eylem Ağı

CBD: *Convention on Biological Diversity* – Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi

CDP: *Carbon Disclosure Project* – Karbon Saydamlık Projesi

CGS Europe: *CO_2 Geological Storage* – CO_2'nin Jeolojik Depolanması Avrupa

COP: *Conference of Parties* – Taraflar Konferansı

CRF: *Common Reporting Format* – Genel Raporlama Formatı

CTCN: *Climate Technology Centre and Network* – İklim Teknoloji Merkezi ve Ağı

ÇED: Çevresel Etki Değerlendirmesi

ÇEDBİK: Çevre Dostu Yeşil Binalar Derneği

ÇG: Çalışma Grubu

ÇMO: Çevre Mühendisleri Odası

ÇOB: Çevre ve Orman Bakanlığı

ÇŞB: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı

DAÇE: Doğu Akdeniz Çevre Dernekleri

DEFRA: *Department for Environment, Food & Rural Affairs* – Birleşik Krallık Çevre, Gıda ve Kırsal İşler Bakanlığı

DEHAP: Demokratik Halk Partisi

DHKD: Doğal Hayatı Koruma Derneği

DHMİ: Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü

DİE: Devlet İstatistik Enstitüsü

DKM: Doğa Koruma Merkezi

DLH: Demiryolları, Limanlar ve Hava Meydanları İnşaatı Genel Müdürlüğü

DMİ: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü

DPT: Devlet Planlama Teşkilatı

DSİ: Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü

DTP: Demokratik Toplum Partisi

EBRD: *European Bank for Reconstruction and Development* – Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası

ECF: *European Climate Foundation* – Avrupa İklim Vakfı

ECNC: *European Centre for Nature Conservation* – Avrupa Doğa Koruma Merkezi

ECRAN: *Environment and Climate Regional Accession Network* – Çevre ve İklim Değişikliği Bölgesel Katılım Ağı

EDAM: Ekonomi ve Dış Politika Araştırma Merkezi

EED: Enerji Ekonomisi Derneği

EGD: Ekonomi Gazetecileri Derneği

EKD: Ekoloji Kolektifi Derneği

EKK: Ekonomi Koordinasyon Kurulu

ENİVA: Enerji ve İklim Değişikliği Vakfı

ENVER: Enerji Verimliliği Derneği

EPDK: Enerji Piyasası Düzeleme Kurumu

EREC: *European Renewable Energy Council* – Avrupa Yenilenebilir Enerji Konseyi

ERM: *Environmental Resources Management* – Çevresel Kaynaklar Yönetimi

ETS: *Emissions Trading Scheme* – Emisyon Ticareti Sistemi

EÜAŞ: Elektrik Üretim A.Ş.

EVKK: Enerji Verimliliği Koordinasyon Kurulu

FAO: *Food and Agriculture Organisation* – Gıda ve Tarım Örgütü

FFEM: *Fonds Français pour l'Environnement Mondial* – Fransız Küresel Çevre Fonu

GCCA: *Global Climate Change Action* – Küresel İklim Değişikliği Eylemi

GEF: *Global Environment Facility* – Küresel Çevre Fonu

GEF-SGP: *Global Environment Facility Small Grants Programme* – Küresel Çevre Fonu Küçük Destek Programı

GENSED: Güneş Enerjisi Sanayicileri ve Endüstrisi Derneği

GM: Genel Müdürlük

GONGO: *Government Organized NGO* – Hükümet Tarafından Örgütlenen STK

GTZ: *German Organisation for Technical Cooperation* – Alman Teknik İşbirliği Örgütü

GÜNDER: Uluslararası Güneş Enerjisi Topluluğu Türkiye Bölümü

HBSD: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği

HEAL: *Health and Environment Alliance* – Sağlık ve Çevre İttifakı

HM: Hazine Müsteşarlığı

IBRD: *International Bank for Reconstruction and Development* – Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası

ICAO: *International Civil Aviation Organization* – Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü

ICLEI: *Local Governments for Sustainability* – Sürdürülebilir Kentler Birliği

ICSID: *International Centre for Settlement of Investment Disputes* – Uluslararası Yatırım İhtilafları Çözüm Merkezi

ICSU: *International Council for Science* – Uluslararası Bilim Konseyi

ICTP: *International Centre for Theoretical Physics* – Uluslararası Teorik Fizik Merkezi

IDA: *International Development Association* – Uluslararası Kalkınma Derneği

IEA: *International Energy Agency* – Uluslararası Enerji Ajansı

IFAD: *International Fund for Agricultural Development* – Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu

IFC: *International Finance Corporation* – Uluslararası Finans Kurumu

IICEC: *Istanbul International Centre for Energy and Climate* – İstanbul Uluslararası Enerji ve İklim Merkezi

ILO: *International Labour Organization* – Uluslararası İş Örgütü

IMF: *International Monetary Fund* – Uluslararası Para Fonu

IMO: *International Maritime Organization* – Uluslararası Denizcilik Örgütü

INC: *Intergovernmental Negotiations Committee* – Hükümetlerarası Müzakere Komitesi

INGO: *International NGO* – Uluslararası STK

IPA: *Instrument for Pre-Accession Assistance* – Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı

IPCC: *Intergovernmental Panel on Climate Change* – Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli

IRENEC: *International Renewable Energy Conference* – Uluslararası Yenilenebilir Enerji Konferansı

ITC: *International Trade Centre* – Uluslararası Ticaret Merkezi

ITU: *International Telecommunication Union* – Uluslararası Telekomünikasyon Birliği

İAB: İstanbul Altın Borsası

İDEP: İklim Değişikliği Eylem Planı

İDHYKK: İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kurulu

İDKK: İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulu

İPM: İstanbul Politikalar Merkezi

İSKEN: İskenderun Enerji Üretim ve Ticaret A.Ş

İSTAÇ: İstanbul Çevre Yönetimi Sanayi ve Ticaret A.Ş.

İTÜ: İstanbul Teknik Üniversitesi

İÜ: İstanbul Üniversitesi

KADOS: Kadıköyü Bilim Kültür ve Sanat Dostları Derneği

KEG: Küresel Eylem Grubu

KGM: Karayolları Genel Müdürlüğü

KHK: Kanun Hükmünde Kararname

KİK: Kamu İhale Kurumu

KOBİ: Küçük ve Orta Boy İşletmeler

KOSGEB: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Destekleme ve Geliştirme İdaresi Başkanlığı

LEAP: *Long-range Energy Alternatives Planning System* – Uzun Vadeli Enerji Alternatifleri Planlama Sistemi

LULUCF: Land Use, Land Use Change and Forestry – Arazi Kullanımı, Arazi Kullanımı Değişikliği ve Ormancılık

MAM: Marmara Araştırma Merkezi

MDG-F: *Millennium Development Goals Achievement Fund* – Binyıl Kalkınma Hedefleri Fonu

MGK: Milli Güvenlik Kurulu

MGM: Meteoroloji Genel Müdürlüğü

MIGA: *Multilateral Investment Guarantee Agency* – Çoktaraflı Yatırım Garanti Ajansı

MİGEM: Maden İşleri Genel Müdürlüğü

MMO: Meteoroloji Mühendisliği Odası

MRV: *Measuring, Reporting, and Verification* – İzleme, Raporlama ve Doğrulama

MTA: Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü

MÜSİAD: Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği

NAMA: *Nationally Appropriate Mitigation Actions* – Ulusal Uygun Azaltım Eylemleri

NIR: *National Inventory Report* – Ulusal Envanter Raporu

NKP: Nükleer Karşıtı Platform

NOAA: *National Oceanic and Atmospheric Administration* – ABD Ulusal Oşinografi ve Atmosfer İdaresi

ODTÜ: Ortadoğu Teknik Üniversitesi

OECD: *Organisation for Economic Cooperation and Development* – Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı

OGM: Orman Genel Müdürlüğü

ÖİB: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı

ÖİB: Özürlüler İdaresi Başkanlığı

ÖTV: Özel Tüketim Vergisi

PAB: Perşembe Akşamı Bisikletçileri

PMR: *Partnership for Market Readiness* – Karbon Piyasasına Hazırlık İçin Ortaklık Programı

POPs: *Persistent Organic Pollutants* - Kalıcı Organik Kirleticiler

REC: *Regional Environmental Center* – Bölgesel Çevre Merkezi

REGCM: *Regional Climate Model* – Bölgesel İklim Modeli

RENA: *Regional Environmental Network for Accession* – Katılım Öncesi Bölgesel Çevre Ağı

RESSİAD: Rüzgar Enerjisi ve Su Santralları İşadamları Derneği

RINGO: *Research and Independent NGOs* – Araştırma ve Bağımsız Sivil Toplum Kuruluşları

SBI: *Subsidiary Body for Implementation* – Uygulama Yardımcı Organı

SHGM: Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü

SKD: İş Dünyası Sürdürülebilir Kalkınma Derneği

SPK: Sermaye Piyasası Kurulu

STK: Sivil Toplum Kuruluşu

SÜT-D: Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim Derneği

ŞM: Şube Müdürlüğü

TARBİL: Tarımsal İzleme ve Bilgi Sistemi

TARM: Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü

TBB: Türkiye Belediyeler Birliği

TÇMB: Türkiye Çimento Müstahsilleri Birliği

TEDAŞ: Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş.

TEİAŞ: Türkiye Elektrik İletim A.Ş.

TEMSAN: Türkiye Elektromekanik Sanayi Genel Müdürlüğü

TEPAV: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı

TEMEV: Temiz Enerji Vakfı

TGC: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti

THY: Türk Hava Yolları

TİKDEK: Türkiye İklim Değişikliği Kongresi

TİSK: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu

TKDK: Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu

TKGM: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü

TKİ: Türkiye Kömür İşletmeleri

TMMOB: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği

TOBB: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

TOD: Türkiye Ormancılar Derneği

TOKİ: Toplu Konut İdaresi

TSE: Türk Standartları Enstitüsü

TTB: Türk Tabipleri Birliği

TTGV: Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı

TTK: Türkiye Taşkömürü Kurumu

TURMEPA: Deniz Temiz Derneği

TÜBA: Türkiye Bilimler Akademisi

TÜBİTAK: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu

TÜÇEV: Türkiye Çevre Koruma Vakfı

TÜDAV: Türkiye Deniz Araştırmaları Vakfı

TÜDEF: Tüketici Dernekleri Federasyonu

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

TÜRÇEP: Türkiye Çevre Platformu

TÜREB: Türkiye Rüzgar Enerjisi Birliği

TÜSİAD: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği

TÜVİKDER: Tüketiciyi ve İklimi Koruma Derneği

TZOB: Türkiye Ziraat Odaları Birliği

UÇEP: Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı

UİKG: Ulusal İklim Koordinasyon Grubu

UNCCD: *United Nations Convention to Combat Desertification* – Birleşmiş Milletler Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi

UNDP: *United Nations Development Programme* – Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

UNEP: *United Nations Environment Programme* – Birleşmiş Milletler Çevre Programı

UNFCCC: *United Nations Framework Convention on Climate Change* – Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi

UNIDO: *United Nations Industrial Development Organization* – Birleşmiş Milletler Endüstriyel Gelişme Örgütü

UNOPS: *United Nations Office for Project Services* – Birleşmiş Milletler Proje Hizmetleri Ofisi

USAID: *United States Agency for International Development* – ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı

UTES: Ulusal Temiz Enerji Sempozyumu

VOB: Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası A.Ş.

WBCSD: *World Business Council for Sustainable Development* – Dünya Sürdürülebilir Kalkınma İş Konseyi

WCRP: *World Climate Research Programme* – Dünya İklim Araştırma Programı

WHO: *World Health Organization* – Dünya Sağlık Örgütü

WMO: *World Meteorological Organization* – Dünya Meteoroloji Örgütü

YDD: Yeşil Düşünce Derneği

YÖK: Yüksek Öğretim Kurulu

YPK: Yüksek Planlama Kurulu

EK 3 – SEÇİLMİŞ YAYIN LİSTESİ

Bu listede iklim değişikliğiyle ilgili olarak kamu kesimi, sivil toplum, akademi veya ticari yayınevleri tarafından Türkiye'de ve/veya Türkçe olarak yayımlanmış başlıca raporlar, bildiri kitapları ve kitaplar listelenmiştir. Tablo 2'de (Sayfa: 32-34) yer verilen iklim politikalarının resmi belgeleri (mevzuat, envanterler, bildirimler, strateji ve eylem planları vb.) dahil edilmemiştir.[95]

RAPORLAR (Kamu)

Çevre ve Orman Bakanlığı, Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü - *İklim Değişikliğinin Arazi Kullanımıyla İlişkisi ve İklim Değişikliğinin Etkileri, Duyarlılık ve Uyum Atölye Çalışması Sonuç Raporu.* Ankara, 2006

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı - *Enerji Sektöründe Sera Gazı Azaltımı Çalışma Grubu Raporu.* Ankara, 2006

Çevre ve Orman Bakanlığı - *Kyoto Protokolü Esneklik Mekanizmaları ve Uluslararası Emisyon Ticareti Sistemleri Özel İhtisas Komisyonu Raporu.* Ankara, 2008

İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulu - *Türkiye'nin Kyoto Protokolü'ne Taraf Olmasına Yönelik Birinci Değerlendirme Raporu.* Ankara, 2008

İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulu - *BMİDÇS Kapsamında Türkiye'nin Durumunu Değerlendirmeye Yönelik Rapor.* Ankara, 2009

Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü - *Ormancılık ve Su Şurası İklim Değişikliği ve Uyum Çalışma Grubu Raporu.* Orman ve Şu İşleri Bakanlığı, Ankara, 2013

Orman ve Su İşleri Bakanlığı - *İklim Değişikliği İhtisas Heyeti Raporu.* Ankara, 2013

KİTAPLAR (Kamu ve Uluslararası Kuruluşlar)

UNFCCC - *İklime Özen Göstermek: İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü İçin Kılavuz.* Ankara, 2004

Yunus Arıkan - *İklim Değişikliği Görüşmelerinde Müzakerecinin El Kitabı.* REC Türkiye, Ankara, 2006

Yunus Arıkan - *İklim Değişikliği Görüşmelerinde Sivil Toplum Kuruluşları.* REC Türkiye, Ankara, 2006

REC Türkiye - *Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü: Metinler ve Temel Bilgiler (Yayına Hazırlayan: Yunus Arıkan).* Ankara, 2006

REC Türkiye - *İklim Değişikliğinin Etkileri, Etkilenebilirlik ve Uyum Üzerine Nairobi Çalışma Programı ve Sözleşme Kapsamındaki Çalışmalar (BMİDÇS).* Ankara, 2007

UNDP Türkiye - *İklim Değişikliği ve Türkiye: Etkiler, Sektörel Analizler, Sosyo-Ekonomik Boyutlar (Editör: Çağlar Güven).* Ankara, 2007

Yunus Arıkan, Gülçin Özsoy - *A'dan Z'ye İklim Değişikliği Başucu Rehberi.* REC Türkiye, Ankara, 2008

Çevre ve Orman Bakanlığı - *İklim Değişikliği ve Yapılan Çalışmalar.* Ankara, 2008

Asaf Erdoğan - *İklim Değişikliği Mücadele Faaliyetlerinin Türk Çimento Sanayiine Etkileri (Uzmanlık Tezi).* Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 2008

Çevre ve Orman Bakanlığı - *İklim Değişikliği Müzakereleri Kılavuzu Türkiye (Editör: Semra Cerit Mazlum).* Ankara, 2009

95 Bu listenin hazırlanmasında Barış Gencer Baykan'ın Yeşil Gündem web sitesinde yayımlanan "Türkiye Çevre Literatürü" ve "Türkçe'ye Çevrilen Çevre Kitapları" çalışmalarından http://www.yesilgundem.net/ ve Yeşil Gazete'de yayınlanan Son Dönemin Yeşil Kitapları dizisinden http://yesilgazete.org/ yararlanılmıştır.

Sürdürülebilir Kentler Birliği (ICLEI) - Uluslararası Yerel Yönetimler Sera Gazı Salımlarının Analizi Protokolü (IEAP) Versiyon 1.0. REC Türkiye, Ankara, 2009

Çevre ve Orman Bakanlığı - Birleşmiş Milletler İklim Değişikl*iği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü. Ankara, 2010*

İzzet Arı - *İklim Değişikliğiyle Mücadelede Emisyon Ticareti ve Türkiye Uygulaması (Uzmanlık Tezi).* Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 2010

Gülçin Özsoy, Duygu Toprak - *Düşük Karbon Teknolojileri.* REC Türkiye, 2011

Mikdat Kadıoğlu - *Türkiye'de İklim Değişikliği Risk Yönetimi (Türkiye'nin İklim Değişikliği 2. Ulusal Bildiriminin Hazırlanması Projesi Yayını).* Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Ankara, 2012

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı - *İklim Değişikliğinin Farkında Mıyız? (Türkiye'nin İklim Değişikliği 2. Ulusal Bildiriminin Hazırlanması Projesi Yayını).* Ankara, 2012

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı - *Karbon Piyasalarında Ulusal Deneyim ve Geleceğe Bakış.* Ankara, 2012

Doğanay Tolunay - *Ormanlar ve İklim Değişikliği.* İstanbul Orman Bölge Müdürlüğü, İstanbul, 2013

RAPORLAR (Sivil Toplum ve Akademi)

Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı - *İklim Değişikliği ve Kalkınma Ulusal Değerlendirme Raporu (Raportör: Murat Türkeş* . TTGV, Ankara, 2002

Greenpeace Uluslararası, Avrupa Yenilenebilir Enerji Konseyi (EREC) - *Enerji (D)evrimi (Yazarlar: Sven Teske, Arthouros Zervos, Oliver Schäfer; Editör: Crispin Aubrey).* İstanbul, 2007

Gürkan Kumbaroğu, Yıldız Arıkan, Nihan Karali - *Karbondioksit Salımları Araştırması (Yayına Hazırlayan: Gülru Hotinli).* Açık Toplum Enstitüsü Türkiye Temsilciliği, İstanbul, 2008

Gürkan Kumbaroğu, Yıldız Arıkan - *Farkındalık ve Fark Yaratmak: Türkiye'nin CO_2 Salımları.* Açık Toplum Vakfı, İstanbul, 2009

Greenpeace Akdeniz - *Kömürün Gerçek Maliyeti (Editör: Rebecca Short).* İstanbul, 2009

Greenpeace Akdeniz - *Türkiye Enerji (D)evrimi Raporu (Yazarlar: Sven Teske ve Hilal Atıcı, Editör: Crispin Aubrey).* İstanbul, 2009

Su Vakfı - *Final Report on the Impacts of Climate Change on Istanbul and Turkey Water Resources.* İSKİ, 2010

Doğa Koruma Merkezi - *İklim Değişikliği ve Ormancılık: Modellerden Uygulamaya (Yazarlar: Uğur Zeydanlı, Ayşe Turak, Can Bilgin, Yeşim Kınıkoğlu, Semra Yalçın, Hakan Doğan).* Ankara, 2011

WWF Türkiye - *Türkiye'nin Ekolojik Ayak İzi Raporu (Editörler: Deniz Öztok, Deniz Tapan).* İstanbul, 2012

WWF Türkiye - *Türkiye'nin Su Ayak İzi Raporu (Editör: Berivan Dural).* İstanbul, 2014

Greenpeace Akdeniz - *Sessiz Katil (Hazırlayan: Lauri Myllyvirta).* İstanbul, 2014

WWF Türkiye - *İklim Çözümleri: 2050 Türkiye Vizyonu (Editör: Deniz Öztok).* İstanbul, 2009

İklim Platformu - *21. yy Uygarlığını Yakalamak: Düşük Karbon Ekonomisine Geçişte Teknoloji - Finans - Tedarik Zinciri (Hazırlayan: Önder Algedik).* İstanbul, 2010

Ömer Lütfi Şen - *A Holistic View of Climate Change and Its Impacts in Turkey.* İstanbul Politikalar Merkezi, İstanbul, 2013

Önder Algedik - *İklim Değişikliği Eylem Planı Değerlendirme Raporu.* Tüketiciyi ve İklimi Koruma Derneği, Ankara, 2013

Ümit Şahin, Levent Kurnaz - *İklim Değişikliği ve Kuraklık.* İstanbul Politikalar Merkezi, İstanbul, 2014

KİTAPLAR (Sivil Toplum ve Akademi)

Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı - *Küresel İklim Değişikliğine Yerel Çözümler ve SGP Yaklaşımı (Yayına Hazırlayan: Yunus Arıkan).* TTGV, Ankara, 2004

Zekai Şen - *İklim Değişikliği: Yerel Yönetimler ve Sektörler.* Su Vakfı, İstanbul, 2009

Zekai Şen - *İklim Değişikliği: Tatlı Su Kaynakları ve Türkiye.* Su Vakfı, İstanbul, 2009

Türkiye Bilimler Akademisi - *Türkiye Açısından Dünyada İklim Değişikliği (Editör: İlhan Tekeli).* Ankara, 2010

Paul Baer, Tom Athanasiou, Sivan Kartha, Eric Kemp-Benedict - *Sera Kalkınma Hakları Çerçevesi.* Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, İstanbul, 2009.

Enerji ve İklim Değişikliği Vakfı -*Türkiye'de İklim Değişikliği ve Sürdürülebilir Enerji (Editör: Volkan Ediger).* ENİVA, İstanbul, 2013

İktisadi Kalkınma Vakfı - *2020'ye Doğru Kyoto-Tipi İklim Değişikliği Müzakereleri: Avrupa Birliği'nin Yeterliliği ve Türkiye'nin Konumu (Hazırlayan: İlge Kıvılcım).* İKV, İstanbul, 2013

BİLDİRİ KİTAPLARI

Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü - *23 Mart Dünya Meteoroloji Günü Kutlaması: Gelecekteki İklimimiz Paneli - Bildiriler (Editör: Murat Türkeş).* Çevre ve Orman Bakanlığı, Ankara, 2003

Su Vakfı - *İklim Değişikliğinin Su ve Enerji Kaynaklarımıza Etkisi - Bildiriler (Editör: Zekai Şen).* İstanbul, 2005

Türkiye Ormancılar Derneği Marmara Şubesi - *Küresel İklim Değişimi ve Su Sorunlarının Çözümünde Ormanlar (Editör: Ünal Akkemik).* İstanbul, 2007

TMMOB - *İklim Değişikliği ve Türkiye: Panel.* TMMOB Kimya Mühendisleri Odası, Ankara, 2007

TMMOB - *Küresel İklim Değişimi ve Türkiye - İklim Değişikliği Sempozyumu Bildiri Kitabı.* TMMOB Meteoroloji Mühendisleri Odası, Ankara, 2008

Meteoroloji Genel Müdürlüğü - *Araştırma Dairesi Başkanlığı Klimatoloji Şube Müdürlüğü'nün 2013 Yılında Düzenlenen Çeşitli Sempozyumlarda Sunduğu Makaleler.* Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Ankara, 2013

Su Vakfı - *Türkiye İklim Değişikliği Kongresi TİKDEK Bildiri Kitapları.* İstanbul (2009, 2011 ve 2013)

Ekonomi Gazetecileri Derneği - *Küresel Isınma Kurultayları Bildiri Kitapları.* İstanbul (2008 ve 2009 TGC, 2010, 2011, 2012, 2013 EGD)

İstanbul Politikalar Merkezi - *İklim Değişikliğinde Son Gelişmeler: IPCC 2013 Raporu (Yazarlar: Ümit Şahin, Murat Türkeş, Levent Kurnaz, Ömer Lütfi Şen, Ömer Madra).* İstanbul, 2014

TELİF KİTAPLAR (Yayınevleri)

Mikdat Kadıoğlu - *Küresel İklim Değişimi ve Türkiye: Bildiğiniz Havaların Sonu.* Güncel Yayıcılık, İstanbul, 2001

Mikdat Kadıoğlu - *Kuraklık Kıranı.* Güncel Yayıcılık, İstanbul, 2001

Mikdat Kadıoğlu - *99 Sayfada Küresel İklim Değişikliği (Söyleşi: Serhan Yedig).* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007

Ömer Madra - *Küresel Isınma ve İklim Krizi: Niçin Daha Fazla Bekleyemeyiz (Söyleşi ve Editör: Ümit Şahin).* Agora Kitaplığı, İstanbul, 2007

H. Murat Filinte - *Yaklaşan Küresel İklim Krizi.* Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2007

Mikdat Kadıoğlu - *Havadan Sudan: Tabiatın Gönlünü Almanın Tam Vakti.* Hayy Yayınları, İstanbul, 2008

Etem Karakaya (Editör) - *Küresel Isınma ve Kyoto Protokolü: İklim Değişikliğinin Bilimsel, Ekonomik ve Politik Analizi.* Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2008

Murat Türkeş - *Klimatoloji ve Meteoroloji.* Kriter Yayınları, İstanbul, 2010

Rıza Kadılar - *Karbon: Fırsat mı, Tehdit mi?* Destek Yayınevi, İstanbul, 2010

Çağatay Güler, Ö. Faruk Tekbaş , Songül A. Vaizoğlu - *Küresel Isınma ve İklim Değişikliği. Palme Yayınevi,* Ankara, 2012

Devin Bahçeci - *Kişisel Karbon Ayak İzi Rehberi.* Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2013

ÇEVİRİ KİTAPLAR (Yayınevleri)

Dinyar Godrej - *Küresel İklim Değişimi (Antikapitalist Hareket İçin Kılavuzlar 4)*. Çeviren: Ohannes Kılıçdağı, Metis Yayınları, İstanbul, 2003

Tom Athanasiou, Paul Baer - *Ölümcül Sıcak: Küresel Adalet ve Küresel Isınma*. Çeviren: Ali Kerem Saysel, BGST Yayınları, İstanbul, 2006

Tim Flannery - *İklimin Efendileri: İklim Değişikliğinin Tarihçesi ve Yakın Geleceğimize Etkileri.* Çeviren: Demet Taşkan, Klan Yayınları, İstanbul, 2005 (Aynı kitabın diğer çevirisi: Ölümcül Havalar: Küresel Isınmanın Öyküsü. Çeviren: Zarife Biliz, Versus Yayınları, İstanbul, 2007)

Kate Evans - *Acayip Havalar: İklim Değişikliği Hakkında Bilmek İstemediğiniz Ama Muhtemelen Öğrenmek Zorunda Olduğunuz Her Şey (Tarihin İlk Küresel Isınma Çizgi Romanı)*. Çeviren: Özlem Dalkıran, Açık Radyo Kitapları - Metis Yayınları, 2007

Mark Lynas - *Karbon Ayak İziniz: Karbon Kirliliğinizi Düşürmek İçin Basit Yöntemler.* Çeviri ve Türkiye Bölümleri: Neşet Kutluğ, Açık Radyo Kitapları, İstanbul, 2007

Stephen H. Schneider - *Dünya Laboratuarı: Gezegenimiz Üzerinde Oynanan, Kaybetmeyi Göze Alamayacağımız Kumar.* Çeviren: Bilge Güler, Varlık Yayınları, İstanbul, 2007

Laura Howell - *Hava Durumu ve İklim Değişikliği*. Çeviri: Cumhur Öztürk, İletişim Yayınları, 2007

Frederic Denhez - *Küresel Isınma Atlası*. Çeviren: Özgür Adadağ, NTV Yayınları, İstanbul, 2007

Chris Spence - *Küresel Isınma.* Çeviren: Selin Gönen - Serkan Ağar, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2007

Al Gore - *Tükenen Dünya*. Çeviren: Nuran Üstüntaş, Siren Yayınları, İstanbul, 2008

Mark Lynas - *6 Derece: Isınan Dünyadaki Geleceğimiz*. Çevirenler: Duygu Akın, Kutlukhan Kutlu, Aysun Yavuz, NTV Yayınları, İstanbul, 2008

James E. Hansen - *Küresel Isınmanın Kırılma Noktası*. Derleyen ve Çeviren: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2009

Jonathan Neale - *Küresel Isınmayı Durduralım, Dünyayı Değiştirelim.* Çeviren: Doğan Tarkan, Yordam Kitap, İstanbul, 2009

Al Gore - *Tercih Sizin: İklim Krizinin Çözümü İçin Bir Plan*. Çeviren Seda Toksoy, EKOIQ Kitaplığı, İstanbul, 2010

Al Gore - *Tercih Sizin: İklim Krizini Nasıl Çözebilirsiniz? (Genç okurlar için)*. Çeviren: Çağlayan Erendağ, EKOIQ Kitaplığı, İstanbul, 2010

Laurie David, Cambria Gordon - *Dikkat Eriyorum: Küresel Isınmayı Soğutma Önerileri (Genç okurlar için)*. Çeviren: Ekin Duru, EKOIQ Kitaplığı, İstanbul, 2010

Gabrielle Walker, David King - *Dünyamız Isınıyor: Küresel Isınmayla Nasıl Başa Çıkabiliriz*. Çeviren: Özkan Akpınar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010

Mark Maslin - *Küresel Isınma*. Çeviren Sinem Gül, Dost Kitabevi, Ankara, 2011

Paul Gilding - *Büyük Bozulma: İklim Krizi Her Şeyi Nasıl İyi Yönde Değiştirecek?* Çeviren: Merve Duygun, Butik Yayınları, İstanbul, 2011

Vandana Shiva - *Petrol Değil Toprak: İklim Krizi Döneminde Çevresel Adalet*. Çeviren: Özge Olcay, Sinek Sekiz Yayınevi, İstanbul, 2012

Saci Lloyd - *Karbon Günlükleri 2015 (Roman)*. Çeviren: Nazan Özcan, İzmir, 2012

Bill McKibben - *Düünya*. Çeviren: Emel Anıl, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012

Anthony Giddens - *İklim Değişikliği Siyaseti*. Çeviren: Erhan Baltacı, Phoenix Yayınları, 2013

Gwynne Dyer - *İklim Savaşları*. Çeviren: Füsun Özlen, Paloma Yayınevi, İstanbul, 2013

Saci Lloyd - *Karbon Günlükleri 2017 (Roman)*. Çeviren: Nazan Özcan, İzmir, 2014

Brian Tokar - *İklim Adaletine Doğru*. Çeviren: Sezgin Ata, Öteki Yayınevi, İstanbul, 2014

KAYNAKÇA

Algedik Ö (2013) İklim Değişikliği Eylem Planı Değerlendirme Raporu. Tüketiciyi ve İklimi Koruma Derneği, Ankara.

Arıkan Y, Özsoy G (2008) A'dan Z'ye İklim Değişikliği Başucu Rehberi: Çok Geç Olmadan Harekete Geçmek İsteyenler İçin. Bölgesel Çevre Merkezi, Ankara.

Baer P, Athanasiou T, Kartha S, Kemp-Benedict E (2009) Sera Kalkınma Hakları Çerçevesi. Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, İstanbul.

Baykan BG (2013) Türkiye'de İklim Hareketinin Kısa Tarihi: Uluslararası Müzakerelerden Ulusal Politikaya. Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştımalar Merkezi Araştırma Notu 13/146. BETAM, İstanbul.

Berberoğlu N (2009) İklim Değişikliği: Post-Kyoto Müzakereleri ve Türkiye. Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, Sayı 33, Dışişleri Bakanlığı, Ankara.

Biermann F, Pattberg P, van Asselt H, Zelli F (2009) The Fragmentation of Global Governance Architectures: A Framework for Analysis. Global Environmental Politics 9:4, p.14-40.

Bolin B (2007) A History of the Science and Politics of Climate Change: The Role of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge University Press, New York.

Bryson JM (1995) Strategic Planning for Public and Nonprofit Organizations (Rev. Ed), San Francisco, Ca: Jossey-Bass. Aktaran: Bryson JM (2004) What To Do When Stakeholders Matter: Stakeholder Identification and Analysis Techniques. Public Management Review, 6:21-53.

Burck J, Marten F, Bals C (2013) The Climate Change Performance Index Results 2014. Germanwatch, Bonn.

ÇOB (2007) Türkiye İklim Değişikliği Birinci Ulusal Bildirimi, Ankara.

DPT (1995) Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000, Ankara.

Gupta J (2010) A History of International Climate Change Policy. WIRE's Climate Change, 1:636-653.

Falisse M, Sanz-Corella B (2010) Methodological Guide for Implementing a Mapping of Civil Society Actors in Latin American Countries. European Comission, 2010.

Habermas J (2008) Kamusallığın Yapısal Dönüşümü. Çev: Tanıl Bora, Mithat Sancar. İletişim Yayınları, İstanbul.

Habermas J, Lennox S, Lennox F (1974) The Public Sphere: An Encyclopedia Article (1964). New German Critique, 3: 49-55.

Hansen J (2009) Storms of My Granchildren. Bloomsbury, USA.

IPCC (2013) Climate Change 2013: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge University Press, USA.

Marks D (2010) China's Climate Change Policy Process: Improved but Still Weak and Fragmented. Journal of Contemporary China. 19:67, 971-986,

Mazlum SC (2009) Turkey's Foreign Policy on Global Atmospheric Commons: Climate Change and Ozone Depletion. İçinde: Climate Change and Foreign Policy: Case Studies from East to West. Harris PG (Ed). Routledge, New York.

Okçu M (2005) Avrupa Yönetsel Alanına Doğru Türk Kamu Yönetimi Çok Düzlemli Yönetişim. TEPAV, Ankara.

Övgün B (2013) Değişmeyen Kamu Politikası: Kamu Yönetimi Reformu. AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13:325-339.

Paker H, Baykan BG (2008) Türkiye'de Çevre ve Sivil Toplum: Örgütlenme ve Son Eğilimler. Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi Araştırma Notu 08/8. BETAM, İstanbul.

REC Türkiye (2006) Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü Metinler ve Temel Bilgiler, Yay. Haz. Yunus Arıkan. 2. Baskı, Bölgesel Çevre Merkezi, Ankara.

Ripley RB, Franklin GA (1987) Congress, The Bureaucracy, And Public Policy, 4th ed. The Dorsey Press, Chicago. Aktaran: Cahn MA (2013) Institutional and Noninstitutional Actors in the Policy Process Theodoulou SZ, Cahn MA (Eds) İçinde: Public Policy - The Essential Readings, 2nd ed. Pearson, USA.

Stevenson H, Dryzek JS (2012) The Discursive Democratisation of Global Climate Governance. Environmental Politics, 21:2, 189-210.

Stevenson H, Dryzek JS (2014) Democratizing Global Climate Governance. Cambridge University Press, New York.

Şahin A (2007) Türk Kamu Yönetiminde Reform Çabaları ve Uluslararası Kurumsal Çevrenin Etkisi. SÜİİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 14: 47-76.

Şen, ÖL (2013) Media Coverage of Climate Change: The World Versus Turkey, IPC-Mercator Policy Brief, Istanbul Policy Center, Istanbul.

Temizel H (2010) Kamu Yönetimi Reformları ve Reformların Temel Özellikleri - SÜİİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 20:115-143.

Turnpenny J, Haxeltine A, Lorenzoni I, O'Riordan T, Jones M (2005) Mapping Actors Involved in Climate Change Policy Networks in the UK. Tyndall Centre for Climate Change Research Working Paper 66, Norwich.

Türkeş M (2001) Küresel İklimin Korunması, İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Türkiye. Tesisat Mühendisliği, TMMOB Makina Mühendisleri Odası, 61:14-29.

Türkeş M (2002) İklim Değişikliği: Türkiye - İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi İlişkileri ve İklim Değişikliği Politikaları. Vizyon 2023: Bilim ve Teknoloji Stratejileri Teknoloji Öngörü Projesi, Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Paneli Vizyon ve Öngörü Raporu İçin Hazırlanan Yayımlanmamış Rapor, Ankara.

Voyvoda E, Yeldan E (2010) Küresel Isınma Alanında Ulusal Düzeyde Rasyonel Adımların Tespiti: Alternatif Politika Seçeneklerinin Makro Ekonomik Analizi. DPT İçin Hazırlanan Yayımlanmamış Rapor, Ankara.

Yoğurtçuoğlu TN (1999) Ulusal Çevre Stratejisi ve Çevre Planı. II. Ulusal Kentsel Altyapı Sempozyumu Bildiriler Kitabı, TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası, Adana.

İPM

İSTANBUL POLİTİKALAR MERKEZİ
SABANCI ÜNİVERSİTESİ
STIFTUNG MERCATOR GİRİŞİMİ

ISBN: 978-605-4348-91-6

İstanbul Politikalar Merkezi
Bankalar Caddesi No: 2 Minerva Han
34420 Karaköy, İstanbul TÜRKİYE
+90 212 292 49 39
+90 212 292 49 57
@ ipc@sabanciuniv.edu
w ipc.sabanciuniv.edu